

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ДЗ „ДЕРЖАВНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ”
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР КУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**Державна історична бібліотека України:
історія, сучасність, майбутнє**

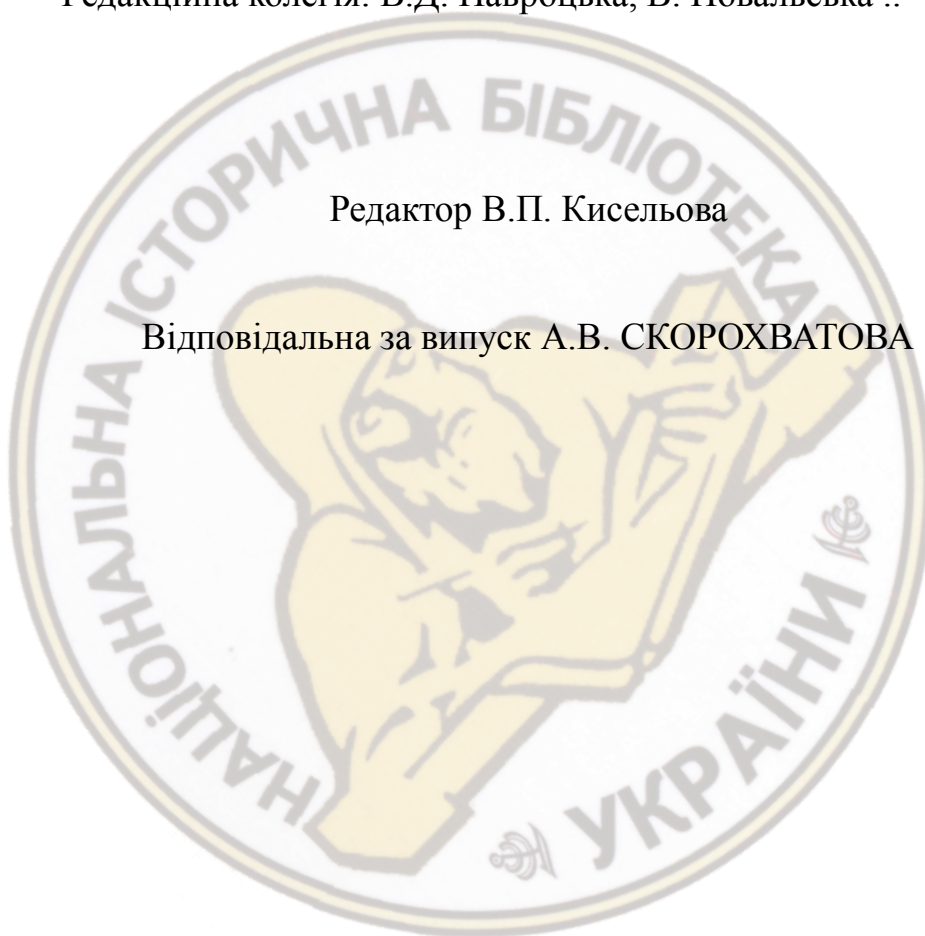
*Матеріали Міжнародної наукової конференції,
приуроченої до 70-річчя заснування Державної історичної
бібліотеки України
24-25 вересня 2009 р.*

КИЇВ 2009

Редакційна колегія: В.Д. Навроцька, В. Новальська ..

Редактор В.П. Кисельова

Відповідальна за випуск А.В. СКОРОХВАТОВА

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

- Вовкун В.В.** *Термінологічні інновації українського авангарду*
Богущий Ю.П. *Актуальні проблеми культурно-історичної спадщини: філософсько-теоретичний аспект*
- Скорохвата А.В.,**
Навроцька В.Д. *Державна історична бібліотека України: сучасні тенденції*
Новальська Т.В. *Кадри бібліотек України: стан, проблеми, перспективи*
Шапошников К.О. *Архівні документи свідчать. З історії створення Державної публічної історичної бібліотеки (1938)*
- Щербан Р.М.,** *Регіональний портал «Рівненщина» - джерело краєзнавчої інформації*
Стасюк А.О.
Ядрова Г.В. *Информационно-научное обеспечение развития библиотечной отрасли Крыма в первое десятилетие 21 столетия*

СЕКЦІЯ І „КНИЖКОВІ ПАМ'ЯТКИ В БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ”

- Бітаєв В.А.** *Сучасна художньо-естетична цінність українських стародруків*
- Бурдейна Т.І.** *Проблеми збереження грамзаписів у фонотечних фондах бібліотек: досвід та перспективи створення їх цифрових копій*
- Буряк С.В.** *Університетське видавництво: проблеми і перспективи*
Вовк Л.П. *Твори Пантелеймона Куліша в фондах Державної історичної бібліотеки України*
- Горенко Л.І.** *Лубенський музей К.М. Скаржинської: проблеми збереження та дослідження пам'яток національної культури*
- Залізник Л.В.** *Наукова організація та розміщення фондів основного зберігання з метою інтенсифікації їх використання у Державній історичній бібліотеці України*
- Ізваріна О.М.** *Українська опера 20-30-х рр. ХХ ст. у фондах ЦДАМЛМ України (на матеріалі особистого архіву В.Г. Костенка)*
- Лабинцев Ю.А.,** *Історія книжкової культури Києва у виданнях Бібліотеки української літератури в Москві*
Щавінська Л.Л.
Лобода Т.М. *Звукозаписи українських дум у фондах центрального державного кінофотофоноархіву ім. Г.С. Пшеничного: проблеми дослідження та збереження*
- Міщук С.М.** *П.М. Попов (1890-1971) – дослідник та бібліограф волинських рукописно-книжкових пам'яток*
- Мозирко М.О.** *Проблеми укладання Державного реєстру книжкових пам'яток України на сучасному етапі*
- Морозов О.С.** *Зібрання книжкових пам'яток бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя: до історії формування колекції*
- Мяскова Т.Є.** *Родова книгозбірня Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів: короткий історіографічний огляд*
- Рабчун О.С.** *Бібліотека Фридеріка Йозефа Мошинського (із фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського)*
- Солодухіна Н.М.** *Унікальні видання Святого Письма у відділі стародрукованих, рідкісних і цінних видань ДІБУ*

- Хівренко Н.Д.** *Історія створення та сучасні аспекти діяльності Відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Державної історичної бібліотеки України (до 70-річчя ДІБУ)*
- Черновол І.В.** *Бібліотека Федора Вовка у фонді вітчизняних видань наукової бібліотеки Інституту археології НАН України*

СЕКЦІЯ II „КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ЯК СФЕРА НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК, АРХІВНИХ ТА МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ”

- Амельченко Ю.С.** *Взаємодія ОУНБ ім. М. Грушевського з обласним державним архівом, історико-краєзнавчим музеєм, телебаченням та краєзнавчими осередками у напрямку вивчення та популяризації історії краю*
- Волян Н.П.** *Вивчення організації краєзнавчого ресурсу Центральних районних та міських бібліотек Рівненської області*
- Горбань Г.В.** *Організація документно-інформаційної підтримки краєзнавчих досліджень історії Прикарпаття*
- Гуч С.А.** *Вивчення інформаційних потреб вчених-краєзнавців на основі аналізу документального потоку*
- Дзюба Н.Й.** *Електронне краєзнавство (огляд Інтернет-ресурсів бібліотек України для дітей)*
- Дрьомова Т.М.,
Згінник О.Г.,
Карпінська Т.В.** *Бібліотека й архів: шляхи взаємодії*
- Ксендзук Е.С.** *Електронна бібліотека «Історична Волинь»: шляхи формування*
- Ксендзук Е.С.** *Бібліотечне краєзнавство як важлива складова історико-краєзнавчої діяльності на Волині (З досвіду Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки)*
- Михайлова О.В.** *До питання про сучасну регламентацію краєзнавчої бібліотечної діяльності*
- Мілясевич І.В.** *До дискусії з приводу назви основних краєзнавчих каталогів ОУНБ*
- Остапчук Ю.А.** *Сучасний стан і перспективи розвитку краєзнавчих каталогів та картотек бібліотек вищих навчальних закладів*
- Павленко Р.І.,
Булах С.М.,
Пацеля О.П.** *Краєзнавча діяльність медичних бібліотек України: важливий аспект науково-дослідницької роботи*
- Прокопенко Л.С.** *Галузеве краєзнавство – основа краєзнавчої діяльності бібліотеки (з досвіду роботи ДНАББ ім. В.Г.Заболотного)*
- Промська О.Л.** *Секція генеалогії та місцевої історії ІФЛА як провідний осередок міжнародного співробітництва бібліотекарів, архівістів та музейних працівників*
- Рудзский Л.З.** *Державна історична бібліотека України — центр краєзнавчої метабібліографії в Україні*
- Рудзский Л.З.** *Автоматизированный инструмент для создания БД "Календарь знаменательных и памятных дат" (БД KZD) средствами системы ИРБИС*
- Слотюк Г.М.,
Марченко Т.М.** *Бібліотечне краєзнавство Вінниччини: від традицій до креативності*

СЕКЦІЯ III „НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕК, ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАТНИХ ПОСТАТЕЙ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ”

- Афанасьєва З.Б.** *Історичний нарис створення в Київському Комерційному*

- інституті (1906-1920 рр.) першої універсальної бібліотеки в Україні з питань торгівлі та промисловості
- Войцехівська Г.А.** *До історії ДНАББ ім. В.Г. Заболотного: відображення у бібліографічних виданнях*
- Войцехівська Г.А.,
Войцехівська І.В.,
Кайнова С.М.
Войцехівська І.В.,
Облап І.П.** *Бібліотечні будівлі: бібліотекознавче дослідження ДНАББ ім. В.Г. Заболотного*
Соціологічні дослідження – один з аспектів бібліотекознавчих досліджень (з досвіду роботи ДНАББ ім. В.Г. Заболотного)
- Горенко Л.І.** *Українознавча діяльність Л.І. Горенка – музеєзнавця, педагога та культурно-громадського діяча*
- Грет Г.П.
Каранда М.Ф.** *Історичний аспект розвитку книжкової торгівлі України*
Адміністративно правовий устрій музичних цехів та співоцько-старцівських братств у контексті державного самоврядування України XVII–XVIII ст. (за матеріалами юридичної документації з фондів Державної історичної бібліотеки України)
- Кисельова В.П.** *Науково-дослідна і методична діяльність Державної історичної бібліотеки України: 2005-2009*
- Колеснікова В.А.
Корнійчук М.В.** *Наукова бібліотека ІА НАНУ: етапи розвитку*
Наукова бібліотека Національного університету „Острозька академія”: короткий історичний нарис
- Марченко О.І.** *Аптечний корпус Микільського Больницького монастиря (до історії ДІБ України)*
- Надрага М.С.** *Шкільні, гімназійні та педагогічні бібліотеки міжвоєнного Львова*
- Петренко О.Б.** *Дослідження історії розвитку державних бібліотек України для дітей*
- Політова О.А.** *Перспективні напрями удосконалення відображення документальної інформації у бібліографічному посібнику „Історія України”*
- Приліпко Т.А.** *Історичні бібліографічні ресурси науково-бібліографічного відділу ДІБ України*
- Рева Л.Г.** *Ніна Максимівна Рева – педагог, бібліограф, бібліографознавець: історія країни, історія долі*
- Солонська Н.Г.** *Дослідження Бібліотеки Ярослава Мудрого як підґрунтя вивчення історії бібліотек України*
- Хмільова С.П.** *Історія Наукової бібліотеки Білоцерківського національного аграрного університету (середина XIX ст. – 70-ті роки XX ст.)*
- Шендерівська Л.П.** *Особливості функціонування гуртової книготорговельної ланки в Україні*

СЕКЦІЯ IV „МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ. ПІДГОТОВКА БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ”

- Бачинська Н.А.** *Навчальна дисципліна „Бібліотечний менеджмент і маркетинг” в структурі підготовки менеджерів бібліотек*
- Вахнован В.Ю.** *Бібліотечна соціологія: розвиток і становлення як галузевої науки*
- Вертій Ж.С.** *Курс „Бібліотечна психологія” – необхідна складова бібліотечної освіти*

Геращенко М.В.	<i>Значення курсу „Бібліографознавство” для удосконалення підготовки бібліотечних працівників</i>
Грет Г.П.	<i>Особливості викладання курсу «Організація видавничої справи» у підготовці бібліотечних фахівців</i>
Дідок С.В.	<i>Задоволення інформаційних потреб викладачів кафедри оперно-симфонічного диригування НМАУ ім. П.І. Чайковського засобами бібліотечної роботи</i>
Долбенко Т.О.	<i>Курс „Консервація і збереження документів” у системі підготовки фахівців для бібліотек</i>
Каракоз О.О.	<i>Роль і значення курсу „Історія книги” у підготовці фахівців бібліотечної галузі</i>
Касьян В.В.	<i>Місце та роль інфосфери в соціокультурному середовищі</i>
Клименко О.З.	<i>Роль Інтернет-ресурсів у навчальному процесі в умовах Болонського процесу (на прикладі КНУВС)</i>
Кононученко Л.І.	<i>Підготовка майбутніх фахівців бібліотечної галузі до роботи з новітніми інформаційними технологіями</i>
Крицький О.О.	<i>Підготовка бібліографів-краєзнавців в Київському національному університеті культури і мистецтв</i>
Пашкова В.С.	<i>Роль професійних бібліотечних об'єднань у визначенні морально-етичних норм професії</i>
Петрова Л.Г.	<i>Пріоритети і проблеми сучасної бібліотечно-інформаційної освіти</i>
Романченко І.Г.	<i>Сучасні тенденції розвитку професії бібліотекаря як інформаційно-бібліотечного працівника</i>
Сіра О.	<i>Реформування фахової освіти у вузах культури країни на прикладі бібліографічних дисциплін</i>
Тимошенко І.В.	<i>„Історія бібліотечної справи України” як наукова і навчальна дисципліна</i>
Хромець М.В.	<i>Регулювання і саморегулювання інформаційних процесів в умовах сучасної бібліотеки</i>
Шкурко О.П.	<i>Система менеджменту якості: перспективи впровадження в бібліотечну практику</i>

СЕКЦІЯ V „ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ ТА МІСЦЕ ДРУКОВАНОГО СЛОВА У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ”

Кобижча Н.І.	<i>Літературна творчість Бориса Грінченка – культурологічний аналіз</i>
Ковтун В.Д.	<i>Розвиток парків культури і відпочинку в Україні як сучасних соціально-культурних організацій</i>
Кучерська Н.І.	<i>Консолідуюча державна ідеологія як необхідність системного державного управління</i>
Кухаренко Р.І.	<i>Управління охороною культурної спадщини</i>
Кухарєва О.К.	<i>Народна мораль та її вплив на виховання в українському суспільстві</i>
Мартиненко О.М.	<i>Видання наукових праць з теорії режисури та їх роль у розвитку театральної психологічної школи в сучасному світі</i>
Неволов В.В.	<i>Детонатор (у)мовної демократії (до питання про мову як модель національної само ідентифікації в історичному часі)</i>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Вовкун В.В., м.Київ

Термінологічні інновації українського авангарду

У довідковій літературі зустрічаються різноманітні інваріанти тлумачення поняття «авангард» та споріднених йому визначень. Сам термін «авангардизм» (фр. *avantgarde* – передовий загін) означає найбільш радикальні мистецькі течії в культурі ХХ ст., які розвиваючи з реалістичною традицією, вбачають у зламі усталений естетичних принципів, засобів побудови художньої форми, головний шлях до досягнення мистецтвом свого призначення [2, 49]. Вперше авангардизм як мистецька течія виник у Франції, потім розповсюдився в Німеччині, Італії, Росії та інших країнах. На початку ХХ ст. виникло безліч авангардних напрямків: фовізм, кубізм, футуризм, експресіонізм, абстракціонізм, сюрреалізм та ін. Натомість «Універсальний словник-енциклопедія» (К., Львів, 2001) оперує визначенням авангард, яке трансформується у конкретні види мистецтва, а саме – літературу і кінематограф. В цьому контексті «авангард» – збірна назва літературних напрямів, які виникли у літературі та мистецтві в ХХ ст., відзначається «радикальним новаторством і схильністю до експериментів», а також напрямком у західноєвропейському кіно 20-х років, діячі якого «вели пошук нових оригінальних засобів вираження» [2, 50]. Вищезазначені та всі інші тлумачення терміну «авангард» дають змогу виділити основні принципи цього історико-культурного феномену. Перш за все, це руйнація художньої традиції, відверте новаторство на теренах формотворення, пошук нових виражальних засобів [1, 11–12]. Йдеться про чинник експерименту, який є одним із ключових понять, яке цілісно відображає сутність цього складного інтегрованого феномену. Так, видатний австрійський теоретик мистецтва ХХ ст. Е. Гомбріх у праці «Історія мистецтва» не вживає термін «авангард», а першу половину ХХ ст. характеризує як експериментальне мистецтво. Такий концептуальний підхід дає можливість активізувати значення професійного чинника у сфері художнього експерименту, де «митці початку ХХ ст. мали стати винахідниками, аби притягнути увагу і постійно шукати оригінальності» [2, 50]. Саме початок ХХ століття в культурній парадигмі Західної Європи ототожнюється з ідеєю експериментування, що й стало однією з найхарактерніших ознак цього періоду й охопило фактично всі її сфери. Тому традиційно науковці виокремлюють видатні постаті Ф. Ніцше, А. Бергсона, З. Фрейда та інших, теоретичні концепції яких виконали таку стимулюючу функцію [3, 367]. Цей філософсько-естетичний фундамент авангарду на сьогодні потребує розширення спектру теоретичних та методологічних концепцій, які б прискорювали авангардистські експерименти на теренах сучасних різновидів мистецтва і, насамперед, національного українського.

Як відомо, динаміку творчого процесу в класичному мистецтві визначала логіка руху від традиції – спадкоємності – до новаторства. Тяжіння до принципового оновлення, яке розпочинається на межі XIX–XX ст. й активізується в перші десятиліття XX ст. дає підстави виділити особливий момент трансформації. Так, натомість детермінанти спадкоємності авангард вводить експеримент, оскільки для його представників є неможливим враховувати будь-яке спадкування. Водночас сама традиція виконує для митців авангардистів функцію новаторства, що й визначається логікою руху від класичного мистецтва до авангардного. Відтак, на зміну триаді «традиція – спадкоємність – новаторство» стає «традиція – експеримент – новаторство», що й визначає змістовну специфіку авангарду. При цьому йдеться про можливість ототожнення яскравих художніх досягнень авангардистського мистецтва з поняттям «прагматизм», що виявляє особливе історичне значення авангарду в логіці європейського культуротворення.

Практично в усіх моделях співвідношення «модернізм – авангард» дослідники чітко виокремлюють найхарактерніший аспект – новизну, яка є визначальною для обох термінів. Авангард запозичує практично всі свої елементи від модерної традиції («модернізм» від фр. *modernisme, moderne* – новітній, сучасний), але водночас їх «підриває, перебільшує, ставить у найнесподіваніший контекст, змінюючи їх при цьому до цілковитої непізнаності» [2, 52; 5, 341]. Саме такі характеристики найбільш притаманні футуризму, кубізму, абстракціонізму, експресіонізму та сюрреалізму, специфіку яких вирізняють найрадикальніші експерименти, які стосуються фактично всіх засобів художньої виразності. Водночас у структурі авангарду склалася своєрідна ієрархія, яка висунула, перш за все, футуристичний напрям [6, 557]. На цю специфічну тенденцію звертають вчені, як наприклад Л. Матвєєва вважає, що «порівнюючи семантику термінів “модернізм”, “авангардизм”, “футуризм”, неважко помітити, що всі три терміни мають значний спільний фрагмент семантичного поля; йдеться про щось таке, що знаходиться попереду: модерн – в плані соціальної оцінки; авангард – в просторовому вимірі; футуризм – в часовому» [4, 57]. Здійснена українською дослідницею своєрідна диференціація «моменту випередження» є логічною й об’єктивною. Щодо просторово-часових вимірів, то дослідниця мала на увазі пріоритет, який представники авангарду надавали експериментуванню на теренах формотворення у царині просторових (образотворчих) видів мистецтва, що з ними переважна більшість дослідників ототожнювали визначні здобутки авангардного руху і, насамперед, в Україні.

У тлумаченні поняття «футуризм» (від лат. *futurum* – майбутнє), запропонованої Л.Матвєєвою, її наголос зосереджується на часовому чиннику, а також на соціальному аспекті, що значною мірою пояснює специфіку футуристичних експериментів [6, 557].

Безперечно, у процесі вивчення футуризму як важливої складової авангарду, соціокультурний вимір має бути чітко визначений з урахуванням його філософсько-естетичного фундаменту, культурологічною та мистецтвознавчою специфікою, що сприяє цілісному осягненні культуротворчої сутності футуристичного напрямку.

У подальшому порівняльний аналіз різноманітних авторських підходів щодо трактування терміна «авангард» дає змогу розглядати поліаспектність і поліфункційність цього феномену, який займає одне з пріоритетних місць в культуротворчих та мистецьких процесах ХХ століття. На сучасному етапі формотворення термінологічні інновації українського авангарду потребують вироблення відповідного понятійно-термінологічного інструментарію на засадах філософсько-естетичної теоретико-методологічної науки.

Література

1. Авангардизм // Современная иллюстрированная энциклопедия : Искусство / Главн. редактор и автор проекта, профессор МГУ им. М. В. Ломоносова А. П. Горкин ; науч. ред. С. А. Романова. – М. : «Росмэн», 2007. – С. 11–12.
2. Вовкун В. В. Феномен авангарду : досвід термінологічного відпрацювання / Василь Володимирович Вовкун // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К. : Міленіум, 2009. – № 1. – С. 49–52.
3. Левчук Л. Т. Мистецька практика ХХ століття // Естетика : [Підручник] / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк ; За заг. ред. Л. Т. Левчук. – [2-е вид., доповн., і перероб.]. – К. : Вища школа, 2005. – Розд. XIII. – С. 367–376 ; 384–380.
4. Матвеева Л. Л. До проблеми синонімізації термінів авангард, модернізм / Матвеева Л. Л. // Наукові записки : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К.: НПУ імені М. Драгоманова. – 2000. – Вип. 5. – С. 56–60.
5. Модернизм // Современная иллюстрированная энциклопедия : Искусство / Главн. редактор и автор проекта, профессор МГУ им. М. В. Ломоносова А. П. Горкин ; науч. ред. С. А. Романова. – М. : «Росмэн», 2007. – С. 341.
6. Футуризм // Современная иллюстрированная энциклопедия : Искусство / Главн. редактор и автор проекта, профессор МГУ им. М. В. Ломоносова А. П. Горкин ; науч. ред. С. А. Романова. – М. : «Росмэн», 2007. – С. 557.

Богущий Ю.П., м. Київ

Актуальні проблеми культурно-історичної спадщини: філософсько-теоретичний аспект

У сучасній українській суспільній думці проблема культурно-історичної спадщини інтерпретується як нагальна потреба національної самоідентифікації, самоусвідомлення. Це виявляється у масовому тяжінні до вивчення історії української культури, філософії, естетики, культурології, про що свідчать створення спеціальних курсів, вироблення загальноосвітніх програм, національних доктрин, концепцій, предметом яких є історія культурної спадщини українського народу, етносу, нації. Посилення історико-культурних досліджень висвітлює методологічний, філософсько-теоретичний аспект проблематики осмислення української культури. В цьому контексті виникає нагальна потреба в категоризації явищ саме української культурної спадщини, тобто в умінні вирізняти

значущі для історичного розвитку України культурні події та досягнення, ставити перед кожним дослідником світоглядні та філософсько-методологічні питання. Отже, вивчення феноменального плану української культурної спадщини потребує досягнення її як світового феномену.

Оволодіння культурою минулого – складний та суперечливий процес: кожне покоління включається в безперервний рух створення матеріальних і духовних цінностей, передусім як сприймання, так і критичного осмислення культурних здобутків. Внаслідок цього актуалізуються декілька теоретико-методологічних та практичних аспектів. Так, важливим є необхідність аналізу проблеми національних традицій, адже створення нових історико-культурних цінностей неможливе поза традицією, а творче ставлення до цього питання породжує справжнє новаторство. Значної ваги набуває і співвідношення загальнолюдського і національного. Адже, процес глобалізації, що активізувався на межі XX – XXI ст. гостро ставить питання про взаємозв'язок і взаємодію різних типів духовності, а в культурі та мистецтві – різних спрямувань світобачення представниками певної суспільства, етносу, нації. В сучасній гуманітарній науці часто зустрічаються однієї точки зору, як наприклад: орієнтація лише на загальнолюдське призводить до руйнування національних коренів. Водночас, зворотній процес – культивування національного без урахування загальнолюдських процесів – «консервує духовне життя, перетворює культуру в музей» [2, 7; 6, 5–6]. Загальнолюдське і національне повинно існувати в єдності, адже загальнолюдське завжди виявляється через національне. Проте, складність полягає в тому, що ця єдність внутрішньо суперечлива і не будь-яке національне може бути підґрунтям і поштовхом для процесу переростання національного в загальнолюдське. У цьому процесі, крім інших чинників, особливу роль відіграють видатні особистості, генії, творчість яких виходить на межі національного, викликаючи загальнолюдський інтерес і визнання [2, 7; 3, 19–22; 4, 5–7].

Історична культурна спадщина належить до важливих складових гуманітарної сфери. Так, кожна сфера гуманітарного знання використовує власні методи-підходи для повноцінного відтворення дійсності. Наприклад, вивчення історії філософії передбачає метод вироблення філософського мислення, а вивчення історії культури, мистецтва (теоретично та практично) відображає метод свідомості і самосвідомості культури і мистецтва, а також їх подальшого розвитку. Крім того, з проблемою культурно-історичної спадщини тісно пов'язаний біографічний метод дослідження. Насамперед, це відображено у працях В. Бітаєва, О. Валевського, Б. Мейлаха, Е. Соловйова, Б. Шахматова та ін. Йдеться про нове культурне саморозуміння людей та утвердження нового поняття культури. Його головною ознакою є визнання базового значення для людського буття

історично особливих світів національних культур. Від бінарної опозиції «людина – універсальний світ загальнолюдської культури», якою пройняте філософське розуміння культури (починаючи від Просвітництва, Й. Гердера та І. Гумбольдта, Е. Канта, Г. Гегеля), базовою одиницею культурного самоствердження людини є завжди особливий, історично унікальний світ національного буття [8, 178; 9, 267]. Для нас це світ культури України, українських культурних традицій, українського буття та українського духовного життя. Його досягнення відповідає загальному самовизначенню нації. Саме в умовах сьогодення суттєво збігаються досвід індивідуального самоствердження кожного та питання національно-культурної ідентичності, визнання індивідуальних прав людини та процеси національно-політичної легітимації української спільноти як такої.

В умовах сьогодення охорона і використання історичної спадщини – це важлива галузь культурного будівництва, яка має реальний вплив на формування соціальної активності, творчого натхнення, патріотичного і естетичного виховання людини. Як підкреслював О. Довженко, «сучасне завжди надорізі з минулого в майбутнє» [7, 62]. Збереження пам'яток матеріальної і духовної культури є складовою частиною культурної політики Української держави. У Конституції України проголошено, що держава турбується про охорону, примноження і широке використання духовних цінностей для морального і естетичного виховання громадян, підвищення їх культурного рівня. Одночасно стверджується, що збереження історичних пам'яток та інших культурних цінностей є обов'язком кожного громадянина [1, 45–48; 5, 5–6]. В цьому контексті культурна спадщина – є основа упорядкування і структуризації історико-еволюційного процесу. Їй властива універсальна форма збереження та механізм передання (відповідник – лат. *tradito*) у спадок культурно-історичного досвіду. Фактично це імперативи історико-культурного мислення, орієнтовані на духовний світ людини. Існування культурної спадщини не пов'язане із владними інституційними формами їх збереження. Її правомірність обґрунтовується й узаконюється самим фактом існування культурних традицій в минулому та нині. Онтологія та природа дії культурно-історичної спадщини з'ясовується за допомогою категорій та категоріальних пар: рух, становлення, мінливе – постійне, повторене, збережене, спадкоємне, новація – інновація, розвиток, знання; унаслідувати, змінливість, відбір, пам'ять, система, обсяг інформації, звичай, традиції, стереотип [5, 6; 9, 267]. Через призму цих категорій визначаються наступність, механізми трансмісії, способи фіксації, темпи оновлення, завершеність і незавершеність культурно-історичного процесу. За своїм інформаційно змістовним наповненням культурна спадщина є питанням практики, а також теоретико-концептуальних уявлень та процесуальних елементів культурологічної діяльності. Тому, культурна спадщина є

предметом досліджень історичної науки, археології, археографії, філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства, етнопедагогіки, порівняльної педагогіки, філології, правознавства, українознавства та ін. З набуттям Україною державної незалежності, проблема привнесення до скарбниці культурної спадщини є головним пріоритетним завданням гуманітарної науки, теорії та культурологічної практики.

Література:

1. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) : [Монографія] / В.І Акуленко. – К. : Вища школа, 1991. – 274 с.
2. Бітаєв В. А. Історична культурна спадщина та проблема гуманізації естетичного виховання / В.А. Бітаєв // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності : Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 7–10.
3. Бітаєв В. А. Гуманістична парадигма сучасних соціокультурних процесів / В. А. Бітаєв // Україна – Світ : від культурної своєрідності до спорідненості культур : Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 травня 2006 р. – [В 2-х частинах]. – К. : ДАКККіМ, 2006. – Ч. 1. – С. 19–22.
4. Богуцький Ю. П. Національна культура в контексті сучасних реалій глобалізації / Ю.П. Богуцький // Інформаційно-культурний простір : європейський вибір України : Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 7–8 грудня 2007 р. – [В 2-х частинах]. – К. : ДАКККіМ, 2008. – Ч. 1. – С. 3–7.
5. Богуцький Ю. П. Українська культура : процес самоорганізації та динаміка розвитку / Ю.П. Богуцький // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності : Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 3–6.
6. Богуцький Ю. П. Сучасна соціокультурна реальність в Україні та проблеми глобалізації / Ю.П. Богуцький // Нова соціокультурна реальність в Україні : теорія, методологія, практика : Зб. матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої пам'яті відомого українського вченого, доктора філософських наук, професора О. М. Семашка (22–23 квітня 2008 р., м. Київ). – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 3–6.
7. Довженко О. П. Зачарована Десна. – К., 1977. – 145 с.
8. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.) : Монографія / В.М.Шейко., Ю.П. Богуцький. – К. : Генеза, 2005. – 592 с.
9. Шинкарук В. І. Культура і освіта. Світоглядні аспекти / В. І. Шинкарук // Філософія освіти в сучасній Україні : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні». – 1–3 лютого 1996 р. – К. : ІЗМН, 1997. – 544 с.

Скорохватова А.В., Навроцька В.Д., м. Київ

Державна історична бібліотека України: сучасні тенденції

Актуалізація історико-бібліотекознавчої проблематики в період 90-х рр. XX – поч. XXI ст. обумовила появу літописів бібліотек України. Історія дійсно пишеться щодня, однак дослідницька робота з виявлення документальних відомостей про факти та події минулого показує, що однією з головних проблем ретроспективного літописання є питання джерельної бази. Як правило, дослідники завжди використовують комплекс джерел

інформації – насамперед, архівні та офіційні документи, бібліографічні видання. Загальновідомо, що процес бібліографічного обліку документальних джерел про будь-яку інституцію передбачає безперервність, адже найменші пропуски інформації про факти чи події повсякденного життя і діяльності її колективу призводять до викривлень та неточностей у висвітленні історії цієї установи, тобто, робота з виявлення нових джерел має здійснюватись кожною бібліотекою постійно і планомірно. Тож, ДІБУ систематично випускає ретроспективні бібліографічні посібники, приурочені до ювілейних дат книгозбірень.

У 1999 р. вийшов у світ покажчик, підготовлений з приводу 60-ї річниці Державної історичної бібліотеки України (1), не є винятком і сьогоднішня ювілейна дата: всі учасники конференції вже отримали наш покажчик, що містить інформацію про документи щодо організації ДІБУ, її наукову та видавничу діяльність, а також публікації працівників за 70 років існування закладу (2).

Зазначимо, що впровадження інноваційних технологій у процеси збирання та обробки документальної інформації сьогодні дає змогу оптимізувати роботу по забезпеченню досліджень різних етапів історії нашої книгозбірні, в т. ч. й сучасних тенденцій її розвитку. Моніторинг змістовного наповнення бази даних про свою установу, яка сформована нині у Державній історичній бібліотеці України, дозволяє здійснити об'єктивний аналіз організаційних, функціональних і технологічних змін, що відбулися у книгозбірні за певний хронологічний відрізок часу.

На основі аналізу масиву видань і публікацій, зареєстрованих в бібліографічній базі даних „Видання ДІБУ. Публікації про Бібліотеку: 1939-2009”, створеній фахівцями ДІБУ в системі ІРБІС, уже узагальнено відповідну інформацію за останні п'ять років (період 2004-2008 рр.) (3), що дає можливість певною мірою оцінити науковий доробок колективу книгозбірні та визначити сучасні тенденції у її розвитку.

Фахівцям відомо, що ІРБІС – це інтегрована розвиваюча бібліотечно-інформаційна система, яка надає можливість автоматизованої технології систематизації документів. Завдяки цій технології бібліографічна інформація про діяльність Бібліотеки була структурована відповідно до змістовних і жанрово-видових характеристик документів, зареєстрованих у названій БД. Для подальшого формування друкованого варіанту бібліографічного посібника на основі цієї БД, систематизацію бібліографічних записів здійснено в хронологічному порядку за такими основними розділами в межах кожного року: 1. Офіційні документи; 2. Загальні праці; 3. Фонди і каталоги; 4. Обслуговування користувачів; 5. Науково-бібліографічна діяльність; 6. Науково-дослідна і методична робота; 7. Публікації працівників Бібліотеки.

Така послідовність у групуванні вторинної документальної інформації про ДІБУ дозволяє розкрити історію книгозбірні у розвитку основних напрямів її діяльності, висвітлити розмаїття творчого доробку співробітників.

Як показав проведений аналіз, найбільше видань і публікацій припадає саме на передостанній ювілейний рік – 2004-й, причому, переважають саме публікації про Бібліотеку сторонніх осіб. Це логічно, адже саме у зв'язку з відзначенням знаменних дат установи зростає число статей про її діяльність, досягнення та існуючі проблеми. В інші роки авторами половини (як наприклад, у 2006 році) або більшості видань і публікацій є фахівці ДІБУ. Найбільше праць підготовлено колективом книгозбірні у 2007-у році - 75% від усієї кількості опублікованих за цей рік.

Офіційні документи становлять найменшу частину від загальної кількості зареєстрованих у 2004-2009 рр. бібліографічних записів – 3%. Це Статут ДІБУ, затверджений наказом Міністерства культури і туризму України 7 березня 2007 р. № 217 (0)16-07, Правила користування Бібліотекою, затверджені директором ДІБУ 16 груд. 2004 р.; Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2006 р. № 538 „Про затвердження переліку закладів культури, навчальних закладів та наукових установ, до яких надсилаються документи та видання у рамках міжнародного обміну, що звільняються від сплат мита”, у якому вказана і ДІБУ. В цей розділ увійшов також показник публікацій документів „Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941-1943)”, в анотації до якого подані посилання на сторінки з архівною інформацією щодо діяльності ДІБУ (3).

Найбільше публікацій віднесено до розділу „**Загальні праці**” – близько чверті всієї кількості бібліографічних записів за 5 останніх років. Це праці, які вміщують загальну інформацію про Бібліотеку, висвітлюють історичні аспекти її розвитку: наприклад, публікації О.Б. Виноградової, В.Д. Навроцької, Н.С. Селівачової (5-8) та ін., а також видання, в яких є відомості про фахівців ДІБУ (9-11) тощо. В окремі роки частка таких джерел складала від 6% (2007 р.) до 36% (2005 р.).

Темі **фондів і каталогів** бібліотеки присвячувалося щорічно від 3 до 6 наукових статей (в середньому – 14%). 3-поміж авторів, які розкривали актуальні проблеми та досягнення книгозбірні в цьому напрямі – О. Б. Виноградова та О.В. Михалець, О.В. Михайлова, Н.Д. Хівренко (12-14).

Приблизно такі ж кількісні показники публікацій про **обслуговування користувачів**. Автори публікацій - А.В. Скорохтова, С.Л. Газарянц, Л.Г. Ширшова та ін. - висвітлювали питання інформаційно-бібліографічного забезпечення користувачів Бібліотеки, культурно-просвітницьку роботу ДІБУ: масові заходи та виставкову діяльність (15-16).

Моніторинг бібліографічних видань ДІБУ та публікацій, присвячених **науково-бібліографічній роботі Бібліотеки**, показав досить різкі коливання відносних показників в межах від 4% - у 2005 році до 31% у 2007 році. Загалом, їх кількість становить майже п'яту частину досліджуваного масиву джерел. Це, передусім, поточний науково-допоміжний бібліографічний покажчик „Історія України”, 7 випусків якого вийшло саме в період 2004-2008 рр., ряд ґрунтовних тематичних ретроспективних посібників - про Києво-Печерську Лавру, краєзнавчу бібліографію, політичні репресії (17-19) тощо. Укладачі бібліографічних покажчиків – Н.Г. Вощевська, О.І. Марченко, З.Х. Мусіна, Т.А. Приліпко доклали багато зусиль для удосконалення бібліографічного забезпечення інформаційних потреб вітчизняних істориків, освітян, студентів і широкого кола користувачів бібліотек України, адже кожен з названих покажчиків було надіслано у відповідні галузеві інститути системи НАН України; національні, державні наукові та обласні універсальні бібліотеки; університети і т. ін. Слід підкреслити, що саме в названі роки подолане відставання у підготовці поточного бібліографічного посібника „Історія України” і налагоджений систематичний випуск цього щорічника у якісно новому поліграфічному оформленні.

Публікації З.Х. Мусіної, Т.А. Приліпко, С.І. Смілянець та ін. на теми історичної бібліографії, ролі ДІБУ у створенні вторинних джерел інформації з вітчизняної історії становлять близько половини всіх зареєстрованих у цьому розділі бібліографічних записів і відрізняються актуальністю та науковістю (20-21).

Показники видань і публікацій про **науково-дослідну і методичну діяльність** Бібліотеки мають невелике коливання: щороку виходило від 4 до 7 статей і збірників, зокрема, фахівцями відділу історичного краєзнавства систематично випускався інформаційний бюлетень „Краєзнавча робота в бібліотеках України”, висвітлювалися результати моніторингу бібліографічних ресурсів вітчизняних книгозбірень (22) та впровадження інформаційних технологій у роботу їх краєзнавчих структурних підрозділів (23) тощо. У цьому розділі враховані також публікації провідних вчених-бібліотекознавців про внесок ДІБУ у розвиток бібліотечної справи в країні, зокрема, М.С. Слободяника та С.Л. Зворського, І.В. Міляевич та Г.М. Швецової-Водки (24-25).

В базі даних окремо виділені **публікації співробітників Бібліотеки** на різні теми культурного життя країни. Частка таких статей складає 9% від усієї кількості бібліографічних записів. У переліку авторів цих публікацій найчастіше зустрічаються прізвища Г.В. Захарової, А.І. Новицької, Н. Солодухіної. Зауважимо, що авторська активність – показник, який дозволяє оцінити професійний рівень і ступінь участі того чи іншого працівника у науковій діяльності ДІБУ. Режим пошуку „автор” дозволяє

визначити, які фахівці є авторами, редакторами, співавторами найбільшої кількості видань і публікацій у 2008-2009 рр. Це - О.Б. Виноградова, Т.А. Приліпко, А.В. Скорохватава, які мають по 10 праць за означений період; С.Л. Газарянц, З.Х. Мусіна, С. І. Смілянець – по 7; В.П. Кисельова – 17; О.І. Марченко – 12; О.В. Михайлова – 14, Н.Д. Хівренко – 8.

Таким чином, узагальнення даних показало: щорічно публікується близько трьох десятків документів, які висвітлюють різні аспекти діяльності ДІБУ, і більша частина цього документального потоку - видання Бібліотеки та публікації її працівників. Крім того, сучасна видавнича діяльність ДІБУ має тенденцію до якісних змін: налагоджено систематичний випуск поточного бібліографічного посібника „Історія України”, а також послідовне висвітлення в щорічному інформаційному бюлетені „Краєзнавча робота в бібліотеках України” результатів наукових досліджень, здійснених фахівцями Бібліотеки на базі краєзнавчих підрозділів ОУНБ України. Визначено також, що позитивна динаміка публікацій про діяльність ДІБУ спостерігається у рік ювілею книгозбірні: наприклад, за 9 місяців 2009 року у базі даних „Видання ДІБУ. Публікації про Бібліотеку” зареєстровано 32 бібліографічних записи. Близько половини з них – це матеріали зі збірників наукових конференцій, культурологічних читань, а третина – публікації у фахових періодичних виданнях, віднесених до переліку Вищої атестаційної комісії України. Тобто, переважна більшість публікацій є науковими – такими, що висвітлюють висновки історичних досліджень, містять аналітичні узагальнення про ДІБУ, супроводжуються посиланнями на джерела. Насамкінець, слід відмітити і збільшення кількості цитувань щодо ДІБУ у науковій літературі періоду 2004-2008 рр., яке свідчить про важливість результатів діяльності книгозбірні і сьогодні є вагомим аргументом для формування її позитивного іміджу.

Література:

1. *Державна історична бібліотека України (1939-1999): бібліогр. показжч. / Держ. іст. б-ка України; уклад. В.П. Кисельова [та ін.]. - К., 1999. - 94 с. .*
2. *Державна історична бібліотека України (1939-2009) : бібліогр. показжч. / Держ. іст. б-ка України; підгот.: В.П. Кисельова, Т.С. Кудласевич, О.В. Михайлова. - К.: Арістей, 2009. - 132 с. –*
3. *Кисельова В. Державна історична бібліотека у виданнях і публікаціях: 2004-2008 / В. Кисельова // Вісник Кн. Палати. – 2009. - №8. – С. 40-43.*
4. *Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941-1943): Дослідження: аном. показжч. публ. документів / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського НАН України; уклад. Л.А. Дубровіна, Малолєтова Н.І. - К., 2004. - 813 с. -*

Про Державну історичну бібліотеку України: с. 209, 210, 216, 218, 235, 236, 251,

264, 265, 272, 276, 279, 288, 291, 308, 313, 319, 336, 410.

5. Виноградова, О. Деякі аспекти заснування та розвитку Державної історичної бібліотеки України / О. Виноградова // Бібліотека і книга у контексті часу: Зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. 11-13 трав. 2006 р., м. Київ. - К., 2006. - С. 54-58.

6. Виноградова, О.Б. Роль Державної історичної бібліотеки України у розвитку історичної науки / О.Б. Виноградова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2005 р. - 2005. - Ч. 1. - С. 47.

7. Навроцька, В. Д. Державна історична бібліотека України / В. Д. Навроцька // Україна в III тисячолітті. Традиції. Інновації. Інвестиції. - К., 2007. - С. 428-431.

8. Селівачова (Нікольська), Н. С. Заповідник-музей "Києво-Печерська лавра (спогади з передвоєнних років) / Н. С. Селівачова (Нікольська) ; авт. передм. С. І. Білокінь // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: зб. наук. праць. - К. : Фенікс, 2006. - Вип. 15, Спецвип. 6 : До 80-річчя Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. - С. 155-159.

9. Бібліотекар, редактор, бібліограф [Т.С.Кудласевич] // Бібл. вісник. - 2004. - № 3. - С. 42.

10. Лерій Леонідович Макаренко [директор Держ. іст. б-ки]: [Некролог] // Бібл. планета. - 2006. - № 6. - С. 42.

11. Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. Вип. 1: А-К / ДЗ "Нац. парлам. б-ка України" ; авт.-уклад. Р. С. Жданова, Н. І. Абдуллаєва, В. О. Кононенко. - К., 2008. - 232 с. - Б. ц.

Про бібліографів ДІБУ: Альохіна Д.С. - с. 10-11; Балацьку Л.А. - с. 25-26; Заморіну Т.М. - с. 143-144; Кисельову В.П. - с. 173-175; Комську А.М. - с. 189-191; Кудласевич Т.С. - с. 212-213.

12. Михайлова, О. Надходження обов'язкового безоплатного примірника видань історичної тематики до Державної історичної бібліотеки України / О. Михайлова // Вісн. Кн. палати. - 2005. - № 5. - С. 26-29.

13. Виноградова, О.Б. Збереження фондів Державної історичної бібліотеки України: постановка проблеми / О.Б. Виноградова, О. В. Михалець // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології: (Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 20-22 листоп. 2006 р.). - Х. : ХДНБ, 2007. - С. 51-56.

14. Хівренко, Н. Д. Духовна спадщина України : (Огляд колекцій кн. пам'яток відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Держ. іст. б-ки України) / Н. Д. Хівренко // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22-23 листоп. 2007 р. - К. : "Вид. Дім Дмитра Бураго",

2007. - С. 147-150.

15. Скорохватова, А. В. Библиографическое и информационно-справочное обеспечение потребностей пользователей в Государственной исторической библиотеке Украины / А. В. Скорохватова // Наукова бібліотека: пріоритети розвитку та перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Одес. держ. наук. б-ка ім. О.М. Горького (Одеса, 24-25 верес. 2004 р.). - Одеса, 2006. - С. 214-216.

16. Газаряни, С. Л. Щаслива зірка Переяслава : (Кат. кн. виставки) / С. Л. Газаряни, Л. Г. Ширишова // Пам'ять століть: Іст. наук. та літ. журн. - 2008. - № 1-2. - С. 244-251.

17. Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври: Наук.-допом.бібліогр. показжч. / Києво-Печер. іст.-культ. заповідник, Держ. іст. б-ка України ; упоряд. О.І. Марченко. - К., 2006. - 356 с.

18. Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України: 2001-2005 : бібліогр. показжч. / Держ. іст. б-ка України ; підгот. О. В. Михайлова. - К., 2007. - 103 с.

19. Політичні репресії радянської доби в Україні : наук.-допом. бібліогр. показжч. / Держ. іст. б-ка України ; упоряд. Т. Приліпко, О. Марченко, З. Мусіна ; авт. вступ. ст. Ю. І. Шаповал. - К. : Арістей, 2008. - 684 с.-

20. Смілянець , С. І. Бібліографічні ресурси ДІБ України - важлива складова джерельної бази з історії міст і сіл України / С. І. Смілянець , З. Х. Мусіна ; голов. ред. М. Ю. Костриця // Житомиру - 1120 (884-2004): Наук.зб. "Велика Волинь": Праці Житомир. наук.-краєзн. т-ва дослідників Волині. - Житомир : Косенко, 2004. - Т. 31. - С. 204-207.

21. Приліпко, Т. А. Історична наука на сторінках науково-допоміжного бібліографічного показжчика "Історія України" / Т. А. Приліпко // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22-23 листоп. 2007 р. - К. : "Вид. Дім Дмитра Бураго", 2007. - С. 121-124.

22. Михайлова, О. В. Краєзнавчі бібліографічні посібники в сучасному інформаційному просторі України [Текст] / О. В. Михайлова // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії: Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22-23 листоп. 2007 р. - К. : "Вид. Дім Дмитра Бураго", 2007. - С. 109-114.

23. Кисельова, В. Формування краєзнавчих баз даних як перспективний напрям розвитку інформаційного забезпечення краєзнавства / В. Кисельова, О. Михайлова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. - К., 2007. - Вип. 19. - С. 94-99.

24. Слободяник , М. С. Історичні дослідження в сучасному українському бібліотекознавстві: тенденції і перспективи / М. С. Слободяник , Зворський С.Л. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. - 2004. - № 3. -С. 15-18.

Згадується Державна історична бібліотека України, як ініціатор проведення 2-х

науково-практичних конференцій "Бібліотечне краєзнавство у історичній пам'яті народу України" та "Історія наукових бібліотек у контексті історії культури, освіти в Україні".

25. Милясевич, И. В. Фундаментальный учебник по библиотечному краеведению / И. В. Милясевич, Г. Швецова-Водка // Науч. и техн. б-ки. - 2008. - № 5. - С. 104-108.

Про внесок колективу відділу історичного краєзнавства у розробку практичних і теоретичних питань бібліотечного краєзнавства в Україні - с. 106.

Новальська Т.В., м. Київ

Кадри бібліотек України: стан, проблеми, перспективи

Однією із злободенних проблем бібліотечної галузі є питання пов'язане з кадрами. Без сумніву, воно актуальне для всіх видів бібліотек, впливає на всі напрямки їх діяльності.

За статистичними даними на 01.01.2009 рік кількість бібліотечних працівників налічувала 34940 осіб. В ОУНБ працюють 2019 осіб, в публічних бібліотеках 31500, із них в сільській місцевості 15598 осіб.

Сучасний бібліотекар повинен володіти принципово новими знаннями, уміннями і навичками, адекватними виклику інформаційного суспільства і завданням соціально-економічного розвитку країни. Йому необхідно бути широко освіченим фахівцем, що володіє крім знань фундаментальних дисциплін: книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії, знаннями суміжних галузей і сфер діяльності: філософії та культурології, соціальних комунікацій і соціології, педагогіки та психології, інформатики та комп'ютерної техніки і багатьох інших. Всю цю систему знань здобувають у вищих навчальних закладах. В Україні лише чотири Вищі школи, де готують бібліотечних фахівців, а саме Київський національний університет культури і мистецтв, Харківська державна академія культури, Львівський державний університет ім. І Я. Франка, Рівненський державний гуманітарний університет та в 20 коледжах культури. Проте за останнє десятиліття значно скоротилася кількість випускників бібліотечних спеціальностей. Серед тих хто їх закінчує лише 10% іде працювати по спеціальності.

Тож вищу бібліотечну освіту мають 8180 працівників, що складає 23,4%, базову бібліотечну мають 15699 (44,9%). Найменший відсоток працівників з вищою освітою в Одеській (12,9%), Чернівецькій (13%), Львівській (13,7%), Івано-Франківській (15%), Закарпатській (15%). Найвищий відсоток у Рівненській (41%), Харківській (39%), по м. Київ (33%), Миколаївській (31,8%), Донецькій (30%). З базовою бібліотечною освітою найменший відсоток в Київській області (28%), найбільший в Закарпатській (65%), Чернівецькій (53%), Рівненській (59%). Щодо ОУНБ то тут відсоток працівників складає

62% які мають вищу освіту, 16% базову.

Найбільше занепокоєння викликає стан освіти бібліотечних фахівців сільської місцевості. В середньому вищу освіту мають 6,7% бібліотекарів, базову 54,9%.

Найменший відсоток у Львівській (2,8%), Житомирській (3%), Тернопільській (3,5%), Чернівецькій (4,4%). Найбільший відсоток в Київській (11%), Харківській (10%), Черкаській (9%).

Щодо бібліотечного стажу то тут ми маємо наступні цифри: 3849 фахівців (11%) працюють в бібліотеках до 3-х років, з 3-х до 9-ти років – 6561 (18,7%) понад 10 років 7798 (22%) понад 20 років 16775 (48%). Слід зауважити, що лише за один рік з 2007 по 2008 рік, молодих фахівців, що працювало до 3-х років зменшилось на 84 особи, а також стало менше на 257 фахівців з базовою освітою.

Незважаючи на те що інформаційне суспільство перебуває у процесі розвитку, фахівці з інформації є найбільш затребуваною професійною групою, агенти Європейського Союзу відмічають, що в більшості держав нашого континенту, в тому числі і в Україні недооцінюється значення працівників бібліотек та інформаційних служб, падає престиж цієї професії.

В зв'язку з проблемами, що виникли слід вирішити стратегічні завдання:

- перш за все об'єднати зусилля викладачів професійних учбових закладів культури з співробітниками бібліотек по підняттю престижу популяризації бібліотечної професії. В час електронних комунікацій перед цією фаховою групою постають особливі завдання і водночас шанс на досягнення вищого соціального статусу;

- підвищити оплату праці співробітників бібліотек, адекватно їх внеску в розвиток, освітнього, інтелектуального, культурного розвитку країни, що безумовно вплине на зростання соціального престижу бібліотечної професії і якості бібліотечних послуг;

- удосконалити модель вищої і середньо-професійної бібліотечно-інформаційної освіти.

В останні роки відбуваються суттєві переміни у підготовці кадрів у вищих учбових закладах. Рушійною силою цих перетворень і змін є так званий «Болонський процес», сутність якого полягає у введенні міжнародних університетських дипломів. Пристосування вітчизняної системи освіти до вимог держав-членів Європейського Союзу передбачає перетворення монолітної структури нашої вищої освіти в багаторівневу систему, рекомендовану в країнах Євросоюзу.

Модель вищої бібліотечної освіти в Україні виокремлює два основних рівнів освіти:

- а) чотирирічна освіта першого ступеня, після якої присвоюється звання бакалавра, що є базовою вищою освітою;

б) освіта другого ступеня (рік навчання) дає право одержання диплома спеціаліста або ж магістра, що є повною вищою освітою.

До вступу в магістратуру рекомендуються студенти, які мають здібності до наукової роботи. Проте можна внести пропозицію згідно якої після закінчення бакалаврату, майбутній магістр повинен рік-два підвищувати фах в провідних бібліотеках країни і тільки після цього здобувати освіту в магістратурі. Така практика існує в багатьох країнах Європи.

Рогова П.І., Мацібора Н.Г., м. Київ

Стан і перспективи збереження фонду у вік цифрових технологій у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського

Збереження документного бібліотечного фонду України – матеріального і духовного надбання для майбутніх поколінь – важливе завдання і обов'язок бібліотек, пріоритетний напрям їхньої діяльності на сучасному етапі. Це особливо актуально сьогодні, коли, як підкреслює видатний бібліотекознавець Ю. М. Столяров, « ... существует понимание непреходящей ценности дошедших до нас документов и в то же время возрастает опасность их разрушения вследствие экономической и политической нестабильности в мире, резкого ухудшения экологической обстановки, случаев вандализма, стихийных бедствий, техногенных катастроф и просто небрежного отношения к ним» [13].

На сучасному етапі в Україні діяльність бібліотек, в тому числі із збереження фондів, регламентується такими законодавчими актами: «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (2000) [1]; «Про інформацію» (1998) [2]; «Про Національну програму інформатизації» (1998) [3], програмами міжнародного і національного рівня: Програмою ЮНЕСКО «Пам'ять мира» (1999), вітчизняними «Документна пам'ять України», «Програмою збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки» (1999) [4], "Про охорону майна культурної спадщини" (2000); "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну вартість в Україні" (2001), «Програмою формування страхового фонду документації на історико-культурні пам'ятки Академії педагогічних наук України на період 2008–2014 рр.», яка розроблена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України 1709 від 19.12. 2001 р. № 1709 про внесення змін до «Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання» [6].

Загальнодержавна мережа бібліотек України становить близько 43 тис. бібліотек з безцінними колекціями. В цих книгозбірнях працює 70 000 професіоналів-бібліотекарів, пропонуючи своїм користувачам широкий спектр бібліотечно-

інформаційних послуг. Значна частина рідкісних видань, в яких відображено розвиток педагогічної науки і освіти впродовж століть, зберігається у фондах бібліотек освітянської мережі, зокрема у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) АПН України, заснованій 30 жовтня 1999 р., згідно з відповідною постановою Кабінету Міністрів України [5]. Ця бібліотека – національне галузеве книгосховище, науково-дослідний центр з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, головний науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України (МОН України) та Академії педагогічних наук України (АПН України), вперше створеної в незалежній Україні. Ресурсним підґрунтям ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стали книжкові фонди двох спеціальних педагогічних бібліотек: Центральної освітянської бібліотеки МОН України та наукової бібліотеки Інституту педагогіки України АПН України. Головною метою діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є формування на її базі повноцінного галузевого інформаційного ресурсу і системи науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, тому збереження бібліотечного фонду є одним з її основних завдань. Це багатогранна проблема, пов'язана з соціальними, технічними і природничими факторами. Документний фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського налічує 530 тис. одиниць зберігання на традиційних і електронних носіях інформації (кінець XVIII – початок XXI ст.), 50% якого – галузеві документи психолого-педагогічної тематики українською, російською, англійською, німецькою, польською та ін. мовами. Щорічно до фонду надходить близько 11 000 документів на традиційних і електронних носіях інформації, з них: 6 000 книг, 5 000 прим. періодичних видань та інших документів. Бібліотека передплачує понад 350 найменувань спеціальних періодичних видань, як вітчизняних, так і зарубіжних, в тому числі з Англії, Франції, США. За змістом фонд бібліотеки універсальний, але пріоритет в його формуванні надається документам психолого-педагогічного та навчального спрямування, адже головне завдання колективу – сформувати універсум галузевого знання для оптимального забезпечення інформаційних запитів користувачів: наукових працівників і практиків освітянської галузі України.

З метою збереження фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й розробки стратегічних планів щодо його розвитку, співробітниками відділу наукової організації та зберігання фондів вивчаються наукові праці відомих російських і українських бібліотекознавців: М. П. Тихонова, Ю. В. Григор'єва, М. А. Рубакіна, Л. Б. Хавкіної, О. О. Покровського, З. І. Рівліна, М. С. Карташова, А. М. Ванєєва, Ю. М. Столярова, С. О. Добрусіної, Л. В. Мухи, Г. І. Ковальчук, аналізується практичний досвід

з цих питань – національних і державних бібліотек як України так і зарубіжжя. За десять років своєї діяльності колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вирішував важливі завдання щодо формування та розвитку бібліотеки як всеукраїнського інформаційного центру з психолого-педагогічних питань нашої держави, Зокрема, у першій НДР «Становлення, створення та розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)» (2001–2005 рр.) розроблено теоретичні, науково-методичні та організаційні засади діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек МОН України і АПН України, яка була в цей час створена, обґрунтовано типологічні і видові характеристики зазначених бібліотек, проаналізовано шлях їх розвитку, мету і завдання на різних етапах становлення, актуалізовано їхній соціальний статус на сучасному етапі [11]. Відповідно до завдань НДР було розроблено науково-методичні й організаційні засади формування фонду бібліотеки, зокрема тематико-типологічний план комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; регламентуючі документи і технологічні інструкції з питань формування і збереження фонду. Також була проведена значна наукова і організаційна робота з оснащення нового приміщення фондосховища бібліотеки стелажами для розміщення документів, розставлено фонд за відповідною системою, знепилено і перевірено його після десятирічного зберігання в непристосованому приміщенні. Незважаючи на складні роки становлення і недостатнє фінансування бібліотеки, у фондосховищі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створюється оптимальний режим для безпечного збереження фондів відповідно до державних стандартів, підтримується нормативно-фізичний і санітарно-гігієнічний стан приміщень, встановлено кондиціонери, протипожежну сигналізацію; розширюється матеріально-технічна база. Згідно з завданнями НДР, які виконує колектив бібліотеки, розпочато створення страхового фонду документів; реставруються рідкісні видання; фахівці відділу наукової організації та зберігання фондів сумлінно виконують свої посадові обов'язки.

У межах НДР проведено аналіз фонду, виявлено і сформовано ядро рідкісних і цінних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які є унікальною історико-культурною скарбницею, і становить близько 10% від усього фонду бібліотеки. Усвідомлюючи величезну соціально-культурну значимість і цінність зібраних фондів та необхідність активізувати роботу з їх збереження і впровадження в науковий обіг, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з АПН України звернулись до державних органів щодо **надання цій частині фонду статусу: об'єкт національного надбання України** (Постанова Кабінету Міністрів України від 19.12. 2001 р. № 1709) [7]. Визначена частина фонду – це **документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку**

XVIII – початку XX століття, які охоплюють рідкісні та цінні видання, сформовані у колекції: «Педагогіка», «Психологія», «Шкільні підручники і посібники», «Колекція часописів психолого-педагогічного змісту».

В колекції «Педагогіка» зібрано унікальні документи XIX–XX століть з історії педагогіки, педагогіки початкової та середньої освіти, професійної і вищої освіти, шкільні програми, твори відомих українських, російських й інших зарубіжних педагогів: Я. А. Коменського, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локка, Ф. Прокоповича, В. Каразіна, О. Духновича, К. Ушинського, М. Корфа. С. Русової, Г. Ващенко та ін. До колекції «Психологія» увійшли документи XVIII – першої половини XX ст. психологічного змісту, які знайомлять з історією, становленням і розвитком науки з працями вітчизняних і зарубіжних психологів, а саме: прижиттєвими виданнями Бехтерева В., Богданова О., Введенського О., Бена А, Вагнера В., Гіляровського О., Зеленського М., Ланге М., Рібо Т., Челпанова Г. Видання зазначених психологів безцінні за змістом і своєю значимістю.

Ще одна цінна складова фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – комплекти періодичних галузевих видань XIX – поч. XX ст., кількість яких становить 150 найменувань, серед яких: "Вестник воспитания" (1890–1917), "Воспитание и обучение" (1807–1917), "Журнал Министерства народного просвещения" (1834–1917), "Педагогический листок" (1871–1917) та ін. Невід’ємною складовою фонду педагогічних бібліотек як спеціальних [10] є шкільні підручники і методичні посібники. Цей вид документів XVIII–XXI ст. сформовано в колекцію, в структурі якої: підручники дореволюційного періоду 1748–1917 рр. – 1 174 прим.; 1918–1945 рр. – 2 223 прим. і яка також увійшла до об’єкта національного надбання України.

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це база для глибокого вивчення розвитку не лише вітчизняної педагогічної науки та освіти, а й бібліотечної справи – фундамент бібліотечно-бібліографічного та інформаційно-документного забезпечення фахівців освітянської галузі України. У зв’язку з цим у 2008 р. у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2006–2010 рр.)» (наук. кер. канд. іст. наук П. І. Рогова) розроблено програму збереження наукового об’єкта, в яку закладено позиції з вивчення, аналізу, популяризації фонду та надання доступу до нього. Програма охопила такі напрями:

- проведення науково-дослідної роботи з фондом і впровадження її в практику ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і бібліотек освітянської мережі МОН України АПН України;

- аналіз фонду і облік документів, передусім тих, які становлять національний

культурний спадок;

- розробка регламентуючих і методичних документів щодо роботи з фондом, зокрема з рідкісними і цінними виданнями;
- аналіз фізичного стану фонду рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з метою консервації і репрографії зазначених документів;
- забезпечення фізико-хімічних умов збереження фондів;
- збереження бібліотечних і архівних фондів, їх кадрове і технічне забезпечення;
- вивчення сучасних технологій збереження фонду, зокрема рідкісних і цінних видань;
- підвищення фахового рівня співробітників, які працюють з фондом;
- популяризація фонду та забезпечення широкого доступу до нього в традиційному та електронному вигляді.

Згідно з цією програмою, фахівці бібліотеки проводять системну роботу з фондом. Для задоволення зростаючих потреб суспільства в інформації, а також з метою збереження рідкісних і цінних видань, впродовж 2003–2009 рр. в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського виконано комплекс робіт з оцифровування видань, що одержали статус національного надбання України. За фінансової підтримки держави у бібліотеці відскановано і перенесено на електронні носії тексти 587 документів (всього 143 530 сторінок), з них 312 підручників і посібників 1748–1917 рр. видання і 275 книг психолого-педагогічного змісту, видані у XVIII–XIX століттях, серед яких: Граматка (Тип. П. Кулиша). – СПб., 1857. – 149 с.; М. Ломоносов. Краткое руководство к красноречию. Кн. 1. – СПб., 1748. – 317 с.; Правила пиитические ... – М., 1790. – 162 с.; Я. А. Коменский. Великая дидактика. – М., 1896. – 596 с.; П. Каптерев «Педагогическая психология». – СПб., 1877. – 631 с.; Кант И. О педагогике. М., 1896. – 96 с.; Диттес Ф. Очерк практической педагогики. – СПб., 1875. – 335 с.; – И. Сикорский «Душа ребенка с кратким описанием души животных и души ребенка». – К., 1911. – 192 с. та ін. Оцифрування документів в межах програми триває. Електронні копії рідкісних і цінних видань доступні користувачам в локальній мережі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в Ресурсному освітньо-інформаційному центрі бібліотеки, для територіально віддалених користувачів виставлено список оцифрованих видань на веб-порталі бібліотеки.

Для збереження рідкісних і цінних видань, втрата або руйнування яких матиме негативні наслідки для розвитку педагогічної науки, у національній програмі забезпечення збереження фондів [4], яка діє в бібліотеках України, впроваджено підпрограму щодо створення страхового фонду документів бібліотек. Фахівцями ДНПБ

України ім. В. О. Сухомлинського розроблено перспективний план мікрофільмування рідкісних і цінних видань на 2008–2012 рр., який забезпечується відповідним фінансуванням, що уможливить довготривале, надійне і компактне зберігання великих масивів документів в мікрокопіях. За останні два роки в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського мікрофільмовано 4 731 аркуші документів, які передано до Страхового фонду України.

Як свідчать численні наукові праці, міжнародні конференції та розроблені програми, збереження бібліотечних і архівних матеріалів стало нагальною проблемою не тільки вітчизняних бібліотек, а й бібліотек усіх країн світу. Вирішення цієї проблеми під силу лише професійно підготовленим кадрам, адже консервація та реставрація становлять собою високотехнологічні процеси, які ґрунтуються на глибоких знаннях хімічного складу матеріалів, використовуваних при виготовленні документів (папір, шкіра, пергамент, клей, фарби), на знаннях спеціальної техніки для відновлення книжкової продукції, методів контролю за режимом зберігання для протидії руйнівному впливу кислотності. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського значну увагу приділяє відновленню та реставрації документів. За останні роки відреставровано 185 документів рідкісних видань XVIII–XIX століття. Робота виконувалась на базі Центру реставрації та консервації НБУ ім. В. І. Вернадського. Під час реставраційних робіт використовувалась шкіра, тканини, спеціальний папір.

У межах НДР колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на корпоративних засадах розробляються наукові, науково-методичні, організаційні програми створення об'єднаного електронного ресурсу, зокрема й рідкісних і цінних видань освітянської мережі МОН України і АПН України, доступ до якого буде надано через веб-портал ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Для цього, передусім, необхідно створити каталог рідкісних і цінних видань, які знаходяться у фондах бібліотек освітянської мережі і які надалі ввійдуть до Реєстру національного і культурного надбання нашої країни. Ця велика багатопланова робота дозволить розкрити безцінні документні багатства у фондах бібліотек освітянської мережі України і надати можливість користувачам ширше задіяти ці ресурси в своїй науковій і практичній роботі, що посилюватиме увагу до створення необхідних умови для збереження зазначених фондів.

Важливе завдання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головної бібліотеки мережі освітянських книгозбірень – розробка і виконання науково-методичних завдань щодо популяризації фондів. Так, у 2005 році в межах НДР науковим співробітником Р. С. Ждановою було розроблено методичний посібник «Укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII –початок XX ст.) із фондів

бібліотек України» [14], який є корисним путівником щодо роботи з рідкісними і цінними виданнями. Посібник надійшов до бібліотек освітянської мережі України. З метою інформаційного забезпечення наукових досліджень, які проводять інститути АПН України, а також для популяризації фонду бібліотеки й надання доступу до рідкісних видань, за допомогою цього посібника, спеціалістами бібліотеки у 2005 році було створено друкований каталог **«Підручники та навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського»** [9], в якому зібрано інформацію про 1 174 підручники і навчальні посібники Російської імперії. Мета підготовки каталогу – шляхом виявлення та систематизації всіх підручників і навчальних посібників певного періоду – дати можливість ученим простежити, як змінювалися основні характеристики навчальної книги, оскільки «саме з аналізу підручників можна швидко і більш-менш точно зробити висновок щодо домінуючих на час їх створення методологічних установок, дидактичних і методичних засад» [12]. Зазначений каталог – перший серед бібліографічних видань в Україні, який представляє рідкісні видання навчальної літератури Російської імперії XVIII–XIX ст. Видання надійшло до національних і державних бібліотек України, до бібліотек ВНЗів України III–IV рівнів акредитації педагогічного профілю, бібліотек ІППО, інститутів АПН України, Національної бібліотеки Білорусі, педагогічної бібліотеки Білорусі. Дослідження колекції підручників і навчальних посібників – вагомий внесок у формування науково-інформаційного ресурсу освітянської галузі і національної бібліографії України. З випуску цього посібника розпочато інформування про рідкісні і цінні видання фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Для розробки теоретико-методологічних, організаційних та технологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти, відповідно до змінюваних потреб суспільства, на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2006–2010 рр. проводиться нова НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (2006–2010 рр.)» (наук. кер. к. і. н. П. І. Рогова). Один з напрямів зазначеної НДР присвячено збереженню фондів. Серед завдань цього напрямку: аналіз фізичного стану фонду; дослідження маловідомих і цінних видань психолого-педагогічної тематики як в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так і в бібліотеках освітянської мережі; популяризація фонду та забезпечення широкого доступу до нього в традиційному й електронному вигляді. З цією метою, а також для інформаційного забезпечення наукових працівників, педагогів,

бібліотекознавців, журналістів, культурологів та інших фахівців наукові співробітники бібліотеки проводять історико-бібліографічне дослідження і працюють над створенням науково-допоміжного бібліографічного покажчика **«Психолого-педагогічні часописи з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. 1832 – 1917 рр.»**, використовуючи методику опису періодичних видань, розроблену і затверджену Львівською науковою бібліотекою імені В. Стефаника НАН України. Завдяки цій методиці, під час бібліографування документів зберігається орфографічний стиль опису часописів. Покажчик буде видано у 2009 році в традиційній та електронній формі і надіслано до фондів національних, державних бібліотек та бібліотек освітньої мережі України.

Отже, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, незважаючи на свій «молодий вік», веде системну науково-дослідну та практичну роботу щодо створення і збереження національного галузевого фонду для повного інформаційного забезпечення вітчизняної педагогічної науки і практики, надає доступ користувачам бібліотеки до своїх інформаційних ресурсів - як у традиційній формі, так і на електронних носіях; зберігає і примножує духовні традиції.

Література

Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1561 – III // Урядовий кур'єр. – 2000. 24 трав. – С. 5.

1. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657–XII // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : Темат. добірка : У 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1 – С. 5–14.

2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 74 / 98–ВР // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : темат. добірка: У 2 ч. – К., 2002. – Ч. 1 – С. 45–51.

3. Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки : постанова Каб. Міністрів України від 15 верес. 1999 р. № 1716 // Бібл. Планета. – 1999. – № 4. – С. 4.

4. Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України : постанова Каб. Міністрів України від 30 жовт. 1999 р. № 2018 // Законодавство – бібліотекам України : довідк. вид. / Нац. Парлам. Б-ка України ; Укладачі : Т. Сlepцова та ін. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 162.

5. Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання : постанова Каб. Міністрів України від 18 лют. 1997 р. № 174 // Офіц. вісник України. – 1999. – № 14, ст. 562.

6. Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174 : постанова Кабінету Міністрів України від 19 грудня 2001 р. № 1709 // Офіц. вісник України. – 2001. – № 51, ст. 2305.
8. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. – К., 2004. – 644 с.
9. Підручники і навчальні посібники (1748 – 1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів : каталог. – К.: Атіка, 2005. – 383 с.
10. Рогова П. И. Обеспечение информационных потребностей ученых и практиков педагогической отрасли документными ресурсами Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского / П. И. Рогова // Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов : материалы международной научной конференции (Москва, 21–23 сентября 2005 г.). – М. : Наука, 2005. – С. 237–240.

Шапошников К.А., Москва (Россия)

Архивные документы свидетельствуют.

Из истории создания Государственной публичной исторической библиотеки (1938 г.)

История создания Государственной публичной исторической библиотеки (ГПИБ) на протяжении прошедших 70 лет освещалась различно: до середины 1950-х гг. в публикациях, посвященных библиотеке, говорилось о роли тов. Сталина в создании Исторической библиотеки, после XX съезда КПСС стали говорить о некоем решении партийных и советских органов.

Для восстановления полной картины требовалось обращение к фондам партийных архивов, внимательная работа с архивным фондом ГПИБ, хранящимся в Государственном архиве Российской Федерации (ГА РФ). Такая работа была проведена автором настоящего сообщения в 2008 - 2009 гг. [1]

Как свидетельствуют архивные документы, в феврале 1938 - январе 1939 гг. высшее партийное руководство СССР - члены Политбюро и Оргбюро ЦК ВКП(б) 12 раз рассматривали вопросы организации и открытия Исторической библиотеки. Документы об организации ГПИБ, выявленные в Российском государственном архиве социально-политической истории (РГАСПИ), подписаны А.А. Андреевым, Н.И. Ежовым, А.А. Ждановым, Л.М. Кагановичем, В.М. Молотовым, И.В. Сталиным и другими высшими партийными функционерами. Такая небывалая заинтересованность партийных чиновников в открытии библиотеки объяснялась просто - этот вопрос контролировал И.В.

Сталин.

В конце декабря 1937 г. директор Объединенной библиотеки Институты красной профессуры (ИКП) И.Г. Семенычев [2], обеспокоенный судьбой созданной им библиотеки в связи с ликвидацией ИКП, написал письмо И.В. Сталину с предложением создать крупную публичную историческую библиотеку путем слияния библиотеки ИКП и библиотеки Государственного исторического музея (ГИМ). В 20-х числах января 1938 г. И.Г. Семенычеву позвонили из ЦК и пригласили в отдел пропаганды и агитации для беседы. В ЦК ВКП(б) И.Г. Семенычеву сообщили, что идея о создании исторической библиотеки товарищем Сталиным в принципе одобрена.

Вопрос «О библиотеках бывших институтов красной профессуры и Исторического музея» был рассмотрен на заседании Оргбюро ЦК ВКП(б) 16 февраля 1938 г. Присутствовали А.А. Андреев, А.А. Жданов, Н.К. Крупская, Г.М. Маленков, Л.З. Мехлис, А.И. Стецкий. В соответствии с принятым решением специально образованная комиссия должна была в декадный срок внести в ЦК предложения об организации публичной исторической библиотеки. [3]

Сообщение комиссии об использовании книжных фондов библиотек ИКП было заслушано 4 марта 1938 г. на заседании Оргбюро. [4] На этом же заседании было принято решение об организации Государственной публичной исторической библиотеки [5]. 11 марта 1938 г. это решение было утверждено постановлением Политбюро ЦК ВКП(б) «Об организации в Москве Государственной публичной исторической библиотеки», установившим дату открытия библиотеки - 1 июля 1938 г. На бланке выписки из протокола, имеющем гриф «Строго секретно», заверенном печатью ЦК ВКП(б) и факсимиле подписи А.А. Андреева, имеются подписи И.В. Сталина, В.М. Молотова, Л.М. Кагановича, А.И. Микояна и отметки секретаря о том, что за данное решение проголосовали К.Е. Ворошилов, Н.И. Ежов, А.А. Жданов и М.И. Калинин. [6] Через два с лишним месяца, 28 мая 1938 г., Совет народных комиссаров РСФСР принимает постановление № 143 «Об открытии в г. Москве Государственной публичной исторической библиотеки» [7], дающее библиотеке права юридического лица.

Кандидатура Николая Никифоровича Яковлева (1898 - 1970) [8] для утверждения в должности директора Исторической библиотеки была представлена культпросветотделом ЦК ВКП(б) 16 марта 1938 г. [9] Н.Н. Яковлев опросом членов Оргбюро 5 апреля 1938 г. был в этой должности утвержден [10] и назначен на пост директора ГПИБ приказом наркома просвещения РСФСР с 7 апреля 1938 г. [11] Этим же приказом на должность заместителя директора по библиотечной части с 15 апреля 1938 г. был назначен инициатор создания Исторической библиотеки И.Г. Семенычев.

Отметим, что практически все выявленные в ГА РФ приказы и распоряжения наркома просвещения П.А. Тюркина по поводу создания Исторической библиотеки [12] принимались только после предварительного рассмотрения членами Оргбюро ЦК ВКП(б). Например, «Положение о Государственной публичной исторической библиотеке» было утверждено членами Оргбюро 17 мая 1938 г. [13], а 19 мая утверждено наркомом. [14]

Заместитель наркома просвещения РСФСР Н.К. Крупская деятельно участвует в организации новой библиотеки. Она проводит совещания по этому поводу, пишет развернутую статью «К вопросу о создании крупной государственной исторической библиотеки в Москве». [15]

Самой острой проблемой при создании новой библиотеки стало отсутствие свободных помещений для ее размещения. Волокита с предоставлением здания для библиотеки длилась более 4-х месяцев. Рассматривались различные варианты - надстройка здания Манежа, предоставление Дома союзов (без Колонного зала), части здания Политехнического музея, предлагались другие помещения, большей частью заведомо непригодные для размещения библиотеки. По воспоминаниям И.Г. Семенычева, всего было рассмотрено более 20 вариантов. В связи с отсутствием помещения решением Оргбюро, утвержденным затем и членами Политбюро ЦК ВКП(б), срок открытия библиотеки был перенесен на 15 августа 1938 г. [16]

Наконец, в начале августа 1938 г. окончательный выбор пал на здание бывшего Московского вспомогательного общества купеческих приказчиков в Старосадском переулке, построенное в 1902 - 1917 гг. в бывших владениях городской усадьбы Куманиных (родственников Ф.М. Достоевского). Комплекс кирпичных зданий в 3 - 5 этажей имел общую площадь более 6,5 тыс. кв.м. Выбранное помещение было осмотрено и одобрено Н.К. Крупской, его предоставление было оформлено решением Оргбюро ЦК ВКП(б). [17] Размещавшаяся здесь школа № 329 Красногвардейского РОНО за 2 недели до начала учебного года была спешно переселена в типовое школьное здание-новостройку поблизости. Моссовет в качестве компенсации получал от СНК РСФСР средства и фонды строительных материалов для возведения школьного здания.

В соответствии с решением Оргбюро ЦК ВКП(б) от 21 сентября 1938 г. был определен срок открытия библиотеки - не позднее 15 декабря 1938 г. [18] 22 сентября эта дата открытия библиотеки была утверждена членами Политбюро, [19] а 28 сентября - постановлением СНК РСФСР. [20]

Предоставленное ГПИБ здание находилось в довольно запущенном состоянии и нуждалось в ремонте и переустройстве. Одновременно с ремонтными работами шла перевозка книжного фонда и оборудования Библиотеки ГИМ. В период с 8 по 30 сентября

1938 г. из ГИМ было перевезено 165 грузовых машин с книгами (51774 пачки) и 120 машин с библиотечным оборудованием.[21]. Перевозка производилась в круглосуточном режиме (такая спешка была вызвана тем, что книги перевозились на открытых машинах и необходимо было успеть до начала осенних дождей). За крайне короткий срок администрации и сотрудникам библиотеки удалось сделать практически невероятное - подготовить помещения, перевезти и разместить фонды сливаемых библиотек, создать условия для работы читателей.

Торжественное открытие библиотеки состоялось 20 декабря 1938 г. В этот же день нарком просвещения П.А. Тюркин направляет И.В. Сталину, А.А. Андрееву, А.А. Жданову и В.М. Молотову письмо, в котором сообщает о выполнении постановления ЦК ВКП(б). [22]

Организаторские способности Н.Н. Яковлева были по достоинству оценены – он, «как опытный, настойчивый организатор и способный руководитель, создавший в короткий срок работоспособный коллектив сотрудников» [23] был рекомендован отделом культпросветработы ЦК ВКП(б) к назначению на должность директора главной библиотеки страны – «Ленинки». Решением Оргбюро ЦК ВКП(б) от 24 января 1939 г. [24] Н.Н. Яковлев был назначен директором Всесоюзной библиотеки им. В.И.Ленина. Директором ГПИБ был назначен Михаил Федорович Леонтьев (1897 – 1986). 8 февраля 1939 г. решение о назначении М.Ф. Леонтьева было оформлено приказом наркома просвещения. [25]

Архивные документы, собранные и систематизированные 70 лет назад техническими служащими аппарата ЦК ВКП(б), представляют взору современного исследователя полную картину принятия аппаратных решений о создании и открытии одной из крупнейших специализированных библиотек Российской Федерации, любимой многими поколениями читателей.

Список литературы:

1. Шапошников К.А. Документы ЦК ВКП(б) об организации и открытии ГПИБ // Библиография. 2009. № 1. С. 79 - 91.
2. Семенычев Иван Григорьевич (1889 - 1942), профессиональный библиотечный и книготорговый работник, участник революционного движения. В 1917 - 1922 гг. - заведующий библиотечным отделом Нижегородского губернского отдела народного образования, с 1922 г. на руководящей работе в системе Госиздата (в Нижнем Новгороде и Киеве). С 1927 по 1938 г. - директор Объединенной библиотеки Институты красной профессуры в Москве. В 1938 - 1941 гг. заместитель директора ГПИБ по библиотечной работе. В июле 1941 г. вместе с группой работников библиотеки ушел в народное ополчение, пропал без вести в марте 1942 г. в районе Орла. См. о нем подробнее: Гузеева И.А. Забытый библиотекарь // Библиография. 1999. № 3. С. 99 – 105; Её же. Жизнь и деятельность И.Г.Семенычева : новые документы // Библиография. 2009. № 1. С. 92 – 101; Шапошников К.А. Судьбы ополченцев – сотрудников Исторической

бібліотеки // *Бібліографія*. 2009. № 2. С. 88 – 100.

3. РГАСПИ. Ф.17. Оп. 114. Д. 519. Л. 13.

4. Там же. Д. 521. Л. 25 – 25об.

5. Там же. Л. 26.

6. РГАСПИ. Ф.17. Оп.163. Д.1187. Л. 49.

7. ГА РФ. Ф. А - 259. Оп. 24. Д. 154. Л. 57.

8. См. о нем подробнее: Шапошников К.А. Первый директор Исторической библиотеки // *Бібліографія*. 2008. № 3. С. 130 - 137.

9. РГАСПИ. Ф.17. Оп. 114. Д. 854. Л. 166 - 166об.

10. Там же. Д. 525. Л. 83.

11. ГА РФ. Ф. А - 513. Оп.1. Д. 4. Л. 1.

12. ГА РФ. Ф. А - 513. Оп.1. Д. 4.

13. РГАСПИ. Ф.17. Оп. 114. Д. 526. Л. 180.

14. Приказ народного комиссара просвещения РСФСР № 822 от 19 мая 1938 г. (ГА РФ. Ф. А - 513. Оп. 1. Д. 10. Л. 17). Приказ и «Положение» опубликованы в «Сборнике приказов и распоряжений по Наркомпросу РСФСР» (1938. № 12. С. 2 - 3).

15. Крупская Н.К. О библиотечном деле. Т. 6. М., 1987. С. 55 - 59.

16. РГАСПИ. Ф.17. Оп. 114. Д. 529. Л. 174; Оп. 163. Д. 1195. Л. 148.

17. Там же. Оп.114. Д. 533. Л. 92.

18. Там же. Д. 538. Л.1.

19. Там же. Оп. 163. Д. 1199. Л. 129.

20. ГА РФ. Ф. А - 259. Оп. 24. Д. 158. Л. 138 - 139.

21. ГА РФ. Ф.А – 513. Оп.1. Д. 10. Л. 58.

Щербан Р.М, Стасюк А.О., м. Рівне

Регіональний портал „Рівненщина” - джерело краєзнавчої інформації

Сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для накопичення краєзнавчої інформації, розповсюдження і використання її через мережу Інтернет. Важливим джерелом доступу до краєзнавчих ресурсів, інформації про регіон є регіональні інформаційні портали. Відповідно до Програми "Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек» в рамках проекту Міжнародного фонду «Відродження», протягом 2004-2006 років в більшості обласних універсальних бібліотеках були створені регіональні портали, розміщені на єдиному сервері. Їх діяльність висвітлювалась в пресі (1-5). Проте, складна, розроблена для всіх учасників, архітектура portalу, проблеми з якісним та швидкісним пошуком інформації, некоректна робота окремих його розділів, відсутність подальшої фінансової підтримки стали причиною припинення діяльності більшості веб-ресурсів. Нині в мережі Інтернет представлено регіональні інформаційні портали: „Харківщина”, „Волинь”, „Тернопільщина”, „Запоріжжя”. Змінив структуру портал „Донеччина”, Херсонської ОУНБ – нині „Кавун”. Регіональні інформаційні портали „Кіровоградщина”, „Вінниччина” знаходяться в стадії розробки.

З метою повноцінного функціонування регіонального інформаційного portalу «Рівненщина» в 2009 році державна обласна бібліотека провела його модернізацію.

Портал створено на базі CMS (англ. Content management system – Система керування вмістом), яка написана мовою PHP і використовує в якості сховища реляційну базу даних MySQL. Проект розроблено з використанням соціальних сервісів на базі технології Web 2.0. Архітектура порталу дозволяє застосовувати його для побудови різних типів сайтів – від блогів і форумів, до інформаційних архівів. Функціональність забезпечується додатковими модулями, котрі можна підключити до основного ядра. Стандартний набір модулів включає такі функції, як стрічка новин, блог, форум, завантаження файлів, голосування, пошук та ін. Найбільш важливі функції доступні завдяки додатковим модулям:

- єдина категоризація всіх видів вмісту (таксономія) - від повідомлень на форумі до блогів і новин;
- широкий набір властивостей при побудові рубрикаторів: плоскі списки, ієрархії, синоніми, категорії;
- розмежування доступу користувачів до документів (рольова модель);
- динамічна побудова меню;
- короткі URL;
- підтримка змінних тем оформлення сайта;
- переклади інтерфейсу сайту на різні мови, а також підтримка ведення різномовного контенту;
- механізм для обмеження навантаження на сайт (автоматичне відключення при високій відвідуваності частини інформаційних блоків і модулів);
- повідомлення про оновлення модулів.

Імпорт даних в нову базу даних здійснювався за допомогою спеціально створеного програмного забезпечення. При необхідності проводилось редагування тексту, верифікація Інтернет – адрес веб-сайтів регіону. Адреса регіонального порталу <http://ipr.rv.ua/>. Спрощена його структура: Головна, Каталог ресурсів, Новини, Фотогалерея, Дошка оголошень. В розділі «Каталог ресурсів» - 12 підрозділів, в яких посилання на веб-адреси сайтів краю, при їх відсутності фактографічна інформація про підприємства, організації, установи, оглядова інформація з пропонованими списками літератури, яку готують працівники бібліотеки. Джерелом відбору інформації для порталу є довідкові видання, путівники, закладки рекламна продукція, яка видається в краї, також книги. Наповнення контенту порталу, технічна підтримка його здійснюється трьома спеціалістами.

Інтернёт-портал (від portal „головний вхід; ворота”) — веб-сайт, на якому зібрані посилання на інші сайти (6). Регіональний інформаційний портал „Рівненщина” є

головним он-лайн джерелом інформації про регіон, висвітлює всі питання життєдіяльності краю. Він дає можливість оперативно дізнатися про товари, послуги, ціни, підприємства різних форм власності, інформацію про адміністративно-територіальний устрій та владні структури, видатних діячів та почесних громадян краю, природний та архітектурний потенціал. Цінною і корисною для користувачів є інформація в підрозділі „Історія регіону” (85 документів): історичний, культурний та соціальний розвиток районних центрів, окремих населених пунктів. Перегляд ресурсів допоможе перегорнути сторінки історії від найдавніших часів до сьогодення.

Подорожуючи сайтами (розділ „Культура та мистецтво”) можна відвідати музеї, картинні галереї, виставкові зали, театри, концертні організації, замки та музеї. В розділі каталогу «Клімат, природні ресурси» - пам'ятки природи: заповідники, ландшафтні парки, заказники, туристичні маршрути, лісове господарство Рівненщини.

Багатий краєзнавчий матеріал користувачі можуть почерпнути на персональних сайтах. Персональний сайт журналіста Володимира Ящука (<http://aaaa2009.narod.ru/index.htm>) знайомить з історією м. Радивилова, відомими людьми, які побували у місті, легендами краю, краєзнавчою літературою, а сайт Пустиннікової Ірини (<http://www.castles.com.ua/blacky.html>) „Замки і храми України” в Розділі «Рівненщина» вміщує світлини, а також інформацію про замки, та храми 22-х населених пунктів Рівненщини. Регіональний портал, на якому представлено 1300 сайтів, а це - повнотекстова, фактографічна інформація, заповнює лакуни у краєзнавчому фонді обласної бібліотеки. Доступ через локальну мережу допомагає оперативно та повно задовольнити запити читачів книгозбірні. Моніторинг відвідування порталу показав динаміку збільшення кількості користувачів, а отже зростання їх інтересу до краєзнавчих та регіональних інформаційних ресурсів. Щорічно портал відвідують в середньому більше 100 тис. користувачів, щомісячно від 7-11,5 тис. Відвідування порталу відбувається протягом доби. Найбільше їх припадає на період навчання учнів та студентів. Пік відвідування спостерігається з 9 до 16 год., та 20 до 22 год. Найчастіше (в літній період, протягом одного вибраного дня) відвідуються ресурси з питань туризму, історичні та пам'ятні місця. На другому місці - кафе бари, готелі.

Інтерес до краєзнавчих інформаційних ресурсів мають не лише користувачі України, але і інших країн. Другою після України є Росія, пізніше Польща, Ізраїль, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Австралія, Британія.

В розділі „Фото галерея” представлені світлини: Фотовиставки: „Людина і книга”, „Нічне місто”, „Парк м. Рівне”. Про події, факти які відбулися в краї, користувач дізнається з розділу „Новини”.

Портал надає можливість користувачам, які зареєструвалися, самостійно і безкоштовно розмістити свою інформацію (редактором здійснюється перевірка та оцінка таких ресурсів), опублікувати оголошення про поліграфічні послуги, сервіс, будівництво, юридичні послуги, продаж, оренду, купівлю нерухомості на Рівненщині, роботу, корекцію фігури, масаж тощо в розділі „Дошка оголошень”.

Отже, регіональний інформаційний портал „Рівненщина” є найбільшим джерелом краєзнавчої інформації в мережі Інтернет, головною візиткою регіону. Сприяє оперативному задоволенню зростаючих краєзнавчих інформаційних потреб користувачів за рахунок використання краєзнавчих електронних документів на регіональних веб сайтах, ефективному економічному, науково-виробничому, соціальному, культурному розвитку краю, відновленню та збереженню історичної пам’яті краян, вихованню їх національної свідомості та патріотизму, формуванню любові до малої Батьківщини.

Список літератури:

1. Амельченко Ю. Регіональний інформаційний портал Одеської ОУНБ ім. М.Грушевського і реалізація регіональної політики/ Ю. Амельченко //Бібліотечна планета : Щоквартальний науково-виробничий журнал. - К.: НПБ України, ТОВ "Поліграф". - 2005. - N4. - С. 12-14.
2. Визір О. Створення корпоративного порталу на базі регіонального веб-серверу/ О. Визір //Бібліотечна планета : Щоквартальний науково-виробничий журнал. - К.: НПБ України, ТОВ "Поліграф". - 2001. - N4. - С. 9.
3. Дмитриева Е. Региональные информационные порталы украинских библиотек как способ распространения краеведческой информации и условиях электронной среды/ Е. Дмитриева //Бібліотечний форум: інформаційний . - Донецьк, 2007. - №2. - С. 5-8.
4. Лоскутников В. Регіональна бібліотечна політика/ В. Лоскутников //Бібліотечна планета : Щоквартальний науково-виробничий журнал. - К.: НПБ України, ТОВ "Поліграф". - 2001. - N4. - С. 6-7.
5. Щербан Р.М. Регіональний інформаційний портал: Рівненщина/ Р.М. Щербан //Пріоритети діяльності Рівненської державної обласної бібліотеки: Зб. стат. з досвіду роботи/ РДОБ. - Рівне: Волин. обереги. - 2006. - С. 33-43
6. Краткий словарь интернет – терминов // Сенди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sandy.ru/support/?d=263>

Ядрога Г.В., м. Сімферополь

**Информационно-научное обеспечение развития библиотечной отрасли Крыма
в первое десятилетие 21 столетия**

Одним из обязательных условий успешного развития науки и производства является информационное обеспечение, что в целом относится и к библиотечной отрасли. С 2003 года эту задачу относительно библиотечной отрасли Крыма успешно выполняют специализированные библиотечные выпуски научного журнала «Культура народов Причерноморья». Инициаторами создания выпусков выступили сотрудники Центра информационных технологий Межвузовского центра «Крым» в рамках инновационного проекта по разработке методики создания электронной полнотекстовой библиотеки [1].

Каждый библиотечный выпуск журнала отражает, в первую очередь, общую историю развития библиотечной отрасли Крыма на примере работы отдельных библиотек или историю создания новых информационных и полнотекстовых электронных продуктов научно-исследовательского назначения на примере инновационных проектов, территориально относящихся к южному региону Украины.

Так, в первом (№ 40 июнь 2003 г.) и втором (№ 48, т.2 июнь 2004 г.) библиотечном выпуске исследователями описаны результаты первых достижений, связанных с освоением автоматизированных библиотечных информационных систем в вузовских библиотеках г. Симферополя. Во втором томе третьего выпуска (№ 60, т. 2 май 2005 г.), в пятом (№ 72 январь 2006 г.), в первом томе десятого (№ 100, т.1 декабрь 2007 г.), в двенадцатом (№ 127 май 2008 г.), тринадцатом (№ 146 декабрь 2008) и четырнадцатом (№ 165, май 2009 г.) представлена в печатной форме авторская база данных, на основе которой создана, на настоящий момент, одна из самых крупных электронных коллекций научного журнала, выходящего в Крыму. В шестом (№ 77) и девятом выпуске (№ 98, т.2) реализовано стремление обобщить и вывести на глобальный уровень доступа результат исследований по изучению опыта создания и функционирования публичных библиотек г. Симферополя в 19-20 веках, в том числе и головной Крымской республиканской универсальной научной библиотеки им. И. Франко. Опыт работы по созданию электронных ресурсов научных библиотек, научно-исследовательских институтов и национальных заповедников из г. Севастополя и п. Коктебеля, представлен в одиннадцатом выпуске.

Одиннадцатый выпуск не имеет номера и обозначен как «Спецвыпуск», так как посвящён первой, на этот момент единственной, секции крымских библиотек (№ 3 «Международное сотрудничество Россия-Украина. Автономная Республика Крым: социально-культурное партнёрство и сотрудничество библиотек, музеев и издательств в создании электронных ресурсов»), проведённой в рамках Международной конференции «EVA 2007 – Информационное общество, культура, образование» (Москва, ВГБИЛ, 3-6

декабря 2007), проходящей под эгидой Комиссии Российской Федерации по делам ЮНЕСКО. На названной секции расширенно были представлены результаты работы тех учреждений культуры, информационный потенциал которых интенсивно развивается в направлении создания собственных мультимедийных продуктов и электронных коллекций краеведческого характера. При этом основным способом получения результата является написание проектов (грантов), решающих, большей частью, проблему финансирования технического обеспечения процесса создания электронных документов. Для примера упомянем всего лишь один, но очень результативный проект: это проект «Мегарика» Научной библиотеки Национального заповедника «Херсонес Таврический» (зав. библиотекой Гриненко Людмила Олеговна), который сопровождается созданием полной электронной копии краеведческих журналов 19 века в двух форматах представления (PDF и DJVU).

Этот эксперимент продвижения информации о работе библиотек Крыма показал, что часть научного потенциала библиотек музеев и научных библиотек научно-исследовательских учреждений региона является пока недоступной для исследователей библиотечной отрасли из близкого и дальнего зарубежья. Первая причина – малый тираж печатных и электронных изданий, в которых были опубликованы результаты проектов. Вторая, частичное или даже иногда полное отсутствие прямого онлайн-доступа к созданным электронным продуктам и информации о них из глобальной мировой сети.

Обе проблемы для авторов «Спецвыпуска» сняты автоматически. Потому что этот выпуск (как и все предыдущие) сопровождается полной электронной копией журнала на CD и полной электронной копией, представленной в онлайн-доступе на web-странице Центра информационных технологий Межвузовского Центра «Крым», расположенной по адресу: <http://nbuv.gov.ua/ellib/crimea/> на web-сайте Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского. Такое решение гарантирует ничем не ограниченный и качественный доступ к выставленной информации для любого пользователя, изучающего историю развития библиотечной отрасли Крыма.

На неоценимой роли Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского в аккумулировании и распространении информации о развитии и достижениях библиотечной отрасли Крыма необходимо остановиться особо. И дело не только в том, что библиотека осуществляет многолетнюю поддержку онлайн-доступа к общей электронной коллекции Центра. А это на 23 июля 2009 года 42 700 просмотров только информационных страниц и плюс многократно больший уровень заходов на более чем пять с половиной тысяч полных текстов, отражающих общее развитие науки в крымском регионе.

Но есть ещё часть научно-технологического сопровождения работы, которую каждая библиотека крымского региона, осуществляющая исследовательскую и практическую деятельность в области формирования электронных ресурсов, должна вести самостоятельно, но не может этого делать по статусным, правовым, кадровым или техническим причинам. К этой части деятельности относится создание и использование программного обеспечения, необходимого для производства электронных продуктов, в том числе на жестких носителях информации. В случае создания электронных копий полнотекстовой «Базы данных научного журнала «Культура народов Причерноморья» на CD и DVD, в которые составной частью входят и библиотечные выпуски, этой проблемы не существует. С 2005 года каждое новое пополнение общей базы, выставляемой на веб-сайте Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского, сопровождается программным обеспечением, передаваемым одновременно сотрудникам Центра для создания следующего диска-приложения к печатному библиографическому указателю, отражающему общий рост электронной коллекции в объёме от 500 до 800 полных текстов.

Эти диски-приложения к печатным библиографическим указателям в последние годы являются основой для общих раздаточных материалов, которые получают многие учебные и научные библиотеки Крыма, как участники мероприятий по повышению квалификации. Для части библиотек региона получение каждого следующего диска-приложения является редкой (а иногда и единственной) возможностью такого быстрого легитимного и абсолютно не затратного пополнения своих электронных полнотекстовых коллекций. Необходимо отметить, что зачастую параллельно с получением диска-приложения участник профессионального мероприятия может получить и пакет CD (6 шт.) с другим электронным ресурсом, распространяемым НБУВ в рамках её ежегодных конференций [2, 3]. Передача ресурса сопровождается консультацией по его использованию, что в целом тотчас кардинально меняет качество состояния информационного потенциала каждой конкретной библиотеки региона и степень подготовленности её специалистов к восприятию действенности информационных технологий в его развитии [4, 5].

Для примера приведём два последних мероприятия, в рамках которых проводились описанные выше консультации (в формате доклада и сообщения) и передачи электронного ресурса:

- первое, «X Таврические научные чтения. Секция: «Библиотеки Крыма» (г. Симферополь, 29 мая 2009 г.);

- второе, впервые в этом году проведенная научно-практическая конференция «Научная библиотека академического учреждения: опыт, проблемы и перспективы информационного обеспечения исследовательской деятельности» (г. Симферополь, 4-5 июля 2009 г.) [6].

Раздаточные полнотекстовые материалы последней, с точки зрения практической значимости, получили высокую оценку от всех её непосредственных участников. Среди которых были и те, кто является лидером в создании цифровых научных коллекций в Крыму (Акимова Ольга Андреевна, Научная библиотека, Институт биологии южных морей НАН Украины, Севастополь, Украина). Поэтому при подготовке рекомендаций конференции специальными пунктами были внесены предложения:

- продолжить формирование сводных выпусков полнотекстовых ресурсов научного назначения на жестких носителях информации, создаваемых в Крыму для сопровождения профессиональных мероприятий по повышению квалификации и обмену опытом работы;
- включить в сводные выпуски новые коллекции краеведческих журналов, электронную биобиблиографию участников конференции и специальный (пятнадцатый – № 170 сентябрь 2009 г.) библиотечный выпуск с материалами конференции;
- дополнить полнотекстовые ресурсы видеоматериалами по истории библиотек Крыма;
- для библиотек научно-исследовательских учреждений Крыма определить базовым центром сбора и обмена информацией на электронных носителях Научную библиотеку Крымского филиала Института археологии НАН Украины.

Литература

1. Ядрова Г.В. Создание электронных ресурсов Крымского региона: от издательской инициативы до инновационного проекта [Текст] // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2005. – Вып. 3. – С. 109–117. Библиогр. в конце ст.: 11 назв.
2. Ядрова Г.В. Региональные информационные центры как форма ликвидации информационного неравенства / Г.В. Ядрова [Текст] // Научные и технические библиотеки. – М., 2005. – N11. – С. 14–17.– Библиогр. в конце ст.: 11 назв.
3. Ядрова Г.В. Продвижение национальных электронных ресурсов Украины в целях развития информационного потенциала Крыма / Г.В. Ядрова [Текст]// Актуальные

вопросы развития инновационной деятельности: Материалы десятой международной научно-практической конференции, Алушта, 5-9 сентября 2005 г. – Симферополь, 2005. – С. 49-52. – Библиогр.: 19 назв.

4. Ядрова Г.В. Инновации в информационном обеспечении специалистов библиотечной отрасли в Украине / Г.В. Ядрова [Текст] // Научные и технические библиотеки. – М., 2006. – №5. – С. 19–24. –Библиогр. в конце ст.: 17 назв.
5. Ядрова Г.В. Методическое обеспечение преобразовательных процессов в библиотеках вузов Крыма [Текст] // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2006. – Вып. 4 – С. 113–127. Библиогр. в конце ст.: 12 назв.
6. Научно-практическая конференция «Научная библиотека академического учреждения: опыт, проблемы и перспективы информационного обеспечения исследовательской деятельности: Информационное письмо, Оргкомитет, Участники, Программа, Тезисы» [Электронный ресурс] / Сост. Г.В. Ядрова. – Режим доступа: http://center.crimea.ua/library/konferen_2009nb_kf.htm. – Загол. с экрана.

СЕКЦІЯ І „КНИЖКОВІ ПАМ'ЯТКИ В БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ”

Бітаєв В.А., м. Київ

Сучасна художньо-естетична цінність українських стародруків

Першим і найважливішим питанням щодо встановлення правової охорони пам'яток, до яких належать українські стародруки, є визначення поняття «пам'ятки» як інституту матеріального юридичного права. Це надає можливість окреслити предметне поле охорони та їх культурну цінність. Нормотворчий підхід європейських держав ще в першій половині ХІХ ст. виробив три правові системи охорони пам'яток – об'єктивну, суб'єктивну і класифікаційну. За об'єктивною системою правова охорона охоплює тільки ті пам'ятки, перелік яких викладено в основному законі; за суб'єктивною – вона залежить від попереднього встановлення компетентними адміністративними органами пам'яткового характеру кожного предмета. Найпоширенішою є класифікаційна система, яка становить певну модифікацію об'єктивної. При цьому правовий акт замінює визначення поняття «пам'ятки» наступним положенням: «пам'ятками є те, що занесено до спеціального списку (реєстру)» [1, 240].

Радянське законодавство взяло за основу класифікаційну систему. Так, відповідно декрету РНК РСФОО від 5 жовтня 1918 р. «Про реєстрацію, взяття на облік і охорону пам'яток мистецтва і старовини, що перебувають у володінні приватних осіб, товариств та

установ» було розпочато першу державну реєстрацію культурних цінностей, на основі якої складалися списки пам'яток, що підлягали державній охороні. Розроблялися й відповідні інструкції, які конкретизували і розвивали ці положення, подавалася наукова методика класифікації пам'яток, визначення їх категорій, видів тощо. В Україні ґрунтовно такими питаннями почали займатися після затвердження у 1926 р. «Положення про пам'ятки культури й природи». Цей правовий акт фактично закріпив єдиний термін «пам'ятка культури» до всіх об'єктів наукового, історичного та культурно-мистецького значення, які належали до державної охорони. До нього в законодавчих текстах не було термінологічної єдності, вживалися різні поняття – «пам'ятки мистецтва і старовини», «історичні та мистецькі цінності», «речі музейного значення» тощо [7, 55–57]. Водночас в Україні розпочалася реєстрація нерухомих та рукописних пам'яток культури та їх класифікація за двома категоріями – республіканського та місцевого значення, що сприяло в практичній роботі окресленню меж поняття «пам'ятки», їх збереженню. Український комітет охорони пам'яток культури і Археологічний комітет ВУАК пам'ятки культури поділяли на три групи: археологічні, архітектурні та історико-меморіальні. Всі ці правові позиції знайшли подальший розвиток і вдосконалення у постанові Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 «Про заходи до поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР», де успадковувався єдиний загальний термін «пам'ятки культури», визначалися чотири види пам'яток: архітектури, мистецтва, археології та історії, а також був перелік типових об'єктів [2, 8–10; 3, 21]. Тепер пам'ятки культури класифікувалися за двома категоріями – союзного і республіканського значення.

Загальною і вирішальною ознакою для всіх об'єктів у законодавстві є їх історична, наукова, художнього-естетична та культурна цінність. Згідно Закону пам'ятками історії та культури є споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з історичними подіями українського народу, розвитком суспільства і держави, твори матеріальної і духовної творчості, які становлять історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність. Поняття пам'ятки історії та культури широке і багатогранне. Але, базуючись на історичному підході щодо визначення поняття «пам'ятки», Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» подає більш повну дефініцію пам'яток, її види, класифікацію. Вперше цей Закон окремо виділив такий вид, як документальні пам'ятки. До них належать акти органів державної влади і управління, письмові й графічні документи, кінофотодокументи і звукозаписи, а також стародавні та інші рукописи й архіви, рідкісні друковані видання [5, 150; 6, 23].

Перш за все, термін «пам'ятки культури» мав охопити культурні цінності: пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури, мистецтва, які перебувають під

охороною держави, а саме: взяті на облік, зареєстровані і занесені до списків пам'яток загальнодержавного значення. Але, поряд з терміном «пам'ятки культури» важливим було запровадження терміну «культурні цінності». Це закріплювало ю фактично існуючу дворівневу систему понять – пам'ятки, офіційновзяті під державну охорону і ті, що не зафіксовані у правових документах [1, 210; 4, 40]. Поняття «культурні цінності» є надто широким і охоплює, крім пам'яток культури, взятих на державний облік, також усі без винятку матеріальні і духовні цінності, що потребують збереження як історичне надбання країни. Культурними цінностями вважаються всі незалежно від походження і власника об'єкти, рухомі або нерухомі, що мають велике значення для культурної спадщини кожного народу. Це такі, як пам'ятки архітектури, історії та мистецтва, релігійні чи світські, археологічні пам'ятки, рукописи, книги, архіви, колекції, музеї, бібліотеки тощо, а також центри, де зберігається значна кількість культурних цінностей.

У порушенні цього питання заслуговує вивчення досвід інших європейських країн. Так, у законодавстві Болгарії вживано єдиний термін «памятниците на културата», застосовуваний до найрізноманітніших об'єктів історико-художнього значення – від фортець, вулиць до рідкісних книг і монет, які є національним надбанням країни. В Угорщині також прийнято загальний термін «tárgyelemek» (пам'ятка культури). Подібна законодавча практика існує в багатьох європейських країнах, зокрема у Франції ще з середини XIX ст. закріпився термін «monument historique» (історична пам'ятка). Законодавчий досвід Польщі, де Закон про охорону цінностей культури і про музеї закріпив два терміни: «dobr kultury» (культурні цінності) і «zabytki» (пам'ятки старовини). Поняття «dobr kultury» ширше й охоплює всі предмети історичної, наукової або художньої цінності, які мають значення для спадковості і культурного розвитку. Поняття «zabytki» включає лише культурні цінності, що перебувають під правовою охороною. Крім того, «zabytki», які мають особливу цінність для культури народу, визначаються як «pomniki historii» (історичні пам'ятки). Подібна категорія «памятники от световно значение» – пам'ятки світового значення – встановлена й законодавством Болгарії [1, 211]. Такі пам'ятки, згідно з Конвенцією про захист культурних цінностей вносяться до Міжнародного Реєстру культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом.

Чинне законодавство України поряд з обліком і охороною пам'яток культури важливе місце відводить регулюванню їх раціонального використання та дослідження (вивчення). Насамперед, Закон України закріплює, що пам'ятки використовуються з метою розвитку науки, народної освіти і культури, патріотичного, ідейно-морального, інтернаціонального та художньо-естетичного виховання. Особливо ці аспекти важливі в сучасних умовах розвитку української державності та національної культури.

Література

1. Акуленко В. І. Історичний досвід як основа вдосконалення правової охорони пам'яток культури в умовах національного відродження в Україні / Акуленко Віктор Іванович // Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні : (1917–1990) : [Монографія]. – К. : Вища школа, 1991. – С. 204–245.
2. Бітаєв В. А. Історична культурна спадщина та проблема гуманізації естетичного виховання / Бітаєв Валерій Анатолійович // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності : Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р. – К. : ДАКККиМ, 2008. – С. 7–10.
3. Бітаєв В. А. Гуманістична парадигма сучасних соціокультурних процесів / Бітаєв Валерій Анатолійович // Україна – Світ : від культурної своєрідності до спорідненості культур : Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 травня 2006 р. – [В 2-х частинах]. – К. : ДАКККиМ, 2006. – Ч. 1. – С. 19–22.
4. Брайченко М. Час і пам'ятки // Пам'ятки України. – 1986. – № 2. – С. 36–41.
5. Ернст Ф. Л. Справа охорони пам'яток мистецтва і старовини у Києві // Зб. секції пам'яток мистецтва. – К., 1921. – Вип. 1. – С. 148–152.
6. Іваненко В. Правовий статус пам'ятки // Пам'ятки України. – 1987. – № 1. – С. 22–26.
7. Телегін Д. Я. Основні проблеми охорони пам'яток археології на сучасному етапі. – К., 1978. – 123 с.

Бурдейна Т.І., м. Київ

Проблеми збереження грамзаписів у фонотечних фондах бібліотек: досвід та перспективи створення їх цифрових копій

Збереження культурних цінностей – найактуальніше питання сьогодення. Їх значимість відчуває кожна людина, проте не кожна замислюється, що вона може зробити для їх збереження та відновлення. Культурні цінності – це опредметнені ідеали й інтелектуальна база суспільства, яка дає змогу долучити людину до окремої культури, моралі, традицій і суспільно орієнтованого способу формування індивідуального світогляду.

Найбільшу групу серед культурних цінностей складають пам'ятки писемності як носії суспільної пам'яті про історичне минуле людства. Ці пам'ятки мають широкі інформаційні можливості і є дуже різнобічними. До них відносяться хроніки, документи, літописи, наукові праці, рукописні книги, стародруковані рідкісні видання, що зберігаються в бібліотеках, приватних архівах та музеях. У ХХІ столітті суттєво активізується дослідження архівних документів та матеріалів, усвідомлюється необхідність узагальнення здобутків людства та їх осмислення з сучасних наукових позицій. Серед інформаційних джерел пам'ятки писемності посідають чільне місце, проте чимала роль належить фото-, кіно-, фонопам'яткам, які теж часто виступають джерелом інформації в сучасних наукових дослідженнях. Особливо цікавою групою є фонопам'ятки: грамзаписи, що зберігаються у спеціальних фондах бібліотек є невід'ємними атрибутами

музикознавчих досліджень.

Грамзаписи стали невід'ємною частиною виконавського мистецтва, насамперед, його історії. Також слід зазначити, що саме грамзаписи зробили музику ще більш доступною для слухача і дають змогу сьогодні слухати гру багатьох виконавців, порівнювати їх інтерпретації незалежно від часу їх життя та концертування. На сьогодні майже всі педагоги практикують використання грамзаписів у роботі зі своїми молодими студентами-виконавцями.

У фонотеках нашого міста сьогодні можна побачити як вінілові платівки, так і аудіозаписи на сучасних магнітних носіях. У результаті роботи з каталогами фонотек двох вищих навчальних закладів України: НМАУ ім. П.І. Чайковського та КДВМУ ім. Р.М. Глієра можна відмітити неповнність зібрань та відсутність деяких записів, про існування яких відомо. У фонотеці КДВМУ ім. Р.М. Глієра всі записи зберігаються на сучасних магнітних носіях – дисках CD, причому саме за ініціативи студентів даного учбового закладу, які часто поповнюють бібліотечну колекцію аудіозаписів власними знахідками. Проте дана фонотека досить невелика і не може запропонувати широкий асортимент при виборі записів. У фонотеці НМАУ ім. П.І. Чайковського вибір значно ширший, проте дістати запис там набагато складніше. Тут ще залишилися записи на вінілових дисках та магнітних стрічках, але теж розпочався процес оцифровки грамзаписів та переведення їх у сучасний формат.

Проблема збереження грамплатівок є дуже болючою сьогодні, оскільки у вінілу, з точки зору масового користувача, є велика кількість недоліків. По-перше, це, звичайно, крихкість та недовговічність платівок: як правило, після 100 прослуховувань починає зростати шум та тріск. А також, у порівнянні з компакт-дисками, розміри платівок не є досить зручними. Прослухавши грамзапис, що зберігається у фонотеці НМАУ ім. П.І. Чайковського, можна зауважити, що рівень технічної досконалості пам'ятки є задовільним. Проте, у порівнянні з відреставрованими та оцифрованими на сучасні носії грамзаписами, дана грамплатівка поступається останнім своєю якістю звучання. Такими її недоліками є:

- велика кількість шумів;
- погана виразність динамічних відтінків звучання;
- знижена амплітуда коливання, що залежить від якості і кількості обертонів, завдяки чому мають вимальовуватись тембри;
- недостатньо відчувається діапазон звучання інструментів.

Проте, незалежно від технічної досконалості, фонопам'ятки такого типу відображують неординарність та самобутність виконавців, є яскравими ілюстраціями, що

використовується у навчальному процесі, а також цікавим предметом для наукових досліджень. Беручи до рук стару вінілову платівку в потертому конверті із рідкісним записом, якому кілька десятків років, відчуваєш захоплення її давниною. А чи можна відчути теж саме взявши до рук новенький диск у красивій обкладинці, який є втіленням прогресу XXI століття?

Аудіозаписи є фонопам'ятками, які відносяться до типу «Інформаційні джерела». Їх особливість полягає, перш за все, у важливості та цінності інформації, що містить у собі пам'ятка незалежно від носія. Так, наприклад, концертні записи є досить рідкісним явищем, насамперед, тому, що запис ускладнює концерт. Такий запис є технічно недосконалим, тобто може відображати шум публіки, неточності та перешкоди. Проте, не можливо вважати такий запис менш цінним за якісний, адже цінність являє, насамперед, виконавець і його інтерпретація. Альфред Брендель досить влучно висловлюється з цього приводу: «Є випадкові записи, що доносять твір живим, і є студійні, що вбивають його. Той, хто вважає абсолютну бездоганність та відсутність шумів необхідними чинниками хвилюючого враження, розучився слухати музику».

Вінілові платівки та магнітні стрічки, що несуть в собі цінну інформацію, є унікальними культурними цінностями і заслуговують на збереження. Завдяки технологічному прогресу та еволюції аудіо носіїв, ці записи продовжують жити – вони реставруються, відновлюються та існують вже у нових сучасних форматах. На жаль, сьогодні існує проблема доступу до фонопам'яток музичного мистецтва. Основною та найбільш поширеною серед користувачів залишається фонотека у НМАУ ім. П. І. Чайковського. Проте, у ній, як і у фонотеці при КДВМУ ім. Р.М. Глієра, існує ряд проблем пов'язаних з упорядкуванням записів та каталогів, що є досить кропіткою працею, яка заслуговує на належну винагороду. У перспективі хотілося б побачити нові, більш повні зібрання записів, більш зручні електронні каталоги і, звичайно, вдячних та ввічливих користувачів.

Буряк С.В., м.Київ

Університетське видавництво: проблеми і перспективи

Розвиток університетського книговидання в Україні обумовлено багатьма факторами: змінами в економічній сфері, структурними змінами на ринку навчального, наукового книговидання та книжковою торгівлею, але, перш за все, розвитком самої системи вищої освіти. В роки незалежності кількість вищих навчальних закладів зросла вдвічі за рахунок недержавних навчальних закладів.

Метою нашого дослідження є видавнича діяльність університетських видавництв.

Київський національний торговельно-економічний університет створено в 1946 р.

Університет є лідером у реформуванні вищої освіти в Україні, має високий рейтинг у вітчизняному освітньому середовищі. Першим здійснив суттєве оновлення змісту освіти та широке впровадження у навчальний процес інноваційних технологій на основі інформатизації, кредитно-трансферної системи, прогресивних методів оцінювання знань студентів тощо.

Видавництво «Пульсари» при Київському національному торговельно-економічному університеті засноване 5 років тому, але завдяки своїм виданням вже визнане багатьма читачами і активно лідирує на книжковому ринку. Випускає підручники та посібники для вищої школи, монографії, розмовники, словники, наукову та художню літературу. Спеціалізується на випуску політичної і соціально-економічної літератури, літератури з освіти та культури. В основному видається література державною мовою, частка цих публікацій складає приблизно 90 %, решта – 10 % видань, перекладених з інших мов, це – твори, які вже здобули світове визнання.

Виходить серія "Християнські філософи", яка знайомить читачів з творами видатних українських та зарубіжних філософів. Значна увага приділяється виданням, присвяченим історичній тематиці (Крайній К. "Історики Києво-Печерської лаври", Русначенко А. "Народ збурений"), мовним проблемам (І. Вихованець І., Городенська К. "Теоретична морфологія української мови"), перекладам з французької, англійської, польської мов.

Професорсько-викладацький колектив університету активно працює над забезпеченням студентів підручниками, посібниками з різноманітних напрямків та дисциплін. Великим попитом користуються збірники наукових праць викладачів, аспірантів та студентів університету. Випущеними видавництвом підручниками користуються студенти практично всіх вищих навчальних закладів, у яких є економічні спеціальності.

Чернівецький національний університет - один із провідних вузів України - засновано 4 жовтня 1875 року. Видавництво "Рута" при Чернівецькому університеті – це середнє за потужністю книжково-журнальне видавництво, що має у своєму складі літературно-редакційний, комп'ютерно-видавничий та поліграфічний відділи і виконує майже весь спектр літературно-редакційних, додрукарських та поліграфічних робіт.

В університетському видавництві публікується наукова й навчально-методична література для вищих навчальних закладів. Видаються не тільки навчальні та методичні посібники, але й книги науково-дослідного характеру з проблем педагогіки, психології, освіти. Видання друкуються українською, російською, англійською, німецькою, румунською та іншими мовами. Видається "Науковий вісник ЧНУ", міжнародний журнал "Проблеми філософії права", збірник наукових статей "Біблія і культура", друкується

газета "Університетський вісник". За рік видавництвом випускається понад 400 найменувань книжково-брошурних видань, буклетів, календарів, листівок.

Волинський національний університет імені Лесі Українки свою історію почав з 1940 року, коли було утворено Луцький державний учительський інститут. Діяльність навчального закладу, перервану війною, поновлено в 1946 році. У вересні 1951 року на базі учительського інституту було створено педагогічний інститут, якому через рік присвоїли ім'я Лесі Українки. За роки існування ВНУ створено власну видавничу базу — редакційно-видавничий комплекс „Вежа”, який об'єднує редакційну групу, комп'ютерно-набірну дільницю, друкарню, редакції періодичних видань.

Діяльність видавництва «Вежа» різноманітна: тут друкуються підручники і навчальні посібники для всіх типів загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій і педагогічних навчальних закладів, а також методична література для вчителів, книги для позакласного читання та різноманітні методичні видання; випускаються підручники і навчальні посібники з основних курсів підготовки студентів педагогічних вузів і педагогічних училищ, а також видання для ліцеїв і гімназій, шкіл і класів з поглибленим вивченням предметів.

Видавництво «УНІВЕРСУМ-Вінниця» створене у Вінницькому національному технічному університеті в 1994 році. За роки свого існування ним надруковано біля 1000 найменувань різної літератури — навчальної, наукової, публіцистичної, історичної, художньої. Серед авторів опублікованих книг є багато відомих письменників Вінниччини і професорів вузів Вінниці, з яких найбільшу кількість складають, звичайно, науково-педагогічні працівники університету.

Сьогодні наша освітня система бурхливо розвивається. Створюються нові типи шкіл, виникає безліч експериментальних програм, удосконалюються системи шкільного навчання і виховання в цілому. Цей розвиток породжує потребу в навчальних та методичних виданнях як старого, так і нового покоління. Підручники і навчальні посібники повинні випускатися багатьма видавництвами, але не у всіх це виходить. В цій доповіді розглянута діяльність лише невеликої частки видавництв. І можна зробити висновок, що, незважаючи на їх скрутне становище, відсутність державної підтримки, друкуються підручники, навчальні посібники з усіх напрямків знань. Університетське книговидання є одним із важливих факторів постійного удосконалення наукових досліджень різних галузей знань.

Література:

1. Друк України (2007): стат. зб./ уклад.: С.В. Буряк.— К.: Кн. палата України, 2008. — 128 с.

2. Издательская деятельность в современном вузе: Организационные основы и особенности редакционного процесса: учеб.-метод. пособие. — М.: Логос: МГУП, 2001. — 183 с.
3. Методика визначення рейтингів університетів України. - К.: НТУУ "КПР", 2006. — 148с.
4. Ніколаєнко С.М. Наукові дослідження в університетах — визначальний чинник зростання якості освіти / С.М. Ніколаєнко. — К.: Прок-Бизнес, 2007. — 184 с.

Вовк Л.П., м. Київ

Твори Пантелеймона Куліша в фондах Державної історичної бібліотеки України

Відзначаючи славне 70-річчя Державної історичної бібліотеки України – перлини української культури, слід зауважити, що всі ці роки її історію творили люди: і ті, що відійшли, і ті, що продовжують писати цю історію далі. Саме цими патріотами бібліотечної справи зібрані унікальні фонди, які задовольняють найвибагливіші запити читачів, сприяють підвищенню їх наукового, освітнього, професійного і культурного рівня. Зокрема, розташований на електронній сторінці Відділу довідково-бібліографічної та інформаційної роботи покажчик «Твори Пантелеймона Куліша та література про нього в фондах Державної історичної бібліотеки України» допоможе всім бажаючим долучитись до багатой спадщини великого патріота-українця.

Пантелеймон Олександрович Куліш – один із творців модерної української нації. По-дружньому він діяв у справі популяризації творів Тараса Шевченка: до «Граматки» включив значну частину переспівів, псалмів, а до «Записок о Южной Руси» - поему «Наймичка» (анонімно), і це тоді, коли Тарас був у засланні. У 1860 р. в друкарні Куліша вийшов «Кобзар» Шевченка. У критичних статтях, спогадах, наукових працях Куліша збереглися численні відгуки про творчість і особистість Тараса, в яких звучить захоплення, зачарування поезією Великого Кобзаря.

Пантелеймон Куліш постає перед нами як критик, редактор і видавець, один із зачинателів наукових засад української літературної критики, автор розвідок про багатьох письменників, один із організаторів журналу «Основа», видавець популярної літератури для народу; він один із перших застосував комплексний підхід до вивчення народної поезії, про що свідчать «Записки о Южной Руси» - енциклопедії знань про український народ. Однак, визначальною в доробку Куліша виступає українська проза, а її вершиною є роман «Чорна рада». Це перший у новітній українській літературі історичний роман, який не поступався тогочасним світовим досягненням у даному жанрі. Здійснюючи свій задум, не маючи щодо цього взірця серед українських письменників, Куліш по-творчому,

вдумливо орієнтувався на багатючий героїчний епос нашого народу, козацькі літописи, творчість глибоко шанованих ним Пушкіна, Гоголя, Шекспіра. Цим романом автор довів, що українською мовою можна творити чудові полотна з історії рідного народу, ставши за взірцем для таких українських письменників, як Іван Нечуй-Левицький, Михайло Старицький та інші.

У 1857 році Куліш видає оповідання «Орися», «Граматку», розраховану на поширення освіти серед простого люду, а також другий том «Записки о Южной Руси» (I-й том вийшов у 1856р.). У цих працях автор утвердив український правопис – „Кулішівку”, яким ми послуговуємося донині.

Як фольклорист, Куліш упродовж усього творчого життя збирав і популяризував фольклорні багатства українського народу, вважаючи їх важливим джерелом, що живили літературу. У поетичній творчості Куліша відбилися протиріччя, художні досягнення і невдачі, підйоми і спади. Очевидно автор пізно звернувся до поезії, коли посилилась його світоглядна суперечливість, невірноваженість характеру, честолобство і гординя. До першої збірки поезій «Досвідки» (1862р.), крім лірики, увійшли громадсько-політичні вірші та історико-побутові поеми, зігріті патріотизмом, уболінням за рідний край з його пригніченим народом, з вірою у здійснення освітніх ідеалів. В історичних поемах «Солониця», «Кумейки» Куліш розповідає про героїчну боротьбу проти польської шляхти, проте в поемі «Маруся Богуславка» негативно змальовує низове козацтво, несподівано веде мову про толерантність і терпимість турецького султана, мабуть, зневірившись у «культурництві» російських самодержців та польських магнатів; у поемі «Великі проводи» висловлює думку про доречність примирення з ворогами. Таке метання зумовлене пошуками виходу з важкого становища українського народу та усвідомленням власного безсилля, що об'єктивно закреслювало культурницькі ілюзії Куліша, пронесено через усю його діяльність. За виразом Івана Франка у цьому виявилися початки спеціальної Кулішевої філософії, яка незабаром розрослася у досить непослідовну систему, детально викладену в тритомній «Истории воссоединения Руси».

У драмі «Байда Вишневецький» показано різні аспекти життя українців, проведено ідею еволюційного розвитку суспільства на засадах власного трактування принципів християнської любові, взаємоповаги і злагоди. Того ж, хто відступає від цих принципів, неминуче чекає прокляття і повне забуття прийдешніх поколінь. У драмі це сприймається не лише як один із аспектів національного буття, а як пересторога від усякого роду чвар, розбрату, егоїзму, які завжди ведуть до втрат, руйнації, загибелі всього кращого, що є в народі та державі. Куліш не лише застерігав, а й ясно бачив шляхи і засоби побудови суспільства на засадах, гідних людини. Стрижнем тут є ідея гуманізму, що впливає із

системи філософських поглядів письменника, зокрема так званої «філософії серця», крізь призму якої осмислюється різнобічність зв'язків людини з навколишнім. Драма «Колії», твори «Товкач», «Солониця», «Кумейки», «Дунайська дума», «Великі Проводи» переконують читачів у тому, що буття людини нерозривно пов'язане із серцем, тими таїнами, які воно містить, а відтак, формує життєву позицію і характер взаємин з навколишнім світом.

У творах «Досвіток», «Чорна рада», «Драмована трилогія» автор зацентрував джерела духовного світу українця, високість, винятковість життєвих принципів та ідеалів гуманістичних засад українського суспільства. Як прикметну ознаку національного буття Пантелеймон Олександрович відзначав відсутність до кінця XIX ст. в Україні п'янства; натомість наголошував, що батьки і діти наші упивались не трунками, а щирим душевним ласкавим словом.

Аналізуючи соціально-історичні та побутові явища, народну психологію, етику, мораль, світогляд в цілому, Куліш доходить висновку, що в філософії українського буття є виняткова увага і повага до людської особистості. У статті «Простонародність в українській словесності» автор переконливо доводить, що українських письменників «врятувала повага до людської особистості, хоч як би низько була вона поставлена в громадянському суспільстві» (Куліш П. Твори: В 2т.-К., 1989.-Т.2.-С.358), що ця повага є характерною особливістю національного буття і з давніх-давен знаходила свій вияв в усній словесності нашого народу, його піснях, легендах, прислів'ях, віруваннях і поняттях про людину взагалі. Такі міркування склали своєрідну систему морально-етичних, філософських та суспільно-політичних поглядів Куліша.

Враховуючи запити читачів-студентів, викладачів історичних факультетів, вузів мистецтва і культури, всіх, хто цікавиться минувиною, слід виокремити питання про змалювання Кулішем побуту українців. В його ранніх оповіданнях і повістях естетизація явищ побуту виконує три функції: 1) подається достовірна інформація про саме явище як факт повсякденного життя героя; 2) передається гармонія або дисгармонія його внутрішнього світу зі світом навколишнім; 3) розкриваються зв'язки з минулим, історією, традиціями.

Отже, явища побуту давали вдячний матеріал для пізнання народної естетики, етики, моралі, психології та філософії. Куліш їх вивчав як у етичному плані, так і з позицій історика, соціолога, художника. Його культурологічна концепція тісно пов'язана з народною поетичною творчістю. Стиль художнього мислення видатного поета, прозаїка, драматурга позначений сердечністю, філософською вдумливістю, що органічно поєдналися з тонким ліризмом, епічним розмахом у зображенні подій, явищ, характерів;

комічним і трагічним, традиційною народною поетикою і художніми оригінальними рішеннями.

Наукова, літературна, публіцистична, видавничо-журналістська діяльність Куліша мала виховну мету: закликаючи творити свою «автономічну будущину» культурницьким шляхом, Куліш вірив, що такими знаряддями, як література і наука, «літературна пропаганда», вдасться виховати свідому інтелігенцію, вірив що нація доросте до усвідомлення свого призначення у світі.

Лейтмотивом творчості Куліша було прагнення: зберегти національне обличчя рідного народу, його культурну своєрідність, закласти основи національно-самобутньої української літератури, допомогти українцям опанувати здобутки світової культури.

Горенко Л. І., м. Київ

Лубенський музей К.М. Скаржинської:

проблеми збереження та дослідження пам'яток національної культури

Історія заснування Лубенського краєзнавчого музею пов'язана з діяльністю Катерини Миколаївни Скаржинської – відомої як мецената, археолога, культуролога, дослідника, колекціонера старожитностей та культурно-громадського діяча в Україні середини ХІХ – першої третини ХХ ст. Про колекцію старожитностей К.М. Скаржинської писали відомі вчені К.П. Бочкарьов, В.П. Горленко, В.С. Іконников, Т.Н. Дяченко, І.А.Зарецький, С.К. Кульжинський, О.М. Лазаревський, Д.І. Яворницький, а також українські дослідники другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: Ванцак Б.С., Горенко І.І., Горенко Л.І., Коротенко В.М., Семенюта В.І., Супруненко О.Б. та інші.

Скаржинська (уроджена Райзер) Катерина Миколаївна (7.02.1852, с.Постав-Мука Лубенського повіту Полтавської губернії – 1932, с. Круглик Лубенського району Харківської обл.) походить з родини дворянсько-поміщицького середовища. Отримала домашнє виховання, а після іспитів екстерном за курс гімназії, продовжувала освіту на Бестужевських вищих жіночих курсах у Санкт-Петербурзі. Була одружена з Миколою Георгійовичем Скаржинським, генерал-майором, власником 4 тис. десятин землі, спадкоємцем козацького старшинського роду. В 1881 році К. Скаржинська заснувала музей у с.Круглик Лубенського повіту, що пізніше став основою Полтавського краєзнавчого музею. У 1905 р. колекції та устаткування музею були нею передані в дар Природничо-історичному музеєві Полтавського губернського земства (понад 20 тис. експонатів). З 1905 року вона виїхала до Швейцарії, де у Давосі випускала журнал «За рубежом». У 1914 році повернулася в Україну, а з 1920-х років отримувала персональну пенсію.

К.М. Скаржинська зібрала та впорядкувала велику колекцію архівних документів різноманітного походження, в основному, з родинних архівів Райзерів, Скаржинських, Кир'якових, Горленків та ін. Це зібрання старожитностей становить нині фонд 222 (Лубенський музей К.М. Скаржинської), що зберігається в Державному архіві Полтавської області, до якого входять 2.647 справ: справочинство музею, документи, документи родичів К.М. Скаржинської. Найдавніший оригінальний документ датується 1693 р. [7, 305]. Створюючи велику колекцію музейного характеру, К.М. Скаржинська передбачала, що згодом вона стане доступним для всіх міським музеєм. Цей задум виник ще до його відкриття. У «Статуті Лубенського музею» чітко визначено його навчально-педагогічні, культурологічні та наукові завдання, а саме: збирати й зберігати як науковий матеріал різні пам'ятки старовини, переважно місцевого значення; сприяти засвоєнню цього матеріалу кожним охочим учитись і розвиватись, а також «зародженню в людях попиту на вищі інтереси, роблячи їх привабливими для гурту, підкреслюючи всю різноманітність виявів людського духу й творчих сил, за суворой одноманітності законів, що керують ними» [2, 42–43; 3, 43]. У музеї вівся облік відвідувачів й екскурсійних груп, а вхід до нього був безкоштовним. Так, за три роки (1898–1901 рр.) кількість відвідувачів зросла від 62 осіб до 771, склавши 1.228. Згодом число відвідувачів збільшилося, сягаючи в окремі дні до 300. Серед них були лубенчани та гості міста, а також відомі діячі вітчизняної науки і культури: археологи В.Б. Антонович, І.А. Зарецький, В.І. Ляскоронський, Е.Р. Штерн, Д.І. Яворницький та ін. [16, 77]. Водночас К.М. Скаржинську було обрано членом кількох наукових товариств (Московське нумізматичне; Всеросійське товариство любителів природознавства, антропології та етнографії), почесним членом Полтавської вченої архівної комісії [3, 45; 8, 59].

Як відомо, К.М. Скаржинська вела широку суспільно-громадську, культурно-просвітницьку та благодійницьку роботу. У листі до професора М.І. Петрова вона писала: «Я цієї осені відкриваю тут, у Круглику, народну школу, вечірні читання для народу, читальню з бібліотекою». В іншому листі до відомого громадського діяча М.В. Левицького згадувала: «Ви мені допомогли влаштувати артіль у Круглику» [3, 46]. У маєтку К.М. Скаржинської також був драматичний колектив, який демонстрував вистави українською мовою, існували різні майстерні [1, 398–405; 4, 125; 5, 28–31].

Музей К.М. Скаржинської налічував 20.000 експонатів. Структурно збірки поділялися на такі галузі: археологія – 1.438 од. зб. (понад 3.000 предметів), етнографія – 9.533 од. зб., історія – 5.178 од. зб., природознавство – 3.836 од. зб. До складу зібрання також належали музейні пам'ятки народів інших країн, збірка стародруків та наукова бібліотека – понад 4.000 томів, серед них: книги К.М. Скаржинської, Ф.І. Камінського,

С.К. Кульжинського, Г.С. Кир'якова. Ідея організації музею у Круглику належить К.М. Скаржинській, хоча значний вплив на це починання мали її родич Г.С. Кир'яков та родинний учитель Ф.І. Камінський, котрий у 1870–1880-х роках активно проводив археологічні дослідження на території Лубенського повіту. Останні роки життя Ф.І. Камінський провів у Круглику, куди й перевіз більшість матеріалів своїх розвідок, розкопок та бібліотеку. Зацікавивши К.М. Скаржинську перспективою створення археологічного музею, Федір Іванович подарував для нього колекції знахідок своїх робіт [10, 144–145; 13, 129–130]. У 1882 році завідуючим і хранителем музею вона призначила Ф.І. Камінського. Він створив концепцію експозиції з двох великих розділів, «присвячених минулому і сучасному»: 1) «місцевому, малоросійському краю» – Лубенщині й Полтавщині, 2) «загальноросійській історії і минулому та сучасності іноземних держав». Водночас, кожен з цих розділів поділявся на відділи: доісторичної археології, історичний, церковний, етнографічний, художньо-технічний, природничий. Археологічний підвідділ місцевої історії розподілявся так: 1) старожитності епохи кам'яного періоду, 2) неолітичної епохи, 3) бронзового віку, 4) еллінсько-скіфського періоду, 5) старожитності руських городищ, 6) південно-російську давнину, 7) малоросійську старовину [3, 50–51; 9, 15; 14, 99–105]. Згідно цього плану й були розміщені предмети, а замовлені в Москві та виготовлені у Лубнах вітрини були зручно влаштовані.

Лубенський музей К.М. Скаржинської проводив і невеликі археологічні дослідження. За кошти власниці 1883 р. було продовжено розпочаті (у 1881 р.) Ф.І. Камінським розкопки курганів на південній околиці Лубен, в урочищі Лиса Гора; розкопки кургану доби бронзи-заліза поблизу роменського та давньоруського городища в с. Клепачі (1896 р.); нові дослідження Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки (1891 р.). Свої обстеження пам'яток Посулля вів за кошти К.М. Скаржинської учень Ф.І. Камінського В.Г. Ляскоронський. Загалом, археологічне зібрання К.М. Скаржинської налічувало понад 3.000 предметів, що складали 1.438 од. зб. та 415 інвентарних номерів каталогу. Переважали предмети з Лубенського повіту й Полтавщини. Найзначнішими серед них були знахідки з розкопок Г.С. Кир'якова (1871 р.) та К.М. Скаржинської (1891 р.) у Гінцях. У музеї зберігалося 293 вироби з кременю та ін. Крім того, експонувалися малюнки знахідок розкопок Ф.І. Камінського (1873 р.), що залишилися в музеї Лубенської чоловічої гімназії [3, 53; 15, 7–12].

Окрасою історико-етнографічної збірки була широковідома колекція писанок. В «Описании коллекции народных писанок» музею, укладеному дійсним членом Російського географічного товариства С.К. Кульжинським, поданий історико-

етнографічний нарис про писанкарське мистецтво в Україні, вміщено 33 кольорові та 12 чорно-білих таблиць, які містили 2.219 якісно виконаних малюнків писанок. Усього на 1 січня 1898 р. в музеї налічувалося понад 2.000 писанок, що походили з Лубенського та сусідніх повітів Полтавщини, а також Кам'янець-Подільської, Київської, Чернігівської губерній та Бесарабії. Матеріальна культура м. Лубен XVII–XVIII ст. була представлена численними знахідками з Верхнього Валу та замку Вишневецьких [6, 27–32]. Такою музей мав збірки кахлів XVII–XIX ст., виробів з гутного скла тощо.

Значні кошти К.М. Скаржинської були звернені на благодійництво та культурне просвітництво. Вона виділила 2.000 франків Женевській касі взаємодопомоги політемігрантам, на які була придбана каретна майстерня для влаштування на роботу вихідців з України та Росії. У Лозані заснувала робітничий будинок. Два роки утримувала притулок співвітчизників, не відмовляючи у грошовій допомозі. Зверталася до швейцарського федерального уряду з проханням підтримати її бажання відкрити ясла для сиріт греків, болгар, сербів і турок, у битих під час балканських воєн. Добродійністю К.М. Скаржинської користувалися деякі політичні партії Росії в еміграції. Допомогала вона й соратникам В.І.Леніна, з яким була особисто знайома, та з О.М.Горьким, листи якого зберігала деякий час. Яскравою сторінкою її діяльності за кордоном було видання у Давосі літературно-наукового та політичного журналу «За рубежом». Його редактором був Г.Я.Аврашов, член РСДРП з 1904 р., серед авторів – літератори С.Г. Петров (Скиталець), В.В. Муйжель, М.П. Арцибашев, Б.О. Лазаревський. Окремі розділи журналу вели Л. Мартов, Ф. Дан та інші [3, 48; 11, 158; 12, 126].

Отже, зібрання К.М.Скаржинської належить до числа перших великих музейних колекцій на Полтавщині, яке згуртувало навколо цього своєрідний науково-дослідний осередок, де були провідні фахівці з археології, археографії, історії, етнографії, культури, українознавства та природознавства. Славну традицію гідно успадкували й продовжили наступники Катерини Миколаївни Скаржинської, насамперед, директори Лубенського краєзнавчого музею: Горенко Іван Іванович (1924–1982) та Семенюта Василь Іванович (1926–1998). Тому Лубенська колекція старожитностей К.М. Скаржинської є цінним об'єктом культурологічних та українознавчих наукових досліджень, а також виявляє актуальну проблему щодо збереження пам'яток національної культури України.

Література:

1. Ал. Л. [Лазаревський О.] Отрывок из дневника полтавского помещика (1834–1835 гг.) [Зі щоденника Н. В. Райзера] / Ал. Л. // Киевская старина. – 1893. – Т. 41. – № 6. – С. 398–427.
2. Ванцак Б. С. Е. Н. Скаржинская : от археологии к революции // Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины : Обл. науч.-практ. семинар / [Тезисы докл. и сообщ.] / Борис Сидорович Ванцак. – Полтава, 1988. – С. 42–43.

3. Ванцак Б. С., Супруненко О. Б. Подвижники українського музейництва : (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький) / Борис Сидорович Ванцак, Олександр Борисович Супруненко. – Полтава, 1995. – 136 с. : 21 іл.
4. Г. [Горленко В. П.] Лубенський музей Е. Н. Скаржинской / Г. // Киевская старина. – 1890. – Т. 31. – № 10. – С. 123–134.
5. Горенко Л. І. Дворянсько-поміщицьке середовище Полтавщини кінця XVIII – першої половини XIX ст. : історико-культурологічні виміри // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : Наук. журнал / Лариса Іванівна Горенко. – К. : Міленіум, 2009. – № 2. – С. 28–34.
6. Горенко Л. І. Українська музична культура другої половини XVIII – початку XIX ст. та ідеї Просвітництва / Горенко Лариса Іванівна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : Зб. наук. праць. Випуск 36 / За заг. редакцією академіка АПН України Євтуха М. Б., укладач – О. В. Михайличенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 27–33.
7. Коротенко В. Скаржинська (Райзер) Катерина Миколаївна / Володимир Коротенко // Українські архівісти : Бібліографічний довідник / Упоряд. : О.М.Коваль, І.Б.Матяш, В.С.Шандра : [У 3-х вип.] – Випуск перший (XIX ст. – 1930-ті рр.). – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, 1999. – С. 305–306.
8. Лубенський краєзнавчий музей : [Путівник] / Упоряд. : І. І. Горенко та В. І. Семенюта / Горенко Іван Іванович, Семенюта Василь Іванович. – Полтава : Полтавське обласне книжково-газетне вид-во, 1961. – 62 с.
9. Лубенский краеведческий музей (на укр. языке) / Упоряд. : І. І. Горенко та В. І. Семенюта / Горенко Іван Іванович, Семенюта Василь Іванович. – К. : Вид-во «Реклама», 1969. – 20 с.
10. Лубенский музей Е. Н. Скаржинской // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9. – Отд. 2. – С. 144–149 ; Т. 75. – № 12. – Отд. 2. – С. 206–210.
11. Лубенский естественно-исторический музей г-жи Скаржинской // Киевская старина. – 1903. – Т. 83. – № 12. – Отд. 2. – С. 158.
12. Лубенский украинский музей // Киевская старина. – 1903. – Т. 82. – № 9. – Отд. 2. – С. 126.
13. О музее Е. Н. Скаржинской // Киевская старина. – 1901. – Т. 72. – № 2. – Отд. 2. – С. 129–130.
14. Супруненко О. Б. Археологічне зібрання К. М. Скаржинської / Олександр Борисович Супруненко // Археологія. – 1990. – № 4. – С. 98–107.
15. Супруненко О. Б. Археологічні дослідження та зібрання Лубенського музею К. М. Скаржинської / Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / Олександр Борисович Супруненко. – К., 1997. – 19 с.
16. Число лиц, посетивших Лубенский музей Е. Н. Скаржинской в 1898–1901 гг. // Киевская старина. – 1902. – Т. 77. – № 4. – Отд. 2. – С. 77.

Залізник Л.В., м. Київ

**Наукова організація та розміщення фондів основного зберігання з метою
інтенсифікації їх використання у Державній історичній бібліотеці України**

Важливою складовою частиною інформаційної бази є документальні ресурси бібліотек, зокрема великих наукових та спеціальних, у фондах яких зосереджено найцінніші джерела, що в своїй сукупності складають національну пам'ять – основу єдиного бібліотечного фонду країни. До таких великих книгозбірень відноситься і

Державна історична бібліотека України (ДІБУ), в якій органічно поєдналися наука і культура, старовина і сучасність. В Бібліотеці існує система фондів: основний та підсобні спеціалізовані, тож основна проблема наукової організації фонду вирішується в раціональному взаємозв'язку між ними.

Сьогодні фонди основного зберігання є найбільш значною за обсягом частиною фонду Бібліотеки – це понад 430 тис. книг, періодичних та продовжуваних видань, в тому числі біля 80 тис. примірників рідкісних і цінних видань, які входять до Державного реєстру національного культурного надбання. Спеціалізовані підсобні фонди організовані у відділах стародрукованих, рідкісних та цінних книг, читальних залів, довідково-бібліографічної та інформаційної роботи, а також у секторі літератури іноземними мовами. Маловикористовувані видання знаходяться у відділі депозитарного зберігання фондів.

Систематично проводиться передислокація документів у всіх книгосховищах. Основний фонд відділу організації і зберігання фондів формує документи переважно постійного зберігання, який розміщений в 2-х книгосховищах. Документи, що користуються великим попитом, розміщені в центральному фондосховищі (Лавра, корпус 24) і налічують 180 тис. примірників. Тут широко представлені документи всесвітньої історії, допоміжних історичних дисциплін (археології, нумізматики, етнографії), історії України, історії зарубіжних країн; з філософії, політології, соціології, історії економіки, держави і права, літературознавства, мистецтва тощо.

Серед найцінніших документів історичної тематики, що зберігаються в основному фонді слід назвати: “Архив Юго-Западной России” (8 частин), “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России”, видані Археологічною комісією (15 томів), Бантыш-Каменский Д.Н. “История Малой России” (4 частини), Брикнер А. “История Екатерины Второй” (3 тома), Валишевский К. “Полное Собрание сочинений” (9 томів), Васильчиков А.А. “Семейство Разумовских” (5 томів), “История II мировой войны” (12 томів), Моммзен Т. “История Рима” (5 томів), Полибий “Всеобщая история” (40 книг), “Полное собрание русских летописей” (25 томів), “Сборник Русского исторического общества” (128 томів) і інші.

Своєрідним літописом політичного, економічного та культурного життя України є фундаментальне видання “Історія міст і сіл Української РСР” у 27-ми томах, яке і нині активно запитується користувачами Бібліотеки.

Не менш важливою частиною основного фонду є реабілітовані книги: користувачі ДІБУ і нині виявляють інтерес до повернутих книг зі спецфонду з історії України.

Значну частину основного фонду складає історична художня література, а саме:

твори українських письменників, класиків світової літератури, зарубіжних майстрів слова, мемуарні видання.

В центральному фондосховищі розміщені періодичні видання за останні 10 - 15 років, а також продовжувані видання довоєнних років: “Исторические записки АН СССР”, “Археология АН УРСР”, “Труды Киевской духовной академии”, “Чтения в историческом обществе истории и древностей Российских при Московском университете”, “Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка” та ін.

У відділі організації і зберігання фондів знаходиться також і нова література, що надходить у Бібліотеку згідно з “Тематико-типологічним профілем комплектування документів ДІБУ”.

Фондосховище № 1 (Лавра, корпус 85) налічує 250 тис. примірників документів. Тут розміщені дореволюційні, довоєнні книги та книги видані до 1985 року. Майже 60% фонду в цьому приміщенні складають періодичні видання. Особливо слід виділити історичні журнали довоєнних років: “Вестник Европы”, “Вестник Юго-Западной Росии”, “Журнал Министерства народного просвещения”, “Исторический вестник”, “Киевская старина”, “Літопис революції”, “Русская старина”, “Русский архив”, “Церковные ведомости”, “Червоний шлях” та інші.

Найбільший інтерес у користувачів викликають дореволюційні газети: “Волынские епархиальные ведомости”, “Искра”, “Киевская биржа”, “Киевские губернские ведомости”, “Полтавские губернские ведомости” тощо.

Почесне місце у фонді займають книги серій “Жизнь замечательных людей” та “Литературные памятники”, які виділені окремо, що дозволяє підвищити оперативність обслуговування користувачів документами та поліпшити умови зберігання. Велику цінність має окремо створений фонд авторефератів дисертацій, що нараховує до 10 тис. назв.

Постійно удосконалюється робота по формуванню, науковій організації, розміщенню, використанню основного та підсобних фондів Бібліотеки. З метою інтенсифікації використання літератури в центральному фондосховищі та у фондосховищі № 1 планомірно вивчається та переглядається фонд на предмет відбору архівних маловикористовуваних документів історичного профілю. Зокрема, документи класиків марксизму-ленізму та історії КПРС, історії партій зарубіжних країн, історії комсомолу в кількості 25 тис. примірників були відібрані з основного фонду і передані у відділ депозитарного зберігання фондів.

Для раціональної організації фондів використовуються різні види розстановки: у фонді книг - систематично-алфавітна та алфавітна, у фонді періодичних видань —

алфавітно-хронологічна. В зв'язку з великими масивами документів у фондосховищах постійно виникали труднощі як у використанні так і в їх управлінні. Тому Бібліотека з 1994 року перейшла на нову форматно-порядкову систему розстановки нових надходжень документів, які знаходяться в основному фонді відділу організації і зберігання фондів. При цій розстановці більш ефективно використовується корисна площа фондосховища і зменшуються витрати робочого часу на пошук документів. Позитивним у форматно-порядковій розстановці є розміщення всіх дублетних примірників одного видання на полиці. Це значно спрощує процес обслуговування користувачів, робить його оперативнішим, дає можливість вивчати використання фонду безпосередньо біля полиці, не звертаючись до довідкового апарату, допомагає звільняти фонд від зайвих дублетів, контролювати повноту надходження томів, випусків, частин видання і кількість їх дублетних примірників.

Чотирнадцятирічна практика застосування форматно-порядкової системи розстановки показала, що вона є найзручнішою, економічною і простою у використанні.

Нині можна сформулювати певне коло проблем, які стоять перед фондоутримачами, як першочергові, це - визначення стратегії і тактики формування, використання та збереження фондів ДІБУ, а саме: продовження розробки довгострокової Програми зберігання фондів; наукова експертиза фондів із залученням спеціалістів до проведення аналізу фізичного стану документів, відбору видань в оправу, реставрацію тощо.

Надалі здійснюватиметься перегляд та відбір із основного фонду документів Гражданського друку та книг, що належали до бібліотек Митрополита Флавіана і графа Потоцького, які передаватимуться для виділення в окремі колекції відділу стародрукованих, рідкісних і цінних книг.

У відділі організації і зберігання фондів ДІБУ одним із важливих напрямків наукової роботи є робота по створенню Державного реєстру національного культурного надбання. Всього працівники відділу відібрали і описали понад 13 тис. примірників рідкісних та цінних видань, які відносяться до Державного реєстру, ввели в базу даних понад 4 тис. назв документів. Реєстр акумулюватиме інформацію про найкращі, найцінніші, рідкісні документи для використання набутих людством знань у сучасних та майбутніх наукових дослідженнях. Планується робота по створенню страхового фонду цінних документів, які в Бібліотеці є в одному примірнику. Для цього необхідно на державному рівні затвердити регламентуючий документ "Порядок створення страхового фонду документів, що є національним науковим, культурним та історичним надбанням".

**Українська опера 20 – 30-х років XX ст. у фондах ЦДАМЛМ України
(на матеріалі особистого архіву В.Г. Костенка)**

Поступальний рух української культури неможливий без обізнаності з її минулим. З'ясувати шляхи розвитку національної культури допомагають архівні джерела. Звернення до них дозволяє висвітлити діяльність митців, чиї імена відроджені нашим часом, проте їхня діяльність ще не набула широкого розголосу. Особливо важливим є повернення із забуття в сучасне музичне мистецтво призабутих імен митців, які зовсім недавно асоціювались з добою свого часу. Сьогодення вимагає нового, в світлі сучасних ідей, ознайомлення з їхньою творчістю.

Серед митців, діяльність яких відроджена сьогоденням, чільне місце належить творчій постаті українського композитора, музикознавця, музичного критика, педагога і музично-громадського діяча Валентина Григоровича Костенка (1895-1960). Донедавна саме ім'я В. Костенка і його творчість були заборонені, а його діяльність начисто викреслена з історії української музичної культури. Це пов'язано з трагічними подіями в житті митця: звинуваченням у націоналізмі, і як результат – ув'язненням у таборах. Відкритим архів композитора став лише з 1995 року, після реабілітації В. Костенка (1993).

Зацікавленість архівною спадщиною В. Костенка виникла в середині 90-х р., коли процес відродження української національної культури почав набирати могутніх обертів. З 1995 р. архів було звільнено від грифу секретності, і він став приступним для науковців. Проте повне і цілісне дослідження архіву В. Костенка і досі відсутнє. Окремі розвідки про творчість композитора знаходимо у Л.Б. Архімович в її праці «Шляхи розвитку української радянської опери», які присвячені опері «Кармелюк» [1]. Єдина на сьогодні друкована праця про Костенка (під ред. В.Д.Шульгіної) є першою спробою привернути увагу науковців до творчості талановитого українського композитора [2]. Ця робота є першою відправною точкою для серйозного дослідника, який прагне вивчення музичної спадщини митця. Слушними й актуальними стали також публікації В. Шульгіної [3] та І. Беренбейн [4], які присвячені загальному огляду творчого шляху композитора. Слід зауважити, що про творчий шлях і твори Костенка досліджень недостатньо. Його особистий архів зберігається у фондах ЦДАМЛМ України [Ф.328]. До дослідження опер Костенка «Назар Стодоля» та «Наталка Полтавка» авторка статті звертається вперше [5,6].

Пройшовши серйозну мистецьку школу в Придворній капелі, В. Костенко у пожиттєві роки стає одним з провідних композиторів України. В період 20 – 30-х років відбувається формування його творчих принципів та мистецько-естетичних ідеалів. В цей період його діяльність дуже різнобічна: він виступає не тільки як композитор, а й як

музикознавець і музичний критик на сторінках провідних фахових видань. Період 20 – 30-х років – час творчих пошуків і роздумів над буттям українського музичного мистецтва – був досить болючим для особистості Костенка, що відбилося в суперечливості його світогляду. Проте це лише зайвий раз віддзеркалює типовий стан мистецтва і місце творчої особистості в ньому у повоєнні роки.

Важливого значення набуває сьогодні розуміння музично-культурних процесів 20 – 30-х років в Україні. В цей період значно виростає і всіляко підкреслюється роль оперного мистецтва в суспільному житті тогочасної республіки. Головне місце в творчості Костенка 20 – 30-х рр. належить саме оперному мистецтву. За означений час ним створені всі його оперні твори: «Кармелюк» (1928-1930), «Назар Стодоля» (1932), «Карпати» (1935), «Наталка Полтавка» (1935), «Народна помста» (1937). В особистому архіві Костенка зберігаються чернетки клавирів цих опер, написаних автором власноруч, а також програми вистав до опери «Кармелюк», яка була досить популярною свого часу.

Серед оперних творів композитора найбільшу відомість і доволі інтенсивне сценічне життя набув «Кармелюк», прем'єра якого відбулася 23 травня 1931 р. на сцені Харківського оперного театру. У постановці були задіяні кращі творчі сили театру: режисер-постановник С. Каргальський, диригент М. Вериківський, художник І. Курочка-Армашевський. У виставі брали участь відомі оперні співаки. Так, партію Кармелюка виконував М. Гришко, партію Ядвиги – М. Литвиненко-Вольгемут, діда Артема – І. Паторжинський.

Наступна за терміном написання опера Костенка – «Назар Стодоля» на слова Т. Шевченка. Цей твір автор назвав «народною оперою», а також «оперною інсценізацією». До музики опери композитором залучена відома музика П. Ніщинського, а також добре знана мелодія Кропивницького в обробці й оркестровці В. Костенка. Опера «Наталка Полтавка», яка ставилася у Харківській опері в сезон 1936-1937 рр., також мала назву «народної опери», і тут знову поєдналася музика двох українських композиторів, на цей раз - В. Костенка і М. Лисенка. У цій виставі брали участь В. Скляренко (режисер), М. Покровський (диригент), О. Хвостов (художник). Серед виконавців головних партій В. Гужова, О. Віноградова, О. Авринська, Ю. Кипоренко-Даманський, М. Копнін, А. Маргегут. «Назар Стодоля» і «Наталка Полтавка» продовжили лінію традиційної української опери, що йде від творів С. Гулака-Артемовського та ранніх опер М. Лисенка – опери з розмовними діалогами.

Отже, поступово повертається до нащадків творча спадщина талановитих і несправедливо забутих діячів української музичної культури 20 – 30-х рр. минулого сторіччя. Одним з таких митців є В. Костенко. У даній розвідці до наукового і

культурного обігу вводяться опери Костенка «Назар Стодоля» та «Наталка Полтавка». Перші кроки до зацікавлення музичної громадськості творчою спадщиною митця вже зроблені, залишається чекати на ґрунтовне дослідження творчого доробку композитора та повернення його музики на оперні сцени і концертні зали.

Література:

1. Архімович Л.Б. Шляхи розвитку української радянської опери / Архімович Л.Б. – К.: Музична Україна, 1970. – 376с.
2. Валентин Костенко:Музикознавчі праці. Статті. Матеріали:До 100-річчя від дня народження / Передмова, упоряд., примітки І.Беренбейн. – К.: Центрмузінформ, 1996. -185с.
3. Шульгіна В.Д. Валентин Костенко: повернення із забуття / Бібл. вісн. – 1995. - №5. – С. 36-38.
4. Беренбейн І. Творча спадщина Валентина Костенка: сучасні проблеми дослідження і збереження / Наук.вісн. НМАУ. Вип. 16: Культурологічні проблеми української музики (Наукові дискурси пам'яті І.Ф.Ляшенка. – К.,2002. – С.274-276.
5. Костенко В.Г. – ЦДАМЛМ України. – Ф.328. – Оп.1. – Од. зб.4. – 53 ар.
6. Костенко В.Г. – ЦДАМЛМ України. – Ф.328. – Оп.1. – Од. зб.6. – 45 ар.

Лабинцев Ю.А., Щавінська Л.Л. (Москва)

Історія книжкової культури Києва

у виданнях Бібліотеки української літератури в Москві

Згідно ухвали Уряду Москви від 19.XII.2000 р. була організована державна установа культури «Бібліотека української літератури», історія якої починається першими книжковими зборами московського українського робочого клубу, заснованого в далекі 1910-ті рр. в районі нинішнього Центрального округу столиці. У травні 2006 р. Бібліотека української літератури відсвяткувала новосілля – переселилася в нове добре обладнане приміщення в будинку номер 61 по Трифонівській вулиці, та було оснащено найсучаснішою комп'ютерною технікою. Інформаційно-комунікаційні можливості Бібліотеки відразу ж незвичайно зросли і було вирішено почати широку видавничу діяльність історико-культурної спрямованості з подальшим створенням на цій основі різних електронних ресурсів, у тому числі і мультимедійних. Першим таким досвідом став мультимедійний електронний ресурс «Історія української книжкової культури у виданнях Бібліотеки української літератури в Москві», що включає електронну бібліотеку з більш ніж десяти видань 2006-2007 рр., слайд-фільми, аудіо та відеофрагменти презентацій цих видань в установах культури Москви, а також України та Білорусії.

Нині в Бібліотеці, що активно використовує найширший арсенал сучасних електронних засобів в своїй дослідницькій роботі і видавничій практиці, причому у ряді випадків її співробітниками при цьому створюються спеціальні комп'ютерні програми, підготовлено та опубліковано на паперових носіях, електронних відчужуваних носіях і в

Інтернет близько 20 основних видань по історії української книги, у тому числі і ряд видань з історії книжкової культури Києва і Київщини, наприклад:

I. Публікації на паперових носіях:

Лабинцев Ю., Щавінська Л. «Друковано в... Лавре Кієвопечарской». М., 2006.

Лабинцев Ю.А., Щавинская Л.Л. «Киевское книгопечатание три столетия назад»: Каталог иллюстративной выставки. М., 2006.

Лабинцев Ю., Щавинская Л. Украинский, русский, общеславянский. Святитель Димитрий Ростовский: жизнь и литературные труды. М., 2007.

Лабинцев Ю.А., Щавинская Л.Л. Жизнь и литературное творчество Святителя Димитрия Ростовского: Каталог иллюстративной выставки. М., 2007.

Щавинская Л., Лабинцев Ю. Первая в Украине (Типография Киево-Могилянской академии). М., 2007.

Лабинцев Ю.А., Щавинская Л.Л. История украинской книжной культуры в изданиях Библиотеки украинской литературы в Москве: Иллюстрированный каталог. М., 2007.

Лабинцев Ю., Щавинская Л. Польский украинист Антоний Марцинковский. М., 2008.

Лабинцев Ю., Щавинская Л. Феофан Лебединцев – основатель «Киевской старины». М., 2008.

Лабинцев Ю., Щавинская Л. Библиотека святителя Димитрия. М., 2009.

II. Електронні видання:

а) відчужувані:

CD-ROM «*Лабинцев Ю.А., Щавинская Л.Л.* История украинской книжной культуры в изданиях Библиотеки украинской литературы в Москве» (М., 2007).

б) мережеві:

Лабинцев Ю.А., Щавинская Л.Л. Иллюстрированный каталог "История украинской книжной культуры в изданиях Библиотеки украинской литературы в Москве":

<http://www.histukrbook.narod.ru/katalog-izdanija-Libukr.pdf>.

<http://www.mosbul.ru/katalog-izdanija-Libukr.pdf>;

Лабинцев Ю., Щавинская Л. Польский украинист Антоний Марцинковский (К 185-летию со дня рождения: 1823-2008). М., 2008:

<http://www.histukrbook.narod.ru/marcinkowskij/home.htm>.

<http://www.mosbul.ru/marcinkowskij/home.htm>.

III. Інтернет-бібліотека видань Бібліотеки української літератури в Москві з історії української книжкової культури:

<http://www.histukrbook.narod.ru/home-istukrkknig.htm>.

<http://www.mosbul.ru/home-istukrkknig.htm>.

Лобода Т.М., м. Київ

**Звукозаписи українських дум у фондах центрального державного
кінофотофоноархву ім. Г.С. Пшеничного: проблеми дослідження та збереження**

Процес становлення та розвитку української етномузикології відстежується у багатограних площинах наукових досліджень фахівців з урахуванням багатьох чинників суспільно-політичного та інтелектуально-суб'єктивного характеру сьогодення. Рівень наукового обігу та активи використання звукозаписів музичного фольклору України вітчизняною етномузикологією – один із основних факторів, що визначає ступінь зрілості музичної фольклористики як науки. Тому *актуальним є стан збереження звукозаписів української народної творчості, зокрема дум*, які характеризують генезис історичного мислення українського народу [6, 232]. Конструктивна розробка та систематизація методологічних засад наукової лабораторії музичної фольклористики припадає на період 20-х років XX ст. На момент заснування Кабінету музичної етнографії при Всеукраїнській Академії Наук (1922 р.) у науковому поступі були задіяні найкращі спеціалісти української етномузикології [10, 57]. Видатний український фольклорист Климент Васильович Квітка (1880–1953) є найяскравішою постаттю у ретроспективі формування сучасної музичної фольклористики, що "є однією зі складових комплексу історичних наук", за визначенням доктора мистецтвознавства А.І. Іваницького [4, 12]. Грунтовність його наукових висновків полягала, насамперед, у формулюванні наукового підходу до розв'язання комплексу проблем музикознавчої галузі вітчизняної науки першої чверті XX ст. Климент Квітка вперше розглянув фольклор як предмет наукового дослідження, що продиктовано його розумінням про неприпустимість змішувати науково-етнографічні та художньо-мистецькі завдання [5, 133–135]. Як керівник Кабінету музичної етнографії ВУАН (1922–1930), він один із перших наголосив на необхідності усвідомлення розподілу репродуктивного та сценічного напрямків у ставленні до народного мелосу України [10, 101, 102]. Так, у контексті роботи по формуванню методологічних засад вітчизняної фольклористики *метод механічної звукової фіксації* зразків народної музики зайняв важливе місце у системі наукового аналізу етномузикології, як науки та навчальної дисципліни. Спосіб механічного звукозапису музичного коду українців уперше надав можливість наблизитися до розв'язання проблеми збереження інформації отриманої з народних джерел у автентичному вигляді. Звукова фіксація механічними засобами як складова польового дослідження фольклористів

дозволила комплексну розшифровку в умовах наукової лабораторії будь-якого реліктового зразка музичного фольклору, в тому числі – *думи* як жанру, притаманного народній творчості українців [6, 233].

Процес пошуку звукової інформації та накопичення її на звуконосіях тривав упродовж XX ст. і природньо передбачав створення уніфікованої бази інформаційного збереження, а також належних умов для її функціонування. З цією метою була задіяна мережа наукових інститутів відповідної галузевої профільності. Такі заклади, як Інститут археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського, Державний комітет архівів України (1999 р.), державні архівні установи, бібліотеки, музеї – всі вони покликані опікуватися і розвивати справу збереження інформації національного культурного надбання [1, 11]. На сьогодні діяльність зазначених установ не зменшує актуальності проблем збереження фольклору, оскільки стан збереження інформаційних звуконосіїв, на думку фахівців, потребує значного оновлення і технічного вдосконалення [9, 147–149]. Важливим фактором успішного забезпечення тривалої роботи кожного звуконосія є вплив досягнень сучасної науково-технічної думки та спроможність архівних закладів впроваджувати ці досягнення. Дослідження стану збереження музичної національної спадщини і, перш за все, епічних жанрів у фонофондах *Центрального державного кінофотофоноархіву імені Г.С. Пшеничного (далі ЦДКФФА ім. Г.С.Пшеничного)*, переконливо свідчать щодо існування проблеми впровадження сучасного *цифрового способу зберігання* музичної інформації як найбільш досконалого в умовах функціонування профільних галузей науки. Архівні та бібліотечні заклади багатьох зарубіжних країн володіють належним технічним арсеналом для збереження інформаційних баз даних уже впродовж останньої чверті XX ст. Тому, на часі озброєння державних архівних установ України якісно новими технологіями щодо збереження історично важливої інформації, дослідження якої сприяє досягненню витоків та генезису національної української культури. Адже дбайливо збережена інформація історичної пам'яті українського етносу є найбільшим скарбом і найвищим показником у вимірі національної духовності [2, 88–90; 3, 167–169]. Враховуючи вищевикладене, державним урядовим та виконавчим інституціям належить взяти відповідальність за створення Державного реєстру культурного надбання України (Постанова КБУ № 466 від 12.08.1992 р.), а також сприяти успішному функціонуванню нормативних актів за умови професійного технічного оснащення закладів джерелознавства України [7, 287, 288]. Закон України "Про Національний архівний фонд та архівні установи" (Постанова ВР № 3815–ХІІ від 24.12.1993 р.) регулює відносини, пов'язані з формуванням, обліком, зберіганням і використанням "Національного архівного фонду" [7, 97]. Вищезазначений

закон передбачає фінансування державних архівних закладів коштами Державного бюджету України [7, 98]. Постанова Верховної Ради України "Про посилення охоронних заходів щодо збереження культурних цінностей" (№ 384–V від 28.11.2006 р.) пропонує систему невідкладних заходів для розвитку програмного забезпечення Державного реєстру національного культурного надбання, яка включає створення комп'ютерної бази даних, об'єднаної серверної мережі, мікрофільмування книг обліку всіх архівних установ України. Та, на жаль, забезпечити виконання урядової програми, впровадження якої розраховано на 2007–2010 рр., гальмується обмеженням коштів, які виділяються на реалізацію цих заходів [7, 284].

Під час дослідження звукозаписів епічного жанру у *фондах ЦДКФФА ім. Г.С. Пшеничного* (од. зб. M2345, M2365, M5894, M9800, M9869, M11557, M12490, M12491, M15006, M15021, M15029, M15109, M15541, M15542, M15543, M15544) перед автором статті постали питання, які визначають специфіку роботи зі звуконосіями зазначених архівних фонофондів [8]. Так, головна проблема полягає в отриманні наукової інформації у повному обсязі. Тому пошукова робота у фоноархіві охопила декілька етапів. На початковому етапі автор опрацювала інвентарні картки, що містять часткову інформацію про час звукозапису, якість відтворення звуку, здійснення копіювання або перезапису тощо. Подальша праця була пов'язана із пошуком додаткової інформації у книгах реєстру звукозаписів фонофондів. Насамкінець, відбір зразків дум перетворився на довготривалий процес знаходження заінвентаризованих епічних творів на звуконосіях, прослуховування та перемотки десятків метрів магнітної плівки. Ці аспекти роботи безумовно потребують подальшого дослідження та вдосконалення.

Згідно мети даного дослідження автором виявлено звукозаписи зразків думного епосу в ЦДКФФА ім. Г.С.Пшеничного та *вперше укладено список дум та виконавців* за матеріалами вищезгаданого фоноархіву. Помічено, що можливість *відслідкувати* текст, мелодичні нюанси музичного матеріалу, *з'ясувати* формульність думної речитації, *відчувати* тенденції варіантності дум надається технічною якістю механічного звуконосія, на який було здійснено той чи інший звукозапис. При цьому, важливим є факт перезапису на досконаліший звуконосій. Розглянувши у сукупності всі ці фактори, можливо здійснити розшифровку звукозаписів, а згодом відтворити їх репродуктивним способом.

Таким чином, досліджені фонозаписи нараховують **12 українських дум**, виконуваних у період з 1900 по 1990 роки представниками різних співоцьких традицій, зафіксованих різними носіями звуку, як наприклад: фонографічний валик із воску, грамофонна гнучка платівка, магнітна плівка електропрогравача та інші. Серед них – традиційні (№№ 1–9) та авторські думи ХХ ст. (№№ 10–12):

1. *"Дума про Марусю Богуславку"* у виконанні: лірників І.Скубія (запис 1908 р.), А.Гребеня (1939 р.), В.Гончара (1930 р.), бандуриста Є.Мовчана (1950-ті рр.), фольклористки В.Обашенко (1967 р.), бандуристів Г.Ткаченка (1972 р.), та Ф.Жарка (1977 р.) [8, од. об. 35168, 35167, 35169, 35173, 35170, 35171, 26349].
2. *"Дума про бідну вдову і трьох синів"* нараховує лише два звукозаписи: бандуристів П.Дугіна (1968 р.) та Г.Ільченка (1955 р.) [8, од. об. 4927, 857].
3. *"Думу про Федора Безрідного"* співають: М.Полотай (1948 р.), Г.Ткаченко (1960-ті рр.), Ф.Жарко (1977 р.) [8, од. об. 35164, 35163, 26348].
4. *"Дума про втечу братів із города Азова"* подається у виконанні бандуристів Г.Ткаченка (1955 р.) та Ф.Жарка (1977 р.) [8, од. об. 35158, 26350].
5. *"Дума про трьох братів Самарських"* зафіксована від шести виконавців: бандуристів К.Яцика (1948 р.), А.Парфиненка (1950-ті рр.), П.Гузя (1955 р.), Г.Ткаченка (1960-ті рр.), Ф.Жарка (1961 р.) та В.Лісовола (1970-ті рр.) [8, од. об. 35177, 35143, 35180, 35181, 35179, 35178].
6. *"Невільницький плач"* має дев'ять звукозаписів: бандуриста М.Кравченка (1903 р.), лірників І.Скубія (1908 р.), А.Гребеня (1939 р.), О.Додатко (1908 р.), бандуристів А.Парфиненка (1950 р.), Є.Мовчана (1955 р.), М.Полотая (1950 р.), А.Гришина (1969 р.), Г.Ткаченка (1974 р.) [8, од. об. 32699, 35151, 35150, 35152, 35145, 35147, 35172, 22871, 35149].
7. Виконавцями *"Думи про козака Голоту"* зазначені бандуристи Г.Комаренко (1955 р.) та М.Полотай (1974 р.) [8, од. об. 35154, 35153].
8. *"Буря на Чорному морі"* звучить у виконанні А.Парфиненка (1950-ті рр.), Ф.Жарка (1964 р.), А.Гришина (1969 р.), Г.Менкуш (1970 р.) та Г.Нещотного (1989 р.) [8, од. об. 35142, 4417, 22868, 17682, 32038].
9. *"Дума про смерть козака бандуриста"* записана у 3-х варіантах: від А.Парфиненка (1950-ті рр.), Ф.Жарка (1971 р.), П.Супруна (1990 р.) [8, од. об. 35144, 3972, 32278].
10. *"Дума про подію в с. Протопова"*, автор – Є.Мовчан (1955 р.) [8, од. об. 860].
11. *"Про смерть Богдана Хмельницького"*, авторський переспів бандуриста П.Дугіна (1968 р.) [8, од. об. 4927].
12. *"Слово о полку Ігоревім"*, авторство якої, ймовірно, належить Ф.Жарку (1990 р.) [8, од. об. 32190].

Кожний звукозапис подає цінну інформацію про реліктові в умовах сьогодення зразки думного епосу. Аналіз сукупності технічної, текстової, мелодико-стильової, індивідуально-виконавської характеристик дозволяє здійснити як науковий пошук у вивченні вітчизняного фольклору, так і отримати акмеологічне та естетичне усвідомлення

високої духовності українського народу.

Використана література:

1. Архівні установи України : Довідник Архівного зібрання України / [авт.-уклад.: Алтухова О. І., Андросов С. І., Анохіна Л. С. та ін. ; упоряд.: Боряк Г. В., Даневич С. Г., Дубровіна Л. С. та ін.]. – К. : Друкарня НБУВ, 2000. – 230 с.
2. Горенко Л. І. Культура як українознавство : [Методичний посібник для самостійної роботи студентів очної, заочної та дистанційної форми навчання, аспірантів, докторантів, слухачів курсів (факультету) підвищення кваліфікації з українознавства] / Л.І. Горенко. – К. : НДІУ МОН України, 2003. – 154 с.
3. Горенко Л. І. Культурна спадщина України другої половини XVIII – середини XIX ст. : українознавчі виміри / Л.І. Горенко. // Культура України : цілісність у регіональній різноманітності : [Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 19 листопада 2008 р.]. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 165–171.
4. Квітка К. В. Нариси української народної музики : Вибрані статті [упоряд. Іваницький А. І.] / К. В. Квітка. – Київ : Музична Україна, 1985. – Ч. I. – 138 с.
5. Квітка К. В. Фольклористичні праці : Вибрані статті [упоряд. Іваницький А. І.] / К. В. Квітка. – Київ : Музична Україна, 1985. – Ч. II. – 150 с.
6. Лобода Т. М. Еволюція музичних особливостей думи в контексті сучасного інструментального виконавства бандуристів / Т. М. Лобода // Український народний музичний інструментарій на межі тисячоліть (мистецтвознавчі записки відділу укр. нар. муз. інструментів МТМК України) / [автор та упоряд. Черкаський Л. М.]. – К. : ДАКККіМ, 2007. – С. 232–251.
7. Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база : зб. документів. – [2-е вид.] / Авт.-упоряд. : Левада М. Є., Пархоменко М. Т., Титова О. М. – К. : Вид. ХІК, 2006. – 596 с.
8. Центральний державний кінофотофоноархів імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА ім. Г. С. Пшеничного). Перелік фонових документів: од. зб. 2345, 2365, 5894, 9800, 9869, 11557, 12490, 12491, 15006, 15021, 15029, 15109, 15541, 15542, 15543, 15544.
9. Цифрова оптико-електронна система відтворення звуку з фонографічних циліндрів Едісона / [Петров В., Крючин А., Шанойло С., Косяк І.]. – К. : Інститут реєстрації інформації НАН України, 1989. – Ч. II. – С. 44–50.
10. Юзефчик О. Л. Діяльність кабінету музичної етнографії ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики кінця XIX – першої третини XX ст. / О. Л. Юзефчик. – К. : НАН України ІМФЕ імені М. Т. Рильського, 2004. – 200 с.

Міщук С.М., м. Житомир

П.М. Попов (1890-1971) – дослідник та бібліограф

волинських рукописно-книжкових пам'яток

В українській історіографії питання формування історичного книгознавства та кодикографії, персоніфікації доробку українських учених в другій половині XIX – 30-х років XX ст. в теоретичній і практичній сфері знань цих наук почало активно розвиватися наприкінці XX ст. Багато інформації про діяльність цих осіб вже залучено до наукового обігу, зокрема, про А. Криловського, А. Петрушевича, С. Маслова, В. Перетца, М. Петрова, І. Свенціцького, П.Ярковського та інших. Однак вивчення їхньої книгознавчої спадщини продовжується і відкриває нові сторінки у багатогранній науковій діяльності українських книгознавців. Одним з таких визначних учених є Павло Миколайович Попов

(1890-1971).

Відомий книгознавець, бібліограф, літературознавець, мистецтвознавець, член-кореспондент АН УРСР П.М. Попов закінчив Київську духовну академію (1890), Київський університет (1916), навчався в аспірантурі Київського Інституту народної освіти (1922). Надалі працював завідувачем відділу письма і друку Лаврського музею та портретної галереї Київського державного культурно-історичного заповідника, завідувач відділу рукописів Всенародної бібліотеки України, професор кафедри історії української літератури Київського державного університету, співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського, доктор філологічних наук (1946), член спілки письменників України (1939), член-кореспондент АН УРСР (1959) тощо.

Багатогранна історико-літературна, книгознавча праця П.М. Попова висвітлена в роботах О.І. Білецького, Г.С. Сухобрус та Ф.Я. Шолом [1], Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенко [2], О.П. Степченко [3], І.Д. Лисоченко [4] та ін.

Окремо слід зупинитися на ролі П.М. Попова у дослідженні волинських рукописно-книжкових пам'яток.

У 1931-1934 рр. найціннішу частину фондів Волинського науково-дослідного музею було переглянуто і передано до установ Всеукраїнської академії наук, передусім до ВБУ. За даними звіту за 1932 р. до ВБУ з музею надійшло 1695 одиниць рукописів [5], а у 1934 р. – 1101 одиниць документів [6].

Головна роль в перегляді та відборі фондів Волинського музею належала П.М. Попову, який разом з Ф.Т. Максименком, О.А. Назаревським, О.Т. Дзбановським був відряджений до Волинського музею у Житомир для оцінки книжкових колекцій у зв'язку з переміщенням частини фондів Музею до ВБУ. П.М. Попов ретельно опрацював фонди, на що вказує його рукопис, який зберігається у фондах ІР НБУВ “Огляд стану книжкових фондів Волинського музею. 1931.” [7]. Він же підготував для Президії ВУАН звіт про відрядження та доповідну записку про наукове відрядження до Волинського музею, де було зібрано фонди колишньої Волинської духовної православної семінарії, Товариства дослідників Волині, Волинського єпархіального давньосховища [8].

Важливим аспектом роботи П.М. Попова в Житомирі було те, що він включив до звіту про відрядження досить повну на той час бібліографію, присвячену дослідженням науковців XIX-XX ст. стосовно матеріалів житомирських збірок [9]. П.М. Попов залишив нам неопубліковану ним працю “Рукописи й стародруки Житомирських фондів” [1934], яка вийшла друком лише у 2007 р. [10], де переважно приділив увагу тим рукописно-книжковим пам'яткам, які залишилися за межами наукового огляду семінарія

В.М.Перетца, що працював у Житомирі в жовтні 1910 р.[11]. Ця праця має вступ, де коротко описано стан Музею та його фондів; описи рукописів і стародруків; завершується видання ґрунтовними висновками.

Серед рукописів детально розглядаються збірники повістей, повчань та драматичних творів XVII ст. полемічного, історико-оповідального й іншого змісту, а також коротко – історичні твори XVIII ст., списки козацьких літописів, Життєпис Петра Могили, рукописи філософського змісту, в тому числі “Логіку” Іоанна Дамаскіна у перекладі Андрія Курбського тощо. Він детально описує й деякі рукописні книги XV - XVII ст. різними мовами, передусім, латиною, грецькою, німецькою, чеською, польською: збірник творів Якубуса де Цесоллі, гра дуал 1647 р., збірник промов та ін. Також детально охарактеризовано фонд стародруків (понад 500 одиниць), відзначені найцінніші – інкунабули і палеотипи, рідкісні примірники видань XVI - XVIII ст., зокрема, рідкісне видання латинського трактату Гутенберга 1460 р. зі збірки Шодуарів.

П.М. Попов був талановитим учнем В.М. Перетца, однак, на нашу думку, пішов далі свого вчителя. Науковий опис рукописно-книжкових пам'яток перетворюється у нього на цілісний науковий трактат, де проявляється велика наукова обізнаність та ерудиція дослідника. Тексти супроводжуються значною кількістю бібліографічних посилань та порівнянь, джерелознавчих висновків, що вміщуються у коментарях та безпосередньо описах рукописів і стародруків. Такий самий підхід характеризує його історико-книгознавчі дослідження 1924-1926 рр. та дослідження історії українського друку.

Праці П.М. Попова є цілісним науково-археографічним та бібліографічним дослідженням. Його науковий метод пов'язаний із впровадженням широких комплексних коментарів щодо змісту та походження рукописно-книжкових пам'яток. Висновки, таким чином, логічно підсумовують ці книгознавчо-бібліографічні й історико-текстологічні дослідження.

Дослідження волинських рукописно-книжкових пам'яток видатним українським ученим П.М. Поповим мають не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення – вони відкривають можливість оцінити історико-культурну спадщину Волині і простежити її долю.

Література:

1. Білецький О.І., Сухобрус Г.С., Шолом Ф.Я. Павло Миколайович Попов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961.
2. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. 1918-1941. – К, 1998.
3. Степченко О.П. П.М.Попов як археограф та історик книги: маловідомі сторінки наукової біографії // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2007. – Вип. 11. –

- С.110-121; Вона ж. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (1918-1934). – К., 2008.
4. Лисоченко І.Д. Попов Павло Миколайович // Особові архівні фонди ІР НБУВ. Путівник. – К., 2002. – С.440-452.
  5. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. 1918-1941. – К, 1998. – С.161.
  6. Рукописи Волинського державного музею. Опис складений М.В.Геппенером 23 січня 1934 р. // Архів ІР НБУВ. – Оп.1. – Спр.44. – Арк.40.
  7. Попов П.М. Огляд стану книжкових фондів Волинського музею. 1931. // ІР НБУВ. – Ф.285 (архів П.М.Попова). - №516. – 60 арк.
  8. Попов П.М. Повідомлення про наукове відрядження в травні 1931 р. // Ф.285 (архів П.М.Попова). - №516. – Арк. 1-43; Його ж. Доповідна записка [щодо стану книжкових фондів Волинського музею]. 1931. – ІР НБУВ. – Ф.33 (С.І.Маслов). - №2787. – 34 арк.
  9. Попов П.М. Повідомлення про наукове відрядження в травні 1931 р. // Ф.285 (архів П.М.Попова). - №516. – Арк. 1-43.
  10. Міщук С.М. Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського: історія, склад, наукове дослідження. – К., 2007. – С.165-195.
  11. ІР НБУВ. – Ф.285. - №516. – Арк.100-186.

Мозирко М.О., м. Київ

Проблеми укладання Державного реєстру книжкових пам'яток України на сучасному етапі

Під час упорядкування програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр. було підраховано приблизний обсяг державних бібліотечних фондів України. З'ясувалося, що в Україні налічується близько 60 млн. документів XV–XX століть, причому два мільйони з них потенційно можуть бути зараховані до рідкісної і цінної документальної спадщини. Однак попри такі велетенські цифри сумарний обсяг фінансування Програми був мізерним (причому тільки у 2003 р. фондоутримувачі мали сто відсотків фінансування). Основна відповідальність за виконання програмної мети і завдань Програми покладалася на Міністерство культури і туризму України, Державний комітет архівів і Національну академію наук України, що на практиці призвело до конфронтації між ними, тому питання повноважень, обов'язків та відповідальності й досі не узгоджені.

Міністерство культури і туризму України навіть у межах мізерного фінансування все ж спромоглося придбати в Росії спеціальну автоматизовану комп'ютерну програму ІРБІС і забезпечило нею основних учасників проекту. Однак на практиці ця програма виявилася неадаптованою під наш Державний реєстр. Водночас технічного координатора робіт, який зміг би адаптувати її під український Реєстр, впродовж кількох років так і не знайшлося. Між тим офіційно дія Програми закінчилася ще у 2005 р., хоча Державний реєстр книжкових пам'яток України на кінець того року не тільки не був завершений, а

навіть не дійшов до середини. На сьогодні описано менше 10 % документальної спадщини, незважаючи на те, що із закінченням терміну дії Програми роботи над створенням Реєстру ніхто з учасників офіційно не припинив. На думку фахівців, за п'ятирічний термін перевірити ще раз або переописати, ввести в бази даних, відредагувати і об'єднати майже 2 млн. описів книжкових пам'яток, навіть за наявності достатніх коштів, неможливо з кількох причин.

По-перше, давню книгу треба вивчати за допомогою книги: для кваліфікованого опису існують різноманітні спеціалізовані, однак малотиражні довідники, що є далеко не в кожній бібліотеці.

По-друге, потенційно, щоб працювати на Реєстр, давні книги треба вміти читати, знати латинську, грецьку, старослов'янську мови, розуміти німецьку готику тощо, тобто бути фахівцем, а таких в Україні нині одиниці, а заробітна плата у них невисока.

По-третє, щоб повністю віддатися науковому опису для Реєстру, фахівець не повинен відволікатися на свою основну роботу: комплектацію фондів, обслуговування, створення внутрішніх каталогів, знепилювання документів, на контроль за фізичним станом фондів, консультації, виставки, наукову роботу тощо. На практиці ж, через припинення фінансування та у зв'язку з фінансово-економічною кризою робота над Реєстром не є нагальною, а відтак гальмується й вся робота над Реєстром всеукраїнського масштабу.

Усі бібліотеки, архіви та музеї працюють над Реєстром без урізання своїх основних функцій і обсягів щоденної роботи, на голому ентузіазмі. За попередніми підрахунками фахівців, всеукраїнський депозитарій історичної літератури – Державна історична бібліотека України має приблизно сто тисяч документів, які потрібно відібрати з загального восьмисот тисячного фонду і внести до реєстру. І це при шести відділах, в яких зберігаються ці видання, та чотирьох окремих фондосховищ. Вже описано двадцять тисяч книг. Для того, щоб за три роки завершити цю роботу, потрібно, наприклад, розширити штатний розклад висококваліфікованими книгознавцями. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського розраховують на чотириста тисяч записів, причому тільки у відділі стародруків та рідкісних видань станом на 1 липня 2007 року уже було внесено 488 інкунабул (сто відсотків), 2306 палеотипів (сто відсотків), 489 кириличних стародруків XV–XVII ст. (сто відсотків), 4831 рідкісне видання XIX–XX ст., тобто загалом 8114 одиниць документальної спадщини. Національна парламентська бібліотека України через нечисленність рідкісних і цінних видань у своїх фондах (всі книжкові багатства бібліотеки згоріли на початку листопада 1943 р., кілька десятків тисяч цінних друків нацисти вивезли на Захід) вже підготувала відповідні каталоги видань,

надрукованих кирилицею та гражданським шрифтом. В обласних і взагалі периферійних та невеликих наукових бібліотеках мало комп'ютерів, а без них укладання Реєстру приречене на провал, крім того, бібліотекарі не знають різниці, наприклад, між інкунабулами і палеотипами, не вміють правильно описувати стародруки.

Отже, за п'ять років, станом на 1 січня 2008 р., до Реєстру було внесено близько 45 тисяч книг. Це лише 6 % від передбаченої кількості документів, які потрібно внести до Реєстру. При такому відношенні (в середньому 1 % щороку) для повного завершення роботи над Реєстром буде потрібно кілька десятків років. Зрозуміло, що таку ситуацію, попри те, що ЮНЕСКО не встановлює граничні дати завершення Програми «Пам'ять світу», не можна вважати оптимістичною і вона не на користь іміджу України. Цілком очевидно, що потрібне нове урядове рішення стосовно цього питання.

Морозов О.С., м. Ніжин

Зібрання книжкових пам'яток бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя: до історії формування колекції

Книгозбірня Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – одна з найдавніших науково-освітніх бібліотек Лівобережної України, започатковано яку 1820 р. одночасно з відкриттям у Ніжині Гімназії Вищих Наук (Ліцею) кн. Безбородька. За понад 180-річну історію до її складу влилося чимало цінних книжкових і рукописних фондів. Історія формування бібліотеки та її окремих колекцій в загальних рисах відома завдяки науковим розвідкам та публікаціям А.В. Добіаша, С.Г. Самойленка, Л.І. Литвиненко (загальні питання формування фонду); М. Сторожевського, М. Автономова, І.П. Костенка, Є.К. Чернухіна (бібліотечні зібрання ніжинських греків), П.В. Михеда, О.В. Банзерук, Л.В. Гранатович та ін. (російський фонд проф. С.П. Шевирьова), М.В.Потапенка (колекція стародруків “Polonica”), Є.П. Петухова, М.Н. Сперанського та ін. (зібрання рукописів). Але, незважаючи на досить обширну бібліографію, в дослідженні фонду є ще чимало «білих плям». На одній з них зупинимося докладніше.

Однією з перлин бібліотеки є нечисельне, але цінне зібрання книг з Ніжинського грецького Олександрівського училища, заснованого 3 листопада 1811 р. на базі школи грецького православного братства, заснованої ще у 80-х рр. ХУІІ ст. Ніжинська грецька громада (переважно купецька за своїм складом) існувала з сер. ХУІІ ст. завдяки пільгам, наданим гетьманом Б. Хмельницьким, мала адміністративну автономію (грецький магістрат), три церкви, школу та шпиталь, і була скасована у зв'язку з міською реформою 1872 р. Унікальні манускрипти ХІ-ХУІІІ ст. з грецьких церков Ніжина клопотами проф. О.Дмитрієвського ще наприкінці ХІХ ст. були передані до Церковно-археологічного

музею КДА (зараз зберігаються в ІР НБУВ). Бібліотека училища згодом злилася з книгозбірнею Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька. За оцінками фахівців з 647 книг грецької бібліотеки не менше 55 видань належали поч. ХУІ ст. У грецькій колекції були, зокрема, венеціанські видання промов Демосфена (1504 р.); твори Платона (видання 1513 р., друк Альда Мануція, та 1517 pp.), лікаря Галена (1541 р.), Аристотеля (1551 р., друк Паола Мануція); базельські видання «Іліади» та «Одисеї» Гомера (1544 р.), Софокла (1548 р.), Аристофана (1547 р.), Плутарха (1542 р.), Симфонії (1547 р.) тощо.

Відомий київський греколог Є.К. Чернухін присвятив книжковим зібранням ніжинських греків кілька цікавих публікацій, у яких зробив спробу простежити долю окремих примірників цього книжкового зібрання. (Див.: Чернухін Є. Книжкові зібрання ніжинських греків // Грецьке православ'я в Україні. – К., 2001. – с.159-229.). Нещодавно у фондах Ніжинського відділу Чернігівського облдержархіву нам пощастило виявити цікаві документи, які суттєво уточнюють працю Є.К. Чернухіна та проливають світло на обставини передачі книг грецького училища до бібліотеки НДУ (НВ ЧОДА, ф.1105, оп.2, спр.194, «Листування з Міністерством народної освіти та Ніжинською міською управою про придбання книг грецького училища»). Уважне вивчення документів дає можливість стверджувати, що передання грецької бібліотеки до книгосховища НДУ відбулося не 1919 р. при закритті училища, як стверджує автор (вказ. праця, с.162.), а набагато раніше.

Вперше питання про передачу бібліотеки грецького училища було поставлене директором іст.-філ. інституту М. Лавровським 1875 р., оскільки через асиміляцію грецького населення Ніжина училище втратило своє значення та підлягало реорганізації на загальноміське. Оглянувши книгосховище училища, М.Лавровський знайшов у ньому *«декілька цінних книг по богословському, класичному, історичному і літературному напрямках в стародавніх виданнях ХVІ–ХVІІІ ст.»*. Згодом він листом звернувся до попечителя Київського учбового округу з проханням передати ці книги до інституту. Міська управа не заперечувала, і директор доручив проф. П.І.Люперсольському забрати книги з грецького училища, що і було виконано. Але згодом, у 1883 р., директор училища Г.Манцов згадав про бібліотеку і, відстоюючи інтереси свого навчального закладу, заявив, що оскільки книги зібрані і подаровані ніжинськими греками, їх не можна передавати без відома міської Думи, яка після ліквідації Грецького магістрату перебрала на себе його майнові права. Він погоджувався уступити ці книги інститутській бібліотеці за суму не менше, ніж 500 крб., або за умови виплати щорічно 25 крб. за користування ними. (НВ ЧОДА, ф. 1105, оп. 2, спр. 194, арк. 4-5.)

Правління інституту, в свою чергу, визнало неможливим задовольнити клопотання

директора грецького училища. Бібліотечна комісія в складі проф. А.В. Добіаша, Р.Ф. Брандта, М.І. Соколова та Г.З. Зінгера оцінила грецькі книги в 250 карбованців. Але, ідучи назустріч побажанням Г. Манцова, дирекція інституту погодилася збільшити суму виплати до 300 крб. (Там само, арк. 5).

23 лютого 1884 р. Ніжинська міська Дума розглядала питання придбання грецької бібліотеки на своєму засіданні. Директор училища Г. Манцов у своєму виступі зазначив, що серед книг бібліотеки є *«екземпляри надзвичайно рідкісні і цінні»*, і тому Дума своїм рішенням призупинила справу і запропонувала дирекції грецького училища звернутися до інших світських та духовних навчальних закладів з пропозицією придбати це зібрання. За наступні півроку на письмову пропозицію грецького училища придбати книги відповів лише Казанський університет, але там були згодні придбати лише окремі примірники найцінніших стародруків. (Там само, арк. 9-14 зв.). Враховуючи цей факт, міська Дума прийняла 19 грудня 1884 р. рішення: бібліотеку грецького училища не продавати, а знову повернути на зберігання до училища.

Виконуючий на той час обов'язки бібліотекаря проф. М. Лілеєв 19 січня 1885 р. підготував грецьку бібліотеку до передачі, зазначивши у письмовому поданні, що в ній нараховується 264 назви у 647 томах, з яких 18 книг з якоїсь причини не було на місці, або вони були помилково внесені до загального реєстру інститутської бібліотеки. (Там само, арк. 18-19 зв.) Але бібліотека так і не була повернена власникові, а залишалася у користуванні інституту аж до 1888 р.

У 1887 р. у зв'язку зі смертю директора грецького училища Г. Манцова, його посаду обійняв А. Гржимайло, який вже не настільки енергійно відстоював ідею повернення бібліотеки. 18 червня 1887 р. він направив до правління інституту листа, в якому погоджувався на запропоновану раніше суму грошової компенсації 300 крб. На цей раз правління інституту, відчуючи власну силу і зміну настрою опонента, повідомило, що *«книги, ... більшою частиною філософського, канонічного та древньо-класичного змісту, не потрібні для грецького училища, не мають ціни і для бібліотеки інституту»*, отже воно не знаходить можливим придбати їх за гроші і погоджується повернути. (Там само, арк. 20-21 зв.). Оскільки грецька бібліотека грецькому училищу в його тодішньому стані вже не була потрібною, а отримати гроші за неї не було ніякої надії, директор А. Гржимайло погодився остаточно залишити її у довічному користуванні інституту, з умовою, щоб книги, які *«для міста можуть мати значення як історична пам'ятка»*, зберігалися в окремій кімнаті під особливою назвою *«Старовинна бібліотека Ніжинського грецького училища»*. (Там само, арк. 26-26 зв.). 27 лютого 1887 р. Дума погодилася з такою пропозицією і затвердила її своїм рішенням. Таким чином, після майже 12 років

бюрократичної тяганини, бібліотека ніжинського грецького училища влилася до складу бібліотечного зібрання Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька. Сьогодні працівники бібліотеки працюють над реконструкцією складу грецької бібліотеки. Вже ідентифіковано 84 видання у 178 томах, з них: XVI ст. – 20 назв, 21 том; XVII ст. – 27 назв, 31 том; XVIII ст. – 15 назв, 30 томів; XIX ст. – 22 назви, 96 томів. Особливої уваги заслуговують рідкісні видання класиків давньогрецької філософії та літератури, богословські твори та шкільні підручники, серед яких є й видані коштом видатних діячів грецької громади в Ніжині, відомих патріотів, меценатів і книговидавців братів Зосимів.

Мяскова Т. Є., м. Київ

**Родова книгозбірня Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів:
короткий історіографічний огляд**

Наприкінці XX ст. з метою введення до наукового обігу історико-культурних фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі - НБУВ) розпочалися дослідження раніше невивчених бібліотечних зібрань. Значна увага приділялася книжковим зібранням, які класифікуються як родові історико-культурні фонди. Серед таких фондів - родове зібрання білоруського магнатського роду Хрептовичів («Щорсівська бібліотека»). Засновник бібліотеки завзятий бібліофіл Йоахим Литавор Хрептович (1729-1812) відомий державний діяч Речі Посполитої, який увійшов до історії як останній литовський канцлер. Його син Адам (1768-1844) відомий як візитатор (інспектор) литовських шкіл та почесний член імп. Віленського університету. Саме ці дві людини створили бібліотеку, яка стала однією з найбільших приватних бібліотек Білорусі кінця XVIII - початку XIX ст. Перше повідомлення про бібліотеку Хрептовичів зробив польський історик Ігнатій Онацевич, який використав родову книгозбірню Хрептовичів для своїх історичних розвідок [1]. Згадку про родову книгозбірню Хрептовичів знаходимо у відомого вченого та суспільного діяча як Й. Лелевеля [2] та польського поета Л.Кіндратовича (Сирокомлі) [3]. У журналі «Живописная Россия» [4] було подано відомості про бібліотеку Хрептовичів з фотографією будівлі, де знаходилась книгозбірня. Російський вчений С. Пташицький перший систематизував родову книгозбірню Хрептовичів та подав опис всіх рукописів. Допомогу в систематизації бібліотечного фонду йому надавали брати К.А. та М.А. Хрептовичі-Бутеньови. Перелік рукописів у кількості 129 одиниць збереження було опубліковано в «Трудах археографической комиссии имп. Московского археологического общества» [5], а також вийшли окремим виданням [6]. Про багатий фамільний архів графів Хрептовичів згадає в своїй праці

В.Іконніков [7] У довідковому виданні У. Іваска [8] 1912 р. подано коротку історичну довідку про родові зібрання Хрептовичів.

На початку ХХ ст. бібліотекар імп. Університету Св. Володимира М.Ернст надрукував статтю, присвячену родовому зібранню Хрептовичів [9].. Стаття містила коротку біографічну довідку про останнього польського канцлера Йоахима Литавора Хрептовича, а також коротку характеристику тематичного складу «щорсівської книгозбірні», основні джерела поповнення фонду родового зібрання. Акцентовано увагу на збірці рукописів, а також названа кількість книг родової книгозбірні Хрептовичів, яка становила з приблизно 7600 назв в більш як 10000 тис. томів. В російській пресі початку ХХ ст. з'являються статі присвячені передачі «Щорсівської бібліотеки» імп. Університету Св. Володимира [10] (родова книгозбірня надійшла до Києва на початку 1914 р.), а також короткі відомості про родові зібрання [11]. У 1925 р. в радянській білоруській пресі з'являються статті, присвячені можливому поверненню «Щорсівської бібліотеки» до відчиненого у 1921 р. Білоруського державного університету [12]. Дослідження книгозбірні білоруськими вченими поновлюються в 70-х роках минулого століття [13]. В Україні у 1988 р. виходить з друку книга Є.О.Колесник [14], присвячена книжковим зібранням Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (зараз Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Це була перша історична розвідка науково-популярного характеру про історію бібліотечних колекцій та зібрань, що зберігаються в НБУВ. Чільне місце в цій книзі належить родовій книгозбірні Хрептовичів [15]. Продовжив дослідження - П.В. Голобуцький, який присвятив історії магнатського роду Хрептовичів та їх бібліотеці цілу низку статей [16]. В. Соколов у своїх наукових розвідках розглянув родові книжкове зібрання Хрептовичів як джерело з вивчення пам'ятників українського книгодрукування XVII – XIX ст. [17]. Окремі види документів з родової книгозбірні Хрептовичів містяться у каталозі інкунабул [18] та палеотипів [19]. Останні десятиріччя активізували роботу по вивченню родової книгозбірні Хрептовичів і білоруські дослідники [20]. У 1995 р. Міністерство Зовнішніх справ України відмовилось повернути Білорусі родову бібліотеку Хрептовичів через відсутність документів, що підтверджують факт передачі бібліотеки на тимчасове зберігання. Нещодавно білоруським дослідником М. Шумейко проведено пошук таких документів, але знайдена лише машинописна ніким не підписана копія проекту цього документа [21].

Проведений нами науковий бібліографічний пошук дає змогу констатувати, що деякі питання історії формування родової бібліотеки Хрептовичів, її доля після смерті фондovласників, тематичний склад та можливість електронної реконструкції вивчалися лише фрагментарно. Неясною лишилася точна кількість документів, що була передана в

фундаментальну університетську бібліотеку на початку 1914 р. Актуальною є проблема створення сучасного електронного каталогу книг з книгозбірні Хрептовичів. В рамках міжнародного проекту при підтримці ЮНЕСКО передбачено реконструкцію родової книгозбірні Хрептовичів в електронному вигляді. Національна бібліотека Білорусі при участі НБУВ планує подати в електронному вигляді повнотекстові бібліографічні описи збережених книг з родової бібліотеки Хрептовичів та електронні копії найбільш цінних документів. Незважаючи на задовільну фізичну збереженість книгозбірні сьогодні, є певна кількість дефектних примірників, які вимагають атрибуції. Виникає також питання про проведення пошуку документів з родової книгозбірні Хрептовичів у різних фондосховищах України, Білорусі, Росії, Польщі.

Список джерел:

1. Орывок из путевых записок Профессора Виленского Университета, Игнатия Онацевича, во время проезда его через одну часть Гродненской Губернии, в июле и Августе 1822 года //Северный архив. – 1922. - № 22 (декабрь). – С.475-477.
2. Lelewel J. Bibliograficznych ksiaig dwojie. - Wilno,1826. – S. 29-30
3. Syrokomla (Kondratowicz) W. Nieman od zrodel do ujscia. – Wilno, 1861. - S. 29-30
4. Живописная России: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении /Под общ. зед.. П. П. Семенова. Т.3., Ч.1.Литовское Полесье. Ч.2. Белорусское Полесье. – Спб.-М.,1882. – 490 с. + VI с. Сведения о библиотеке И.Хрептовича в Щорсах Новогрудского уезда на ст.110
5. Пташицкий С. Краткие сведения о рукописях библиотеки графа хрептовича В Щорсах /Древности: Труды имп. Московского археологического общества /Изд. Под ред. М. В. Довнар-Запольского. Т.1. Вып.3. – М.: Печатня А. И. Снегирёвой, 1899. – С. 441-456
6. Пташицкий С. Щорсовская библиотека графа Литавора Хрептовича: Краткие сведения о собрании рукописей. – М.,1899. – 31 с.
7. Иконников В. С. Опыт русской историографии. Т.1. Кн.2. – К.,1892. – С.1238
8. Иваск У. Частные библиотеки в России. Ч I-II. – Спб., 1912.
9. Эрнст Н. Библиотека графов Хрептовичей (К передаче её Университету св. Владимира)//Русский библиофил. – 1914. – С. 16-21.
10. Свет. – Спб., 1910. – 18 июня. - № 157; Минский голос. – 1910. – 18 июня. – №191; Ведомости Одесского градоначальника. – 1910. – 29 июня.- №140
11. Известия книжных магазинов Товарищества М. О. Вольф по литературе, наукам и библиографии и Вестник литературы историко-литературный иллюстрированный ежемесячный журнал. – 1916, год XIX. - № 1. – январь. – С. 9-10
12. Зварот з Кіева бібліятэкі графау Храптовічау. – Сав. Беларусь, 1925, 1 мот.; Полюмя, 1925. - № 2. – С. 208 (Хроніка беларускай культуры)
13. Цибуля В. А. Прыватная бібліятэка Храптовічау // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1973. - №3. – С. 34-035; Кунака В. Бібліятэка графау Храптовічау (у в.Шчорсы на Навагрудчыне) // Полюмя (Каралічы). – 1972. - 16 мая
14. Колесник Е.А. Книжные коллекции ЦНБ АН УССР. – К., 1988. – 116 с.
15. Там же.Раздел 7. Библиотека Хрептовичей – С. 28-31
16. Голобуцкий П.В. Бібліотека Хрептовичів: люди, події, книги // Рукописна та книжкова спадщина України: Археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. Вип. 5. – К., 2000. – С. 59-73; Голобуцкий П.В. Українсько-білоруський рід Хрептовичів (Хребтовичів) в історичних подіях XV – початку XVIII ст. // Рукописна та книжкова спадщина України: Археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів. Вип. 4. – К., 1998. –

- С. 281-291; Голобуцький П. В. Мелетій Хрептович //Людина і світ. 1998. – №5/6. – С. 43-47.
17. Соколов В. Колекція Хрептовичів як джерело вивчення пам'яток українського книгодрукування XVII – першої третини XIX століття //Вісник книжкової палати. – 2000. - №12. – С. 29-33; закінчення: Вісник книжкової палати. – 2001. – №1. - С. 29-32
18. Каталог інкунабул / укл. Б. І. Зданевич. – К., 1974. – 250 с.
19. Каталог палеотипів / Сост. М. А. Шамрай. – К.: Наукова думка, 1995. – 546 с.
20. Лицкевич С. Тайна библиотеки Хрептовичей //Советская Белоруссия, 2004. -№56 (21966); Корбут В., Мальдис А. Дар или депозит?//Советская Белоруссия. – 2008. - № 170 (23070); Фурс А. Бібліятэка Храптовічау: пошукі, знаходкі, перспектывы //Дакументальныя помнікі на Беларусі. Вип. 7. – Мінск, 2005. – С. 43-49); Птичкина Ю. Завещание графа // 7 дней: Информационно-проблемный еженедельник та ін.
21. Шумейко М.К истории щорсовского бимблиотечно-архивного собрания графов Хрептовичей // Пам'ятки: Археографічний щорічник. – 2008. - № 8. – С.19-39.

Рабчун О.С., м. Київ

**Бібліотека Фридеріка Йозефа Мошинського
(із фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського)**

Фонди бібліотек як унікальна частина загальнонаціональної культурної спадщини, найцінніше історичне джерело та інформаційний ресурс України не лише включають в себе велику кількість історичних пам'яток світового значення, а й мають велику духовну цінність.

Долі багатьох родових, родинних, особистих бібліотек складаються по-різному після того, як вони втрачають своїх власників. Про одних зовсім забувають, інші роздаровуються чи розпродаються частинами, третім щастить більше. Вони вливаються в інші книжкові масиви, колекційні фонди і продовжують служити людям.

Однією із таких бібліотек, невідомих загалу, є книжкове зібрання, що належало польському громадському і політичному діячеві кінця XVIII-початку XIX ст. Фридеріку Йозефу Мошинському (1737-1817). За заповітом книжкове зібрання було передане Волинському ліцею.

Ф. Й. Мошинський мав великі маєтки на Волині та Поділлі. У кожному з цих маєтків була бібліотека. Саме «мала» бібліотека стала власністю навчального закладу.

Дольська бібліотека у 1819 р. у кількості 2603 томів була передана у ліцейську бібліотеку. Зберігалася окремим фондом. Разом з книгами – рукописний алфавітний каталог. У окремому додатку містився список загублених книг, а також дефектних екземплярів.

До складу бібліотеки входила значна частина ілюстрованих книг. «Велика» бібліотека за заповітом мала бути передана нащадкам.

Після придушення польського повстання 1830-31 рр., яке підтримувала більшість

ліцеїстів, Волинський (Кременецький) ліцей закрили, а обладнання та бібліотека були передані новоствореному 1834 р. Імператорському Університету св. Володимира у Києві, а в 1925-27 рр. бібліотека Волинського (Кременецького) ліцею, разом із іншими основними фондами бібліотеки Університету була передана до Всенародної Бібліотеки України (зараз НБУВ).

Зараз бібліотека Мошинського зберігається у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського окремим фондом, що нараховує близько 2300 книжкових одиниць. Певна частина книг зберігається також у Відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. У ньому знаходяться книги, надруковані латинською, грецькою, польською, французькою, італійською, англійською, німецькою, голандською, російською мовами. Переважна більшість книг – французькою та польською мовами. Книги видруковані у XVI-XVIII ст.

Щодо тематичного наповнення бібліотеки, то це історія, філософія, юриспруденція, економіка, географія, природознавство, класична філологія, нумізматики, літературознавство, художня література.

Книги із бібліотеки Мошинського зберегли оригінальні оправи, виготовлені з пергамену та шкіри (брунатного та білого кольору).

Бібліотека має власний екслібрис: кругла печатка чорного кольору із зображенням родового герба Мошинських у центрі. На деяких книгах є власницькі записи польською мовою «F. Moszynski».

Для бібліотеки характерна порядково-форматна розстановка. Книги розміщуються за порядковими номерами, причому багатотомні видання знаходяться під одним номером, та мають три форматні поділи (малий, середній та великий). Тематичного чи мовного поділу немає.

Не підлягає сумніву, що книгозбірня Фридеріка Мошинського – це цінне історико-культурне надбання, яке має увійти до Програми збереження бібліотечних та архівних фондів. А, значить, книги бібліотеки повинні бути введені до бібліографічних та наукових каталогів, виготовлені на них страхові копії, до яких матимуть доступ науковці та широкий читацький загал.

Солодухіна Н.М., м. Київ

Унікальні видання Святого Письма

у відділі стародрукованих, рідкісних і цінних видань ДІБУ

Книжкові пам'ятки – це своєрідна духовна скарбниця людства, його колективна пам'ять. Такі книги виступають засобом збереження і передачі наступним поколінням

інформації в її розвитку, визначаючи атрибути духовної культури.

Історичний період XV – XVII ст., в рамках якого з'явилися слов'янські книги, друковані кириличним шрифтом, був часом напруженої боротьби українського народу за свою національну незалежність. Розповсюдження книгодрукування стало справжньою революцією у науці, культурі та релігії. Тож, колекція стародруків відділу стародрукованих, рідкісних і цінних видань ДІБУ, про яку далі йтиме мова, має неабияке значення.

Колекція видань церковно – слов'янською мовою Відділу налічує 735 книг, які за своєю унікальністю та давністю мають першорядне значення з наукового і культурно – історичного погляду. Особливе місце в цій колекції займають книги Святого Письма. Мета, задля якої ми виділили названі книги – проаналізувати спектр примірників Святого Письма, розкрити специфіку цих книжкових пам'яток, а також скласти окремий каталог примірників, який, безумовно, допоможе користувачам детальніше ознайомитись з безцінними раритетами ДІБУ.

Вперше за всю історію існування Відділу нами були згруповані і систематизовані видання Біблії, що впродовж тривалого часу розміщались окремо в різних частинах фонду.

Виокремлення цінних видань дало змогу використовувати раритети як наглядні засоби в лекційних, екскурсійних заходах, телепередачах. Таким чином, ми розширили коло наших користувачів і, навіть, звернули увагу громадськості на деякі безцінні екземпляри, що потребують реставрації: в грудні 2008 року в ДІБУ відбулася масштабна акція з приводу реставраційних робіт наших дорогоцінних, але дуже пошкоджених книг. Вважаємо, що результати дослідження даної колекції можуть стати поштовхом для більш глибокого вивчення окремих сторінок становлення, розвитку бібліотек і розповсюдження друкарської справи на території України.

Біблія – це книги, які утворюють Святе Письмо – священну книгу християн, найпоширенішу з усіх книг, яка будь – коли існувала на земній кулі. На сьогодні Біблія не лише священна книга для віруючих, а й одна з найдавніших пам'яток культури для всього людства.

Основний текст Біблії складається з двох частин: книги Старого Заповіту і Нового Заповіту. Старий Заповіт був написаний давньоєврейською мовою, а Новий Заповіт – грецькою. Писалася Біблія багатьма авторами в різні історичні періоди протягом шістнадцяти століть – з XIII ст. до н.е. II ст. н.е.

Латинський переклад, або так звана Вульгата, був зроблений блаженним Ієронімом, в кінці IV ст., безпосередньо з єврейського тексту. Зазначимо, що цей переклад

відмічається чіткістю і повнотою. Переклад Біблії на слов'янську мову був вперше здійснений святими першовчителями слов'ян - братами Кирилом і Мефодієм, в першій половині IX – го ст. Через Болгарію переклад прийшов на Русь, і тут досить довгий час обертались лише окремі, розрізнені книги Біблії. Упродовж багатьох століть Святе Письмо переписувалась в монастирях, і кожен її примірник був великою цінністю, який зберігали як святиню.

Як відомо, перший повний рукописний список Біблії був зібраний новгородським архієпископом Геннадієм, в 1499 р. А перша повна друкована слов'янська Біблія була видана в 1581 році князем Костянтином Острозьким, в знаменитій Острозькій друкарні [6, 4- 7]. „Цариця книжок” – так назвав Митрополит Іларіон Острозьку Біблію. [3, 366]. Це була величезна подія не тільки в історії української культури, але і в культурі загальнослов'янській. В Острозі вирішили надрукувати книгу на старослов'янській мові, яка сприймалася на той час, як мова висока, книжна, церковна, завжди виділялася від народної та ділової. І це дало змогу використовувати Біблію всьому слов'янству. Видання слов'янської Біблії стало важливим чинником для міжнародних культурних стосунків Середньовіччя. Перекладом та виданням Біблії займалася Острозька Академія. Це була тяжка праця. Працювали кілька років науковими методами, які тоді установила західна богословська школа. За основу взяли грецький текст 72 перекладачів – мали друковані видання й деякі рукописи. Використано також список Геннадієвої Біблії 1499 р, що його прислали з Москви. [5, 169 - 170]

У передмові до Острозької Біблії князь К. Острозький просить прийняти книгу „не яко річ земну, але як дар небесний”. Книга багато оздоблена – в ній гравірована рамна титула, герб князя К. Острозького, друкарський знак І.Федорова, заставки, кінцівки, багато узористих ініціальних літер. Друкована вона шістьма шрифтами в дві фарби – червоною і чорною; за технікою друку Острозька Біблія є однією з визначних пам'яток нашої вітчизняної стародавньої книжкової продукції. Її видання свідчить про успіх не тільки Івана Федорова, а й великої кількості перекладачів, майстрів, палітурників і становить гордість української культури.

Нині відомо місцезнаходження 275 одиниць Острозької Біблії: в Москві, Львові, Санкт – Петербурзі, Києві, Афоні, Белграді, Ватикані, Лондоні, Нью-Йорку та ін. Державна історична бібліотека України по праву пишається тим, що в її фондах також зберігається один примірник цього унікального видання.

Майже через сто років після виходу Острозької Біблії, подібне видання побачило світ у Москві. В 1660 році цар Олексій Михайлович і Духовний Собор приймають рішення про видання Московської Біблії, звіреної з грецькими текстами. Але через

відсутність добрих перекладачів здійснити цю справу не вдалося. Тому в 1663 році в Москві передрукували текст Острозької Біблії 1581 року, виправляючи лише правопис та наголос.

Пізніше під час правління Єлизавети Петрівни здійснено нове видання Біблії 1663 року, так звана Єлизаветинська Біблія 1751 року (2 – е видання 1756 року зберігається в ДІБУ - № 410652). Важливо, що текст Єлизаветинської Біблії, в основі якої Острозька Біблія 1581 року, став канонічним текстом, його передруковують незмінно до сьогоднішніх днів.

Переклад Біблії на російську мову здійснений зовсім недавно, в середині XIX ст. працею митрополіта московського Філарета і професорів духовних академій. В основу його був покладений єврейський, мазоретський текст, який по потребі звірявся з грецьким і латинським перекладами. Закінчений він був в 1876 році, коли з'явилась перша повна російська Біблія.

В нашій колекції є велика кількість примірників синодального перекладу Біблії. Книги різні за розміром, надруковані чітким шрифтом, коштовно оформлені.

Біблія українською мовою – це свідок борні українського духу за саме існування, за право зрозуміти Бога в рідній мові й звертатися до нього мовою рідною. Один із перших перекладів тексту Біблії сучасною українською мовою здійснив Пилип Морачевський. Він зробив надзвичайної ваги справу – дав повний переклад Євангелії українською мовою, і таким чином заклав отой наріжний камінь, на якому будується культура літературної мови. Недарма його переклад високо цінували Іван Франко, Ізмаїл Срезневський, Павло Житецький.

В енциклопедії українознавства про Пилипа Морачевського говориться так: „...перекладач Святого Письма на українську мову, родом з Чернігівщини, педагог. Його переклад Святого Письма (дві Євангелії були перекладені вже у 1860 році), довгий час не був дозволений до друку церковною владою й з'явився щойно в 1905 – 11 роках (4 Євангелії). Всеукраїнська Православна Церковна рада у Києві схвалила переклад Морачевського для ужитку у церковних відправах”[1, с. 1648]. Примірник цього перекладу, але вже виданий в 2007 році в Києві, також є в колекції Відділу.

Біблію перекладали українською мовою і Пантелеймон Куліш та Іван Пулюй. У перекладачів було правило – після завершення перекладу однієї із книг Нового Завіту друкувати її. Так в 1871 році у Відні надрукували Євангелію від Матвія українською мовою. За чотири роки (1869 – 1872) П.Куліш та І. Пулюй здійснили переклад з давньогрецької Нового Завіту та видали його окремими книжками. Повне ж видання Нового Завіту видано у Відні у 1880 році – Святе Письмо Нового Завіту. Мовою русько –

українською. Пер. П.А. Куліша і І. Пулюй. – Відень, друк ім. Т.Г. Шевченка, 1880. – 465 с. Один з примірників цього видання є і в нашій колекції.

Після смерті П. Куліша до перекладу та редагування Старого Завіту долучився відомий український письменник І. Нечуй – Левицький, який був не лише визнаним класиком літератури, а й богословом, вихованцем Київської Духовної Академії. В 1903 році за згодою Лондонського Біблійного Товариства та при його підтримці була видана в друкарні Адольфа Гольцгаузена (Відень) перша повна Біблія українською мовою. Перевидання цієї Біблії здійснено у 1912 році у Відні, в Берліні (1921, 1930), Нью – Йорку, Лондоні (1947).[2, 176].

Малодослідженою частиною фонду Відділу є колекція стародруків на іноземних мовах. Серед цих видань було знайдено і цінні примірники Святого Письма. Наприклад:

Біблія, Старий Заповіт. Грецький текст 70 перекладачів, упорядкований в 111 ст. до н.е. в Єгипті. У книгу включені всі канонічні книги Старого Заповіту, а також апокрифічні книги. Тит. лист і текст на лат. і грецькій мовах. Лейпціг, 1697;

Новий Заповіт, перекладений на французьку мову з Вульгати, із вказівками відмінностей Вульгати з грецьким текстом (70 тлумачів). Моне, тип. Гаспар Міжо, 1672;

Біблія. Новий Заповіт. Послання св. апостола Павла. Католицькі послання. Апокаліпсис. Текст на латинській і грецькій мовах. Женева, видав Петр де ла Ровеньєр, 1640.

Таким чином, нами охарактеризовані лише деякі книги з цінних примірників Святого Письма. Надалі ми ставимо своїм завданням продовжити вивчення фондів Відділу та поповнення даної колекції.

Використана література:

1. Енциклопедія українознавства. Т.5. - Нью-Йорк: Молоде життя, 1966.- С. 1648.
2. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. - К.:Українське Біблійне товариство, 2003. - С. 176.
3. Іларіон, митрополит. Українська церква: нариси з історії української православної Церкви. - Вінніпег, 1992.- С. 366.
4. Толковая Библия, или комментарий на все книги Св. Писания Ветхого и Нового Завета.Т.1.-Петербург,1904 – 1907.- С. 4 – 7.

Хівренко Н. Д., м. Київ

Історія створення та сучасні аспекти діяльності Відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Державної історичної бібліотеки України (до 70-річчя ДІБУ)

Літопис Державної історичної бібліотеки України та архівні матеріали свідчать: 2 березня 1964 року почав обслуговувати читачів Відділ стародрукованих, рідкісних та

цінних книг. Варто відзначити, що цей рік був особливим – рік, коли широко відзначалось 400-річчя початку російського книгодрукування. Відкриттю спеціалізованого, унікального відділу нашої Бібліотеки передувала колосальна робота, розпочата працівниками ще на початку 60-х років.

Як відомо, під час Великої Вітчизняної війни фонд Бібліотеки був вивезений до Німеччини. Після війни за допомогою Державного фонду літератури в Москві і Ленінграді, Всесоюзної бібліотеки ім. В.І. Леніна, Державної публічної історичної бібліотеки ім. М.Є. Салтикова-Щедріна, Всесоюзної бібліотеки іноземної літератури, Центральної наукової бібліотеки МІС СРСР та інших бібліотек колишнього СРСР, де були накопичені повернені з Німеччини українські книги, заново формувався фонд Державної історичної бібліотеки України. Упродовж певного часу отримана література зберігалась у Великій лаврській дзвінниці. Під час розбору даної літератури здійснювався відбір рідкісних та цінних видань для створення окремого відділу. Фундаторами відділу були Гончаренко Надія Миколаївна та Панащенко Віра Василівна - досвідчені знавці книги, віддані фахівці своєї справи. Початковий фонд становив понад 11 тисяч примірників книг.

Нині у відділі зберігається понад 20 тис. цінних, унікальних видань, сформованих в окремі колекції. В колекціях книг кириличного та гражданського друку; зібраннях прижиттєвих видань творів класиків української та російської літератури; видань з теорії та історії образотворчого мистецтва; стародруків іноземними мовами зберігаються примірники, які є складовою частиною історико-культурного надбання світового рівня. Зокрема - «Острозька Біблія»(1581) та «Новий Завіт з Псалтирем» (1580), видані Іваном Федоровим; видання друкарні Києво-Печерської Лаври, в тому числі «Патерик или Отечник...» (1661), названий М. Грушевським «золотою книгою давньої української писемності»; «Арифметика» Леонтія Магницького (1703); палеотипи, серед яких видання славетного італійського друкаря Альда Мануція, книги німецького живописця епохи Відродження Альбрехта Дюрера, французького гуманіста, знаменитого видавця Етьєна Доле; прижиттєві видання класиків світової літератури та інші. Фонд Відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг бібліотеки багатий не тільки на раритети минулих століть. Сучасні видання, що є взірцями поліграфічного мистецтва, також ретельно зберігаються на полицях відділу. Серед них – альбоми з історії вітчизняного та світового мистецтва, репринтні видання книжкових пам'яток, історичної та художньої літератури.

Зберігаючи світову та національну історичну пам'ять, книга є містком між минулим та сучасним. Тому так важливо залишити наступним поколінням найкращі зразки

книжкових пам'яток. В 1992 році ЮНЕСКО започаткувала Програму «Пам'ять світу», метою якої стала реалізація проектів збереження бібліотечних та архівних фондів у різних країнах світу. Відповідно до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 року № 1716 затверджено «Програму збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 роки». Одним з найважливіших завдань цієї Програми є створення Державного реєстру книжкових пам'яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання.

Аналіз фонду Бібліотеки показав, що цінні видання, які мають бути занесені до Реєстру, зберігаються не лише у Відділі стародрукованих, рідкісних та цінних книг, а й в інших 6-ти структурних підрозділах ДІБУ. Згідно з „Планом роботи по складанню Реєстру рукописних книг, рідкісних і цінних видань з фондів ДІБ України на 2002-2005 рр.” загальний обсяг таких видань сягає понад 100 тисяч примірників. На жаль, ДІБУ не було включено до списку головних учасників проекту і, відповідно, не забезпечено вчасно технічними засобами та ПС ІРБІС, що, звичайно, викликало ряд проблем і труднощів в проведенні даної роботи. Тож, лише в 2003 році розпочато практичну роботу з перегляду фонду, відбору документів, їх опису та створення електронної бази даних.

Визначений термін виконання Програми виявився нереальним як для багатьох бібліотек, так і для ДІБУ. Але, незважаючи на її завершення, працівники Бібліотеки продовжують роботу з підготовки Державного реєстру та спрямовують всі зусилля на збереження національного культурного надбання. Так, у 2008 році в Бібліотеці з ініціативи Міністерства культури і туризму України проведено акцію «Збережи українську історію в українській книзі», метою якої було залучення творчої інтелігенції, науковців та меценатів до проблеми збереження цінних стародруків.

Створення відповідних умов для збереження рідкісного і цінного фонду, його вивчення та наукове опрацювання, забезпечення раціонального доступу користувачеві – одне із завдань згаданої Програми. Тому в 2008 році Бібліотекою зроблено наступний крок – розпочато роботу по створенню на базі Відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг єдиного фонду документів, що віднесені до Державного реєстру. Для цього було виділено додаткову площу для книгосховища, проведено роботу по переміщенню певних колекцій Відділу, розпочато формування унікальної колекції книг митрополита Флавіана, планується поступова передача особливо цінних видань з інших відділів Бібліотеки. На жаль, і тут не обходиться без проблем: відсутність сучасних стелажів, пожежної сигналізації, системи очищення та кондиціонування повітря стає перешкодою у дотриманні відповідних вимог зберігання цінних зібрань.

Працюючи з унікальними фондами, співробітники Відділу, перш за все, в своїй роботі керуються положенням міждержавного ГОСТу 7.87-2003р. "Книжные памятники" про пріоритет збереження оригіналів над їх доступністю. Тому нагальною проблемою Бібліотеки є створення страхових електронних копій книжкових пам'яток. Бібліотека з таким унікальним фондом не повинна стояти осторонь від застосування сучасних інформаційних технологій, адже у Відділі стародрукованих, рідкісних та цінних книг зберігаються такі видання, що відповідають основним вимогам та критеріям відбору документів для поцифрування - це і хронологічний критерій, і наявність видань в загрозовому фізичному стані, і підвищений попит на окремі видання. Знову ж таки, відсутність фінансового забезпечення, технічних засобів стає основною перешкодою в проведенні даної роботи. Однак, незважаючи на це, Бібліотека робить перші кроки в цьому напрямку: завдяки спонсорській допомозі читачів та фірми „Електронний архів” виготовлені цифрові копії особливо цінних видань: наприклад, „Новий Завіт з Псалтирем”(Острог, 1580); Котляревский И. Енеида на малороссийском языке.-Ч.1.”(СПб.,1808); „Ироическая песнь о походе на половцев удельного князя Новгорода-Северского Игоря Святославовича.”(М.,1800); „Роман про Розу”(Париж,1538); колекцію листівок «Київ в листівках»).

Джерельна база Відділу багато років слугує цінним матеріалом для книгознавчих досліджень, підготовки публікацій. На унікальних фондах користувачі Бібліотеки пишуть дипломні роботи, захищають дисертації, вивчають генеалогію, здійснюють переклади. Значною допомогою у науковій роботі може стати серія друкованих каталогів на колекції, підготовлена працівниками відділу, зокрема: „Каталог русской книги гражданской печати” (К.,1974); „Славянские книги кирилловской печати XVI-XX вв.” (К.,1985); „Славянские книги кирилловской печати XVII-XX вв. Книги, изданные в типографии Киево-Печерской лавры ” (К.,1981); „Русские иллюстрированные издания XIX века в фондах отдела старопечатных редких и ценных книг Государственной исторической библиотеки Украины” (К.,1992) та інші.

В 1992 року Бібліотека стала учасником проекту з „Друкованого зведеного каталогу україномовної книги 1798-1923 рр. державних бібліотек та музеїв України”, який завершено у 2003 році виходом з друку третього випуску зведеного бібліографічного посібник. Кожен з трьох випусків багатий на інформаційний матеріал української книги з фондів ДІБУ, опрацьований de visu та описаний відповідно вимог.

В 2008 році Відділом на замовлення народного депутата П.А. Ющенко, проведена масштабна дослідницька робота „Українці в світі”, яка сприяла реалізації загальнонаціонального проекту - створення музею видатних діячів українського

походження. Працівниками Відділу здійснено розшук та передано інформацію щодо наявності портретів, творів живопису із зображенням державних та релігійних діячів, видатних діячів науки, освіти, культури, мистецтва, медицини, винахідників тощо.

Упродовж багатьох років Відділ стародрукованих, рідкісних та цінних книг плідно співпрацює з видавничим відділом Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника та редакціями фахових видань, бере активну участь наукових конференціях, семінарах, практикумах, вивчає кращий досвід провідних бібліотек держави.

Говорячи про перспективи розвитку Відділу, варто зазначити – проблем і завдань ще багато, вирішення яких потребує не лише зусиль, знань, професійності працівників, а й суттєвої підтримки на державному рівні. Адже, як зазначає Г.І. Ковальчук, „у науковій і суспільній думці книга незмінно постає як символ традиційної культури. Суспільство не може розвиватися достатньо цивілізовано, якщо серед своїх пріоритетів не бачить завдання збереження духовного надбання нації, в тому числі книжкових пам'яток історії та культури” [5].

Література:

1. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання: Затв. Постановою Кабінету Міністрів № 466 від 12 серп. 1992р. // Законодавство- бібліотекам України. Вип.1. Загальні засади діяльності бібліотек / НПБУ. - К., 2000. - С.143-144.
2. Створення баз даних документів, визначених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання, за допомогою системи автоматизації бібліотек ІРБІС: рекомендації / НПБУ. - К., 2002. - 19 с.
3. Вергунов В. Проблеми збереження фондів наукових бібліотек / В. Вергунов // Бібл. вісник. - 2007. - № 1. - С. 25-31.
4. Загородня Г. та ін. З фондів Державної історичної бібліотеки України / Г. Загородня, З. Печенізька // Бібл. вісник. - 1994. - № 4. - С. 17-19.
5. Ковальчук Г.І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук. - К.: НБУВ, 2004. – 644 с.

Черновол І. В., м. Київ

Бібліотека Федора Вовка у фонді вітчизняних видань наукової бібліотеки Інституту археології НАН України

Федору Вовку належить значуща роль в історії вітчизняної науки: він заклав основи антропологічних наук в Україні та Росії за західною методологією; у створенні своєї наукової школи, з якої вийшла ціла низка відомих дослідників; у визначенні місця українців серед народів світу в антропологічному, етнографічному і культурному аспектах. Крім того, вчений сприяв створенню Академії наук України, взявши участь у роботі над її статутом. Його науковий доробок налічує більше шести сотень праць, виданих переважно іноземними мовами у різних країнах світу. Вивчення цієї спадщини

доводить величезну роль постаті Ф. Вовка в житті суспільства.

За своє життя Ф. Вовк зібрав багату власну бібліотеку, яку почав формувати ще за часів перебування в еміграції, наприкінці XIX ст. та продовжував у Петербурзі до кінця життя (1918 р.) Після смерті вченого бібліотека, архіви та колекції за його заповітом були перевезені до Києва до Академії наук. Основна (найвагоміша) частина книжкового зібрання потрапила до Музею Антропології та Етнології імені проф. Хв. Вовка й пізніше стала частиною фонду наукової бібліотеки Інституту археології НАН України. У ході дослідження в архівних документах було виявлено записи, зроблені Є. Дзбановським – першим бібліотекарем Музею Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка, який склав коротку довідку про книжкове зібрання вченого. Він вказує, що бібліотека Ф. Вовка нараховувала 3804 книжкові одиниці, з них 2215 становили журнали і серійні видання, з антропології – 420 примірників, археології – 280, етнографії – 615, історії України – 90, "varia" (тобто, інших) – 284 примірники.

Цей документ свідчить, що певний час книжкове зібрання вченого зберігалось цілісно, проте з часом воно було розпорошене по фонду. Відомостей про його сьогоденний кількісний та якісний склад не існувало. Частини зібрання зустрічалися у різних відділах: фонді вітчизняних, зарубіжних видань, вітчизняної та зарубіжної періодики. Саме тому, для виявлення книг із зібрання Ф. Вовка було необхідно провести дослідження, яке б дозволило скласти сучасне уявлення про бібліотеку вченого. Таке дослідження було розпочате минулого року з фонду вітчизняних видань, з часом воно буде продовжене і в інших відділах фонду.

З метою вирізнєння зібрання вченого було вивчено окремі матеріали з історії створення бібліотеки Інституту археології НАНУ. З'ясувалося, що книги з бібліотеки Ф.Вовка можуть мати на собі автограф власника, рукописні присвяти авторів, редакторів видань, власницький знак на корінці книги або екслібрис власника – друкований наклеєний невеличкий аркуш паперу з малюнком. Сюжет його нескладний – у колі зображена голова вовка в окулярах, який схилився над розкритою книгою, читаючи її. Зверху зазначено „Ex libris”, а внизу – латинізоване ім'я власника „Th. Vovk”. Крім того, книги зібрання мають містити на собі штамп фіолетового кольору, який по центру має напис "Книгозбірня", по колу напис "Музей Антропології та Етнології ім. проф. Хв. Вовка". Було вирішено поетапно шляхом візуального дослідження переглянути всі підрозділи фонду вітчизняних видань, детально оглядаючи книги та відбитки на предмет виявлення на них подібних ознак. Було переглянуто книги, які були видані до 1918 р. включно.

За результатами проведеного дослідження виявлено 286 примірників книжкових

видань XIX – початку XX ст., які належали до приватної бібліотеки Федора Вовка. В зібранні переважає наукова література, що вказує на причетність власника до наукового середовища. До його складу входять книги, періодичні видання, відбитки. Основну частину фонду становлять видання з етнографії, антропології, історії та археології, вказуючи на предмет наукового інтересу Ф. Вовка. Переважну більшість книжок складають видання російською мовою. Більшість видань книжкового зібрання Ф. Вовка друкувалися в Петербурзі, Москві, Києві, Харкові, Львові. Книги зібрання містять дарчі написи на форзацах, титульних аркушах та посторінкові записи, які свідчать про його особисті контакти з вченими та громадськими діячами різних країн, з якими Ф. Вовк мав нагоду працювати чи бути знайомим. Серед них М. Грушевський, І. Франко, В. Хвойка, Д. Багалій, О. Русов, М. Біляшівський, В. Ляскоронський та ін.

Слід сказати, що певна частина книг має не зовсім задовільний стан збереження. Деякі книги вже реставровані, проте не вдало, оскільки під час такої реставрації були частково чи майже повністю зрізані автографи, дарчі написи, разом зі старою палітуркою відірваний екслібрис і т. і. В результаті не можна встановити, чи відносилась книга до зібрання Ф. Вовка напевно, чи ні. Тож, настав час, аби в якийсь спосіб продовжити життя видань книжкового зібрання Ф. Вовка, для цього існують певні можливості. Можливо, для запобігання псуванню книг, що користуються попитом у читачів, є сенс оцифровувати чи сканувати такі видання, а ті, що вже знаходяться в поганому стані – реставрувати, після чого теж робити електронні копії, які й надавати в користування.

На основі реконструкції історії і складу книжкового зібрання Ф. Вовка можна констатувати, що воно є історико-культурною пам'яткою XIX – початку XX ст. Його фонд відбиває як суспільні процеси, так і коло фахових та особистих зацікавлень власника, є додатковим культурно-історичним джерелом, несе цінні відомості для подальших книгознавчих, бібліотекознавчих та джерелознавчих досліджень. Тому відтворення книжкового зібрання Ф. Вовка слугуватиме справі збереження наукової та культурної спадщини держави.

СЕКЦІЯ II „КРАЄЗНАВЧА РОБОТА ЯК СФЕРА НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК, АРХІВНИХ ТА МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ”

Амельченко Ю.С., м. Одеса

**Взаємодія ОУНБ ім. М. Грушевського з обласним державним архівом,
історико-краєзнавчим музеєм, телебаченням та краєзнавчими осередками
у напрямку вивчення та популяризації історії краю**

В традиціях ОУНБ ім. М. Грушевського є активне співробітництво з закладами спорідненої діяльності і розуміння того, що ця співпраця взаємокорисна та має свій позитивний вплив як на якість щоденної цілеспрямованої роботи, так і на формування іміджу бібліотеки.

Найбільш перспективними напрямками цієї діяльності ми вважаємо підготовку і реалізацію спільних проектів.

Починаючи з 2005 року ми реалізуємо з історико-краєзнавчим музеєм, обласним державним архівом, науковцями кафедри історії України Південно-українського педагогічного університету ім. К. Ушинського спільний проект «Радянський репресивний апарат: історія і наслідки». Популяризаторська та дослідницька робота в цьому проекті ведеться за такими аспектами: «Голод на Одещині: 1932-1933», «Одещина: політичні репресії – драма епохи, трагедія людини», «Інтелігенція південного краю (1920-1991 рр): громадянська позиція – незгодні».

Результатом цієї роботи стали резонансні презентації документально-книжкових виставок і в музеї, і в Бібліотеці - за участю обласної державної адміністрації, працівників обласного архіву, студентства, науковців; підготовка і видання «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932 – 1933 рр. Одеська область»; засідання «круглих столів» на теми «Голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років в контексті історії репресій на Одещині: проблеми джерелознавчих досліджень», «Голодомори – спланований і безжальний геноцид селянства». Спільними зусиллями учасників проекту на базі ОУНБ ім. М. Грушевського у 2007-2008 рр. проведено історичні читання «Голод 1932-1933 років на Одещині очима істориків, мовою документів», дискусію «Тридцять третій: хто винен»; презентовано видану за сприянням СБУ в Одеській області книгу «Розсекречена пам'ять: голодомор 1932-1933 років».

Глибокі дослідження проводяться науковцями та краєзнавцями в напрямку вивчення історії Одещини. Виокремлюються своєю глибиною та водночас популярністю викладення матеріалу книги, створені академіком В.Р. Файтельбергом-Бланком, кандидатом історичних наук В. Савченко. Їх презентації традиційно відбуваються в Бібліотеці, автори щиро дякують книгозбірні за вільний доступ до джерел нашого фонду і професійну допомогу бібліографів краєзнавчого відділу та працівників книгосховищ.

Особливо ми пишаємось виданнями, які були підготовлені повністю на матеріалах, наданих нашою Бібліотекою. Це, наприклад, довідник «Кто есть кто», що включає короткі біографії одеситів, які справили великий вплив на життя рідного міста, держави.

Вже 14 років за ініціативою ОУНБ ім. М. Грушевського реалізується спільний з

історико-краєзнавчим та літературним музеями проект - проводиться щорічний обласний фестиваль української книги пам'яті Михайла Грушевського. Велич внеску цього видатного вченого і політичного діяча в українську історичну науку не підлягає сумніву, і саме тому тематика святкових акцій виходить, головним чином, з популяризації історичних досліджень, в тому числі в галузі краєзнавства. Наприклад, один з блоків фестивальної програми 2008 року називався «Чорний птах гіркої пам'яті Одещини: 75-ї роковини штучного голоду». Крім виставки документів, наданих історико-краєзнавчим музеєм, книг з фондів ОУНБ, було презентовано виставку мистецьких та літературних творів обласного огляду - конкурсу, присвяченого цій драматичній даті, пройшло нагородження переможців. На кожному з фестивалів окремими краєзнавчими блоками було популяризовано літературу і документи за темами: «Літописці рідного краю – А.Д. Бачинський, А.О. Скальковський», «Задунайська Січ – невичерпні джерела пам'яті», «Захар Чепіга, Антон Головатий, Сидір Білий: козацька кіннота, піхота та флотилія в битві за Хаджибей (сучасна Одеса)», «Чорноморське козацтво та Одеський край» та ін. Усі акції історичної, краєзнавчої тематики в межах фестивалю теж готуються і проводяться за участю провідних науковців педагогічного університету, історико-краєзнавчого музею, архіву. Членом опікунської ради Бібліотеки є Богдан Сушинський – відомий дослідник, письменник. В обласній бібліотеці були презентовані його дослідницькі роботи «Козацькі вожді України», «Всесвітня козацька енциклопедія», які створювались за архівними документами, в тому числі і Одеського державного обласного архіву.

Дослідження історії письменництва, представників художньої творчості (живописців, портретистів, скульпторів, архітекторів та ін.), пов'язаних з Одещиною, – це невід'ємна частина краєзнавчої діяльності Бібліотеки. В цьому напрямку нашими партнерами є Обласне відділення Національної спілки письменників України (її голова - Г. Щипківський – член опікунської ради Бібліотеки), Одеський літературний музей, Одеський художній музей, Обласне відділення Національної спілки художників України. Результатом нашої спільної роботи є бібліографічний посібник «Літературно-мистецька Одещина. Лауреати державних, обласних та міських премій в галузі культури, літератури і мистецтва». Обласна бібліотека, історико-краєзнавчий музей, обласне відділення Національної спілки художників України спільно працювали над реалізацією проекту «Українці в світі» і гідно представили Одеський край на Всеукраїнській виставці «Українці в світі».

Слід відзначити плідні стосунки обласної бібліотеки із письменництвом Одещини, завдяки чому з-під пера знаних письменників-істориків виходять популярні історичні книги, які одночасно стають гордістю фондів Бібліотеки. Таким результатом спільного

процесу пошуків і висновків стали книги Олексія Сурилова «Адмирал Де-Рибас», «Дюк де - Ришелье», «Омут», «Фельдмаршал Воронцов», серія книг краєзнавця Валерія Нетребського «Прогулки по старой Одессе», «НЭПманская Одесса», «Деловые люди старой Одессы» та ін.

Головним краєзнавчим осередком Одеської області є Наукова секція краєзнавчої книги «Одесика» при Будинку вчених. Краєзнавча організація об'єднує і вчених, і студентів, і письменників, і бібліотечних працівників. Організація видає журнал «Историческая память», де систематично публікуються дослідження, бібліографічні праці нашої Бібліотеки. Обласна бібліотека і цей науковий історичний осередок ініціювали і створили при ОУНБ аматорський клуб «Зірки Одещини», членами якого є історики, письменники, ветерани війни, краєзнавці, держані службовці, артисти, гіді-краєзнавці. Тематика засідань викликає непересічний інтерес не тільки у членів клубу, а також у багатьох любителів історії рідного краю. Різноманітність тем дає уявлення про напрямки дослідницької та популяризаторської діяльності членів клубу: «Архитектурні пам'ятки минулого Одеси» (до 205-річчя з дня народження архітектора Ф.К. Боффо та 170-річчя з дня народження архітектора А. І. Бернардацці), «Топоніміка вулиць Одеси», «Оборона Одеси», «Презентація «Одеського мартирологу», вечір – портрет «Філармонія вчора, сьогодні, завтра» (до 150-річчя з дня заснування), «Історія обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського на титульних листах книг. Екслібриси і наша пам'ять» (довідка: до фондів нашої Бібліотеки, яка до 1920 року була бібліотекою товариства взаємодопомоги прикажчиків – євреїв, а після 1920 багато разів змінювала назву, надходили книги націоналізованих бібліотек, створено колекцію дарів та ін.); «Презентація книги І. Дивного «Страницы военного некрополя старой Одессы», зустріч з молодими поетами і, одночасно, створення секції клубу, яка дістала назву «В нашій гавані народжуються поети» та ін.

Обласна бібліотека також працює на партнерських засадах із краєзнавчими центрами: осередком, створеним при Одеському обласному гуманітарному центрі позашкільної освіти та виховання, військово-історичним центром «Пам'ять і слава», міською секцією ветеранів війни – однополчан. Завдяки нашій активній співпраці ми отримали цінні видання «Одесщина 1929-1935 гг (воспоминания)», «Холодная Балка – Гниляково 1900-1929 гг. (воспоминания)», «Одесса 16(29) октября 1914 года» Р. Агриков «На грани невероятного» та ін.

Цікавим і корисним партнером обласної бібліотеки в галузі дослідження та популяризації історії краю є управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації. Краєзнавчий відділ інформує та видає цій

структурі документи з історії вулиць Одеси, селищ Одеської області. Наприклад, корисними для повсякденної роботи спеціалістів управління були надані з фондів Бібліотеки довідники «Одеська область» (1933 рік і далі), «Одеса» (1911 рік і далі). Від управління ми отримуємо копії опублікованих та неопублікованих документів, книги, видані за сприяння управління, наприклад, «Здания Одессы и их зодчие», «Лестницы старой Одессы».

Популяризації краєзнавчих джерел достатньо ефективно слугує співпраця ОУНБ з місцевим телебаченням і державним радіо. За нашого сприяння та інформаційною допомогою іде популярна серед мешканців міста телевізійна програма «Где идем?». Особливо цінним джерелом краєзнавчої інформації редактори програми вважають такі видання з наших фондів: «Известия Одесской городской думы» (24 томи 1895 - 1917 рр.), «Адресная и справочная книга всей Одессы на...год (1902, 1903 і далі до 1916 року)», «Фабрично-заводская и ремесленная промышленность Одесского градоначальства Херсонской губернии и Николаевского военного губернаторства» (з 1897 року).

Резонансним заходом, який синтезує дослідження щодо історії Одеської області та популяризує їх, ми вважаємо щорічний «круглий стіл» - «Одеська область: неювілейна дата», який проводимо з 2002 року з презентацією виставки опублікованих і неопублікованих документів, які створені на цей час. Учасниками «круглого столу» є державні службовці, політичні та громадські діячі, науковці, працівники ЗМІ.

Таким чином, здійснити достатньо амбіційні цілі, що поставлені нами для дослідження та популяризації історії Одеського регіону, можливо лише за допомогою доброзичливого партнерства усіх зацікавлених організацій - шляхом складання спільних проектів, переговорів, висування ідей, які знаходять відгук у майбутнього партнера. Наприклад, завдяки переговорам ми отримала книги, які вийшли за сприяння спонсорів Одеського Національного академічного оперного театру тиражем лише 10 примірників – «История Одессы» (факсимільне видання. 1883 р.), «Пролог в день открытия Одесского городского театра. 1 октября 1887 г» (факсимільне видання). Безперечно, ці видання, які дуже швидко стануть раритетами, стануть у пригоді дослідникам одеської історії.

Волян Н.П., м. Рівне

Вивчення організації краєзнавчого ресурсу Центральних районних та міських бібліотек Рівненської області

Краєзнавча діяльність або окремі її аспекти перебувають у колі наукових досліджень Державної історичної бібліотеки України, регіональних соціологічних вивчень обласних універсальних наукових бібліотек. Впродовж 2007-2008 рр. Рівненська

державна обласна бібліотека (РДОБ) провела регіональне соціологічне дослідження «Організація краєзнавчого ресурсу центральних районних та міських бібліотек Рівненської області». Першим етапом його реалізації стало вивчення сучасного стану організації краєзнавчої роботи 20 центральних районних та центральних міських бібліотек регіону.

В ході наукового дослідження здійснено аналіз стану краєзнавчої діяльності публічних бібліотек: організаційно-правових засад діяльності бібліотек, організації фонду краєзнавчих документів (кількісні та якісні характеристики), краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату (ДБА) і його частин; баз даних (БД) представлених на електронних носіях; діяльність з бібліографування та укладання бібліографічних посібників (БП). Методами дослідження визначено анкетування, аналіз статистичної інформації. Інструментами вивчення краєзнавчих фондів стали: бібліографічна модель ядра фонду краєзнавчих документів публічної бібліотеки та анотований каталог „Книга Рівненщини 2006”.

Встановлено, що бібліотечне краєзнавство регіону має позитивний досвід: в регіоні сформувалися об’єктивні умови для відродження бібліотечного краєзнавства; практичні, теоретичні, методологічні й організаційні питання діяльності бібліотек з питань краєзнавства регламентуються низкою документів прийнятих на державному та регіональному рівнях. Центральні районні та міські бібліотеки відповідно до Положення (Статуту) є центрами краєзнавчої діяльності.

Інтенсивному розвитку регіонального бібліотечного краєзнавства сприяли розроблені та проведені заходи РДОБ, як методичним центром: обласний семінар-практикум "Краєзнавча діяльність бібліотек: сучасне бачення" (2004 р.); огляд-конкурс на кращий бібліографічний показник (2005). Краєзнавча діяльність книгозбірень здійснюється відповідно до „Положення про краєзнавчу діяльність централізованих систем публічно-шкільних бібліотек (ЦБС), ЦМБ”.

Основними джерелами надходжень краєзнавчих документів є поточне комплектування, яке здійснюється переважно завдяки "Обласній Програмі розвитку книговидавничої справи, сприяння збільшенню випуску книжкової продукції місцевих авторів у Рівненській області на 2006-2010 рр.", дарунків.

Центральними книгозбірнями сформовані. Загальний обсяг фондів краєзнавчих документів нараховує 12721 тис. примірників. Частка цих документів складає 1,4% від усього бібліотечного фонду. За складом краєзнавчий фонд бібліотек є універсальним. Головну частину фонду становлять книги, періодика, малі форми видань (листівки, плакати, світлини). Розпочато формування фонду електронними документами.

У галузевому аспекті значна частина ФКД - 42,3% - представлена художніми виданнями, 36% складає суспільно-політична література. У більшості книгозбірень незначними за обсягами є документи з питань сільського господарства та технічних наук. У типологічному аспекті видання науково-популярного характеру є пріоритетним – 68,2%. Частка офіційних документів складає 15 % прим. документів. Інші типи представлені незначною кількістю видань. Всі центральні бібліотеки формують тематичні добірки матеріалів (папки), які сприяють якісному розкриттю фондів.

Здійснено вивчення стану укомплектованості ФКД книгозбірень на основі бібліографічної моделі ядра фонду краєзнавчих документів публічної бібліотеки. До ядра включено 254 видання, які в цілому дають загальне уявлення про край та окремі сторони його життя. Співставлення ядра фонду краєзнавчих документів ЦРБ та ЦМБ засвідчило, що більшість книгозбірень лише на 50% укомплектовані краєзнавчими документами. У фондах бібліотек недостатньо довідкової літератури 1991–2007 рр. видання: енциклопедій, довідників тощо.

Здійснено порівняльний аналіз стану укомплектованості ФКД бібліотек області на основі анотованого каталогу „Книга Рівненщини 2006”. Каталог вміщує інформацію про краєзнавчі видання та документи, які вийшли друком на території Рівненщини та надійшли протягом 2006 року до РДОБ. Видання налічує 160 назв, матеріал у ньому розміщено за систематичним принципом. Аналіз засвідчив, що ЦРБ/ЦМБ здійснюють поточне комплектування документами, які найкраще відображають саме їх територію, зокрема, з історії, мистецтва, літератури тощо. Частка наявних документів відповідно до каталогу складає від 6% до 18%. У галузевому аспекті найповніше представлено розділи: Бібліотекознавство; Бібліографія; Художня література; Мистецтво і театр; Видання, що продовжуються.

Проведено вивчення краєзнавчого ДБА центральних бібліотек, яке дало уявлення про стан організації системи каталогів і картотек, формування БД, фонду виконаних довідок, бібліографування краєзнавчих документів, ін. В цілому, в області створені умови для формування зведених систематичних краєзнавчих картотек (ЗвСКК) в бібліотеках. Їх організація здійснюється відповідно до сучасних вимог та визначеної структури.

Загальний обсяг представлених бібліографічних записів у ЗвСКК налічує 67586 тис. карток. Виявлено, що хронологічний сегмент з 1990–1995 рр. характеризується малими надходженнями та незначним відображенням краєзнавчого матеріалу.

З 2006 року центральні бібліотеки розпочали роботу із створення електронних БД з питань краєзнавства. Формування БД з питань краєзнавства, представлення власного продукту в мережі Інтернет набуло загальноприйнятої практики для публічних бібліотек.

Досліджено діяльність бібліотек щодо організації Фонду виконаних краєзнавчих довідок, який представлений у книгозбірнях у вигляді папок. Виявлена тенденція до зменшення числа довідок у 2007 році. Вичерпність та повнота представлених матеріалів, якість виконання довідок вимагають додаткового вивчення.

В області активізувався процес підготовки та видання краєзнавчих БП. Протягом 2002-2006 рр. суттєво зросла їх кількість. Окремими бібліотеками запроваджено випуск серій краєзнавчих покажчиків. Пріоритетними залишаються біобібліографічні покажчики, які готують фактично всі ЦРБ/ЦМБ. Вагоме місце посідають тематичні посібники, особливо актуальні покажчики історико-краєзнавчої тематики, з питань екології, природи та природних ресурсів.

З'ясовано, що застосування нових інформаційних технологій дало можливість поширювати бібліографічну продукцію на електронних носіях серед широкого загалу користувачів як в регіоні, так і за його межами.

В ході соціологічного дослідження була виявлена низка проблемних питань, зокрема те, що порушено системність краєзнавчої роботи бібліотек. Як наслідок, відсутня плановість у формуванні ФКД, що призвело до значних інформаційних лакун, відобразилося на якійсій організації та веденні ЗвСКС. Потребує розвитку діяльність бібліотек щодо укладання поточних, ретроспективних, рекомендаційних бібліографічних видань. Необхідним є впровадження в практику роботи бібліотек новітніх інформаційних технологій для створення та надання доступу до краєзнавчих електронних ресурсів, їх інтеграції в єдиний інформаційний простір краю.

Продовженням науково-дослідної роботи стала розробка рекомендацій, впровадження яких дозволить впливати на формування ФКД, визначати тенденції розвитку КД бібліотек, реалізовувати належне методичне забезпечення регіонального бібліотечного краєзнавства. Результати дослідження оприлюднені на нараді директорів, де запропоновано розробити ґрунтовні заходи щодо удосконалення цього напрямку роботи на місцях.

Отже, в області вперше здійснено науково-прикладне дослідження та висвітлено практичні аспекти краєзнавчої діяльності бібліотек на основі досвіду центральних районних та міських книгозбірень Рівненської області. Отримано нові знання про організаційно-правові засади краєзнавчої діяльності в центральних бібліотеках області, формування фонду краєзнавчих документів, стан довідково-бібліографічного апарату, діяльність з бібліографування та укладання бібліографічних посібників. Результати дослідження стануть базою для подальшого вивчення різних аспектів краєзнавчої діяльності та будуть реалізовані під час організації і проведення його другого етапу.

**Організація документно-інформаційної підтримки
краєзнавчих досліджень історії Прикарпаття**

Утворення незалежної України як держави спричинилося до бурхливого розквіту краєзнавчих досліджень місцевої історії. На Івано-Франківщині це стало особливо помітним завдяки активній діяльності обласної організації Національної спілки краєзнавців та її осередків, дослідженням науковців та краєзнавців-аматорів, які широко використовують документні фонди, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка (ОУНБ), де зосереджені найбільший в області краєзнавчий фонд і відповідна бібліографія, займає одне з провідних місць у процесі досліджень історії Прикарпаття, збору матеріалів для написання історії окремих населених пунктів, підготовки майбутніх дослідників минулщини краю. Бібліотека надає також вільний доступ до електронних ресурсів з питань краєзнавства.

Починаючи з 1990 року вийшло друком понад 800 книг, присвячених висвітленню історії краю в цілому та окремих населених пунктів області зокрема. Про це свідчить каталог краєзнавчих видань „Широкий світ малої батьківщини: історія населених пунктів Івано-Франківщини”, підготовлений бібліотекою у 2008 р.

Авторами цих творів друку є історики, вчителі, медики, робітники, студенти, усі ті, кому не байдуже минуле і сьогодення батьківської землі. Звичайно, книги з історії населених пунктів не всі однакові за науковим рівнем, але зроблено перші кроки у справі популяризації історії рідного краю. Адже кожному свідомому громадянину необхідно знати історію своїх предків у всій її складності, неоднорідності, прочитати чесний і правдивий опис місцевих подій і фактів.

У цій діяльності бібліотечні заклади тісно співпрацюють з місцевими архівами, музеями, краєзнавчими товариствами, організаціями, окремими дослідниками.

Налагоджені міцні контакти між обласною науковою бібліотекою та обласним архівом. Для інформування дослідників місцевої історії у зведеному краєзнавчому каталозі ОУНБ ім. І. Франка представлені окремі архівні джерела, що стосуються минулого Прикарпатської землі. Бібліотечні фахівці допомагали працівникам Івано-Франківського обласного архіву у підготовці путівника „Державний архів Івано-Франківської області”, який подає інформацію про склад і зміст основних документів з історії західноукраїнських земель до 1939 р., представлені також раніше засекречені матеріали, описані унікальні і особливо цінні документи.

Тісна співпраця об'єднує ОУНБ ім. І. Франка з обласним краєзнавчим музеєм і літературним музеєм Прикарпаття, обласним художнім музеєм, музеєм освіти Прикарпаття, музеєм визвольних змагань Прикарпатського краю, історико-меморіальним музеєм Олекси Довбуша, заповідником „Давній Галич” та ін.

При підготовці окремих тематичних виставок з історії краю, проведенні наукових конференцій, масових заходів відбувається взаємообмін друкованими виданнями та документами, консультативною допомогою фахівців тощо. Працівники бібліотеки допомагають музейним спеціалістам складати бібліографію видань з окремих важливих краєзнавчих тем, і, навпаки, залучають наукових співробітників місцевих музеїв до підготовки своєї краєзнавчої бібліографічної продукції.

Міцні партнерські взаємини у дослідженні місцевої історії єднають бібліотеку з обласним відділом пошуково-видавничої агенції „Книга пам'яті України”, редакційним відділом „Реабілітовані історією”, науково-редакційним відділом при управлінні культури облдержадміністрації, обласним об'єднанням Всеукраїнського товариства „Просвіта” та іншими інституціями.

Особливо плідною є багатолітня співпраця ОУНБ ім. І. Франка з обласною організацією Національної спілки краєзнавців, адже бібліотека є асоційованим членом Спілки. Разом з обласним осередком та за участю окремих членів Спілки видано чимало видань: методичний посібник на допомогу краєзнавцям „Сторінки історії Прикарпаття в бібліографії”, біографічний нарис про першого директора обласної бібліотеки „Василь Пашницький: педагог, краєзнавець, бібліофіл”, бібліографічні покажчики з різних проблем вивчення місцевої історії („Славетна галичанка: Роксолана в історії, літературі, мистецтві”, „Осередок нашої духовності: до 140-ліття товариства „Просвіта”, „Життя і чин Степана Бандери”, „Галицько-Волинське князівство: витоки, історія, культура”, „Широкий світ малої батьківщини”, „Етнографічні регіони Прикарпаття: матеріальна і духовна культура” та ін.), біобібліографічні покажчики відомих краєзнавців Івано-Франківщини (Б. Гаврилів, П. Арсенича, В. Полека, В. Харитона, Г. Бурнашова, П. Сіреджука).

Впродовж декількох років втілюється спільний проект обласної організації Національної спілки краєзнавців, ОУНБ ім. І. Франка, державного архіву Івано-Франківської області та музеїв обласного центру „Комплексні методи дослідження місцевої історії” для студентів інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Після архівної, музейної та бібліотечної практики майбутні фахівці готують наукову роботу з історії населеного пункту. Окремі такі напрацювання згодом стають повноцінними друкованими виданнями.

Матеріали, підготовлені працівниками бібліотеки, включаються до краєзнавчих довідників, історико-краєзнавчих видань („Довідник краєзнавців Прикарпаття”, „Давній Галич в пам'ятках історії та культури”, „ЗУНР в пам'ятках історії та культури Прикарпаття”, „Сівач духовності” та ін.), систематично друкуються на сторінках регіонального науково-методичного альманаху „Краєзнавець Прикарпаття”.

У бібліотеці часто відбуваються творчі зустрічі з дослідниками історії краю, презентуються нові краєзнавчі видання за участю авторів, проходять конференції, краєзнавчі студії, панорами тощо. Серед масових заходів краєзнавчого спрямування, які викликали широкий резонанс у громадськості, читачів, засобів масової інформації, слід назвати зустрічі з академіками В. Грабовецьким та В. Качканом, відомими місцевими дослідниками історії Івано-Франківщини П. Арсеничем, Б. Гаврилівим, Т. Виноградником, Д. Мохоруком, членами краєзнавчого об'єднання „Брати-рогатинці” зі Львова, презентацію ювілейного 10-го випуску альманаху „Краєзнавець Прикарпаття” та багато інших.

ОУНБ як науково-методичний центр для книгозбірень області приділяє особливу увагу розвитку бібліотечного краєзнавства на Івано-Франківщині. Адже публічні бібліотеки відіграють помітну роль у дослідженнях місцевої історії. Вони акумулюють усі види краєзнавчих документів, друковані видання, рукописні мемуари, збирають місцевий фольклор, звичаї та обряди, відомості про історичні події, ведуть літопис політичних, економічних, культурних подій, які відбуваються на території їх населених пунктів, представляють своїм користувачам необхідну інформацію, залучають до краєзнавчих досліджень людей, особливо молодь, які цікавляться своїми витоками.

З цією метою налагоджена співпраця між районними, міськими, сільськими бібліотеками та місцевими музеями історії населених пунктів у питаннях вивчення і популяризації історії краю. Спільно проводяться масові заходи, спільно готуються книжково-ілюстративні виставки.

У районних бібліотеках та сільських філіалах створюються інформаційно-краєзнавчі зони, де у всьому розмаїтті друкованої продукції, автентичних документів, світлин, записів спогадів старожилів і місцевого фольклору, речей побуту і декоративно-ужиткового мистецтва, прес-досьє і альбомів постає перед дослідниками і відвідувачами наша минувшина, визначні події, факти, люди.

Гуч С.А., м. Рівне

**Вивчення інформаційних потреб вчених-краєзнавців
на основі аналізу документального потоку**

У даний час в Україні сформувалась чітка та налагоджена система бібліографічного забезпечення досліджень окремих територій. Разом з цим, система забезпечення досліджень історичних, природно-географічних та економічних районів країни практично відсутня, хоча така інформація потрібна великому колу вчених-краєзнавців, які досліджують особливості цих територій.

Нами було проведено вивчення інформаційних потреб вчених-краєзнавців, які описали такі історичні регіони України, як Волинь і Поділля. Складовою частиною цих досліджень було висвітлення наукового документального потоку (далі - ДП) з цих проблем. Як відомо, аналіз ДП дає багато цінної інформації для обґрунтування інформаційних потреб. Цей висновок вчені-бібліографознавці зробили ще у 80-х роках ХХ ст. Завдяки дослідженню цієї проблеми Кірпічовою І.К. [2], Коготковим С.Д. [3], Грабченко А.М. [1], Остаповим А.І. [6] було встановлено, що ДП моделює структуру інформаційних потреб, дає уявлення про перспективні інформаційні потреби, які неможливо виявити тільки соціологічними методами.

Тому для дослідження реальних інформаційних потреб вчених-краєзнавців ми вирішили дослідити тенденції розвитку ДП з історичного краєзнавства по територіях Волині і Поділля.

Перед початком дослідження були поставлені такі завдання:

1. Вивчити структуру ДП, який віддзеркалює дослідження особливостей територій, поділених згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом України та територій, межі яких співпадають з такими історичними регіонами як Волинь і Поділля.
2. Розкрити тематичний аспект розвитку цього ДП.
3. Показати динаміку розвитку публікацій в цілому і в тематичному аспекті.

Аналіз ДП був зроблений на основі вивчення масиву статей, опублікованих у провідних збірниках наукових праць, що регулярно видаються на території названих історичних регіонів. Зокрема, публікації по Волині аналізувались на основі статей, зафіксованих у наукових збірниках "Велика Волинь", які щорічно видаються Товариством дослідників Волині від початку 90-х років ХХ ст.

Публікації по Поділля вибирались з трьох джерел: наукових збірників "Освіта, наука і культура на Поділлі", які видаються Кам'янець-Подільським університетом з початку ХХІ ст., наукових збірників "Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету" та "Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського".

Ці джерела вибрані з таких причин:

1. Вони найповніше відображають наукові інтереси краєзнавців цих регіонів: наукові збірники “Велика Волинь” видаються на основі проведення щорічних міжнародних наукових краєзнавчих конференцій, навколо яких концентруються всі наукові краєзнавчі сили Волині. “Освіта, наука, культура на Поділлі” видаються щорічно на основі проведення Круглих столів “Культура, освіта та просвітницький рух на Поділлі у 18 та на початку 21 ст.”, але у ньому відображені не всі аспекти дослідження Поділля, тому були додатково залучені провідні подільські наукові видання “Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету” та “Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського”, в яких відображені всі аспекти життя України, в тому числі і Поділля. Фактично, ці три збірники відображають всі досягнення науковців не тільки Поділля, але й всієї України, що стосується краєзнавчої тематики.

2. Згадані наукові збірники видаються регулярно, тому на їх основі можна прослідкувати динаміку розвитку ДП.

3. У збірниках відображені публікації з усіх аспектів життя краю, що дає можливість проаналізувати тематичну структуру ДП.

Тобто, саме у названих джерелах найбільш достовірно відображені інформаційні потреби краєзнавців.

Зауважимо, що в кінці 90-х р. XX ст. дослідником Мілясевич І.В. було проаналізовано ДП з історичного краєзнавства по території Волині за 1991-1996 р. [5], що дає змогу порівняти результати та поглибити ретроспективні дослідження.

Під час нашого дослідження проаналізовано 940 джерел, опублікованих упродовж 2001-2007 років. Такі хронологічні рамки аналізу вибрані з метою прослідкувати сучасний стан наукових досліджень в галузі краєзнавства та найновіші інформаційні потреби краєзнавців. Аналізувались матеріали з історії суспільного життя, культури, освіти, мови, літератури, медицини, народного господарства, географії, бібліотечної справи, демографії, джерелознавства, археології, а також відомості про видатних діячів краю.

Згідно із завданнями нашого дослідження весь масив проаналізованих документів поділено на дві групи:

1) Публікації, які присвячені територіям, що відповідають сучасному адміністративному-територіальному поділу України (зокрема, Рівненської, Волинської, Тернопільської, Хмельницької, Житомирської, Вінницької, Черкаської областей).

2) Публікації, присвячені Волинській та Подільській землям, що не відповідають сучасному адміністративному поділу держави, а являють собою історико-етнографічні та природно-географічні регіони нашої держави.

За результатами дослідження ДП публікацій про Волинь отримані результати, які засвідчили, що кількісно переважають публікацій другої групи - 429 джерел (70% від загальної кількості). Щодо тематики публікацій, то найбільша їх кількість присвячена історії суспільного життя (142), а найменша - темі "Демографія" (3). Крім того, значна частина публікацій на теми історії культури - 72, про тваринний і рослинний світ - 47. Питання джерелознавства, історіографії, бібліографії регіону висвітлювались у 38 працях, по 27 публікацій з історії бібліотечної справи та історії народного господарства, 29 - присвячені діячам Волині, 14 - історії мови і літератури, 13 - освіти, 10 - археології, 7 - медицині.

Результати дослідження засвідчили також, що більшість публікацій присвячена історичному регіону Поділля - 214, що становить 65%.

Багато статей присвячено історії освіти - 89, а найменше демографії - 3, а також 38 культурі краю, 23 - видатним діячам краю, 18 - з джерелознавства, по 8 статей з бібліотечної справи та медицини і 5 - з археології, 9 - з історії суспільного життя та 13 - з історії народного господарства. З результатами дослідження можна зробити висновок, що переважну більшість вчених-краєзнавців цікавить інформація про території, межі яких не співпадають з сучасним адміністративно-територіальним поділом України. Їм потрібні документи про такі історичні регіони, як Велика Волинь і Поділля. Про це свідчать наступні цифри: в 2001-2007 р. кількість таких статей склала по Волині 70 % від загальної кількості та 65 % по Поділлю. Тому, бібліотеки повинні орієнтуватися на задоволення інформаційних потреб вчених, які досліджують особливості історичних та природно-географічних регіонів України. Необхідно створити бібліографічну інформацію, яка стосується кожного з досліджуваних регіонів.

Бібліотекам необхідно об'єднувати свої зусилля з метою створення такої інформації для покращення бібліотечно-бібліографічного обслуговування вчених-краєзнавців і для повного задоволення їхніх інформаційних потреб.

Список використаної літератури:

1. Грабченко, А.М. Об изучении информационных потребностей в условиях отраслевого информационного органа [Текст] / А.М. Грабченко // НТИ. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. - 1975. - № 4. - С. 22-25.
2. Кирпичева, И.К. Информационные потребности: (Проблемы и результаты научных исследований) [Текст] / И.К. Кирпичева // Информационные потребности: (Изучение - удовлетворение): Сб. науч. тр. / ГПБ. - Л., 1982. - С. 8-27.
3. Коготков, С.Д. Сравнительный анализ путей изучения информационных потребностей [Текст] / С.Д. Коготков // Теоретико-методологические проблемы советской библиографии: Межвуз. сб. науч. тр. - М., 1981. - С. 85-99.
4. Мілясевич, І.В. Деякі тенденції розвитку документального потоку з історичного краєзнавства (на матеріалі дослідж. Волині) [Текст] / І.В. Мілясевич // Бібліотечне

краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу України: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 26-27 трав. 1997 р. - К., 1998. - С.156- 158.

5. Мілясевич, І.В. Створення банку бібліографічної інформації про Волинь (проблеми та перспективи) [Текст] / І.В. Мілясевич // Пріоритетні напрямки розвитку бібліотечної справи в Україні: Матеріали міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Рівне 24-25 берез. 1993 р. – Рівне, 1993. – С. 18-19.

6. Остапов, А.И. Методы выявления информационных потребностей и их эффективность [Текст] / А.И. Остапов // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1976. - № 3. – С. 27-31.

Дзюба Н.Й., м. Київ

Електронне краєзнавство

(огляд Інтернет-ресурсів бібліотек України для дітей)

Впровадження інформаційних технологій в бібліотечну практику дало можливість модифікувати краєзнавчу діяльність бібліотек, прискорити отримання потрібної інформації, урізноманітнити набір сервісних послуг, розширити діапазон і об'єм краєзнавчої інформації.

Краєзнавчі ресурси, представлені на сайтах дитячих бібліотек України, вирізняє комплексний підхід, багатовекторність інформації, яка задовольняє різні професійні, вікові та освітні потреби як дітей, так і організаторів дитячого читання.

Розміщені на бібліотечних сайтах Інтернет-ресурси можна згрупувати в наступні комплекси:

- історичне краєзнавство;
- географічне, екологічне краєзнавство;
- етнографічне краєзнавство;
- літературно-художнє краєзнавство;
- дитяча творчість;
- «методичний портфель» бібліотекаря-краєзнавця.

Ознайомитися з багатогранною культурою, економікою регіону, дізнатися про видатних особистостей, що прославили свій край, вивчити його історію від найдавніших часів до сучасності діти можуть, відвідавши сайти Донецької, Чернігівської, Черкаської обласної бібліотеки для дітей, Севастопольської та Краматорської центральних міських бібліотек для дітей.

Значним внеском у розвиток історичного краєзнавства стало проведення Всеукраїнського конкурсу дитячої творчості «Моя мала Батьківщина», організованого Національною бібліотекою України для дітей і Фондом соціальних гарантій

військовослужбовців і ветеранів Збройних Сил. Кращі книжки-саморобки, виготовлені дітьми, відскановані і представлені на сайті Національної бібліотеки України для дітей.

У комплексі з матеріалами історичної спрямованості на сайтах дитячих бібліотек України розміщені і ресурси еколого-географічної тематики. Неординарним проектом стало створення екологічного порталу «Екологія. Екотавріка Екологіка» в ЦДБ ім. А. П. Гайдара м. Севастополя.

Одне з важливих завдань бібліотеки – зробити посильний внесок до справи розвитку відродження національної культури. Питання народознавства знайшли своє віддзеркалення на сайтах бібліотек для дітей, де юні користувачі мають можливість ознайомитися з обрядами і звичаями українців. За допомогою ресурсів етнографічної спрямованості бібліотеки для дітей послідовно популяризують історію, культурну спадщину, звичаї і традиції народів-сусідів, що проживають в їх краї. Так, на сайті «Дружба без меж», створеному в «Бібліотеці Дружби народів» ЦБС для дітей м. Севастополя розміщують свої матеріали національно-культурні общини міста, сформовані і представлені тематичні, наочні, фактографічні бази даних.

У краєзнавчій діяльності бібліотек для дітей найбільш розробленим комплексом є літературно-художнє краєзнавство. Наприклад, матеріали, представлені в розділах сайтів «Дитячі письменники Чернігівщини», «Львівські письменники – дітям», «Твори для дітей житомирських авторів», не лише різносторонньо розкривають літературне багатство краю, але і представляють широкі можливості для інтелектуального і естетичного розвитку особистості.

Ще не достатньо на сайтах дитячих бібліотек України відображений краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат, що є основою для популяризації краєзнавчого фонду. Значним доповненням до довідкового апарату стали веббіографічні списки, що допомагають орієнтуватися в місцевих ресурсах глобальної мережі. Таким чином, трансформація краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату, а саме, переклад традиційних краєзнавчих каталогів в електронну форму, ведення краєзнавчих бібліографічних БД, розробка навігаторів за краєзнавчими Інтернет-ресурсами – це стратегічний напрям розвитку сайтів дитячих бібліотек.

Сприяє створенню позитивного іміджу бібліотек розміщення на їх сайтах творчих робіт дітей, оскільки бібліотеки намагаються якнайкраще представити твори юних поетів, художників, майстрів мистецтв, якими в майбутньому гордитиметься край. Вивчати історію краю, його традиції допомагає і робота бібліотечних краєзнавчих клубів, які на Інтернет-сторінках розміщують програми роботи і результати своєї діяльності, що також сприяє зростанню їх популярності.

На сайтах дитячих бібліотек можна знайти багато корисної і потрібної інформації щодо організації краєзнавчої роботи. Обласні бібліотеки, виконуючи функцію головної бібліотеки області з обслуговування дитячого населення, активно інформують про роботу бібліотек свого регіону, знаходячи цікаві форми та методи представлення бібліотек.

Не забувають бібліотеки висвітлювати і такий важливий напрям своєї діяльності, як спільна робота із засобами масової інформації. На сайтах бібліотек для дітей можна ознайомитися з публікаціями місцевої преси про роботу бібліотек, основними радіо- і телепередачами, що розкривають їхню діяльність.

Своєрідне краєзнавче «навантаження» несе і саме оформлення сайтів. Кожна дитяча бібліотека прагне використовувати елементи, характерні для власного регіону.

Сподіваємося, що представлена мобільна, гнучка, здатна до модифікації краєзнавча інформація, стане гідним внеском в реалізацію державних програм з цього важливого питання [1, 2]. Аналіз краєзнавчої інформації, розміщеної на сайтах бібліотек України для дітей, засвідчує, що і в умовах глобальної інформатизації вони залишаються центрами краєзнавства, вважаючи розповсюдження краєзнавчих знань пріоритетним у своїй діяльності.

Література :

1. Про затвердження Міжгалузевої програми «Пізнай свою країну» на 2007-2012 роки: Наказ Міністерства культури і туризму України; Міністерства освіти і науки України; Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України; Державного комітету телебачення та радіомовлення України // <http://www.tourism.gov.ua/catalog/docs/00000269.rtf>.
2. Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року: Затв. Пост. Кабінету Міністрів України від 10 черв./ 2002 р. № 789// Офіц. Вісн. України. - 2002. - № 5. - С. 4-6.

Дрьомова Т.М., Згінник О.Г., м. Донецьк

Бібліотека й архів: шляхи взаємодії

Пошук і використання архівних документів у роботі бібліотек посідає важливе місце. Попит на краєзнавчу ретроспективну документальну інформацію надзвичайно великий, тому сьогодні є актуальною взаємодія бібліотек, архівів, музеїв для забезпечення суспільства цією інформацією.

Архівні документи є найважливішою частиною інформаційних краєзнавчих ресурсів і найбагатшим джерелом ретроспективної інформації. Протягом багатьох років Донецька обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ) ім. Н. К. Крупської співпрацює з Державним архівом Донецької області (ДАДО).

Процеси, що відбуваються в суспільстві, вносять істотні зміни в спільну роботу бібліотеки й архіву. Співпраця здійснюється за різноманітними напрямками діяльності:

наукові розвідки із проблем історичної тематики за запитами користувачів; підготовка й участь у міжнародних, обласних і загальноміських заходах, науково-практичних конференціях, семінарах, виставках; реалізація спільних видавничих проєктів; введення в науковий обіг архівних документів при підготовці бібліографічних покажчиків.

Неординарною подією в історії бібліотеки й архіву була участь у підготовці й проведенні міжнародного круглого столу "Повернення втрачених бібліотечних цінностей в Україну: проблеми, перспективи" з ініціативи Національної комісії з питань повернення культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України, Міністерства культури України, Національної парламентської бібліотеки України, Управління культури Донецької обласної державної адміністрації, що проходив 25–27 травня 1994 р. на базі Донецької ОУНБ. Основою для спеціальних досліджень цієї проблеми були фонди ДАДО. Дослідницькою групою з числа фахівців бібліотеки вивчалися архівні документи бібліотеки періоду Другої світової війни. У результаті пошуку були знайдені читацькі формуляри періоду окупації. Проаналізовано 845 формулярів. На особливо цінні видання був складений список для подальшої роботи в архіві й бібліотеці. І як результат пошуку – в бібліотеці були знайдені книги з печатками і штампами німецької окупаційної влади, була складена допоміжна картотека на 200 назв книг, що потребують подальшого розшуку.

Паралельно з пошуковою роботою проводилися консультації із ученими й краєзнавцями. Це дозволило виявити цікаві факти, пов'язані зі значимими подіями в історії становлення бібліотечної справи Донеччини, історії Донецької ОУНБ, які надалі стали поштовхом для більш глибокого вивчення історії бібліотеки. Так, зі спогадів краєзнавця М. С. Альтера стало відомо, про існування у каталог книг бібліотеки Юзівського товариства взаємодопомоги прикажчиків, що була однією із трьох бібліотек, на базі яких у 1926 р. створена Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської. Виявилося, що "Каталог бібліотеки читальні Юзівського товариства взаємодопомоги прикажчиків" (Катеринослав, 1910) зберігається в Російській державній бібліотеці в Москві. Сьогодні у фонді відділу краєзнавства зберігається копія цього видання, яке можна визначити як ядро фонду першої публічної бібліотеки Донецька.

Особливо плідною формою співпраці є реалізація спільних видавничих проєктів. Першим досвідом у видавничій діяльності можна назвати спільну роботу до 70-річчя утворення Донецької ОУНБ, що відзначалося в 1996 р. Початок вивченню історії бібліотеки поклала стаття краєзнавця М. С. Альтера "Первая в Юзовке". Факти, викладені в ній, вимагали не тільки вивчення друкованих джерел, але й архівних документів із фондів ДАДО. Це й стало найважливішим етапом дослідження. У результаті були

знайдені такі архівні документи, як Постанова Президії Сталінського окрвиконкому від 2 серпня 1926 р. "Про створення в м. Сталіно суспільної бібліотеки на базі бібліотеки клубу ім. Енгельса", "Про завершення місця будівництва театру й бібліотеки в місті Сталіно". Ці й інші документи, були внесені в бібліографічний покажчик "Донецька державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської: сторінки історії й сучасність: 1926–1996 рр.", виданий у 1996 р.

Співпраця бібліотеки й архіву триває й підготовки під час бібліографічних покажчиків, куди обов'язково включаються архівні документи.

2004 р. був знаменним як для православних жителів Донбасу, так і для Святогірської обителі. Свято-Успенський Святогірської чоловічий монастир святкував 350-річчя від дня заснування. У зв'язку із цим у березні 2004 р. на черговому засіданні Священного синоду Української православної церкви було ухвалено рішення про присвоєння Свято-Успенському Святогірському монастирю статусу лаври. У зв'язку зі значною увагою краян до цієї події був підготовлений бібліографічний покажчик "Православна перлина Донбасу: Свято-Успенська Святогірська Лавра". На основі аналізу архівних, історичних і літературних джерел укладачі вперше спробували об'єднати документи, які висвітлюють історію лаври, етапи формування її архітектурного комплексу, розвитку соціально-економічної й господарської діяльності, благородну місію духовних осіб. У фондах ДАДО було виявлено 10 важливих архівних документів цієї тематики, які були включені до покажчика.

Прикладом спільного проекту бібліотеки й архіву є видання біобібліографічного покажчика "Керманичі Донецького краю" до 75-річчя утворення Донецької області. Він містить інформацію про 38 керівників Донецького регіону за період з 1932 до 2007 р. Участь архіву в підготовці покажчика дала можливість використати раніше недоступні архівні документи, невідомі факти, рідкісні фотографії з особових справ. Завдяки аналізу й вивченню архівних і друкованих документів було створено покажчик, який дає можливість простежити історію розвитку краю з 30-х рр. XX ст. до теперішнього часу через діяльність керівників області.

Ще одним напрямком взаємодії бібліотеки з архівними установами, музеями й місцевими краєзнавчими організаціями є дослідження генеалогічного характеру. У 2001 р. в бібліотеки відбулася установча конференція Донецького генеалогічного товариства (ДГТ). З цього часу Донецька ОУНБ стала закладом, де надається інформаційна і консультаційна допомога людям, які займаються пошуком свого коріння. З 2004 р. щорічно проводяться краєзнавчі читання, присвячені генеалогічній тематиці, за участю ДГТ. Неоціненну допомогу тим, хто займається генеалогією, надають архівні й музейні

установи Донецької області: зокрема ДАДО, архів управління Служби безпеки України в Донецькій області, Донецький обласний краєзнавчий музей.

Працюючи в архівних і музейних установах області, історики, краєзнавці, нащадки дворянських родів промисловців і підприємців Донбасу на краєзнавчих читаннях розповідають про результати своїх досліджень. Більшість цих заходів мають міжнародний характер. Значний інтерес громадськості міста й області викликали зустрічі з нащадками дворянських родів Долгорукових, Карпових, Мандрикіних, Туткевичів: Анджеем Вітольдом Словицки (Німеччина), Давидом Вачнадзе (Франція), Світланою Таптап'янц (Донецьк). У межах цих краєзнавчих читань проходять презентації книг про історію Юзівки–Сталіно–Донецька відомого краєзнавця В. П. Стьопкіна. Характерною особливістю всіх книг автора є використання архівних документів, які підтверджують об'єктивність й вірогідність викладеного матеріалу.

Бібліотека активно взаємодіє також з іншими центрами генеалогічних досліджень у Донецькій області, зокрема з Музеєм історії м. Горлівка. Так у 2008 р. на Горлівській щорічній міській конференції, присвяченій методиці генеалогічного пошуку, слухачі були поінформовані про роль Донецької ОУНБ у генеалогічних дослідженнях на Донеччині. А на сторінках збірника "Генеалогія горлівчан", що видається музеєм, співробітники бібліотеки, члени генеалогічного товариства публікують результати досліджень власних родоводів.

Прикладом взаємодії бібліотеки з архівними установами, музеями й місцевими краєзнавчими організаціями може бути дослідження "Генеалогічний пошук коріння роду Коломацких", що проводилося співробітником бібліотеки, членом генеалогічного товариства.

Пошук проводився одночасно за декількома напрямками – аналізувалися документи домашнього архіву, листи родичів, виявлялися відомості про походження прізвища в мережі Інтернет. Проводячи дослідження активно використовувалися каталоги й фонди краєзнавчого відділу бібліотеки й сектору рідких документів Донецької ОУНБ. Під час роботи в бібліотеці були виявлені публікації в збірниках і періодичних документах, що мають відношення до предків автора.

Відомості, отримані в результаті підготовчої роботи, дали поштовх для звернення дослідника до різних архівних установ: архіву СБУ в Донецькій області, ГАДО, Державного архіву Запорізької області (ДАЗО) і Російського державного військово-історичного архіву (РДВІА). Результати знайомства зі справою репресованого прадіда Е. Ф. Коломацького в архіві СБУ викладені в публікації "Долі прадідів: пошук генеалогічного коріння" у збірнику Музею історії м. Горлівка "Генеалогія горлівчан".

Працюючи з документами фонду № 34 "Юзовское Спасо-Преображенское братське училище" в ДАДО, а саме – з листами завідувача училища Бахмутського повітового відділення Катеринославської єпархіальної училищної ради, протоколами педагогічної ради братського училища, шкільними програмами, звітами про роботу училища за 1914–1919 рр., автору дослідження відкрилися абсолютно нові факти з біографії пращурів-вчителів. Результати цього дослідження були представлені у вигляді мультимедійної презентації на краєзнавчих читаннях "Сімейний літопис родів Донбасу" у 2009 р. й у декількох передачах на місцевому телебаченні й радіо.

Істотно доповнили, внесли корективи й змінили напрямок пошуку виписки з метричних книг, отримані з ДАЗО, й послужний список підпоручика імператорської армії Е. Ф. Коломацького із РДВІА. На сьогодні дослідження коріння Коломацьких триває.

Таким чином, спільна наукова й видавнича діяльність ДАДО і Донецької ОУНБ дозволяє вирішити проблеми вивчення історії регіону й бібліографічного забезпечення досліджень Донецького краю. У перспективі Донецька ОУНБ планує продовження співпраці з ДАДО як за допомогою традиційних, так і новітніх технічних засобів, удосконалюючи й знаходячи нові форми роботи для забезпечення оперативного й повного доступу до краєзнавчих інформаційних ресурсів.

Карпінська Т. В., м. Рівне

Електронна бібліотека «Історична Волинь»: шляхи формування

Обласні універсальні наукові бібліотеки володіють унікальними інформаційними ресурсами про край, є центрами акумуляції інформації про регіон – його природу, населення, господарство, історію і культуру.

У своїй статті І.В. Мілясевич зауважує: «...результати опитування вчених – краєзнавців Рівненщини, Волині, Житомирщини засвідчили, що їх цікавить інформація не тільки про окремі території, які відповідають встановленому зараз адміністративно-територіальному поділу, а фактичний та документальний матеріал про Волинську землю в цілому» [3, с. 18].

У 2007 році ініціативною групою обласних бібліотек було створено регіональне корпоративне об'єднання «Консорціум «Історична Волинь», метою діяльності якого було визначено формування у мережі Інтернет першої на території України регіональної електронної бібліотеки «Історична Волинь» (<http://istvolyn.info/>). Детально мету, основні завдання, етапи реалізації, структуру електронної бібліотеки «Історична Волинь» розглянула у своїй статті заступник з наукової роботи Рівненської державної обласної бібліотеки Р. М. Щербан [5].

Для об'єднання інформаційних ресурсів, що створювались за єдиними правилами усіма учасниками, розроблено ряд регламентуючих документів: «Положення про електронну бібліотеку «Історична Волинь»», «Положення про бібліографічну базу даних «Історична Волинь»», «Інструкція про взаємодію бібліотек при формуванні електронної бібліотеки «Історична Волинь»».

Партнерами консорціуму стали: Рівненська державна обласна бібліотека, Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олени Пчілки, Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського. До проекту одразу ж приєдналися Рівненський обласний краєзнавчий музей та Державний архів Рівненської області. Активну участь у формуванні електронної бібліотеки приймає Державна історична бібліотека України, яка надсилає бібліографічні описи документів, що пов'язані з історичною Волиню. До формування бібліографічної бази даних «Історична Волинь» приєдналася також обласна бібліотека ім. М. Горького (м. Брест, Білорусь) та Воєводська публічна бібліотека міста Ольштин (Польща). Така взаємодія між усіма партнерами консорціуму здійснюється на основі обміну ISO-файлами, JPEG-файлами, PDF-файлами та Word-файлами електронною поштою.

На сьогоднішній день до формування електронної бібліотеки приєдналися такі дослідники Волинської, Житомирської, Рівненської, Хмельницької областей, як: кандидат наук, доцент Національного університету «Острозька Академія» В. Атаманенко, заступник директора з наукової роботи Нетішинського міського краєзнавчого музею Т. Вихованець, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника м. Острога, член правління Всеукраїнської спілки краєзнавців М. Манько, голова Рівненського обласного краєзнавчого товариства Всеукраїнської спілки краєзнавців, літературознавець, журналіст І. Пашук, реставратор кераміки Державного історико-культурного заповідника м. Острога, завідувач сектору археології Нетішинського міського краєзнавчого музею О. Романчук, завідувач відділу етнографії Рівненського обласного краєзнавчого музею А. Українець, директор Музею книги та друкарства м. Острога С. Позіховська, старший науковий співробітник відділу етнографії Рівненського обласного краєзнавчого музею Т. Пархоменко, кандидат архітектури, доцент кафедри архітектури Національного університету водного господарства та природокористування О. Михайлишин, кандидат філологічних наук, письменник, науковець І. Павлюк, кандидат історичних наук, вчений секретар Національного університету «Острозька Академія» І. Шостак, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

М. Бармак та багато інших.

Протягом 2007-2009 рр. проводилось наповнення зведеної бази даних бібліографічних записів документів, що формується бібліотеками-учасницями на основі програмного забезпечення «ІРБІС». При цьому кожна з бібліотек-учасниць проводить ґрунтовне обстеження фондів книг, періодичних видань, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, картографічних документів та ін. у ретроспективі та нових надходжень (обласних архівів, музеїв, бібліотек), здійснюючи при цьому бібліографічний опис таких документів відповідно до нового ДСТУ 7.1: 2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

Електронна бібліотека «Історична Волинь» посідає важливе місце в системі краєзнавчих інформаційних ресурсів про Волинську землю. Користувачі постійно звертаються до такого джерела інформації, оскільки таким ресурсом зручно користуватися, пошук можна вести за допомогою ключових слів, з можливістю одночасного доступу до електронного документа декількох споживачів.

Доступ до електронної бібліотеки здійснюється через сайт у мережі Інтернет, який поділений за відповідними розділами, а саме: «Учасники проекту», «Новини», «Контакти», «Пошук», «Читальний зал», «Фотогалерея», «Електронний каталог», «Відео – історія Волині», «Дослідники Великої Волині».

У 2009 році на сайті було започатковано нові розділи електронної бібліотеки: «Дослідники Великої Волині» та «Відео – історія Волині». Розділ «Дослідники Великої Волині» включає в себе інформацію про авторів, які є партнерами електронної бібліотеки. Про них подаються короткі біографічні відомості, напрямки наукових досліджень, перелік основних наукових робіт та контактна інформація. Розділ «Відео – історія Волині» включає відеодокументи про Волинь – її історію, пам'ятки архітектури, книгодрукування, історія міст видатних діячів.

У розділі «Новини» електронної бібліотеки оперативно розміщується інформація про пам'ятні дати, нові книги, що надійшли до бібліотек-учасниць, відомості про конференції, виставки, презентації, семінари, урочистості, заходи, що проходять на території історичної Волині.

Розділ «Читальний зал» електронної бібліотеки «Історична Волинь» вміщує повні тексти документів рідкісних та цінних видань, а також передані авторами комп'ютерні версії праць з дозволом їх часткового чи повного використання. Під час роботи з електронними версіями друкованих документів, які передаються для електронної бібліотеки за згодою авторів та організацій, враховується, що вони є продуктом інтелектуальної власності індивідуального або колективного автора, видавництва,

організації та охороняються Законом України «Про авторське право та суміжні права». Тому для такої роботи працівниками бібліотек-учасниць було розроблено «Договір про право на інформацію». Повні тексти документів на сьогоднішній день надсилаються на адресу електронної пошти Рівненської державної обласної бібліотеки (istvolyn@libr.rv.ua), працівниками якої проводиться їх опублікування у мережі Інтернет.

У планах подальшого розвитку електронної бібліотеки – розширення кола установ, організацій та окремих авторів, що беруть участь в формуванні бібліотеки, оцифрування фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею та Державного архіву Рівненської області, що представляють особливу цінність, а також видання бібліографічного покажчика документів про Волинь спільно з воєводською публічною бібліотекою міста Ольштин (Польща).

Список використаної літератури:

1. Астапенко Т. С. Электронная библиотека местных зданий в системе информационных краеведческих ресурсов / Т. С. Астапенко // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире : новые технологии и новые формы сотрудничества : 9-я междунар. конф. "Крым 2002" : материалы конф. – М., 2002. – Т. 1 – С. 284-286.
2. Мілясевич І. В. Створення банку бібліографічної інформації про Волинь (проблеми та перспективи) / І. В. Мілясевич // Пріоритетні напрямки розвитку бібліотечної справи в Україні : міжрегіон. наук.-практ. конф., 24-25 берез. 1993 р. : тез. доп. та повідомлень / Рівнен. держ. обл. б-ка ; Рівнен. держ. ін-т культури. – Рівне, 1993. – С. 18-19.
3. Назарьева С. Создание библиотечных корпораций: проблемы и перспективы / С. Назарьева // Бібл. форум України. – 2008. – №2. – С. 12-14.
4. Щербан Р. Сучасний підхід до збереження історичної спадщини Волині / Р. Щербан // Бібл. форум України. – 2008. – №3. – С. 33-35.

Ксендзук Е., м. Луцьк

Бібліотечне краєзнавство як важлива складова історико-краєзнавчої діяльності на Волині (З досвіду Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки)

У період становлення української державності виняткова роль належить краєзнавству як галузі людської діяльності, спрямованій на всебічне вивчення краю. Краєзнавство поділяється на види за певними ознаками класифікації, одна з них – організаційна. Серед організаційних форм краєзнавства є державне і громадське. Важливе місце в структурі державного краєзнавства посідають музеї, архіви та бібліотеки. Громадське краєзнавство базується на добровільному вивченні краю окремими краєзнавцями-аматорами, котрі діють або самостійно, або об'єднуються в різні громадські організації. За інституціональною ознакою краєзнавство є музейне, архівне, бібліотечне, вузівське і т.д. Різноманітні його види за змістовою ознакою, зокрема, це історичне краєзнавство. Пізнання історії краю, його духовних, моральних, культурних цінностей і

традицій неможливе без рукописних та друківаних документів, що зберігаються в бібліотеках, архівах, музеях. Пошук, опис, систематизація документальних джерел – такі основні завдання ставить історичне краєзнавство перед бібліотечною діяльністю. У даному повідомленні буде розглянута співпраця Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки з регіональними установами та організаціями у здійсненні історико-краєзнавчих досліджень.

Саме у цій бібліотеці в 1986 році був організований клуб „Краєзнавець”, який об’єднав понад 50 краєзнавців з усієї Волині, дав поштовх створенню у 1989 році Волинського обласного товариства краєзнавців (до речі, Всеукраїнська спілка краєзнавців оформилася у 1990 році). Незмінним головою товариства (а попередньо – і клубу) є Г. Бондаренко – член-кореспондент Української Академії історичних наук. Автор цього повідомлення входить до складу правління товариства, була делегатом III з’їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців. Результатами історико-краєзнавчих досліджень товариства та державних організацій є статті, монографії, бібліографічні посібники, доповіді і повідомлення на конференціях.

Першу спільну науково-практичну конференцію з обласним товариством краєзнавців, обласною організацією Національної спілки письменників України, Волинським краєзнавчим музеєм та Колодяжненським літературно-меморіальним музеєм Лесі Українки бібліотека провела до 150-ї річниці від дня народження української письменниці, етнографа, фольклориста, громадської діячки Олени Пчілки у 1999 році. Видано науковий збірник матеріалів конференції під назвою «Олена Пчілка і Волинь» [5]. Сюди ввійшли, зокрема, публікації К. Блащук „З історії Волинської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки”, Е. Ксендзук „Бібліографія матеріалів про Олену Пчілку (1994-1999 рр.)”.

До 160-річчя від дня народження Олени Пчілки (2009 р.) організовано історико-краєзнавчу конференцію «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині» [3]. Працівники ОУНБ представили на цю конференцію наукові повідомлення про історію присвоєння імені Олени Пчілки головній книгозбірні області, про твори письменниці та літературу, їй присвячену, у фондах бібліотеки, про бібліографування цих документів, про регіональні веб-ресурси, які містять інформацію про відому краянку, а також повідомлення про соціокультурну діяльність бібліотек області з вшанування пам’яті Олени Пчілки та родини Косачів. Слід зазначити, що на конференцію подали свої матеріали і представники Державної історичної бібліотеки України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

В області регулярно відбуваються історико-краєзнавчі конференції під загальною назвою «Минуле і сучасне Волині та Полісся» (всього їх було понад 30), видаються наукові збірники їх матеріалів. У 2005 р. Волинська ДОУНБ ім. Олени Пчілки з нагоди свого 65-річчя спільно з обласним товариством краєзнавців, Волинським краєзнавчим музеєм, Державним архівом області та інститутом післядипломної педагогічної освіти організувала і провела наукову історико-краєзнавчу конференцію „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краї” [4]. На конференцію надійшло 90 повідомлень, різних за наповненням, глибиною розробки, але які в цілому стали значним внеском в регіональне книгознавство, бібліотекознавство та краєзнавство. Окремі дослідження науковців присвячені історії книги на Волині: від рукописної книги, діяльності першодрукарів до книги XIX ст. Велика група дослідників виявила інтерес до вивчення діяльності бібліотек у міжвоєнний період (20-30-ті роки XX століття). Історію ДОУНБ ім. Олени Пчілки, її структурних підрозділів вивчали бібліотечні працівники за архівними документами та спогадами. Бібліотекарі районних, деяких сільських та шкільних бібліотек стали авторами статей з історії своїх установ.

Підготовка повідомлень на історико-краєзнавчі конференції є одним із напрямків наукових досліджень працівників бібліотеки, їх внеском у спільну справу – краєзнавство. Це дослідження в галузі краєзнавчої бібліографії відповідно до тематики конференцій: з історії краю, окремих населених пунктів, про видатних діячів, чиї життєві шляхи пролягли через Волинь. Так, протягом 2005-2009 рр. підготовлені наукові розвідки на теми: „Стародавня і сучасна історія Ковеля: матеріали до бібліографії”, „Матеріали до бібліографії Волинського Полісся”, „Бібліографія з історії м. Каменя-Каширського”. Висвітлювалися на конференціях питання біобібліографії, присвяченої князям Володимиру Васильковичу та А. Курбському, Лесі Українці, Олені Пчілці, А. Кримському, Є.Шабліовському, О.Ошуркевичу, Н. Хасевичу. Усі статті ввійшли до наукових збірників матеріалів конференцій. Підготовлені на основі фонду та довідково-пошукового апарату бібліотеки, вони зацікавили багатьох дослідників, сприяли подальшому вивченню і осмисленню тих чи інших краєзнавчих тем.

Щороку, починаючи з 1991, спільно з Волинським краєзнавчим музеєм бібліотека видає „Календар знаменних і пам’ятних дат Волині”, у якому подаються матеріали про визначні події історії, громадсько-політичного і культурного життя області, ювілеї уродженців краю та видатних діячів, життя і діяльність яких пов’язані з Волинню. Кожен посібник відкривається хронологічним переліком пам’ятних дат року. Про основні події подаються: дата, назва, авторська текстова довідка і список літератури. У „Календарі” є покажчик імен видатних діячів, представлених у ньому, та список авторів, які брали

участь у написанні історичних і біографічних довідок. „Календар знаменних і пам'ятних дат Волині” користується незмінним попитом серед широких кіл громадськості. Він представлений і на веб-сайті бібліотеки.

Наукова робота Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки з краєзнавства, в т. ч. у співдружності з іншими установами та організаціями, висвітлювалася на одній із конференцій [1] і в періодиці [2].

Література

1. Ксендзук Е. Наукова діяльність Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки з питань волинізнавства (2001-2006 рр.) / Е. Ксендзук // Минуле і сучасне Волині та Полісся : Рожище і рожищенці в історії Волині та України : проблеми волинізнавства : матеріали XXIII обл. наук.-практ конф. – Луцьк, 2007. – С. 202-206.

2. Ксендзук Е. Наукові дослідження краєзнавчої тематики / Е. Ксендзук // Бібл. форум України. – 2007. – № 4. – С. 10-12.

3. Минуле і сучасне Волині та Полісся : Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині : матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки / Волин. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. Олени Пчілки та ін. – Луцьк, 2009. – 292 с. : іл.

4. Минуле і сучасне Волині та Полісся : розвиток бібліотечної справи в краї : матеріали XVI Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 65-річчю Волин. держ. обл. універс. наук. б-ки ім. Олени Пчілки; / Волин. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. Олени Пчілки та ін. – Луцьк, 2005. – 134 с. : іл.

5. Олена Пчілка і Волинь : матеріали наук.-практ. конф. / Волин. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. Олени Пчілки та ін. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – 111

Михайлова О.В., м.Київ

До питання про сучасну регламентацію краєзнавчої бібліотечної діяльності

Розвиток інформаційних технологій, системи електронних комунікацій і масове використання Інтернет-ресурсів у повсякденному та науковому житті призвели до суттєвих змін як в уявленнях людства про навколишній світ, так і в професійній діяльності. Формування інформаційного суспільства суттєво вплинуло на діяльність бібліотек загалом та краєзнавчу роботу зокрема: бібліотеки сьогодні отримали більше можливостей щодо збагачення складу краєзнавчих ресурсів, форм і засобів обслуговування користувачів. Одночасно змінився статус регіональних публічних бібліотек, які перетворилися в комунальні заклади і мають враховувати в своїй роботі вимоги місцевих держадміністрацій.

За час, що пройшов від прийняття останнього варіанту „Положення. про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України” (1996), бібліотеками накопичений позитивний досвід краєзнавчої діяльності. Значною мірою завдяки вказаному документу удосконалено організацію фондів краєзнавчих документів і

місцевих видань, склалася досить чітка система краєзнавчих бібліографічних посібників, оформився зведений краєзнавчий довідково-пошуковий апарат, а науково-дослідна діяльність стала підґрунтям будь-яких нововведень у сфері краєзнавчої бібліотечної діяльності (далі – КБД).

З'ясуванню реального стану КБД мав сприяти моніторинг сучасних тенденцій у цьому напрямку, який проведений Державною історичною бібліотекою України в 2008 році [1].

За його підсумками виявлено ряд проблемних організаційних питань: необхідність чіткого розмежування функцій головних методичних центрів з бібліотечного краєзнавства – Національної парламентської бібліотеки України і Державної історичної бібліотеки України, а також Харківської і Одеської наукових бібліотек з відповідними обласними науковими бібліотеками, розширення переліку функцій головних регіональних бібліотек у відповідності з реальними становищем, більш докладне розкриття функцій централізованих бібліотечних систем (або бібліотек які виконують їх роль) та ін.

Таким чином, виникла необхідність поліпшення регламентації КБД, тож саме нове „Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і туризму України”, на наш погляд, має визначити організаційні засади, уточнити її зміст і завдання відповідно до наукової концепції бібліотечного краєзнавства та сучасних інформаційних потреб суспільства.

Передусім, на наш погляд, у цьому документі бажано закріпити формулювання про цілі і напрями КБД, які наведені доктором педагогічних наук Н.М. Кушнарєнко у її підручнику з бібліотечного краєзнавства [2, с. 128].

Безумовно, краєзнавча діяльність окремої бібліотеки має відповідати завданням і функціям, закріпленим у Статуті цієї бібліотеки. З цієї причини у запропонованому проекті „Положення...” ще не прописані функції Національної парламентської бібліотеки України. Сподіваємося на конструктивні пропозиції від цієї поважної установи у визначенні свого місця в організаційній структурі бібліотечного краєзнавства.

Питання розмежування сфер відповідальності Харківської та Одеської державних наукових бібліотек з обласними універсальними бібліотеками у м. Харкові та м. Одесі – одне з найскладніших. В проекті „Положення...” лише окреслено ряд краєзнавчих функцій названих бібліотек, однак це не виключає додаткових домовленостей на місцевому рівні щодо корпоративності у створенні краєзнавчого довідково-пошукового апарату, повнотекстових баз даних краєзнавчих документів, бібліографічних посібників тощо. Як засвідчує практика, найбільш вдалим прикладами корпоративної діяльності є ті, коли її ініціаторами виступають суб'єкти корпоративної каталогізації (Кіровоградська,

Чернівецька, Миколаївська ОУНБ), електронна бібліотека „Історична Волинь” (Рівненська, Волинська, Житомирська, Тернопільська ОУНБ). Можливо, і ці питання слід закріпити у Положенні.

До списку функцій Національної бібліотеки для дітей, а також обласних бібліотек для дітей внесені зміни у відповідності з пропозиціями поданими Національною бібліотекою для дітей під час моніторингу: наприклад, замість „формують банки краєзнавчих даних” – „формують банки краєзнавчих даних; створюють корпоративні інформаційні проекти з питань краєзнавства; вторинні електронні ресурси” або замість „пропагують краєзнавчу літературу” – „сприяють освіті та патріотичному вихованню дітей та молоді шляхом використання краєзнавчих документів у виховній роботі, поширення знань про розвиток краю засобами масової роботи”.

Перелік функцій загальнодоступних універсальних (наукових і масових) бібліотек, які відіграють провідну роль у налагодженні системної краєзнавчої діяльності, координуючи її з бібліотеками інших типів і видів на національному, регіональному і місцевому рівнях подано у відповідності з даними дослідження і останніми розробками провідних науковців країни в галузі бібліотечного краєзнавства [2, с. 119]. Так, наприклад, ОУНБ визначені як головні координатори краєзнавчої діяльності бібліотек краю, які збирають і поширюють відомості про краєзнавчі ресурси регіону, закріплена їх роль як регіонального депозитарію краєзнавчих документів. Змінено формулювання щодо відображення відомостей про краєзнавчі документи у довідковому апараті: вилучено конкретні вказівки щодо Зведеного краєзнавчого каталогу і каталогу місцевих видань, а також створення фактографічних банків даних. Обумовлено це тим, що за даними дослідження за останні десять років чи не найбільші зміни відбулися саме в краєзнавчому довідково-пошуковому апараті: набувають все більшого значення електронні форми відображення відомостей про документи – каталоги, бази даних (бібліографічні, як правило тематичні, фактографічні, повнотекстові). Поширена практика співіснування традиційного карткового і електронного варіанту. Нова редакція „Положення...” дозволяє кожній бібліотеці проводити власну політику у цьому аспекті.

Щодо поширення краєзнавчих знань, то формулювання „популяризують краєзнавчі документи засобами бібліотечної роботи” змінено на „поширюють краєзнавчі знання, популяризують краєзнавчі інформаційні ресурси” і доповнено тезою „видають довідники та путівники з краєзнавчих ресурсів регіону”, що більше відповідає реальній діяльності бібліотек.

В пункт про методичну роботу додано аналітичні функції ОУНБ, зазначено і її роль в забезпеченні підвищення кваліфікації працівників бібліотек області.

Основне навантаження по виконанню покладених на ОУНБ функцій, звичайно, припадає на спеціалізований підрозділ – краєзнавчий відділ (сектор). Однак, зважаючи на те, що краєзнавство є комплексною дисципліною, до виконання цих функцій долучаються й інші відділи бібліотеки. Тому в проекті нового „Положення...” в якості Додатку вперше пропонується „Примірний розподіл функцій краєзнавчої бібліотечної діяльності між структурними підрозділами ОУНБ”. На нашу думку, це допоможе бібліотекам у подальшій розробці власних регламентуючих документів.

Важливо, що проекти „Положення...” значно розширені і уточнені функції централізованих бібліотечних систем і публічних бібліотек. Наприклад, закріплена їх участь в корпоративній каталогізації краєзнавчих документів, так само їх роль як посередників, що забезпечують надання інформації про краєзнавчі ресурси інших бібліотек регіону і доступ до неї. З урахуванням цього принципово змінено тезу про формування довідкового апарату: замість „організують довідково-бібліографічний апарат (зведену краєзнавчу картотеку в центральній бібліотеці та краєзнавчі картотеки в бібліотеках філіалах) – „відбивають в краєзнавчому довідково-бібліографічному апараті (КДБА) відомості про краєзнавчі документи щодо території незалежно від місця зберігання (за можливості зі вказівкою на місцезнаходження)”, а також до функцій публічної бібліотеки додано тезу – „збирає та надає інформацію про краєзнавчі ресурси (склад та умови доступу), що містяться в інших бібліотеках та установах своєї території та за її межами”.

Слід зазначити, що під час розробки проекту „Положення...” було докладно вивчено досвід російської бібліотечної спільноти. Звернення саме до російського досвіду є, на наш погляд, цілком виправданим, адже впродовж багатьох десятиріч бібліотечна справа України і Росії розвивалася за єдиними стандартами. На зламі епох бібліотеки обох країн стикнулися зі схожими проблемами, зокрема, необхідністю швидкого включення до світового інформаційного простору за відсутності належної основи. Бібліотеки однаково самостійно шукали своє місце в суспільстві, що зазнало великих трансформацій, та накопичували власний досвід. Не вбачаючи сенсу в примусовій стандартизації згори, Російська бібліотечна асоціація, наприклад, розробила „Руководство по краеведческой деятельности центральной библиотеки субъекта Российской Федерации (области, края)”, а також „Руководство по краеведческой деятельности муниципальных публичных библиотек (централизованных библиотечных систем)” [3]. В цих документах зазначено, що їх ціль „упорядочение краеведческой деятельности ... библиотек ..., закрепление сложившихся в библиотеках рациональных и эффективных форм и методов и отражение новых возможностей, связанных с меняющимися общими условиями и задачами работы

библиотек... Руководство может быть использовано в качестве основы для разработки аналогичных документов в конкретных ... библиотеках ... с учетом своеобразия традиций, возможностей и задач этой деятельности". Згадані документи є не скільки нормативними, скільки методичними, в яких, окрім загальних положень і переліку функцій, розкривається наповнення кожного напрямку краєзнавчої діяльності детально йдеться про те, що саме включає краєзнавчий фонд, довідково-бібліографічний апарат, бібліотечне і бібліографічне обслуговування користувачів, науково-дослідна і методична робота.

Таким чином, сьогодні відкритим є питання, а чи потрібні українським бібліотекам подібні документи замість „Положення” або в додатках до нього? Можливо, українська бібліотечна спільнота потребує лише чіткого визначення функцій для кожного виду бібліотек та їх розмежування між основними книгозбірнями регіону. На наш погляд, методичні і технологічні аспекти КБД нині детально висвітлені в методичних посібниках Державної історичної бібліотеки України, наукових працях Н. Кушнарєнко, І. Мілясєвич, В. Петрикової та ін., слід лише активно використовувати ці праці у повсякденній краєзнавчій роботі книгозбірень.

Література:

1. Сучасні тенденції в краєзнавчій діяльності бібліотек (за матеріалами дослідження) // Краєзнавча робота в бібліотеках України: Інформ. бюл. / Держ. іст. б-ка України. – С. 19-80.
2. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство: Підручник / Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2007. – 502 с.
3. Российская библиотечная ассоциация [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – [СПб.], сор. 2005-2008. – Режим доступа: <http://www.rba.ru/or/od/index.html>

Мілясєвич І. В., м. Рівне

До дискусії з приводу назви основних краєзнавчих каталогів ОУНБ

Однією з основних функцій обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) як центрів бібліотечного краєзнавства в області є виявлення та облік всієї інформації про літературу, присвячену краю та видану на його території. Ця архіважлива для краєзнавців інформація відображається у двох основних краєзнавчих каталогах – зведеному краєзнавчому каталозі (ЗвКК) та зведеному каталозі місцевих видань (ЗвКМВ), які почали створюватись в ОУНБ України ще в кінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття. Проте, незважаючи на унікальність та важливість цих каталогів (адже, крім ОУНБ, жодна інша бібліотека України не створює нічого подібного), до сьогоднішнього дня низка важливих методичних прийомів їх ведення залишається не вирішеною. Однією з дискусійних проблем є дефініція назв цих каталогів. Тому зупинимось на розгляді цього питання.

Інформація про необхідність створення ЗвКК як головної частини краєзнавчого

ДБА ОУНБ вперше з'явилась у „Положенні про краєзнавчу роботу обласних, крайових і республіканських бібліотек” 1959 р. [1], а детальні вказівки з методики його ведення були викладені у методичному посібнику „Краєзнавча робота обласних бібліотек” 1961 р.[2]. В обох документах цей каталог називають просто „краєзнавчий каталог”. Автори підручника з краєзнавчої бібліографії [4] О.В.Мамонтов і М.М.Щерба вживають назву „каталог краєзнавчої літератури”, хоча в окремих публікаціях цих авторів часто вживається назва „зведений краєзнавчий каталог”. В останньому методичному посібнику ДІБ України „Краєзнавча діяльність бібліотек” [3] та підручнику Н.М.Кушнарєнко „Бібліотечне краєзнавство”[5] цей каталог названий „зведеним систематичним краєзнавчим каталогом (ЗвСКК)”. Хоча в деяких інших публікаціях цих авторів він називається ЗвКК. То яка ж з цих назв є правильною?

На нашу думку, правильною є назва „зведений краєзнавчий каталог”. По-перше, цей каталог є зведеним, бо відображає всю краєзнавчу літературу незалежно від місця її знаходження, тобто інформує про фонди багатьох бібліотек, архівів, музеїв тощо. Тому назви „краєзнавчий каталог” та „каталог краєзнавчої літератури” не є повноцінними. По-друге, цей каталог, згідно з вимогами, складається з трьох частин: систематичної, топографічної, персональної. Таку його структуру не заперечують і автори терміну „зведений систематичний краєзнавчий каталог” [5, с. 269], хоча пропонують ліквідувати топографічну і персональну частини. Ліквідувавши ці частини, дійсно, можна перейменувати ЗвКК у ЗвСКК. Але потрібно враховувати реалії практики: переважна більшість ОУНБ України веде всі три частини ЗвКК. Тому перейменувати каталог, використовуючи назву тільки однієї його частини, абсолютно недоречно. Це спотворить його сутність.

Єдиний сумнів викликає останнє слово з його назви – „каталог”. У „Короткому термінологічному словнику із бібліографознавства та соціальної інформатики” [11] зазначено, що каталог відображає окремо видані твори друку, а картотека – переважно, їх частини. Як відомо, ЗвКК подає інформацію не тільки про книги, брошури, карти та інші окремо видані твори друку, але й про статті з газет, журналів, збірників, видань, що продовжуються. Тому, дотримуючись цих теоретичних канонів, зведений краєзнавчий каталог потрібно називати зведеною краєзнавчою картотекою. Але, враховуючи той факт, що вже півстоліття ця частина краєзнавчого ДБА називається каталогом і ця назва надійно увійшла не тільки в науковий обіг, але й у свідомість бібліографів-краєзнавців та читачів наукових бібліотек, потрібно задуматись, чи варто вносити цю корективу у назву ЗвКК.

Дещо складнішим є питання про назву ЗвКМВ. У методичному посібнику 1961 р. єдиного каталогу місцевих видань не передбачено. Тут рекомендується всі твори друку,

видані на території області, відображати у двох відокремлених каталогах: хронологічному каталозі книг, виданих місцевими видавництвами, і картотеці місцевих періодичних та продовжуваних видань [2, с. 50-52]. Автори підручника з краєзнавчої бібліографії [4] А.В. Мамонтов та М.М.Щерба вважають такий розподіл не доцільним, так як ці частини краєзнавчого ДБА мають єдині цілі, завдання, джерела виявлення тощо, тому зазначають, що „...вполне правомерно рассматривать [его] как единый каталог местных изданий” [4, с. 169]. Тому у своїх публікаціях вживають єдиний термін „каталог місцевих видань” (див., наприклад, [6]). Тим більше, що слово „картотека” по відношенню до бібліографування періодичних та продовжуваних видань зовсім не придатне, бо тут подаються описи окремовиданих творів друку (газет, журналів, бюлетенів, „Праць..”, „Звітів...” і т.п.), а не їх частин.

У підручнику Н.М. Кушнарєнко „Бібліотечне краєзнавство” [5] та методичному посібнику ДІБ України „Краєзнавча діяльність бібліотек” [3] з’являється нова назва „зведений каталог (картотека) місцевих документів”. Ця ж назва зафіксована і в тезах А. Соляник [7].

З приводу першого слова цієї назви сумнівів і заперечень ніяких немає. Основна функція цього каталогу – з максимальною повнотою відображати документи, видані на території краю незалежно від місця їх зберігання. Отже, без сумніву, каталог є зведеним. Щодо понять „каталог” і „картотека” ми вже висловились вище. Хоча у формулюванні згаданих авторів абсолютно не зрозуміла доцільність введення у назву двох різних за значенням слів („каталог” і „картотека”), одне з яких подається у дужках як синонім іншого.

Серйозного уточнення та аналізу вимагає останнє слово назви каталогу „... місцевих документів”. У всіх попередніх наукових, навчальних, методичних публікаціях різних авторів вживається словосполучення „місцеві видання”, „місцеві твори друку”. Тому торкнемось деяких термінологічних проблем документознавства.

Згідно з останніми теоретичними дослідженнями з документознавства до поняття „документ” відноситься дуже широке коло джерел [9], які за значенням поділяються на декілька категорій. Серед них Документ ІУ – „матеріальний об’єкт, у якому поданий будь-який запис інформації, який може бути виконаний будь-яким розробленим людиною способом” [9, с.21]. Саме Документ ІУ є тим значенням поняття „документ”, що використовується в бібліотечній та архівній справі, бібліографічній та науково-технічній діяльності. Проте поняття „запис інформації” є досить широким і охоплює різні способи запису (не тільки письмову фіксацію слів, але й фіксацію інформації графічними знаками: ноти, картографічні матеріали, графіки, креслення тощо, а також записи звуку,

кінематографічних зображень тощо) [9, с.21]. Крім того, окремі вчені ще більш розширюють це поняття і вважають, що визначення документа, як записаної інформації „... дозволяє зараховувати до нього всі матеріальні об'єкти, які можуть бути використані для передачі інформації у суспільстві (в тому числі, експонати музеїв, архітектурні пам'ятки, зразки порід і т.п.)” [10, с. 20].

Не будемо заглиблюватись у теоретичний аналіз, але для з'ясування правильної назви каталогу розглянемо ще питання про те, які документи відображаються у ньому і чи повністю вони відповідають значенню Документа ІУ, про яке йшлося вище.

У методичному посібнику „Краєзнавча робота обласних бібліотек” 1961 року [2] рекомендується включати до каталогу місцевих видань тільки книги, брошури, газети, журнали та продовжувані видання. Тобто *частину документів* (категорії Документ ІУ), які відносяться до творів друку.

У статті О.В.Мамонтова [6] досить детально розглянуте питання про відбір документів до каталогу. Базуючись на положенні „...важнейшее требование, предъявляемое к каталогу местных изданий, - отражение в нём с максимальной полнотой всей *печатной продукции*, выходящей на территории края” [6, с. 89], автор пропонує відобразити в каталозі не тільки книги, періодичні і продовжувані видання, але й всі інші види місцевої друкованої продукції (карти, ноти, графіку тощо).

Не заперечує проти такого відбору і проф. Н.Кушнарєнко. В її підручнику [5] у розділі, присвяченому каталогу місцевих видань, мова йде тільки про опубліковані документи: книги, періодичні, продовжувані видання, афіші, карти, ноти, плакати тощо [5, с. 278]. Аналогічної позиції дотримуються і автори методичного посібника „Краєзнавча діяльність бібліотек” [3].

Отже, каталог місцевих видань згідно з позиціями всіх згаданих авторів повинен включати інформацію тільки про місцеві видання (твори друку), а не про всі документи (у значенні Документ ІУ). Ніхто не заперечує, що всі ці джерела відносяться до поняття Документ ІУ, але вони становлять тільки частину того широкого кола документів, які виражають значення цього поняття.

У тезах А.Соляник [7] вперше запропоновано для підвищення інформативності каталогу включати до нього „... інформацію не тільки про видання, але й про *неопубліковані місцеві документи*, що надходять в ОУНБ, *про документи на найновіших носіях інформації*, питома вага яких у регіональних документних потоках зростає” [7, с. 30]. Проте автором не уточнено, що відноситься до цих неопублікованих документів. А відповідно до назви цього поняття воно включає дуже широке коло джерел, весь обсяг яких немислимо і непотрібно відображати у каталозі. Тим більше, що у зазначених тезах

чітко визначені основні функції КМВ, які стосуються тільки поняття „видання” та „твір друку”... КМВ в ОУНБ ... – інструмент контролю за повнотою надходжень *місцевого обов’язкового примірника*, основне джерело змістової та статистичної інформації з історії та сучасного стану *видавничої справи* у краї, найцінніша підтримка у створенні вичерпного репертуару дореволюційного, радянського та пострадянського *друку*” [7, с. 30]. Як бачимо, для „неопублікованих місцевих документів” у цьому переліку місця немає.

Що ж стосується „документів на найновіших носіях інформації” [7, с. 30], то вони теж можуть відноситись до поняття „видання”. Бо згідно з новими теоретичними розробками у галузі видавничої справи та документознавства видання можуть бути друкованими і не друкованими. До не друкованих видань відносяться і публікації на електронних носіях, і програмне забезпечення для персональних комп’ютерів, і публікації у мікро формах, і видання для сліпих шрифтом Брайля тощо [8, с. 188].

На нашу думку, заміна назви „каталог місцевих видань” на „каталог місцевих документів” є абсолютно недоцільною. Як відомо, бібліографія дуже точна наука, тому потрібні точні орієнтири у вирішенні методичних проблем і точні визначення, які відповідають цим орієнтирам. То для чого у назві каталогу підміняти конкретніше поняття „видання” широким і філософським поняттям „документ”? Теоретики повинні допомагати практикам, а не ускладнювати їх роботу.

Нагадаємо також, що основна функція каталогу місцевих видань відображати документи „... опубліковані на території певного краю”[5, с. 277] і „...служить надёжной основой успешной справочной работы ... по удовлетворению разнообразных запросов читателей, касающихся местной печати” [4, с. 87]. Якщо хтось вважає за необхідне змінити цю давню функцію каталогу місцевих видань, він повинен, по-перше, обґрунтувати своє рішення, по-друге, запропонувати інші критерії відбору матеріалу до нього. Поки що таких пропозицій у фаховій науковій літературі не спостерігалось.

У зв’язку з вищевикладеним вважаємо, що правильна назва каталогу – „зведений каталог місцевих видань”: „зведений”, бо подає інформацію з *фондів різних бібліотек, архівів, музеїв тощо*; „каталог”, бо подає інформацію про *окремо видані твори друку* (книги, брошури, газети, журнали, ноти і т.п.); „місцевих видань”, бо вміщує інформацію про *документи, надруковані на території краю*.

Література:

1. Положение о краеведческой работе областных, краевых и республиканских библиотек // Сов. библиогр. – 1959.- № 4.- С. 61 – 64.
2. Краеведческая работа областных библиотек: метод. пособие /ГБЛ.- М.: ГБЛ, 1961.- 176 с.

3. Краєзнавча діяльність бібліотек: метод. посіб. /ДІБУ; підгот.: В.П.Кисельова, З.Х.Мусіна, С.І.Смілянець.- К.: ДІБ України, 2002.- 208 с.
4. Мамонтов А.В. Краеведческая библиография: учебник /А.В.Мамонтов, Н.Н.Щерба.- М.: Кн. палата, 1989.- 216 с.
5. Кушнарченко Н.М. Бібліотечне краєзнавство: підручник /Н.М.Кушнарченко.- К.: Знання, 2007.- 502 с.
6. Мамонтов А.В. Каталог местных изданий в системе краеведческого аппарата областных библиотек /А.В.Мамонтов // Библиотеки СССР: Опыт работы.- 1965.- Вып. 30.- С. 86 – 92.
7. Соляник А. Про підвищення інформативності каталогу місцевих видань обласних універсальних наукових бібліотек /А.Соляник // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф.- К., 1997.- С. 30 – 31.
8. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця: практ посіб./М.Тимошик - К.: Наша культура і наука, 2005.- 560 с.
9. Швецова-Водка Г.М. Документ і книга в системі документальних комунікацій: моногр. /Г.М.Швецова-Водка /РДГУ.- Рівне, 2001.- 438 с.
10. Кушнарченко Н.Н. Документоведение: учебник /Н.Н.Кушнарченко.- 7-е изд. – К.: Знання, 2006.-
11. Короткий термінологічний словник із бібліотекознавства та соціальної інформатики /Г.М.Швецова-Водка, Г.В.Сілкова, Л.О.Черепуха та ін. – К.: Кн. палата України, 1998.- 116 с.

Останчук Ю.А., м. Рівне

Сучасний стан і перспективи розвитку краєзнавчих каталогів та картотек бібліотек вищих навчальних закладів

Важливе місце в системі каталогів і картотек бібліотек ВНЗ посідають краєзнавчі каталоги та картотеки, які відображають літературу, присвячену природним ресурсам, економіці, культурі певного краю (регіону, області, міста, району).

Краєзнавчі каталоги та картотеки бібліотек ВНЗ не були предметом окремого розгляду науковців, методистів та викладачів, що й спонукало до проведення даного дослідження. Дослідження проводилося на базі декількох бібліотек ВНЗ Західного регіону України: Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (НБ ЛНУ), Наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету (НБ РДГУ), Наукової бібліотеки Національного університету водного господарства і природокористування (НБ НУВГП), бібліотеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (ВНУ) та бібліотеки Острозької академії. Основна мета дослідження — проаналізувати сучасний стан краєзнавчих каталогів і картотек вузівських бібліотек та розробити науково обґрунтовані рекомендації для їх подальшого вдосконалення.

Дослідження показало, що кількість та види краєзнавчих каталогів та картотек, які ведуться у бібліотеках ВНЗ, є різними. Єдиних вимог до їх ведення бібліотеками ВНЗ немає. У різних бібліотеках організацією та веденням краєзнавчих каталогів та картотек займаються різні структурні підрозділи. У НБ ЛНУ відділом «Україністика» ведуться:

абетковий каталог (АК) краєзнавчої літератури, систематичний каталог (СК) краєзнавчої літератури. АК та СК іноземної літератури краєзнавчого змісту, тематична картотека статей краєзнавчого змісту. Науково-бібліографічним відділом цієї бібліотеки ведуться картотеки: персоналій, з історії ЛНУ та з історії НБ ЛНУ. Науково-бібліографічним відділом бібліотеки ВНУ ведеться краєзнавчий каталог. На сайті бібліотеки ВНУ представлено БД: "Фахові видання ВНУ" та "Праці викладачів ВНУ".

Довідково-інформаційним відділом НБ РДГУ ведуться картотеки: краєзнавча, наукових праць викладачів та з історії РДГУ.

У НБ НУВГП інформаційно-бібліографічним відділом ведуться картотеки наукових праць викладачів університету та з історії НУВГП. Краєзнавча картотека та картотека праць викладачів Острозької академії ведеться відділами: обробки та комплектування літератури, відділом періодики та бібліографічним відділом. Вважаємо, що є потреба розробити необхідний мінімум краєзнавчих каталогів та картотек для бібліотек ВНЗ.

Як відомо, краєзнавча бібліографія має забезпечувати споживачів інформацією з 3-х напрямів: 1) література про край (за змістом присвячена краю); 2) біобібліографія місцевих діячів (незалежно від змісту їхніх праць); 3) облік місцевих видань (незалежно від їхнього змісту). Відповідно, краєзнавчі каталоги та картотеки теж можуть створюватися за цими трьома напрямками. До цього часу краєзнавчими називали тільки каталоги та картотеки першого напрямку. Разом з тим, бібліографічна діяльність бібліотек ВНЗ розвивалася і в 2-му, і в 3-му напрямі, незалежно від завдань краєзнавства.

Тематика краєзнавчих каталогів та картотек бібліотек ВНЗ є багатогалузевою. Групування матеріалів в краєзнавчих СК систематичне. Зокрема, в СК НБ ЛНУ всі розділи сформовані відповідно до таблиць УДК. Однак для систематизації матеріалів краєзнавчих каталогів краще використовувати таблиці «ББК для краєзнавчих каталогів», розділи яких охоплюють всі питання, що стосуються життя краю. Необхідність створення спеціальної краєзнавчої схеми класифікації обумовлена тим, що з окремих галузей знання немає і не може бути краєзнавчої літератури і, разом з тим, є такі аспекти життя краю, які мають комплексний характер, що не відображається в традиційних схемах класифікації — УДК і ББК. Розстановка карток в межах кожного розділу каталогів абеткова.

У систематичній частини краєзнавчого каталогу бібліотеки ВНУ та краєзнавчій картотеці НБ РДГУ групування систематичне, за таблицями «ББК для краєзнавчих каталогів». У картотеках наукових праць викладачів НБ РДГУ, НБ НУВГП, НБ ЛНУ матеріал згруповано в абетковому порядку прізвищ викладачів. Розташування матеріалів всередині ділень в картотеках НБ РДГУ та НБ НУВГП — зворотньо-хронологічне, в НБ ЛНУ — абеткове.

Документацією на краєзнавчу картотеку в НБ РДГУ є «Паспорт-характеристика краєзнавчої картотеки». В бібліотеці Острозької академії, НБ НУВГП та в НБ ЛНУ документації на краєзнавчі каталоги та картотеки немає. Наявність паспорта-характеристики на картотеку є позитивним явищем, але в документації краєзнавчої картотеки НБ РДГУ можна відзначити певні недоліки, а саме: в паспорті нічого не сказано про характер картотеки, про середній приріст за останні 3 роки та про службові відомості, які мають бути занесені на основні картки картотеки. Немає в паспорті даних про час і характер редагування краєзнавчої картотеки.

Створюючи краєзнавчі каталоги та картотеки в бібліотеках ВНЗ, бібліотекарі керуються такими принципами: 1) матеріали мають бути цікавими та доступними; 2) мати зв'язок з життям, проблемами міста, району, області; 3) мати зв'язок з програмним навчальним матеріалом (доповнювати й розширювати його). На основі краєзнавчих каталогів і картотек бібліотеки організовують різноманітні форми обслуговування читачів, які вивчають свій край.

Разом з тим краєзнавчі картотеки бібліотек ВНЗ мають певні недоліки, а саме: не використовуються засоби наочної інформації та пропаганди цих каталогів і картотек; не всі картки стоять на своїх місцях; немає посилань та відсилань між розділами. В бібліотеці Острозької академії в краєзнавчій картотеці на каталожних картках пишуть БО згідно з ГОСТом 7.1—84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» і не використовується ДСТУ 7.1—2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», хоча в даний час вже треба перейти на новий стандарт бібліографічного опису.

Матеріали дослідження дозволяють запропонувати такі рекомендації:

У бібліотеках ВНЗ мають створюватися такі картотеки або бази даних: краєзнавча картотека (літератури про край в цілому), картотека про даний ВНЗ, картотека персоналій (праць викладачів та літератури про них), каталог видань університету. Електронний каталог може замінити всі перелічені картотеки та каталоги, якщо при його створенні буде врахована необхідність подання інформації у всіх зазначених напрямках. В іншому випадку потрібно буде створювати відповідні бази даних.

Не слід перевантажувати краєзнавчі каталоги та картотеки документами тимчасового характеру. Необхідно відображати літературу з історії краю; публікації з розвитку освіти, науки, культури, охорони здоров'я, про спортивні досягнення, демографічні проблеми; нариси та біографічні довідки про відомих людей, які народилися чи працювали на території краю: описи народних обрядів, звичаїв та традицій, які склалися в краї й втілені в культурі, художніх ремеслах, побуті, піснях; інформацію про місцеві підприємства; цитати з творів,

вірші поетів про рідний край та інші матеріали, які мають пізнавальний та пошуковий інтерес.

Необхідно розробити спеціальну документацію для краєзнавчих каталогів та картотек, передбачити їх редагування. Для систематизації краєзнавчих документів використовувати спеціальну схему класифікації краєзнавчої літератури. Використовувати, крім основних, довідкові та посилальні картки. Вести робочу картотеку «Методичні рішення», яка б допомагала дотримуватися єдиних принципів ведення краєзнавчих каталогів та картотек.

До краєзнавчих каталогів та картотек бібліотек ВНЗ необхідно розробити засоби пропаганди та інструкції щодо користування ними.

У майбутньому треба перевести традиційні краєзнавчі каталоги та картотеки в електронні, створити краєзнавчу бібліографічну базу даних та виставити її на Веб-сайті бібліотеки.

Павленко Р.І., Булах С.М., м. Київ

Краєзнавча діяльність медичних бібліотек України: важливий аспект науково-дослідницької роботи

Науково-дослідницька діяльність медичних бібліотек України підпорядкована національній інформаційній політиці держави, а саме, завданню чіткого функціонування всієї системи інформаційного забезпечення медичної науки і практики у відповідності до державних програм з проблем охорони здоров'я, зокрема, до міжгалузевої комплексної програми “Здоров’я нації”. Серед розмаїття проблем бібліотечного життя, які потребують наукового осмислення та обґрунтування, в загальному контексті сучасних пріоритетів особливого значення набуває краєзнавча діяльність бібліотек, на що наголошує указ Президента України № 35/2001 “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні”.

Традиційно, виконуючи притаманні бібліотекам краєзнавчі функції та спираючись на власний багаторічний досвід, медичні бібліотеки поступово розширюють тлумачення поняття краєзнавства, акцентують увагу на історичному підході у вирішенні цієї актуальної проблеми. Підвищення інтересу до вивчення історичної спадщини, яке спостерігається в усіх сферах суспільного життя, зумовило відповідну спрямованість більшості наукових розробок останніх десятиріч. У рамках широкомасштабної, розрахованої на тривалу перспективу програми “Медична україніка як складова частина документальної пам’яті України” бібліотеки мережі здійснюють комплекс заходів з накопичення, наукового опрацювання, збереження та популяризації всього інформаційного потенціалу галузі саме в історичному аспекті.

Формування та вивчення національної документальної медичної спадщини - основа краєзнавчої діяльності бібліотек. Використовуючи унікальну бібліографічну базу з питань історії медицини та охорони здоров'я, що акумулює в собі майже піввіковий науковий доробок ННМБУ та фахівців Товариства Істориків медицини України, Бібліотека створила ряд фундаментальних показників: „История медицины и здравоохранения Украины”, „Здравоохранение Киева и Киевской области”, „Медицинские работники Украины, удостоенные почетных званий”.

Виданням першого в історії охорони здоров'я нашої країни анотованого довідника „Медичні бібліотеки України” (1991) було започатковано планове, скоординоване вивчення найбільших медичних книгозбірень країни. Результатом наукового аналізу минулого і сучасного бібліотек галузі стали історичні нариси, підготовлені ННМБ України: „Державна наукова медична бібліотека: До 70-річчя заснування” та „Обласні наукові медичні бібліотеки України. Історія. Становлення. Сьогодення (1930-2005)”, які висвітлюють історію розвитку і сучасний стан головних науково-інформаційних та культурно-освітніх установ системи охорони здоров'я. На завершальному етапі - дослідження діяльності важливої ланки мережі медичних бібліотек - наукових бібліотек вищих медичних навчальних закладів України. Вагомий внесок у вітчизняне бібліотекознавство – дослідницька робота Донецької ОНМБ, присвячена історії діяльності медичних бібліотек регіону: „Актуальные вопросы развития медицинских библиотек Донбасса”. Потребам часу відповідають і розвідки з історії окремих медичних бібліотек України, здійснені в рамках підготовки до ювілейних подій у житті цих установ (ННМБ України, Чернігівська, Рівненська, Житомирська ОНМБ, наукова медична бібліотека автономної республіки Крим, Севастопольська міська медична бібліотека).

Предметом вивчення стають не тільки великі книгозбірні медичної літератури, але й бібліотеки окремих медичних установ країни: Одеського, Харківського державних медичних університетів, Житомирської обласної клінічної лікарні ім. О.Ф. Гербачевського, Чернігівського медичного коледжу.

Одним з найбільш перспективних напрямків реалізації загальнодержавної програми із збереження історичної пам'яті народу є проведення біографічних досліджень, які набули особливого значення і серед медичних бібліотек. Біобібліографічний словник – це не тільки підґрунтя фундаментальної історичної науки, але й видання, яке засвідчує певний рівень національної культури.

В тісній співпраці з провідними медичними установами свого регіону бібліотеки мережі беруть участь у підготовці видань вже широковідомих серій: „Славетні імена охорони здоров'я”, „Вчені фармації”, „Вчені морфологи” тощо. Наукові бібліотеки вузів

України забезпечують інформаційну підтримку створення галереї портретів представників професорсько-викладацького складу провідних вищих медичних учбових закладів країни. ННМБ України стала співавтором праці „Відомі постаті в медичній та демографічній статистиці України”. Серед напрацювань останніх років слід назвати такі видання, як „Професори Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького: 1784-2006” (Л., 2006), “Славетні імена Національного фармацевтичного університету. Ректори та професори: Нариси про життя та діяльність видатних учених Національного Фармацевтичного університету” (Х., 2005).

Біобібліографія посідає чільне місце в інформаційному полі медичної галузі. Медичні бібліотеки України надають особливого значення створенню і власних біографічних та бібліографічних ресурсів інформації. Виданням “Медицина в Україні. Видатні лікарі. Вип. 1. Кінець XVIII – перша половина XIX ст.”, ННМБУ в 1997 р. започаткувала серію біобібліографічних словників енциклопедичного характеру “Медична біографістика”, яка через призму творчих біографій яскравих особистостей розкриває процес становлення та розвитку української медичної науки і практики від найдавніших часів до наших днів. Кількість біографічних нарисів, представлених у випусках, що вже вийшли друком, становить понад 1000 персоналій вчених, дослідників, експериментаторів, практичних лікарів, які послідовно розвивали кращі традиції своїх попередників і заклали основи сучасної медичної науки і охорони здоров’я.

Історичну картину розвитку вітчизняної медицини, представлену в випусках цих серій, значно доповнюють наукові напрацювання, які проводять обласні наукові медичні бібліотеки України – справжні осередки історико-краєзнавчої роботи в регіонах. У рамках “Медичної біографістики” активно працюють головні галузеві бібліотеки майже всіх областей України. Серед них слід відзначити Чернігівську, Херсонську, Рівненську, Вінницьку, Житомирську, Хмельницьку, Полтавську, Чернівецьку обласні наукові медичні бібліотеки, а також головну медичну бібліотеку Автономної Республіки Крим. Як завжди, новаторським підходом відзначилось нове видання Чернігівської ОНМБ „Наші читачі – відомі лікарі Чернігівщини” (2008р.), в котрому представлено 100 імен медиків, професійне становлення яких пов’язане з головною медичною книгозбірнею регіону. Цікавий матеріал серії “Портрети земляків” присвячено одному із засновників медичного краєзнавства Чернігівщини, колишньому директору бібліотеки, бібліотекознавцю, науковцю – Матвію Дулі. Зараз бібліотека працює над підготовкою науково-бібліографічного довідника „Видатні діячі медицини – уродженці Чернігівщини”. Вагомий внесок у розвиток медичного краєзнавства та в медичну біографістику в цілому, авторське дослідження Закарпатської ОНМБ „Нариси з історії медицини Закарпаття. З

давніх часів до 40-х р. XX ст.”. Фахівці наукової бібліотеки Дніпропетровської державної медичної академії підготували і видали в 2009 р. історико-біографічний нарис „Наші ректори”.

За останні роки медичне краєзнавство збагатилось низкою покажчиків та біобібліографічних нарисів, присвячених окремим діячам вітчизняної медицини. Ось лише деякі з них: серія бібліографічних покажчиків та матеріалів присвячених видатному діячу соціальної гігієни, історику медицини С.А. Томіліну, покажчики присвячені вченому-новатору І.В. Буяльському, хірургу із світовим ім'ям, унікальній людині – Миколі Амосову (ННМБУ), видання до ювілею видатного хірурга, релігійного діяча В.Ф. Войно-Ясенецького (Кримська НМБ спільно з Кримською єпархією), бібліографічний покажчик „Медики Буковини, нагороджені преміями ім. В.В. Залозецького, С. Окуневської, Б.Л. Радзіховського” (Чернівецька ОНМБ). Житомирська ОНМБ в серії „Славні імена охорони здоров'я Житомирщини” видала покажчик, присвячений лікарю-пульмонологу, поетесі В.І. Бистрицькій. В серії „Медична еліта Дніпропетровщини” вийшов друком покажчик „Сосін Іван Микитивич” (2007р.), Хмельницька ОНМБ в серії „Знані медики Хмельниччини” підготувала видання “Пузич Ярослав Іванович” та “Бориско Олексій Семенович”, Івано-Франківська ОНМБ у 2007 р. презентувала бібліографічний покажчик, присвячений Генику Степану Миколайовичу.

Розглядаючи медичну біографістику як чи не найголовніший аспект краєзнавчої роботи, можна побачити якісно новий рівень більшості дослідницьких розробок, які виконуються на високому професійному рівні і носять по-справжньому науковий характер. Так, значною подією в культурному житті України стала книга, присвячена 175-річчю від дня народження великого сина України, талановитого поета, громадського діяча та лікаря за фахом – Степана Руданського (ННМБУ).

Як галузевий центр науково-дослідницької та історико-краєзнавчої роботи ННМБ України стала ініціатором створення нової серії видань, присвячених людям, життя яких є прикладом служіння медичній книзі. За 3 роки існування серії „Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографіях” вийшли друком видання, присвячені подвижникам медичної та бібліотечної справи: Раїсі Павленко, Юрію Віленському, Борису Криштопі, Ганні Матвєєвій, Василю Братусю. Спільно з Київським міським науковим інформаційно-аналітичним центром медичної статистики ННМБ України підготувала випуск, приурочений до пам'ятних дат, пов'язаних з іменами видатних вчених – діячів санітарної, медичної та демографічної статистики України: Аркадія Маркова, Лева Камінського та Михайла Птухи (2009р.).

Проведення історико-бібліотекознавчих досліджень дедалі набувають якісно нових

рис. Це, насамперед, значне збагачення репертуару досліджень історичної тематики, розширення кола дослідників незалежно від рангу бібліотек, активне залучення до творчого процесу бібліотек всіх ланок. Провідні бібліотеки медичної галузі беруть участь у великих колективних наукових розробках, зокрема, співробітники ННМБУ - учасники національних проєктів репрезентують нашу державу в світі: „Народжені Україною”, „Золота книга української еліти”, „Жінки України”, „Український біографічний словник” тощо. Краєзнавчий аспект діяльності медичних бібліотек охоплює майже всі напрями бібліотечної роботи: науково-дослідницьку, бібліографічну, видавничу, інформаційну, масову, а використання сучасних технологій дає можливість бібліотекам вирішувати цю актуальну проблему на якісно новому рівні.

Пацеля О.П., м. Київ

Галузеве краєзнавство – основа краєзнавчої діяльності бібліотеки (з досвіду роботи ДНАББ ім. В.Г.Заболотного)

Одним із аспектів краєзнавчої діяльності Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного є діяльність бібліотечного клубу «Національні святині», створеного у 1999 р. на честь відзначення першої річниці присвоєння бібліотеці імені академіка архітектури В.Г. Заболотного.

Мета створення клубу – досліджувати та популяризувати діяльність відомих та маловідомих особистостей, які зробили вагомий внесок для збереження архітектурно-будівельної спадщини України. За цей час проведено засідання клубу, присвячені діяльності таких особистостей: волинського архітектора першої половини ХХ ст. Л.М. Маслова (1999), українського архітектора В.В. Чепелика (2000), будівельника і києвознавця В.В. Ковалинського (2001), українських будівельників М.Д. Плехова (2002), Г.Я. Слободяника (2002), Б.В. Стефанова (2002), українського режисера документального кіно В.І. Соколовського (2002), архітектора, містобудівника і реставратора Меф. М. Дьоміна (2003), українського будівельника М.С. Буднікова (2004), українського історика і літописця М.В. Закревського (2005), українського краєзнавця та історика Л.І. Похилевича (2005), українських архітекторів П.Ф. Альошина (2006) та В.Г. Заболотного (2007), українського будівельника і композитора М.М. Жербіна (2008).

Зважаючи на те, що дослідження історії регіонів, районів та населених пунктів України є актуальною проблемою сьогодення, у 2008 р. у рамках бібліотечного клубу бібліотека розпочала новий проєкт «Історія малих міст України», основним завданням якого є привернути увагу громадськості до вивчення історії малих міст, їх культури,

архітектурних пам'яток, розвитку регіонального краєзнавства, збереження культурного надбання держави.

Новий проект бібліотеки, що спрямований на активний розвиток малих міст України, розрахований на 3 роки, впродовж яких буде проведено декілька представницьких засідань бібліотечного клубу, присвячених дослідженню малих міст України. Паралельно працівниками бібліотеки проводиться велика пошукова робота з дослідження наявної в бібліотеці джерельної бази з історії (архітектурний аспект) малих міст України. Завершиться проект виданням бібліографічного покажчика «Історія малих міст України», матеріали якого будуть базуватися на фонді ДНАББ ім. В.Г. Заболотного. Засобами бібліографії буде досліджена історія, культура, архітектурні пам'ятки, побут, етнографія малих міст України.

Проект планує залучити місцевих дослідників, істориків, журналістів, бібліотечних працівників, студентів навчальних закладів і учнів шкіл до активного вивчення і популяризації малих міст України. Разом з тим розробники нового бібліотечного проекту плекають надію на те, що новий бібліотечний проект дасть поштовх для розробки фундаментальних програм розвитку на місцевому та державному рівнях для кожного з малих міст України за участю владних структур та населення цих міст.

Статус «малого міста» мають міста з чисельністю населення до 50 тис. чоловік. Таких міст в Україні відповідно до статистичних даних станом на 2006 рік налічується 349.

У рамках проекту планується дослідити по одному місту кожної з областей України. За цей час проведено три засідання бібліотечного клубу «Національні святині», присвячені історії міст Бар Вінницької області, Хотин Чернівецької області та Глухів Сумської області.

При підготовці бібліотечного клубу про Бар дуже позитивним прикладом стала активна робота краєзнавців, істориків, мистецтвознавців, археологів міста Бар Вінницької області. На прикладі вивчення барчанами історії цього історичного міста, відношення барчан до минувшини свого рідного краю наочно демонструється потреба української нації у збереженні національної спадщини в різних її проявах та необхідність розвитку сучасних регіонів, районів та населених місць України.

Представники архітектурно-будівельної громадськості міста Києва високо оцінили ініціативу ДНАББ ім. В.Г. Заболотного щодо впровадження нового бібліотечного проекту. Відзначено, що бібліотечний проект створює нові умови для розвитку регіонального краєзнавства, глибокого вивчення науковцями історії малих міст України, розуміння їх історичного досвіду, оцінки сучасного стану і винайдення нових суспільно-економічних

форм подальшого активного розвитку малих міст України.

Використані джерела:

1. Артамонова С. Клуб “Національні святині” // Поділ і ми. – 2000. – № 11-12. – С. 14-17: іл.
2. Бойко Н. Техника и музыка // Стр-во & реконструкция. – 2008. – № 4. – С. 62-63: фото.
3. Войцехівська Г.А. У Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці ім. В.Г. Заболотного: новий бібліотечний проект // Буд-во України. – 2008. – № 7. – С. 44-47.
4. Войцеховская Г. Украинский Бар: Новый библиотечный проект // Стр-во & реконструкция. – 2008. – № 9. – С. 60-61: ил.
5. Войцеховская Г. Чудесный город Украины [Хотин Черновицкой обл.] // Стр-во & реконструкция. – 2009. – № 8. – С. 38: ил.
6. До історії малих міст України // Інформ. бюл. / Мінрегіонбуд України. – 2008. – № 8. – С. 47-48.
7. Ивашко Ю. Личность и эпоха // БудМайстер. – 2003. – № 13. – С. 11.
8. Карманова И. С любовью к родному краю // Стр-во & реконструкция. – 1999. – № 12. – С. 18.
9. Меснянкін Є. Місто Бар – у клубі національних святинь України // Барчани. – 2008. – 13 черв. – С. 12-13: фото.

Прокопенко Л.С., М. Київ

Секція генеалогії та місцевої історії ІФЛА як провідний осередок міжнародного співробітництва бібліотекарів, архівістів та музейних працівників

Секція генеалогії та місцевої історії – одна з наймолодших в ІФЛА – була заснована 1999 р. як дискусійна група, у 2002 р. їй надано статус секції. Сьогодні вона входить до складу Відділу спеціальних бібліотек.

На кінець 2008 р. у Секції генеалогії та місцевої історії налічувалося 38 членів; у складі її Постійного комітету працюють представники Австралії, Великої Британії, Данії, Ірландії, Канади, Китаю, Кореї, Німеччини, США, Тайваню.

Основною метою секції є сприяння розвитку міжнародного співробітництва бібліотекарів, архівістів та музейних працівників у сфері генеалогії та місцевої історії з метою забезпечення можливості обміну досвідом і обговорення ідей, розроблення науково-практичних проектів, сприяння розвитку професійної підготовки та розширенню професійних контактів спеціалістів, які працюють у цій сфері.

Сучасні завдання секції та заходи по їх реалізації визначені у Середньостроковій програмі:

1. Забезпечити можливість обміну досвідом і обговорення ідей на міжнародному рівні:

– самостійно та у співробітництві з іншими структурними підрозділами ІФЛА організовувати відкриті сесії та робочі семінари з актуальних проблем генеалогії та

місцевої історії;

- сприяти поліпшенню якості „Інформаційного бюлетеня” секції, розширенню кола авторів статей, що публікуються на його сторінках;
- пропагувати діяльність секції шляхом висвітлення її діяльності у провідних світових періодичних виданнях з генеалогії та місцевої історії та на відповідних наукових зібраннях фахівців;

2. Прискорити створення та розвиток глобальної мережі даних для обслуговування істориків, фахівців з генеалогії та сімейної історії:

- активізувати діяльність секційної телеконференції „GENLOC listserv” в структурі IFLANET з метою підвищення її значення як джерела інформації у сфері генеалогії та місцевої історії для бібліотекарів, архівістів, музейних працівників та користувачів у всьому світі;
- розвивати співробітництво з бібліотекарями, архівістами та музейними працівниками, які працюють у подібних міжнародних об’єднаннях.

3. Сприяти розвитку та удосконаленню традиційних й електронних довідкових генеалогічних та краєзнавчих служб:

- вивчити спектр послуг у сфері генеалогії та місцевої історії, які надають національні бібліотеки країн світу;
- сприяти поширенню інформації про ресурси з генеалогії, сімейної та місцевої історії.

4. Розвивати міжнародну співпрацю у справі накопичення, збереження і поліпшення доступу до усних і письмових генеалогічних та краєзнавчих джерел.

5. Досліджувати проблеми доступу до конфіденційної інформації та персональних даних:

- використовувати можливості телеконференції „GENLOC listserv” для обміну інформацією про дослідження з даної проблеми;
- вивчати законодавчі та нормативно-правові документи, що регламентують цю сферу у різних країнах світу, з метою поширення інформації про них;
- співпрацювати з “Комітетом з вільного доступу до інформації та свободи висловлювання” (“FAIFE”), що діє в ІФЛА з 1997 р., у справі розробки етичного кодексу або керівництва із забезпечення доступу до конфіденційної інформації та персональних даних з метою досягнення необхідного балансу між правом доступу до інформації та правом на приватне життя, що є обов’язковою умовою будь-яких генеалогічних досліджень.

Важливим напрямом діяльності секції є аналіз інформаційних ресурсів з генеалогії

та місцевої історії у глобальній мережі Інтернет, рецензування тематичних видань.

Секція тісно співпрацює з національними та регіональними асоціаціями фахівців інформаційної галузі щодо підтримки і розвитку генеалогії та краєзнавства у країнах світу.

Одне з найактуальніших питань, яке постійно на порядку денному секції, - формування зацікавленості молоді у вивченні генеалогії та місцевої історії. В цьому напрямі секція активно співпрацює з Секцією дитячих та шкільних бібліотек. Також секція активно співробітничала й з іншими структурними підрозділами ІФЛА, а саме: Секцією географії та картографії, Секцією довідкової роботи, Секцією публічних бібліотек, Секцією аудіовізуальних документів та мультимедіа.

Секція генеалогії та місцевої історії проводить плідну видавничу діяльність: окрім „Інформаційного бюлетеня”, видано брошуру про секцію, яка перекладена англійською, африканс, іспанською, китайською, корейською, норвезькою, португальською, російською, французькою та японською мовами; на сторінці секції у структурі веб-сайту IFLANET (www.ifla.org/VII/s37/sngen.htm) регулярно публікуються протоколи засідань Постійного комітету, Стратегічні плани та річні звіти про діяльність, доповіді, які виголошуються на відкритих сесіях та робочих семінарах секції в рамках щорічних Всесвітніх конгресів інформаційних працівників ІФЛА.

Тематика цих засідань яскраво відображає проблематику, що сьогодні в центрі уваги секції:

2003 рік – „Співробітництво між архівами, бібліотеками та музеями” - м. Берлін (Німеччина);

2004 рік – “Ресурси для іммігрантської історії: їх походження, життя та внески” – м. Буенос-Айрес (Аргентина);

2005 рік – „Навігація у світі наших предків” – м. Осло (Норвегія);

2006 рік – „Місцева історія: динамічне партнерство між бібліотеками, архівами та музеями” – м. Сеул (Корея);

2007 рік – „Розповіді без запису: місцева та сімейна історія поза письмовим словом” – м. Дурбан (Південна Африка);

2008 рік – „Доступ до генеалогічних записів: захист даних” – м. Квебек (Канада);

2009 рік – “Відкриття нашої культурної спадщини шляхом оцифрування та співробітництва” – м. Мілан (Італія).

Потрібно відзначити, що засідання секції відображають широкий діапазон проблем та тенденцій у сучасних генеалогічних та краєзнавчих дослідженнях і традиційно викликають високий інтерес членів федерації – вони збирають від 150 до 400 присутніх. З

огляду на зацікавленість широкої громадськості видано збірник доповідей, які представлялись на відкритих сесіях та робочих семінарах впродовж 2001 – 2005 рр. (International Genealogy and Local History: papers presented by the Genealogy and Local History Section at IFLA General Conferences 2001 – 2005 / ed. by R Hedegaard and E.A. Melrose. - K G Saur, 2008. – 152 p. - (IFLA Publications; №130).)

Під час щорічних Всесвітніх конгресів ІФЛА, що проходять під девізом, який відбиває головну тему дискусії, запропоновану учасникам, робота секції будується за власним графіком. Він обов'язково включає два засідання Постійного комітету та одну-дві професійні зустрічі секції – відкритий форум та професійний робочий семінар, а також відвідання провідних установ приймаючої країни з метою ознайомлення з національною практикою в генеалогії та краєзнавстві.

Не дивлячись на відносно невелику історію секції, її діяльність достатньо плідна. У жовтні 2004 р. під егідою секції у Національній бібліотеці Китаю (м. Пекін) була проведена міжнародна конференція „Дослідження та використання генеалогії та місцевої історії”.

Таким чином, Секція генеалогії та місцевої історії ІФЛА сьогодні є провідним авторитетним осередком міжнародного співробітництва у цій галузі, що ініціює громадський інтерес до її проблем та пошуку шляхів їх вирішення. Вивчення досвіду цієї організації та участь у її роботі є нагальною потребою вітчизняної бібліотечної, архівної та музейної справи для розвитку повноцінного входження України в світовий інформаційний простір.

Промська О. Л., м. Рівне

**Державна історична бібліотека України — центр
краєзнавчої метабібліографії в Україні**

Важливим підрозділом системи української бібліографії є краєзнавча метабібліографія (термін «метабібліографія» нами вживається взамін терміну «бібліографія бібліографії»). Центром її в Україні на даний час є Державна історична бібліотека (ДІБ) України. Проблеми розвитку краєзнавчої метабібліографії в Україні, діяльність ДІБ України в цьому напрямку в своїх публікаціях розглядали І. Корнейчик, В. Томіна, В. Кисельова, О. Михайлова, К. Бахмат, Н. Кушнарєнко та ін.

Перші спроби у галузі краєзнавчої метабібліографії в Україні були здійснені у першій третині ХХ ст. Вони пов'язані з ім'ям видатного українського бібліографа, історика, краєзнавця Ф. Максименка та його працею «Матеріали до краєзнавчої бібліографії України, 1847—1929: Список бібліографічних праць, що стосуються до

окремих місцевостей УСРР, Басарабії, Дону й Криму» (К., 1930). Пізніше Ф. Максименко продовжив роботу над покажчиком, маючи на меті охопити літературу за 1930—1940 рр. Проте рукопис праці загинув під час пожежі Київського університету у 1943 р.

До початку 70-х рр. ХХ ст. подальший облік краєзнавчої бібліографічної продукції бібліотек України відбувався переважно у щорічнику «Библиография советской библиографии» та у поодиноких універсальних і галузевих метабібліографічних покажчиках. У 1974 р. ДІБ України (на той час ДІБ УРСР) розпочала випуск покажчика «Краєзнавча робота бібліотек». Видання виходило щорічно до 1987 р. включно та складалося з трьох розділів («Організація, методика і зміст краєзнавчої роботи», «Краєзнавча бібліографія», «Краєзнавчі бібліографічні покажчики»), в яких, серед іншого, подавалися відомості про окремо видані краєзнавчі бібліографічні посібники.

У 1983 р. бібліотека підготувала ретроспективний метабібліографічний покажчик «Краєзнавчі видання бібліотек Української РСР в 1976—1980 рр.», перші випуски якого видані спільно з Державною республіканською бібліотекою ім. КПРС (нині - Національна парламентська бібліотека України). Ця робота отримала продовження і вже у 1986, 1992, 1996, 2002, 2007 рр. були підготовлені наступні п'ятирічні покажчики краєзнавчих бібліографічних видань бібліотек України. За винятком перших видань, матеріал у покажчиках, як правило, розміщувався за такими розділами: «Універсальні та комплексні покажчики», «Галузеві та тематичні посібники», «Бібліографія краєзнавчої бібліографії (покажчики другого і вищих ступенів)», «Покажчики місцевого друку».

На жаль, вищезгадані видання не були позбавлені окремих недоліків, зокрема, до них переважно включалися відомості про бібліографічні посібники винятково обласних бібліотек, були відсутні будь-які додаткові відомості про посібники, окрім бібліографічних описів, не вистачало вступних аналітичних оглядів краєзнавчих видань бібліотек України.

З середини 90-х рр. ХХ ст. в інформаційному бюлетені «Краєзнавча робота в бібліотеках України» (1997, 2002, 2007 рр.) почали вмішуватися аналітичні огляди бібліографічних видань регіональних бібліотек України. В оглядах наводились кількісні показники видавничої діяльності бібліотек, характеризувались найцікавіші бібліографічні посібники тощо.

Важливе значення для вдосконалення краєзнавчої бібліографічної діяльності в бібліотеках України мала підготовка «Методичних рекомендацій по складанню покажчиків краєзнавчих бібліографічних посібників» (К., 1993). У виданні детально висвітлювались особливості підготовки плану-проспекту майбутнього краєзнавчого метабібліографічного покажчика, основні принципи виявлення і відбору джерел, методика

анотування і розміщення матеріалу у подібних покажчиках тощо. Впровадження рекомендацій сприяло покращенню якісного рівня видавничої продукції бібліотек України.

Активне впровадження новітніх інформаційних технологій у бібліотечну діяльність дозволило ДІБ України підняти свою бібліографічну діяльність на якісно новий рівень. Зокрема, у 2007 р. спеціалістами відділу історичного краєзнавства була здійснена перша спроба створення метабібліографічної бази даних (БД) в Україні. На базі програмного забезпечення ІРБІС було сформовано БД «Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України: 2001—2005». Пошук у БД можна здійснювати за автором, назвою, географічною рубрикою, ключовими словами і т.д. Після завершення роботи над формуванням БД її було переведено у друкований варіант. Тобто БД мала подвійне призначення — інформування споживачів про існуючі краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України, видані впродовж 2001—2005 рр., та автоматизація процесу підготовки метабібліографічного краєзнавчого покажчика. Як наступний етап, у ДІБ України почала формуватися метабібліографічна БД, до якої вноситься інформація про краєзнавчі бібліографічні ресурси, що виходять друком з 2006 р.

Отже, починаючи з 70-х рр. ХХ ст. ДІБ України стає центром краєзнавчої метабібліографії в Україні. Готуються та видаються метабібліографічні краєзнавчі покажчики, методичні рекомендації по підготовці подібних видань, розпочато роботу зі створення метабібліографічної БД.

Рудзский Л.З., г. Киев

Автоматизированный инструмент для создания БД "Календарь знаменательных и памятных дат" (БД KZD) средствами системы ИРБИС

Автоматизированный инструмент, предлагаемый для создания специальной БД, должен помочь сотрудникам библиотек **всех систем и ведомств, всех уровней иерархии** - прежде всего, в структуре системы массовых (муниципальных), школьных библиотек (методистам, библиографам, PR-менеджерам, специалистам в области библиотечного маркетинга) в организации, упорядочении и подготовке **информационных ресурсов** в области **хронологии общественнозначимых событий**, с учетом информационной поддержки описываемого события, в виде "**привязки**" к записи на данное событие БЗ из БД ЭК библиотеки, который ведется в среде системы ИРБИС.

Сотрудник библиотеки, **создавая** запись в БД **KZD**, с одной стороны может пополнить запись о данном событии информацией, которая присутствует в изданиях, хранящихся в **фонде своей** библиотеки и **отраженных** в виде БЗ в БД ЭК, путем поиска

необходимых БЗ по словарям авторов/заглавий/коллективных авторов/шифру записи в БД ЭК, которые **доступны из БД KZD**, а с другой стороны, обнаружив **отсутствие** необходимых записей, создать их в виде краткого БО, в специальном поле, таким образом, фактически, **создавая** список **рекомендованной** литературы по истории данного события, для более полного и глубокого ознакомления читателей с информацией, связанной с данным событием (мероприятием). Вновь созданные БЗ могут представлять ЕХФ собственной библиотеки, информация о которых еще не представлена в БД ЭК, или данные об изданиях, которых нет в фонде своей библиотеки, т.е. представленных из других библиотек.

Таким образом, использование **БД KZD**, для решения поставленных задач, возможно и **до начала** создания БД ЭК своей библиотеки, т.е. фактически в автономном режиме. Это предполагается, исходя из того, что демонстрационная версия системы ИРБИС, которая бесплатно доступна по адресу <http://elnit.org> и является **полнофункциональной** версией системы, за единственным исключением - число записей в одной БД не должно превышать - 300. Таким образом, исходя из специфики задачи, создания календаря знаменательных дат, т.е. создания **БД KZD**, с числом записей не превышающей 300 (число памятных дат в каждом текущем году с маленькой вероятностью может достигнуть этого числа или превысить его), возможно использование демонстрационной версии системы. После заполнения **БД KZD**, тем или иным числом записей, т.е. создания календаря знаменательных событий на текущий год, его распечатки, возможно экспортировать эти записи, через АРМ "Администратор" для сохранения, после этого - опустошения ("обнуления") **БД KZD** и начала процесса создания нового календаря знаменательных событий, например на текущий год, но по другой тематике.

Объектом описания (документом БД) могут быть:

- **персоны** (лица),
- **предметы** (книги, произведения живописи и т. п.),
- **мероприятия** (выставки и конференции)
- различные **события**, в частности, праздники, культурные и исторические вехи.

Для описания документов созданы РЛ, следующих типов: **VS** - Выставки; **PERS** - Персоналии; **SOB** - События; **KF** - Конференции; **PREDM** - Объекты

Поле **309 «Даты для КЗД»** является **обязательным во всех** записях (в РЛ всех типов).

Поле содержит следующие подполя:

^ **Е** - **дату совершения** события, которая вносится в формате ГГГГММДД (например, 9 Мая 1945 г. - День Победы - 19450509)

^ I - число лет (интервал), через которые **отмечается его юбилей**

^T - текст для календаря в свободной форме

На основе данных из различных полей/подполей формируются следующие **поисковые** словари:

- **Событие - месяц, день** (данные в словарь попадают из , подполя **^ E** поля **309**, поиск данных возможен в формате **ММДД**)

- **Событие - год, месяц, день** (данные в словарь попадают из подполя **^ E** поля **309**, поиск данных возможен в формате **ГГГГММДД**)

- **Юбилей/праздники текущего (года)** (в него попадают события, юбилей которых, отмечается в текущем году, поиск возможен в формате **ГГГГ**)

- **До юбилея осталось** (данные в словарь попадают в результате **АВТОМАТИЧЕСКОГО** расчета по специальному **алгоритму**, с учетом данных из поля **309**, **^ E**, **^ I** и учета данных календаря, выставленных на компьютере пользователя, которые **ВСЕГДА** должны отражать действительную календарную дату; поиск данных возможен по **числу** лет до **различных** юбилеев в **ТЕКУЩЕМ** году, т.е. при переходе на следующий календарный год, соответствующей переустановке данных на компьютере пользователя, актуализации БД **KZD**, данные в этом поисковом словаре **АВТОМАТИЧЕСКИ** изменятся, данные в нем группируются по событиям, юбилей которых будут отмечаться через 1, 2, 3 и т.д. лет, с учетом индивидуальных интервалов для разных событий)

- **Ключевые слова** (данные в словарь попадают из поля **200** - Заглавие; **повторяющегося** поля **610**, поиск данных возможен по любому слову из этих полей)

- **Название события** (данные в словарь попадают из поля **200** - Заглавие, **полностью**, поиск возможен по полному наименованию)

- **Лица, объект описания, а также имеющие отношение к объекту** (данные в словарь попадают из **^A** поля **700**; **^A** поля **702**, поиск возможен по фамилии лица)

- **Персона** - (о нем) (данные в словарь попадают из **^ A** поля **600**, поиск фамилии лица)

- **Коллектив** - (данные в словарь попадают из **^ A** поля **711**, поиск возможен по полному наименованию)

- **Тип объекта** - (данные в словарь попадают из **^ T** поля **117**, поиск возможен по полному наименованию типа объекта, которое в свою очередь, может быть выбрано из **редактируемого справочника tip.mnu**)

- **Выставка/конференция** (данные в словарь попадают из **^A** поля **972**, поиск возможен по полному принятому наименованию мероприятия)

- **Тематика** (данные в словарь попадают из, **повторяющегося**, поля **60**, т.е. **одну** запись можно отнести к **разным** темам, поиск возможен по полному принятому наименованию тематики, которое можно загружать из редактируемого справочника **tema.mnu**)
- **Доклады конференций** (данные в словарь попадают из **^ С повторяющегося**, поля **330**, поиск возможен по полному наименованию доклада)
- **Шифр документа в БД** - (данные в словарь попадают из поля **903**, поиск возможен по шифру, **автоматически** созданному программой по **специальному** алгоритму и **запрещенному** к "ручному" редактированию)
- **Дата ввода** (дата создания записи в БД, данные в словарь попадают из **^А** поля 907, формат ввода и поиска - **ГГГГММДД**, ввод осуществляется одновременным нажатии клавиш **Alt+Д**)
- **Технология** (данные в словарь попадают из **^С** поля 907)

В БД KZD, как это принято в системе ИРБИС, существуют записи-примеры, присутствующих в типовой поставке системы ИРБИС (32/64), включая соответствующие демонстрационные версии. После ознакомления, с технологией создания и использования записей в БД KZD возможно **продолжение** создания **новых** записей в этой БД, в **дополнение** к уже присутствующим в ней, **но с учетом собственных** потребностей. При необходимости возможно **опустошение** БД KZD, средствами АРМ "Администратор" и создание **новых (собственных)** записей в **"обнуленной"** БД KZD. Можно **рекомендовать** первое решение т.к. оно позволит постоянно иметь "под рукой" примеры составления записей в БД KZD, а переход ко **второму** решению возможен в **любой** момент, после **закрепления** навыков работы с данной БД.

Однако следует четко **запомнить**, что перед опустошением БД KZD, записи в которой **создавались в дополнение к** типовым, необходимо средствами АРМ "Администратор" сохранить (экспортировать) **собственные** записи **не менее, чем на два** магнитных носителя, включая файлы, которые корректировались пользователями (файлы-справочники (.mnu), форматы выходных форм и т.д.) и только **после** этого провести процесс опустошения **всей** БД. После проведения этого процесса, необходимо провести типовой процесс импорта и актуализации сохраненных записей, средствами АРМ "Администратор".

Каждый **РЛ в БД KZD** состоит из набора типовых "закладок" (в терминах системы ИРБИС), каждая из которых, содержит типовой набор полей/подполей, специфичных для БД KZD.

РЛ VS состоит из "закладок": Описание; Коды; Содержание; Связанные; Технология; Добавочные. **Пример** записи в БД KZD, с использованием **РЛ VS**, запись на выставку "**Красочный мир Софьи Юнович**".

РЛ PERS состоит из "закладок": Описание; Содержание; Связанные; Технология; Добавочные. **Пример** записи в БД KZD, с использованием **РЛ PERS**, запись на **Семенову Т.М.**, известную российскую балерину.

РЛ SOB состоит из "закладок": Описание события; Содержание; Связанные; Технология; Добавочные. **Пример** записи в БД KZD, с использованием **РЛ SOB**, запись на праздник (как событие) **Нового года**.

РЛ KF состоит из "закладок": Описание; Коды; Содержание; Связанные; Технология; Добавочные. **Пример** записи в БД KZD, с использованием **РЛ KF**, запись на фокусный семинар "**Национальная библиотека** Беларуси как республиканский информационный центр", который состоялся 26 октября 2005 г.

РЛ PREDM состоит из "закладок": Компл. Описание объекта; Содержание; Связанные; Технология; Добавочные. **Пример** записи в БД KZD, с использованием **РЛ PREDM**, запись на объект - **Церковь Преображения** из Валаамского музея-заповедника. Результаты поиска в БД KZD, выводятся на печать, в формат текстового редактора **WORD**. Можно использовать следующие, основные, последовательности режимов, для получения выходных форм: **Сервис - Печать -Таблицы:** выходные формы - **CALENDAR** - Календарь знаменательных дат; **УКТ** - Указатель событий по тематике Или последовательность: **Сервис - Печать - Списки:** выходные формы: **BRIEF** - Краткое описание

ALL - Полные данные по полям (в стандартном текстовом редакторе, с цифровыми метками полей и разделителями записей, что позволяет, при желании, импортировать их в любую инструментальную среду типа табличного редактора Exel, программного обеспечения для типографской верстки и т.д.)

KZD - Календарь знаменательных дат (формат текстового редактора **WORD**)

KZD_H - Календарь знаменательных дат (формат **html**)

KZD_H_UNI - Календарь знаменательных дат, с показом графического внешнего файла, непосредственно в формате **html**, что позволяет экспортировать данные из БД KZD напрямую на Интернет-сайт или перехода по URL

Оптимизированный - типовой формат для данной БД, с точки зрения разработчиков системы. Выходные формы можно редактировать стандартными инструментами системы ИРБИС, через АРМ "Администратор" - Инструменты - Редактор табличных форм.

Данный инструмент можно рекомендовать к широкому применению. Все замечания и предложения по развитию функциональных возможностей этого сервиса можно обсудить на Форуме пользователей системы ИРБИС <http://www.elnit.org/phorum/phorum.html> или отослать автору этих строк.

Список используемых обозначений и сокращений

^ - обозначение подполя;

БЗ - библиографическая запись; **БД** - база данных; **БО** - библиографическое описание ;
ЕХФ - единица хранения фонда; **РЛ** - рабочий лист; **ЭК** - электронный каталог

Список используемой литературы:

1. Воройский, Ф. С. Информатика. Новый систематизированный толковый словарь-справочник: Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах/ Ф.С. Воройский. - М.: Либерия, 2001. - 536 с
2. ГПНТБ России. Международная ассоциация ЭБНИТ. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Автоматизированное рабочее место "Каталогизатор": Руководство пользователя/ ГПНТБ России. - М., 2002. - 112 с
3. ГПНТБ России. Международная ассоциация ЭБНИТ. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Общее описание системы: Руководство пользователя/ ГПНТБ России. - М., 2002. - 260 с.
4. ГПНТБ России. Международная ассоциация ЭБНИТ. Система автоматизации библиотек ИРБИС. Приложения: Перечень элементов формата представления данных в электронном каталоге и базе данных комплектования/ ГПНТБ России. - М., 2002. - 63 с.
5. Сборник основных российских стандартов по библиотечно-информационной деятельности: Список действующих стандартов; стандарты СИБИБД; ГОСТы по информационным технологиям; ГОСТы по архивному делу и делопроизводству/ сост. Т. И. Захарчук. - СПб.: Профессия, 2005. - 547 с.
6. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания/ сост., отв. ред. З. Г. Высоцкая. - М.: БЕН РАН, 1995. - 268 с
7. Михайлов А.И. Научные коммуникация и информатика/ А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский.- М.: Наука, 1976. - 425 с.: ил.
8. ИРБИС в примерах [Электронный ресурс] : мультимед. компьютер. курс. - М. : Международная Ассоциация ЭБНИТ, 2009.

Слотюк Г.М., Марченко Т.М., м. Вінниця

Бібліотечне краєзнавство Вінниччини: від традицій до креативності

У 2002 році на Вінниччині були прийняті обласна і районні „Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року», які надали новий соціальний імпульс сегменту краєзнавчої діяльності. Посилена увага суспільства до регіональних проблем викликала ріст зацікавленості користувачів бібліотек до історії свого краю, культурної спадщини, звичаїв, традицій, природних заповідних місць тощо.

В краєзнавчій роботі бібліотек Вінниччини виділяються такі основні спрямування: історичне, літературно-мистецьке та етнографічне. За участю бібліотечних працівників області були створені Книги пам'яті, Мартирологи, пишуться історії сіл, топонімічна

історія краю, ведуться фольклорні літописи, репрезентуються туристичні можливості регіонів.

Враховуючи інтерес користувачів до подій минулого, бібліотекарі послідовно та систематично ведуть копітку пошукову роботу, основною метою якої є: вивчення історії свого села, відродження імен визначних діячів краю, збирання легенд, переказів, спогадів старожилів тощо. В результаті фонди бібліотек поповнюються спочатку копіями архівних документів, фотографіями, споминами старожилів і учасників історичних подій, записаними бібліотекарями, а далі з'являються поліграфічні видання нарисів з багатовікової історії подільських населених пунктів, до яких, як правило, включені матеріали зібрані бібліотечними працівниками. Тільки за останні роки до фондів Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва надійшло біля 40 таких видань.

Прикладом подвижницької роботи: бібліотекаря села Сосонки Вінницького району Бездуган Т.М. є зібрані матеріали з 400-літньої історії села. Вона залучила спонсорські кошти, які забезпечили вихід краєзнавчого видання «Село моє, краплинонька на карті...» накладом 1 тис. примірників.

Одним з провідних напрямків діяльності бібліотек є бібліографічне інформування шляхом складання бібліографічних посібників. Дані видання стали важливою часткою краєзнавчих бібліографічних ресурсів області і головна їх мета – забезпечення систематичною і оперативною інформацією користувачів бібліотек та дослідників краю. Серед них і видання останніх років: „Моє село, для мене ти єдине: бібліогр. список. – (Тирлівка, 2007. – 12 с.); „Славні нащадки вільних козаків. Видатні уродженці Козятинщини: біобібліограф. покажчик (Козятин, 2007. – 72 с.); „Гордість району” (Вінниця, 2007. – 67 с; „Подорожуючи рідним краєм: бібліогр. покажчик” (Бар, 2008.–12с та ін.

Слід відмітити величезну роботу з відзначення 75 роковин Голодомору в Україні, яка проводилася сільськими бібліотеками Вінниччини. На сьогодні у відділі літератури та інформації з питань краєзнавства обласної бібліотеки зберігається більше 600 сторінок зафіксованих свідчень очевидців, ці матеріали оцифровані та видані в електронному варіанті під назвою «Спогади свідків Голодомору 1932-1933рр.: Вінниччина».

Бібліотеки області активно включилися в роботу по збиранню творчих робіт дітей та молоді за темою «Голодомор 1932-1933 рр. – геноцид проти українського народу». Видання Гайсинської центральної бібліотеки „Пам'ять стукає в серця: Голодомор на Гайсинщині 1932-1933 рр.” (Гайсин , 2007. – 20 с.) вміщує спогади жителів, свідків страшного лихоліття. Аналогічні матеріали підготували бібліотекарі майже всіх районів Вінниччини.

Літературно-мистецьке краєзнавство книгозбірень області відзначається залученням користувачів до творчості авторів, які пов'язані з тим чи іншим населеним пунктом, створенням при бібліотеках об'єднань, які згуртовують поетів, прозаїків, краєзнавців, артистів, художників, композиторів, майстрів декоративно-прикладного мистецтва, музикантів. Вже понад 10 років при Тульчинській центральній районній бібліотеці діє літературно-мистецьке об'єднання «Оберіг», засідання якого постійно відвідують творчі особистості всього району. Подібний клуб «9 муз» при Козятинській центральній бібліотеці об'єднує талановиту молодь як міста, так і сіл регіону.

Здійснюється активна підтримка у підготовці та виданні творів місцевих авторів, як це зробили бібліотекарі Немирівщини щодо видання „Мальовничий Немирів – рідне місто моє (Немирів, 2007. – 34 с.)

Кожного сільського умільця, як правило, бібліотекар добре знає, адже допомагає йому у підборі літератури, в організації персональних виставок та участі в ярмарках. Краєзнавчі куточки, де представлені предмети народного вжитку минулого і вироби сучасних майстрів, у бібліотеках оформлені завдяки такій тісній співпраці. На їх основі створюються міні-музеї, етнографічні куточки, народні архіви, що стають осередками для проведення заходів з патріотичного виховання підростаючого покоління. Саме такий куточок під назвою «Світу не пізнаєш не знаючи краю свого» оформлено Іванівській сільській бібліотеці Калинівського району. В ньому зібрано багато експонатів: домоткане полотно, скатертини, взуття, вишиті сорочки, рушники, гончарні вироби, знаряддя праці, вироби місцевих майстрів, а також оформлено фото-стенди «Пам'ятаємо» про місцеві трагічні події війни 1941-1945 років.

Розширюються форми краєзнавчої діяльності бібліотек області в рекламно-іміджевому форматі: упродовж 5-ти років в оформленні огляду районних світлиць, який проходить щорічно у м. Вінниці підчас святкування Дня Незалежності України, активну участь беруть бібліотечні працівники як районних так сільських книгозбірень області.

Одним із цікавих проектів є створення бібліотекарями Могилів-Подільського району фольклорного літопису регіону «Кожне сільце має своє слівце». Кінцевою метою даного проекту є видання збірника приказок.

Інновацією у роботі Комунального закладу „Барська районна бібліотека” у 2007 році стало започаткування краєзнавчого проекту «Барчани за кордоном». В ході його реалізації налагоджена співпраця з земляком із міста Чикаго В. Партикевичем, який подарував бібліотекам біля 1 тис. книг українською мовою, виданих українською діаспорою США. Бібліотекарі Теплицького району, записуючи з вуст старожилів легенди та перекази, в селі Велика Мочулка від 87-річної Людмили Лукавої почули старовинні пісні. Це

наштовхнуло їх на подальший збір пісennих текстів у інших селах та відтворення їх звучання. В результаті, при центральній районній бібліотеці з'явився ансамбль автентичної пісні «Вишня», учасниками якого є бібліотекарі району.

Сьогодні однозначно можна говорити про те, що переосмислення минулого, відкриття нових фактів, відновлення історичної справедливості щодо окремих подій, історичних діячів, конкретних осіб дали поштовх розширенню краєзнавчого руху. Впровадження нових інформаційних технологій позитивно вплинуть на розвиток нових напрямків, форм і методів краєзнавчої роботи бібліотек. І, хоча в нашій області лише кілька книгозбірень на селі мають доступ до Інтернет-мережі, всі інші сільські бібліотекарі активно працюють над поповненням інформації для веб-проекту «Інформаційний регіональний портал: Вінниччина», який координує ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва.

Як результат краєзнавчих напрацювань бібліотек області стало проведення в 2008 році Вінницькою ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва Міжнародної науково-практичної конференції «Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону». Цей представницький форум привернув до себе увагу бібліотечної спільноти, науковців, представників краєзнавчих, національно-культурних товариств, творчих спілок, музеїв, архівів, місцевих авторів, краєзнавців не лише Вінниччини, але й інших регіонів України (Києва, Кіровограду, Хмельницького, Миколаєва) та зарубіжжя (Республіки Польща, Російської Федерації). На конференції йшла предметна розмова про стан сучасного краєзнавства, про здобутки, проблеми та перспективи його подальшого розвитку, висловлено цілу низку цікавих пропозицій щодо посилення координації між всіма зацікавленими учасниками цього процесу.

Література:

Кучерява Н. Сучасні напрямки краєзнавчої роботи у наукових бібліотеках / Н.Кучерява, Н. Полянська // Бібліотечний форум України. – 2005.– №3.– С. 53-55.

Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство: підручник / Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2007. – 502с. – (Вища освіта ХХІ століття).

Мелентьєва Ю.П. Сельская библиотека: проблемы развития и перспективы: научно-методическое пособие / Ю.П. Мелентьєва – М.: «Издательство Либерия», 2003.– 96с.

Молодцова А. Экскурсия по селу: новое направление краеведческой работы / А.Молодцова // Библиотечное дело.–2008.–№9.– С. 10-12.

Сташків М. Краєзнавча діяльність: взаємозв'язок, системність, розмаїття тем і прийомів / М. Сташків // Вісник книжкової палати. – 2006.– №7.– С. 28-31.

СЕКЦІЯ ІІІ „НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕК, ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТАТЕЙ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ”

Історичний нарис створення в Київському Комерційному інституті (1906-1920 рр.) першої універсальної бібліотеки на Україні з питань торгівлі та промисловості

Заснування і функціонування бібліотеки Київського Комерційного Інституту (1906-1920 рр.) є найбільш цікавим та малодослідженим періодом її історії. Разом з тим цей час пов'язаний з розширенням економічної освіти в Росії середини XIX початку XX ст. та інтенсивним розвитком промисловості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Загальне положення про комерційні навчальні заклади, прийняте у 1896 р. і доповнене у 1900 р., відкривало широкий простір громадській і приватній ініціативі щодо організації комерційної освіти в державі.

Фундаментальна бібліотека ККІ, створена в 1906 р., як бібліотека Вищих Київських Комерційних курсів протягом усіх років свого існування відчувала на собі всі колізії тогочасного соціально-політичного життя [1,27].

Багато комерційних закладів з самого початку відрізнялись серйозним ставленням до викладання дисциплін, запрошенням відомих вчених, організації фундаментальної учбово-виховної бази. Професорсько-викладацький склад державних університетів та інших вищих навчальних закладів з високою зацікавленістю відносився до прийняття участі у розробках проектів організації і діяльності нових комерційних інститутів, професори охоче викладали в них.

В Інституті було два відділення: економічне та комерційно-технічне, учбові плани склалися з трьох напрямків – економічних, юридичних та комерційно – технічних наук. Крім того, для більш детального вивчення деяких галузей знання були започатковані спеціальні навчальні підрозділи: Банківський, Залізничний, Земсько-міський, Педагогічний, Страховий, а також допоміжні структури – кабінети, лабораторії, Музей товарознавства, до складу якого входив ряд кабінетів: залізничний, гірничозаводський, бібліотеки і читальні при них. Головну роль у навчальному процесі відігравала і Фундаментальна бібліотека, яка складалася з наукових, загальних та спеціальних книжок, посібників та періодичних видань, що допомагали читачеві знайти необхідний матеріал для практичних занять або для науково – дослідницької роботи.

Бібліотека Інституту, з початку свого існування, поповнювалася основним чином за власний рахунок та пожертвувань різних установ – урядових, земських, міських. У 1906 році основний фонд бібліотеки налічував 2460 т., а у 1920 р. – 59302 т [3].

Поповнення бібліотеки проводилося не тільки шляхом купівлі та пожертви, але і книгообміну. Після виходу першої книги власного друкованого видання “Известия

Киевского Коммерческого Института” (1909р.) під редакцією О.О.Русова, почав проводитися обмін дублетними виданнями на основі широкого листування з зацікавленими в цьому установами (більше 200 респондентів). [4]

У 1909 році було відкрито **бібліотеку підручників**, яка мала за мету постачати студентів посібниками та учбовою літературою. У 1910 р. Фундаментальна бібліотека разом із бібліотекою підручників налічувала близько 11000 томів та 140 назв періодичних видань російською, французькою, німецькою та англійською мовами, виключно за спеціальністю. На 1 серпня 1912 р. фонд студентської бібліотеки складався з 2027 назв у 2234 томах, на 1 серпня 1913 р. – 3026 назв у 3259 т. [5]

Крім основної бібліотеки для практичних занять з окремих галузей знань, організовані були ще й допоміжні бібліотеки та читальні. Так, при Статистичному кабінеті, де проводили практичні заняття із статистики, було відкрито бібліотеку і читальню зі спеціальним статистичним матеріалом земств, міст, залізниці та ін. В основу цієї бібліотеки лягла досить багата і цінна колекція пожертвована викладачем статистики О.О.Русовим. Загалом у бібліотеці налічувалось 1500 томів літератури. [2,51]

При кабінеті торгівлезнавства з початку була відкрита читальня для студентів, а пізніше – бібліотека зі спеціальними журналами та літературою з питань торгівлі і промисловості, комерційної та банківської справи. У 1915-16 навчальних роках налічувалося 793 назви, серед них 148 назв іноземних видань. [6]

Також при Семінарії фінансових та економічних наук були відкриті читальня та бібліотека. На 13 січня 1915 р. систематичний каталог налічував 3000 карток з назвами літератури.[7] Не залишали без уваги комплектування бібліотек спеціалізованих підвідділів Інституту, таких як залізничного, страхового, педагогічного.

Аналізуючи звіт про діяльність страхового кабінету за 1914-15 рр. можна відмітити, що на 1 серпня 1915 р. книжок налічувалося 1097 назви у 2203 томах, серед них надійшло 90 назв у 165 т., у тому числі іноземних 12 назв, пожертвою від різних осіб та установ 62 назви. Щоденно користувалися бібліотекою та підручними посібниками від 10 – 30 слухачів.[8]

Кабінет земських та міських справ на 1 серпня 1914 року налічував 2185 назв у 1999 томах, 115 екземплярів іноземними мовами. Придбано за рахунок кабінету 20 т., отримано в дар 1799 т.[9]

У зв'язку з тим, що багатогалузеве комплектування бібліотек спеціалізованих підвідділів проводилося централізовано через Фундаментальну бібліотеку Інституту, вона стала універсальною бібліотекою і у 1919 році була єдиною на Україні, де найбільш повно

зосереджувалися матеріали зібрані з економічного положення Держави, та завдячуючи такому наповненню її фондами користувалися майже всі радянські установи.[10]

Після багатьох реорганізацій ККІ фонд бібліотеки Інституту зараз нараховує приблизно 15 тис. одиниць збереження – переважно монографії, довідники з економічної тематики (проспекти, звіти, статuti торгових фірм), природничонаукова література, книги з суміжних дисциплін, спеціалізовані періодичні видання (російські й іноземні), а також підручники. Розміщення фонду проводиться відповідно до інвентарних номерів (більш 35 тис.), що були надані книгам з часів започаткування бібліотеки ККІ.

На жаль, якнайшвидшому завершенню робіт, пов'язаних з повною реконструкцією бібліотеки, перешкоджає ряд об'єктивних обставин, серед яких – відсутність необхідної кількості кваліфікованих кадрів; неможливість повернення періодичних видань, що належали раніше бібліотеці Інституту і складають в даний час невід'ємну частину штучно створеного фонду світських періодичних видань; ще не вся література виявлена і відібрана у Відділі обмінно-резервних фондів і передана для злиття з Фундаментальною бібліотекою Київського Комерційного інституту.

Відсутність на сьогодні ґрунтовного та об'єктивного дослідження історії Бібліотеки ККІ як найбільш повного зібрання, на той час, документів та матеріалів з питань торгівлі та промисловості закликає нас звернутися до тієї доби і заповнити історичну хибу та повернути нашій країні забуті сторінки історії заснування та діяльності Інституту, віддати належне вченим, культурним діячам і бібліотекарям, які своїми знаннями та натхненною працею створили, зберегли й примножили унікальні фонди книгозбірні.

Список використаної літератури:

1. Записка о Киевском коммерческом институте // Известия Киевского коммерческого института 1910.-кн.IV.-С.1-27.
2. Там само,С.51-56.
3. IP.НБУВ.-Ф.1.- №402
4. ДАК.-Ф.153.-Оп.8.-Од.зб.32.-Арк.94.
5. ДАК.-Ф.153.-Оп.8.-Од.зб.609.-Арк.35.
6. ДАК.-Ф.153.-Оп.8.-Од.зб.1330.-Арк.15.
7. ДАК.-Ф.153.-Оп.8.-Од.зб.424.-Арк.22.
8. ДАК.-Ф.153.-Оп.8.-Од.зб.1153.-Арк.3.
9. ДАК.-Ф.153.-Оп.10.-Од.зб.10.-Арк.55.
10. ДАК.-Ф.153.- Оп.8.-Од.зб.1154.-Арк.165.

Войцехівська Г.А, м. Київ

До історії ДНАББ ім. В.Г.Заболотного: відображення у бібліографічних виданнях

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В.Г. Заболотного – головна бібліотека будівельної галузі України. Її історія – це частина історії будівельної

галузі. Бібліотека була створена у 1944 р. як структурний підрозділ потужної наукової установи – Академії архітектури УРСР, яка у 1956 р. реорганізувалася в Академію будівництва і архітектури УРСР. З 1990 р. бібліотека виділена на самостійний баланс, і з цього часу функціонує самостійно і день за днем пише нові сторінки своєї історії.

Досліджуючи історію бібліотеки на основі опублікованих бібліографічних показників про її діяльність, можна стверджувати, що з самого початку створення бібліотеки приділялася значна увага її популяризації, оприлюдненню результатів її діяльності. Однак, перший такий показник вийшов лише після 27 років діяльності бібліотеки у 1971 р. і розкривав інформацію про видання Науково-технічної бібліотеки НДІБВ Держбуду УРСР (одна з назв бібліотеки) за період 1948-1970 рр. [1]. Сюди ввійшли матеріали про бюлетені нових надходжень до бібліотеки, бібліографічні показники, бібліографічні письмові довідки, переклади, а також література про бібліотеку.

Заслуговує на увагу фахівців щоквартальний бюлетень нових надходжень «Новые поступления», що виходив за такою назвою з 1948 по 1962 рр., а з 1962 р. почав виходити як «Текущая информация о поступившей литературе». Бібліографічні показники, що видавалися бібліотекою у той період, відображали актуальні питання будівельної галузі, а саме: питання будівництва житла підвищеної поверховості (1965), ландшафтної архітектури (1965), застосування обчислювальної техніки в будівництві та архітектурі (1965), потокового методу будівництва (Вип. I-III, 1967-1969) тощо.

Бібліографічні письмові довідки відображали поточні наукові та виробничі галузеві питання: «Загрязнение воздуха городов выхлопными газами и выбросами промышленных предприятий и меры борьбы с ним» (1965), «Устройство подземных пешеходных переходов» (1967), «Термические методы разрушения грунтов, твердых пород, бетона и железобетона» (1969) та ін. Необхідно зазначити, що більшість бібліографічних письмових довідок було зареєстровано в «Каталоге библиографических указателей по технике, составленных библиотеками СССР», що видавався Державною публічною науково-технічною бібліотекою СРСР (м. Москва).

До першого бібліографічного показника ввійшла унікальна інформація про переклади книг, журнальних статей з французької, англійської, німецької, італійської, польської та інших мов, що виконувалися працівниками Наукової бібліотеки Академії архітектури УРСР протягом 1951-1956 рр., наприклад «Милле Габриель. Монастырь в Дафнии, его история, архитектура, мозаики. Переводы с книги «Gabriel Millet. Le Monasterede de Daphni, Historie, Architecture, Mozaiques». – К., 1954. – 23 с.», «Биркемайер Макс. Предварительно напряженные армокерамические конструкции. Перевод из журн.

«Schweizerische Bauzeitung», 1950, №№ 11, 13, SS. 141-144, 166-168. – К., 1953. – 11 с.» та ін.

Другий бібліографічний показник вийшов у 1976 р. [2] і інформував про видання бібліотеки за період 1971-1975 рр. У цей період вийшли бібліографічні показники, присвячені питанням якості будівництва (1974), проведення бетонних робіт при будівництві будівель і споруд з монолітного залізобетону (1975) тощо. Було підготовлено велику кількість актуальних бібліографічних письмових довідок, серед яких «Монументально-декоративное искусство в интерьере современных общественных зданий» (1973), «Устройство стыков при строительстве сборных зданий» (1975) та ін.

Третій бібліографічний показник вийшов у 1980 р. [3] і включав інформацію про видання бібліотеки за період 1976-1980 рр. Підготовлені бібліотекою матеріали сприяли впровадженню у практику роботи будівельної галузі зарубіжного досвіду, нових технологій та нових будівельних матеріалів. Працівники бібліотеки досліджували питання автоматизованих систем управління технологічними будівельними процесами, посилення конструкцій будівель і споруд, ландшафтної архітектури, методологічні основи наукових досліджень та ін., що мали реальне впровадження в будівельну практику.

У цьому показнику вперше відображена інформація про тематичні листки, що урізноманітнили форми інформування про нові надходження до бібліотеки. Тематичні листки вміщували фундаментальну інформацію про актуальні виробничі та наукові питання галузі, наприклад «Вибрация в строительстве» (225 назв), «Градостроительство. Проблемы развития городов» (416 назв), «Технология сборного железобетона» (329 назв) тощо.

У четвертому показнику, що охоплює період 1980-1993 рр. і вийшов у 1994 р. [4], інформується про бібліографічні показники, бібліографічні письмові довідки, бібліографічні переліки, інформаційні бюлетені, публікації про бібліотеку. Саме у цьому періоді (1992) працівники бібліотеки впроваджують ще одну нову форму інформування про нові надходження – починають видавати щотижневий бюлетень експрес-інформації «Економіка і управління в сучасних умовах» (з 2001 р. перейменовано на «Будівництво, архітектура та житлово-комунальне господарство»), куди увійшла аналітична інформація про статті з періодичних видань та наукових збірників з архітектурно-будівельної тематики.

Необхідно зазначити, що у перших чотирьох бібліографічних показниках була вміщена незначна кількість інформації про публікації бібліотекарів та журналістів про бібліотеку. Так, у першому показнику (1948-1970) вміщено інформацію про 18 джерел, у другому показнику (1971-1975) вміщена інформація про одну публікацію, у третьому

(1976-1980) – жодної, у четвертому покажчику (1980-1993) – про 8 джерел.

У 1990-х рр. значно активізувалася робота з популяризації діяльності бібліотеки. П'ятий покажчик з вичерпною повнотою розкрив діяльність бібліотеки за період 1994-1998 рр. і був інформаційно насичений [5]. За цей період в історії бібліотеки відбулося багато подій, головною та визначальною з яких є присвоєння бібліотеці імені академіка архітектури Володимира Гнатовича Заболотного (1998). Саме в цей час працівники бібліотеки почали активно проводити роботи з дослідження творчого доробку вчених-будівельників, вчених-архітекторів, у результаті чого були започатковані нові бібліотечні серії «Видатні будівельники України» та «Видатні зодчі України», в яких опубліковано бібліографічні покажчики про М.С. Буднікова, М.М. Жербіна, В.Г. Заболотного.

Тоді ж працівники бібліотеки почали шукати нові форми доведення галузевої інформації до фахівців. Однією з таких форм інформування про надходження до бібліотечного фонду стало ведення спеціальних бібліотечних рубрик на шпальтах галузевих періодичних видань. Перша рубрика «На книжкових полицях Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки» у журналі «Будівництво України» (1993) мала величезний успіх у фахівців галузі і бібліотечні працівники почали розвивати цей проект. Завдяки проведеній роботі з кожним роком розширювався перелік періодичних видань, редакції яких надавали можливість оперативно доводити інформацію про бібліотечні фонди до широкого кола фахівців усіх регіонів України. У цей час бібліотекарі впровадили ще одну форму інформування про бібліотечні фонди – участь у роботі різноманітних вітчизняних та міжнародних галузевих виставок.

Організація науково-практичних конференцій, проведення науково-дослідних робіт з галузевої та бібліотекознавчої тематики, плідна співпраця з режисерами та авторами видань при створенні кінофільмів (було створено 10 фільмів), монографій, довідників, публікацій – вся ця історична інформація відображена в бібліографічному покажчику.

У покажчику вміщено також бібліографічну інформацію про публікації бібліотекарів та читачів, що розкривали різнопланову діяльність бібліотеки. Тільки за цей період працівниками бібліотеки та журналістами було опубліковано понад 60 статей у різних виданнях.

Упродовж 1999-2003 рр. працівники бібліотеки наполегливо працювали над питаннями удосконалення бібліотечного обслуговування та інформаційного забезпечення читачів, пошуку нових форм і методів роботи, розширення спектру послуг, розробки позитивного іміджу книгозбірні, висвітлення її досвіду з різних напрямів діяльності. Вся ця інформація відображена у шостому бібліографічному покажчику [6], до якого ввійшли

матеріали про видані бібліографічні покажчики у бібліотечних серіях “Видатні зодчі України” та “Особистість” (започаткована у 2001 р.), в яких досліджувалася творчість архітекторів, будівельників, бібліотечних працівників, зокрема, архітекторів П.Ф.Альошина, В.В. Городецького, Й.Ю. Каракіса, О.О. Тація, будівельника та києвознавця В.В. Ковалинського, бібліотекознавця С.С. Артамонової; інформаційні бюлетені («Нові надходження ДНАББ», «Будівництво, архітектура та житлово-комунальне господарство»), що інформували про нові надходження до бібліотеки; спеціальні бібліотечні рубрики на сторінках галузевих періодичних видань («Бетон и железобетон в Украине», «Будівельна газета», «Будівництво України», «Будмайстер», «Загородный дом», «Інформаційний бюлетень Держбуду України», «Кур’єр будівельний», «Міське господарство України», «Ринок інсталяцій», «Строительство & реконструкция» та ін.); книжкові виставки.

Покажчик розкрив також розмаїття публікацій як працівників, так і читачів бібліотеки. Тут зібрано енциклопедичні, довідкові та оглядові публікації, дослідження, спогади, в яких відображена інформація про бібліотеку, її унікальні фонди та бібліотечних працівників. Серед наукових та просвітницьких заходів, що характеризують діяльність бібліотеки у цей період, – організація і проведення науково-практичних конференцій, презентацій книжкових виставок та художніх робіт читачів, робота бібліотечного клубу “Національні святині” (1999). У 2003 р. започатковано новий напрямок наукової роботи – Заболотнівські читання “Архітектурна і будівельна книга в Україні”. Заслужують на увагу публікації, присвячені щорічному відзначенню Всеукраїнського дня бібліотек, що відображені у спеціальній рубриці. Бібліографія про публікації працівників бібліотеки розкрила багатогранність щоденного життя бібліотекарів, їх професійні турботи, нові ідеї та задуми. У покажчику вміщено також інформацію про 5 випусків серії історичних нарисів Академії будівництва України “Видатні українські вчені та інженери-будівельники”, в підготовці яких бібліотека брала активну участь, 4 випуски серії “Вчені та спеціалісти НДІБК”, що видавалася НДІ будівельних конструкцій, а також про галузеві наукові дослідження, що проводила бібліотека.

Сьомий покажчик, що охоплює період 2004-2008 рр. (рукопис) [7], зафіксував інформацію про наукову та видавничу діяльність бібліотеки, про форми інформування фахівців про бібліотечний фонд (інформаційні бюлетені, бібліотечні рубрики в періодичних виданнях, книжкові виставки), культурно-просвітницьку діяльність бібліотеки (робота бібліотечного клубу «Національні святині», презентації нових видань, художніх виставок), наукові дослідження з бібліотечної справи (НДР «Розробка методики організації і трансформації бібліотечно-інформаційного обслуговування фахівців

будівельного комплексу» (2004)), науково-практичні конференції, Заболотнівські читання, бібліографічні показники («Будівлі бібліотек: проектування, будівництво, реконструкція» (2008) та ін.), публікації працівників бібліотеки, читачів та колег про діяльність бібліотеки. Значна частина публікацій у досліджуваному періоді присвячена можливому виселенню бібліотеки з Гостиного двору, що загрожувало бібліотеці в 2007 році.

Всі ці бібліографічні видання – цеглинки в історії бібліотеки, які складають документальну пам'ять про перлину будівельної галузі України – Державну наукову архітектурно-будівельну бібліотеку імені В.Г. Заболотного.

Використана література:

1. Издания научно-технической библиотеки НИИСП Госстроя СССР за 1948-1970 гг.: Библиогр. указ. / Сост. Л.М. Бурбело; Отв. за вып. Г.Л. Яблонская. – К.: НИИСП Госстроя СССР, 1971. – 23 с.
2. Издания научно-технической библиотеки НИИСП Госстроя СССР за 1971-1975 гг.: Библиогр. указ. / Сост. Ю.А. Яковиненко; Отв. за вып. Г.Л. Яблонская. – К.: НИИСП Госстроя СССР, 1976. – 10 с.
3. Издания научно-технической библиотеки НИИСП Госстроя СССР за 1976-1980 гг.: Библиогр. указ. / Сост. Н.Г. Семеновская; Отв. за вып. Г.Л. Яблонская. – К.: НИИСП, 1980. – 5 с.
4. Видання Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки Мінбудархітектури України. 1980-1993 рр.: Бібліогр. показч. / Уклад. Т.Ф. Лисенко, Відп. за вип. Г.А. Войцехівська. – К.: Укрархбудінформ, 1994. – 6 с.
5. Видавнича та наукова діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В.Г. Заболотного. 1994-1998: Бібліогр. показч. / Уклад. С.С. Артамонова; Редкол.: Н.О. Беяченко, К.В. Боліла, Г.А. Войцехівська (відп. ред.), О.О. Козаченко, І.А. Хавченко. – К.: Укрархбудінформ, 1999. – 17 с.
6. Видавнича та наукова діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного. 1999-2003: Бібліогр. показч. / Уклад. С.С. Артамонова; Редкол.: С.С. Артамонова, К.В. Боліла, Г.А. Войцехівська (відп. ред.), О.М. Піхур, О.М. Развадовська. – К.: Укрархбудінформ, 2004. – 46 с.
7. Видавнича та наукова діяльність Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В.Г. Заболотного. 2004-2008: Бібліогр. показч. / Уклад. Г.А. Войцехівська / Редкол.: Г.А. Войцехівська (відп. ред.), Д.О. Мироненко, О.П. Пацеля, Н.В. Ракович. – К., 2009. – 63 с. – (рукопис).

Войцехівська Г.А., Войцехівська І.В., Кайнова С.М., м. Київ

Бібліотечні будівлі: бібліотекознавче дослідження ДНАББ ім. В.Г. Заболотного

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В.Г. Заболотного (далі - ДНАББ ім. В.Г. Заболотного) – головна галузева бібліотека будівельної галузі України. Фахівці бібліотеки приділяють значну увагу проведенню наукових досліджень бібліотекознавчого спрямування. Як показує практика, існуючі будівлі бібліотек не відповідають сучасним нормам зберігання, обробки та використання літератури і потребують кардинальної перебудови. Тому зведення бібліотечних будівель привертає велику увагу світової спільноти.

З метою вивчення сучасного стану бібліотечних приміщень та вимог до бібліотечних приміщень сучасних користувачів та бібліотечних фахівців працівниками ДНАББ ім. В.Г. Заболотного методом анкетування проведено соціологічні дослідження – «Бібліотечне приміщення очима користувача бібліотеки» (2008) та «Бібліотечне приміщення очима бібліотекаря галузевого інституту» (2008).

Одним із останніх бібліотекознавчих досліджень ДНАББ ім. В.Г. Заболотного стало дослідження фондової джерельної бази, що розкрило питання проектування, будівництва і реконструкції вітчизняних та зарубіжних бібліотечних будівель. Результатом проведеного дослідження було видання бібліографічного покажчика „Будівлі бібліотек: проектування, будівництво, реконструкція (К., 2008)”.

До покажчика увійшло 575 джерел – матеріали за період з 1739 до 2008 рр. Вміщені у бібліографічному покажчику матеріали дають уявлення про історію будівництва бібліотек у різних країнах світу.

Питання проектування та спорудження бібліотек висвітлені в різноманітних виданнях, хоча переважну більшість становлять періодичні видання. Будівництво бібліотечних будівель відображено в таких журналах як «Строитель», «Зодчий», «Нива», «Неделя строителя», «Всемирная иллюстрация», «Киевская старина», «Аполлон», що виходили наприкінці XIX – поч.. XX століть.

Важливе місце у бібліографічному покажчику відведено нормативним документам, що є базовими при проектуванні бібліотечних будівель. Необхідно зазначити, що спеціального нормативного документа, який би був присвячений виключно бібліотечним будівлям, в Україні немає.

У виданні вміщено інформацію про два бібліографічні покажчики, підготовлені російськими фахівцями у другій половині XX ст. Перший з них висвітлює літературу з напрямів у проектуванні бібліотек, впливу нових форм бібліотечної роботи на розпланування будівель, спільну роботу бібліотекаря й архітектора при проектуванні бібліотек за період 1960-1970 рр., другий присвячений питанням художнього конструювання обладнання бібліотек, розпланування приміщень і розташування обладнання, використання засобів візуальної комунікації у вирішенні інтер'єру бібліотечних будівель і висвітлює літературу за 1970-1976 рр.

У бібліографічному покажчику значне місце відведено інформації з зарубіжних періодичних видань, що зберігаються у фонді бібліотеки. Цінним для українських фахівців є світовий досвід спорудження екологічних бібліотек, що практикується, зокрема, у США.

Дослідники історії архітектури, ролі особистості в її розвитку знайдуть у

бібліографічному покажчику інформацію про архітекторів, скульпторів, конструкторів, технологів, які дотичні до проектування та будівництва бібліотек.

Бібліографічний покажчик має велику наукову цінність, яка полягає в тому, що це видання є результатом першого та єдиного в Україні бібліографічного дослідження світового досвіду з проектування та будівництва однієї з найважливіших інформаційних громадських споруд – будівлі бібліотеки.

Проведенню наукового дослідження передувало здійснення низки заходів, спрямованих на створення позитивної думки громадськості щодо пріоритетності будівництва бібліотек в Україні. Необхідно зазначити, що ДНАББ ім. В.Г. Заболотного впродовж останніх років постійно піднімає питання будівництва бібліотек в Україні і виступає ініціатором спорудження нового типу будівель бібліотек в Україні. Бібліотека – організатор багатьох заходів, спрямованих на розробку засад сучасної бібліотеки. Так, у 2001 р. була розроблена програма проектування іміджу бібліотеки імені В.Г. Заболотного як сучасного соціокультурного центру архітектурно-будівельної сфери України. Наступним кроком був ініційований бібліотекою і архітектурною громадськістю студентський конкурс на інтер'єр бібліотеки (2003), у якому активну участь взяли студенти Київського національного університету будівництва і архітектури.

За ініціативи бібліотеки студенти вищих навчальних галузевих закладів м. Києва вивчають основи проектування бібліотечних будівель і розробляють навчальні проекти бібліотек на прикладі ДНАББ ім. В.Г. Заболотного.

Наприкінці 2007 р. працівники ДНАББ ім. В.Г. Заболотного ініціювали проведення Всеукраїнської акції «Кожній бібліотеці – сучасну будівлю» і запросили приєднатися до акції всі українські бібліотеки для вивчення питання спорудження бібліотек у містах і селах України. На сайті бібліотеки розміщено віртуальну бібліографічну рубрику «Бібліотечні споруди: будівництво, проектування, реконструкція», на сторінках якої вміщено інформацію щодо бібліотечних будівель різних країн світу.

З метою привернення уваги архітектурної та бібліотечної громадськості до вирішення проблем будівництва бібліотечних будівель в Україні у бібліотеці проведено науково-практичну конференцію «Будівництво бібліотек в сучасних умовах: проблеми і перспективи» (2008).

Всі наукові дослідження, присвячені бібліотечним будівлям, спрямовані на підвищення ролі сучасної бібліотеки як соціокультурного центру, а також на розробку та удосконалення законодавчих і нормативних документів, що створить сприятливі передумови для спорудження бібліотечних будівель в Україні.

Використані джерела:

1. Алексеева Л. Строительство, архитектура и дизайн библиотечных сооружений / Л. Алексеева, Г. Войцеховская, С. Артамонова // Архитектура офисных зданий. – 2005. – № 3. – С. 38-42.
2. Бартошко С. Аптека для души // Янус Нерухомість. – 2003. – № 22. – С. 20: фото.
3. Будівництво бібліотек в сучасних умовах: проблеми і перспективи (за матеріалами науково-практичної конференції) // Інформ. бюл. / Мінрегіонбуд. – 2009. – № 6. – С. 44-48.
4. Войцехівська Г.А. Фонд ДНАББ ім. В.Г. Заболотного – джерельна база з проектування, будівництва та дизайну бібліотечних будівель // Буд-во України. – 2009. – № 4. – С. 45-47.
5. Войцеховская Г. Строительство библиотек: миф или реальность? // Стр-во & реконструкция. – 2009. – № 6. – С. 38-40: ил.
6. Войцеховская Г.А. Библиотечные сооружения: постановка проблемы / Г.А. Войцеховская, С.С. Артамонова // Стр-во & реконструкция. – 2002. – № 1-2. – С. 37.
7. Войцеховская Г.А. Строительство библиотечных зданий в Украине / Г.А. Войцеховская, С.С. Артамонова // Библиотечное дело-2002: Библиотечное образование и практика: поиски взаимопонимания: Тез. докл. VII междунар. науч. конф. (Москва, 24-25 апр. 2002 г.). – М., 2002. – С. 169-170.
8. Пацеля О.П. Бібліотечні споруди // Стр-во & реконструкция. – 2007. – № 11. – С. 62: ил.

Войцехівська І.В., Облап І.П., м. Київ

**Соціологічні дослідження – один з аспектів бібліотекознавчих досліджень
(з досвіду роботи ДНАББ ім. В.Г.Заболотного)**

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В.Г. Заболотного – одна з провідних бібліотек України, головна бібліотечна установа будівельної галузі України. Відповідно до Статуту виконує функції методичного центру для мережі науково-технічних бібліотек, інформаційних структур науково-дослідних та проектних інститутів архітектурно-будівельного спрямування.

У сучасному глобалізаційному процесі розвитку людства важливу роль відіграють інформаційні технології, зокрема місця для акумуляції різних видів інформації, одним із різновидів яких є бібліотечні приміщення. З метою поліпшення умов функціонування галузевих бібліотек фахівці ДНАББ ім. В.Г. Заболотного провели соціологічні дослідження бібліотечних приміщень галузевих бібліотек. Було проведено два соціологічні дослідження, присвячені питанням інтер'єру, екстер'єру, нормам освітлення, температурно-вологісного режиму, площі приміщень, умовам роботи користувачів тощо.

На основі анкетування системи бібліотек галузевих науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів, а також користувачів ДНАББ ім. В.Г. Заболотного проведено такі дослідження: «Бібліотечне приміщення очима користувача бібліотеки» та «Бібліотечне приміщення очима бібліотекаря галузевого інституту».

Актуальність дослідження «Бібліотечне приміщення очима користувача бібліотеки» визначена необхідністю створення комфортних умов для роботи користувачів

бібліотеки. Одним із основних критеріїв ефективного підвищення працездатності користувачів є дизайн приміщення, його відповідність санітарно-гігієнічним та технічним нормам. З метою визначення сприйняття технічного стану та рівня дизайну приміщення бібліотеки користувачами, а також поліпшення умов роботи користувачів у приміщенні ДНАББ ім. В.Г. Заболотного було запропоновано відповісти на низку запитань.

Мета дослідження: дослідити та проаналізувати стан приміщення ДНАББ ім. В.Г.Заболотного з погляду її користувачів; поліпшити умови роботи користувачів та працівників бібліотеки через внесення конструктивних змін у технічний стан та дизайн приміщення бібліотеки.

Об'єктом стали бібліотечні приміщення, а предметом – приміщення абонементу, читального залу, приміщення загального користування бібліотеки.

При проведенні соціологічного дослідження застосовано анкетування як метод дослідження. Було розроблено анкети змішаного типу для дослідження стану приміщення ДНАББ ім. В.Г. Заболотного. Під час дослідження опитано 86 осіб, які користуються послугами бібліотеки. Запитання, зазначені в анкетах, охоплювали складові внутрішнього середовища приміщення: дизайну, розташування приміщення та умови роботи в ньому. Анкети розроблені з урахуванням анонімності користувачів, тому особисті питання є загальними.

Результати анкетування було розподілено за двома категоріями:

1. Особисті дані (вік, стать, професія, освіта);
2. Приміщення бібліотеки (розташування бібліотеки, освітлення, інтер'єр, тиша, розміщення робочих місць, чистота, умови поліпшення роботи та ін.).

У категорії «особисті дані» було виявлено таке:

- послугами бібліотеки користуються особи різних вікових категорій від 17 до 74 років. Вік основної кількості опитуваних – до 30 років (61 особа), інша частина – від 30 до 74 років (25 осіб);

- за рівнем освіти переважають читачі з вищою та базовою вищою освітою (60 осіб). 26 осіб з середньою та професійно-технічною освітою;

- за статтю – 23 особи чоловічої статі, 63 – жіночої;

- серед опитуваних 44 особи є читачами бібліотеки менше 1 року, 22 особи – від 1 до 3 років, 15 осіб – від 3 до 10 років, 4 особи – більше 10 років, один читач користується послугами бібліотеки понад 45 років;

- 68 осіб з опитуваних мають професію, що пов'язана з архітектурним спрямуванням. Серед інших професій є економісти (3), викладачі (3), фінансисти (1), історики (2), авіатехнік (1), екскурсовод (1), завідувач архівом технічної бібліотеки (1),

виконроб (1), технолог (1). Четверо опитуваних не зазначили своєї професії.

У категорії «приміщення бібліотеки» результати розподілилися таким чином:

- 63 читачі оцінили розміщення бібліотеки як «добре», 18 – «задовільно». Було отримано також відповіді «дуже добре» (2), «відмінно» (1), «дуже зручно» (1). Один респондент добирається до бібліотеки власним транспортним засобом. Відмічено зручне розташування метро поряд з бібліотекою;

- освітленням у приміщенні бібліотеки незадоволено 5 опитуваних, оцінку «задовільно» дали 25 опитуваних, «добре» – 53, «відмінно» – 1, «не звернув уваги» на освітлення – 1 опитуваний. Деякими респондентами викладено пропозиції поліпшити освітлення в читальному залі (1);

- розміщення робочих місць було відмічено оцінкою «добре» у 57 опитаних, «задовільно» – у 25. Також були дані оцінки «відмінно» (1), «незадовільно» (1) та «не звертав уваги» (2);

- 54 читачі оцінили інтер'єр бібліотеки як «добре», 21 – «задовільно», 6 – «незадовільно». Були також оцінки «чудово» (1), «відмінно» (1), «застаріло» (1). Два респонденти зазначили, що інтер'єр потребує змін;

- тиша в приміщенні була оцінена як «добре» у 69 анкетах, «задовільно» – у 13, «незадовільно» – у 3. Також була дана оцінка «дуже добре» (1);

- дотримання чистоти і порядку відмічено як «добре» у 79 респондентів, «задовільно» у 4 респондентів. Також була дана оцінка «відмінно» (1), «дуже добре» (1), «не звернув уваги» (1).

Окремим пунктом в анкеті було винесено висловлення побажань щодо змін в екстер'єрі чи інтер'єрі бібліотеки. Більше половини опитуваних задоволені приміщенням бібліотеки та не вважають за потрібне вносити зміни. Інша частина висловила різні пропозиції щодо змін у приміщенні. Серед них переважають пропозиції замінити меблі на нові, поліпшити освітлення, звукоізоляцію та опалення в читальному залі. Також було висловлено пропозиції організувати в приміщенні бібліотеки невелику кав'ярню або аналогічне місце для харчування (поставити автомат з напоями, виділити зону для відпочинку).

Очевидно, що при проектуванні приміщення ДНАББ ім. В.Г. Заболотного такі нормативи не були враховані – бібліотеку вмістили в наявну будівлю (у цьому полягає особливість проекту бібліотеки, він є прикладом проекту-пристосування). Частина будівлі Гостиного двору з уже наявною архітектурою та внутрішнім розплануванням була виділена для потреб бібліотеки. З цього й випливають недоліки в функціональному розплануванні приміщення ДНАББ ім. В.Г. Заболотного: це і зона обслуговування

користувачів, і зона книгосховищ, і зона адміністративних та службових приміщень. Тому сьогодні бібліотечне приміщення потребує реконструкції відповідно до технічних норм та потреб користувачів бібліотеки.

За результатами дослідження можна зробити такі висновки:

а) у приміщенні бібліотеки потрібно змінити дизайн відповідно до чинних технічних вимог до приміщень бібліотек та потреб користувачів;

б) необхідно вдосконалити освітлення у приміщенні та на робочих місцях користувачів;

в) необхідно влаштувати спеціальне місце для приймання їжі користувачами.

Актуальність другого соціологічного дослідження «Бібліотечне приміщення очима бібліотекаря галузевого інституту» також викликана реаліями сьогодення. Метою дослідження стала необхідність дослідити та проаналізувати стан приміщень бібліотек науково-дослідних і проектних інститутів, а також вищих навчальних галузевих закладів (ВНЗ). Об'єктом обрано систему бібліотек галузевих інститутів. Предметом дослідження стали 23 бібліотеки, що функціонують у галузевих науково-дослідних і проектних інститутах, та бібліотеки м. Києва, що функціонують у галузевих ВНЗ. При дослідженні застосовано метод анкетування.

Досліджувані бібліотеки було розподілено на 2 групи за підпорядкуванням: до першої – віднесено бібліотеки, що знаходяться у підпорядкуванні Мінрегіонбуду (20), до другої – бібліотеки, що знаходяться в підпорядкуванні Міносвіти та науки України (3).

За результатами дослідження було виявлено такі дані:

- загальна кількість фонду в бібліотеках науково-дослідних та проектних інститутів становить 685,4 тис. примірників, у бібліотеках галузевих ВНЗ – 4483,9 тис. примірників;

- кількість працівників у бібліотеках науково-дослідних та проектних інститутів становить від 1 до 3 осіб (всього 31 працівник), у бібліотеках галузевих ВНЗ – від 50 до 79 осіб (всього 194 працівники);

- загальна площа бібліотечних приміщень у науково-дослідних та проектних інститутах становить 1600 м², у бібліотеках галузевих ВНЗ – 11700 м²;

- приміщення бібліотек науково-дослідних та проектних інститутів знаходяться переважно на 1-4 поверхах, лише технічна бібліотека ДДПУ «Дніпроцивільпроект» знаходиться на 9 поверсі, бібліотека ВАТ «КиївЗНДІЕП» – на 11 поверсі, бібліотека ДП «ПІ Укрметротунельпроект» – на цокольному поверсі; бібліотеки галузевих ВНЗ розташовані на 1-4 поверхах, деякі з них мають підвальні приміщення (бібліотека Національного авіаційного університету);

- спеціальні бібліотечні меблі мають усі бібліотеки ВНЗ та 15 з 20 бібліотек науково-дослідних і проектних інститутів;

- комп'ютерну техніку мають 14 з 20 бібліотек науково-дослідних та проектних інститутів (по 1-2 комп'ютери), 6 – не мають взагалі; всі бібліотеки ВНЗ мають комп'ютерну техніку (всього – 159 одиниць);

- норм освітлення дотримуються 16 з 20 бібліотек науково-дослідних та проектних інститутів та 2 з 3 бібліотек ВНЗ;

- температурно-вологісний режим у книгосховищі дотримується у 13 з 20 бібліотек науково-дослідних та проектних інститутів та в 1 з 3 бібліотек галузевих ВНЗ;

- дизайн приміщень бібліотек в обох групах створювався переважно працівниками бібліотек;

- серед бажаних змін щодо дизайну бібліотек переважають побажання заміни меблів, розширення площі або заміни приміщення.

Порівнявши дані анкетування з нормативами, закладеними в інструкції «СН 548-82. Инструкция по проектированию библиотек» (1983), отримали такі результати: згідно з інструкцією для 1000 одиниць зберігання необхідно 2,5 м² площі приміщення, загальна площа приміщень бібліотек у науково-дослідних та проектних інститутах становить 1600 м², книжковий фонд – 685,4 тис. примірників, тобто для розміщення фонду необхідна площа приміщень у розмірі 1700 м². Дефіцит площі для розміщення фонду становить 100 м², крім цього, фактично відсутня площа для розміщення 31 робочого місця працівників бібліотек, читальних залів, абонементів, каталожних приміщень, що є обов'язковою складовою для діяльності будь-якої бібліотеки. Загальна площа приміщень бібліотек у ВНЗ становить 11700 м², книжковий фонд – 4483,9 тис. примірників, тобто для розміщення фонду потрібна площа 11210 м². Для розміщення 194 робочих місць працівників трьох бібліотек, а також розміщення читальних залів, абонементів, каталожних приміщень, функціональних структурних підрозділів, службових приміщень залишається всього 490 м².

У результаті проведеного аналізу стану приміщень бібліотек науково-дослідних і проектних інститутів, а також вищих навчальних галузевих закладів зроблено висновок, що всі бібліотеки працюють у приміщеннях, що не лише не відповідають реальним потребам установ, але й загальноприйнятим нормам з освітлення, температурно-вологісного режиму та площі. Тому закономірним є те, що працівники бібліотек бажають збільшити площу приміщень для книгосховищ та розміщення читачів або реконструювати наявні. Важливого значення в сучасних умовах набуває той факт, що дві з трьох досліджуваних бібліотек вищих навчальних закладів потребують будівництва нових

відокремлених бібліотечних будівель.

Результати соціологічних досліджень можуть лягти в основу для законодавчого забезпечення спорудження бібліотечних будівель, удосконалення нормативної бази з проектування бібліотечних приміщень (сьогодні діє радянська інструкція «СН 548-82. Інструкція по проектированию библиотек» (1983), що не враховує технічні реалії сьогодення), розробки у вищих навчальних закладах спеціальних навчальних програм з проектування бібліотек, виконання реальних проектів бібліотечних будівель.

Література:

1. СН 548-82: Строительные нормы. Инструкция по проектированию библиотек / Госгражданстрой. – Взамен ВСН 17-73; Введ. с 01.01.1983 г. – М.: Стройиздат, 1983. – 32 с.: табл.

Горенко Л. І., м. Київ

Українознавча діяльність І.І. Горенка – музеєзнавця, педагога та культурно-громадського діяча

Музейна справа в Україні впродовж ХХ ст. об'єктивно ґрунтувалася на засадах національної політики УРСР в галузі культури, освіти, науки, які були пріоритетними і перспективними. Всі ці чинники належали до складових духовного розвитку українського суспільства і виконували важливу культурно-просвітницьку та ідеологічну функцію. Перш за все, музейна справа в Україні цього періоду мала чітко виявлений українознавчий характер, а її зміст був наповнений гордістю щодо культурно-історичної спадщини української нації.

Одним з осередків українського музеєзнавства ХХ ст. був Лубенський краєзнавчий музей (засн. 1891 р.), історія заснування якого пов'язана з діяльністю Катерини Миколаївни Скаржинської. Славну традицію гідно успадкували й продовжили наступники Катерини Миколаївни Скаржинської, насамперед, директори Лубенського краєзнавчого музею Міністерства культури УРСР: Горенко Іван Іванович (1924–1982) та Семенюта Василь Іванович (1926–1998).

Горенко Іван Іванович народився 19 січня 1924 року в м. Лубни Полтавської області в родині української інтелігенції. З дитинства його батьки – Горенко Іван Петрович та Лисенко Феодосія Леонтіївна – передали палку любові до вивчення прадавньої історії та культури України.

Горенко І.І. успішно закінчив Лубенську зразкову середню школу № 4 імені О.Г. Шліхтера (1941 р.), а пізніше – 10-й клас Лубенської вечірньої школи (1946 р.). З липня 1946 року розпочав працювати на посаді наукового працівника Лубенського краєзнавчого музею Комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР. Новий етап у

життєдіяльності І.І. Горенка розпочався після закінчення факультету біології Полтавського педагогічного інституту (1957 р.). Але в 1963 році, у зв'язку з ліквідацією посади наукового працівника Лубенського краєзнавчого музею, він перейшов на педагогічну роботу до Лубенської середньої школи-інтернату Міністерства освіти УРСР, яка розташовувалася у приміщенні колишнього Інституту шляхетних дівочих. В січні 1964 року після відновлення посади наукового працівника в музеї І.І. Горенко знову повернувся на цю ж посаду. З 1 січня 1972 року був призначений старшим науковим працівником Лубенського краєзнавчого музею Міністерства культури УРСР і перебував на посаді до 8 лютого 1976 року. Від 10 лютого 1976 року до 17 травня 1982 року Іван Іванович Горенко обіймав посаду директора Лубенського краєзнавчого музею. Він є автором перших путівників по експозиціях Лубенського краєзнавчого музею: «Лубенський краєзнавчий музей: путівник по експозиції» (1961, 1972 рр.); «Лубенський краєзнавчий музей: буклет» (1969 р.); численних статей, друкованих у газетах «Лубенщина» та «Зоря Полтавщини», присвячених актуальним питанням розвитку музейної справи в Україні XVIII–XX ст., а також різноманітних науково-дослідних археологічних, культурологічних та українознавчих розвідок. Йому належать перші розробки тематично-експозиційних планів щодо побудови виставкових експозицій в Лубенському краєзнавчому музеї та в громадських музеях Лубенщини, Полтавщини, а також в інших регіонах України загалом.

Горенко І.І. працював у складі численних наукових археологічних, геодезичних та гідрологічних експедицій на теренах Полтавської, Київської, Сумської, Харківської, Черкаської областей, а також АР Крим. Частими гостями Лубенського музею були відомі археологи, історики, вчені, письменники, митці, культурно-громадські діячі України, Росії, Латвії, Грузії, а також Польщі, Канади, Угорщини. Горенко І.І. перебував у складі оргкомітету багатьох республіканських, обласних та районних наукових конференцій; читав тематичні лекції, організовані Товариством охорони пам'яток культури України. Він розробив тематичний план та курс лекцій для підготовки краєзнавців, музеєзнавців та українознавців. Всю цю роботу І.І. Горенко поєднував з науковою, педагогічною та культурно-громадською діяльністю.

Грет Г.П., м. Київ

Історичний аспект розвитку книжкової торгівлі України

Історія, мова, книга - ознаки ідентичності кожної нації. Українцям надто довго втовкмачували, що вони молодші брати великоросів, тому є малоросами; що вони належать до нової історичної спільноти «совєтській народ»; прищеплювали побоювання та

огиду до власного коріння, зверхність до мови, фольклору. Частина їх повелась на це, забувши та не сприймаючи мову, історію та книгу, оскільки своєї міфології ми не творимо. Поряд з нами є Росія і звинувачувати її не можна за те, що творить свою міфологію, своєї держави і у великій кількості надсилає свої книжки (90% українського книжкового ринку нею заповнено), а ми все це мовчки сприймаємо.

Нині в Україні книжкову продукцію поширюють іноземні книготорговельні мережі "Буква", "Літера", "КС", "Моя книга", "ЕМПіК" з незначним відсотком українського капіталу, власні українські книгарні, кіоски навчальних закладів, маркетингові служби і магазини видавництв, книжкові базари, книжкові клуби, спеціальні періодичні видання.

Перша згадка про поширення книг в Київській Русі знаходимо в "Житті Григорія Печерського" біля 1120 року. Книжкової торгівлі в сучасному розумінні слова не існувало. У Княжу добу князі замовляли рукописні книги для своїх бібліотек, при чому оплачували їх вартість під час замовлення. Рукописні книги коштували дорого, про що ми дізнаємось з "Літопису" (біля 1288 року), коли князь Володимир Волинський придбав молитовник за 8 гривень, тоді як велике село коштувало 50 гривень.

Сприяло розвитку книгорозповсюдження на наших землях виникнення книгодрукування у 1574 році, хоча у Львові, як відомо з наукових розвідок, друкарня Степана Дропана існувала ще з 1460 року. Відомо, що в Гадяцькій умові було записано: "колегії, школи й друкарні, скільки буде потрібно, вільно засновувати, вільно надати займатися і друкувати різні книжки". В XVII- XVIII ст. в Україні діяли 3 видавничо-книготорговельні центри в Києві, Львові, Чернігові. В Києві після відкриття в 1617 році друкарні Києво-Печерської Лаври, яка особливо активно видавала книги релігійного і світського характеру церковно-слов'янською, польською, латинською мовами, була створена книгарня. В 17 столітті в Києві діяло 3 книгарні, 1 книгарня – в Чернігові. Оскільки продукція характеризувалась високою якістю підготовки як за змістом, так і за зовнішнім виглядом, то книги продавались як в містах України, так і в Молдові, Греції. Київськими виданнями торгувала лавка друкарні у Москві.

Галицькі друки друкарні Львівського ставропігійського братства продавались з 1581 року до 1722 року накладом 160 тис. примірників (140 назв) в Україні, Білорусі, Молдові, Болгарії, Сербії. Книгорозповсюдження було настільки прибутковим, що за кошти від продажу книг у 1586 році було відкрито братську школу. Поширювали книгу Почаївська і Острозька друкарні. В той час виробники були і продавцями.

Чернігівсько-Сіверське друкарство, яке виникло в 1646 р. із заснуванням друкарень Кирила Ставровецького і Лазаря Барановича, успішно продавало книжки в Україні і в Росії. Указом Петра I (1720 р.) і Катерини II (1796 р.) було ліквідовано українські друкарні

та книгопоширення, але функціонувало видавництво П. Куліша в Петербурзі, яке розповсюджувало свої книги.

У Західній Україні видавались і продавались книги Ставропігійським інститутом (XIX - поч. XX ст.), який був створений у 1788 р. Матеріальною базою друкарні був склад друкованої продукції і книгарня.

На кінець XIX – поч. XX ст. організація книгопоширення охоплювала зовнішні виробничі контакти із замовниками книг та їх постачальниками, управління складом і книгарнею, безпосереднє налагодження торгівлі у відповідних організаційних та господарських формах. Працівники книгарні наймалися за угодами, що передбачали термін їхньої роботи, заробітну плату, професійні обов’язки і права. Торговельний процес охоплював формування асортименту видань на складі і в книгарні, вибір форми і методу їх реалізації, ведення обліково-звітної документації, визначення господарсько-економічних підходів до залучення видань в обіг та їх розповсюдження.

“Просвіта”, заснована 08.12.1868 р., організувала широку книготорговельну мережу в Галичині, застосовуючи всі відомі нині форми книгопоширення: стаціонарну, пересувну, книгопосилкову. використовувались громадське та масове книгопоширення.

В 1917 р. видавництва створювались спілками, товариствами, партіями, приватними особами. В 1918 р. діяло 104 видавництва, що випустили 1084 назви. Розвиток припинився в 1918 р. після повалення української влади.

Головним видавничим центром УРСР була Всеукраїнська кооперативна книготоргова та видавнича спілка “Книгоспілка”, створена для випуску українських видань та постачання їх в сільську місцевість, що конкурувала з Держвидавом. Державне видавниче об’єднання України в 1930 р. видало книги мільйонними тиражами, які поширювались через книгарні, кіоски, бібліотечні колектори.

Після Великої Вітчизняної війни відбулась реорганізація книгопоширення УРСР. В 1949 р. були створені обласні книготорги і в 1958 р. створено підприємство “Союзкнига”, а в УРСР було створено підприємство “Укркнига”, яке замовляло книжкову продукцію у 24 республіканських видавництв і укладало угоди з “Союзкнигою” на закупівлю неперіодичних видань у центральних видавництвах. Паралельно розвивалось книгопоширення споживчими спілками, “Академкнига”, “Військова книга”, “Транспортна книга”, існували книгарні творчих спілок. У 1988 р. було видано найбільше книг за кількістю назв та тиражем, які поширювались через стаціонарну, розвізну, розносну, книгопосилкову мережу. КППС та уряд приймали багато постанов, присвячених книжковій торгівлі, в яких розглядались питання вивчення попиту та замовлення книжкових видань, спеціалізації, типізації, підготовки кадрів, позамагазинної торгівлі,

інформаційного забезпечення населення, оскільки “книжкова торгівля визначалась як складова частина загальнопартійної та загальнодержавної роботи по комуністичному вихованню трудящих”. Була створена досконала мережа книгорозповсюдження, яку можна було б застосувати і зараз, знявши ідеологічні питання.

Каранда М. Ф., м. Київ

Адміністративно правовий устрій музичних цехів та співоцько-старцівських братств у контексті державного самоврядування України XVII–XVIII ст. (за матеріалами юридичної документації з фондів Державної історичної бібліотеки України)

Історія зародження та розвитку громадсько-професійних цехових організацій в Україні, зокрема *музичних цехів* у містах і *співоцько-старцівських братств*, які побутували серед сільського населення, розгортається на тлі розбудови адміністративно-правового життя України на шляху державотворення. Суспільно-економічний лад зазначених товариств, які були складовою диференційованих громадських об’єднань, обумовився процесом формування Української держави, що тривав упродовж багатьох століть і сприяв виробленню звичаєвих прав та побудові нормативно-правових відносин українського суспільства. Судово-правовий досвід українських земель XV–XVIII ст. безумовно став життєдайним джерелом як для утвердження *ідеї цехового самоврядування*, так і для рясного засіву на українській ниві багатьох форм суспільно-професійних організацій, заснованих на принципах громадського врядування та економічної доцільності [4].

На сьогодні тема *витоків* та *генезису вітчизняного цехового самоврядування*, на думку автора, залишається дискусійною. А питання юридичного визначення особливого статусу українських музичних цехів і старцівських братств у структурі професійних ремісничих об’єднань доби Козаччини та України-Гетьманщини (1648-1764) потребує дослідження.

У зазначений історичний період ідея незалежності була визначальною в політичній теорії і практиці України, що позитивно впливало на розвиток ремісничих цехів. Адміністративно-правні здобутки в урядуванні тогочасної України базувалися на нормативах, що їх еволюціонувала правнича думка феодальної Європи впродовж XIV–XV ст. у вигляді Магдебурзького права, окремі статті якого (“Зерцало Саксонське”) мали застосування в суспільному устрої, що діяв на землях України в XVI–XVIII ст. [1, 69]. Територіально-адміністративну систему Україна успадкувала від Великого Князівства Литовського, деякі законодавчі акти якого (“Литовський Статут”, 1588 р.) були основою багатьох юридичних документів України XVIII ст. [7, 28, 29]. “Цеховий устрій, що

родився в чужих умовах західно-європейського міського життя, на українському ґрунті почав швидко розвиватися і рости: тут, у землях, вихованих на вікових принципах князівської доби, була сприятлива стихія для їх розвитку” [9, 6].

Період другої половини XVIII ст. характеризується намаганням України зберегти ті права, що забезпечували їй самобутній політико-правовий статус, всупереч спрямованому нав’язуванню їй правових норм і звичаїв Російської імперії, під юрисдикцію якої підпадають українські землі впродовж XVIII ст. Україна втрачає свої вольності й права. Триває процес закріпачення селян спочатку українською старшиною, згодом – московськими урядниками. В цей період, коли “відпала потреба у цеховій організації праці”, як підкреслює П.Клименко у ґрунтовному дослідженні “Цехи на Україні” (вид. 1929 р.), вільне ремісництво втратило риси незалежного владування [4, 2].

Відображення цих процесів знаходимо в **джерелах кодифікації нормативно-правових документів України XVIII ст.**, якими керувалося українське суспільство у розбудові правових відносин між представниками різних ієрархічних груп населення того часу, серед яких: купці, міщани, цехові, козаки, дворяни, посполиті, церковнослужителі, відставні статської та військової служб, цигани, жебраки, каліки та інші [5, 180]. До цих джерел відносяться збірник-звід, чинних в Україні-Гетьманщині правових норм “Права за якими судится малоросійський народ” (1743 р.), “Книга Статут та інші права малоросійські” (1764 р.), “Екстракт із указів, інституцій та установ” (1786 р.), “Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.” [8, 227–230].

Працюючи із вищезгаданими документами, автор статті виявив риси судочинства і нормативно-правові акти, які вирізняють особливості національного юридичного статусу музичних цехів та співоцьких братств. Таким чином, *метою даного дослідження є спроба автора визначити самобутність українського цехового самоврядування та спадковість його адміністративно-правового устрою* в ретроспективі загального процесу цехового самоврядування Європи у феодальну добу. Ці аспекти розглядаються на прикладі правових взаємин музичних цехів і співоцько-старцівських братств як розгалуджень цехових спільнот України.

Наприкінці XIX ст. науковці етнографи диференціювали старцівські братства як сільські ремісничі цехи: “Нищенскія братства какъ въ существенныхъ чертахъ, такъ и въ деталяхъ почти не отличались отъ обыкновенныхъ сельскихъ ремесленныхъ цеховъ” [3, 316]. Зазначена приналежність визначила громадсько-правовий лад братств ідентичним до ремісничче-цехового. Зазвичай, юридичний побут братств базувався на діяльності цехової адміністрації, що була наділена функціями судочинства і керувалася нормативно-правовими актами, прийнятими в обіг українською козацько-гетьманською владою в

XVII–XVIII ст. Це означало, що судовий правочин перебував у компетенції органів адміністрації. Так, Генеральна військова канцелярія мала право судочину; сільські суди провадили вїт, декілька козаків та посполитих, представників сільської громади; полкові міста мали відповідно полкові суди. Отже, судочинна система України базувалася на засадах взаємопоєднання судових установ із органами адміністративної влади, або ж – військової [6, 24, 26, 44, 49].

Музичні цехи як і ремісничі отримали від міста цілий ряд вагомих привілеїв, серед яких: право вирішувати внутрішньо-цехові питання на цехових зборах (сходках); право обирати голову цеху (цехмайстра-панотця); право організовувати побут цеху із дотриманням власних звичаїв і традицій; право цехмайстра розглядати дрібні суперечки між членами цеху; право на укладання цехового статуту і цехових книг (“Вустинський статут”) [1]. Набуті права розширили автономію цеху та надали йому статусу абсолютно самостійної організації, про що свідчить “постановленіє” городничого м.Літки від 9 квітня 1740 року: “Теди і тойъ порядокъ єдинимъ, которіє просили мене братство ремесла, аби имъ по інимъ ремесель братствамъ, порядокъ і по ихъ стародавньому въ ремесле обичаю дасть имъ роспись зъ виписаніємъ всякихъ обрядовъ на братство” [2, 97].

Цехові збори були вищим керівним органом цеху. Між зборами працював цеховий уряд, який складався з цехмайстра, його заступника і помічника, а також ключника, який завідував цеховою скринею, що зберігала клейноди й іпокліти цеху та, безперечно, писаря, який записував ухвали зборів до цехових книг [4, 92]. Важливе значення мали збори цеху: “На сходку зойшовшися, не пиятикою і посварами, але порадою і розмовою о порядку братерства свого мають совітувати” [9, 106]. Ця структура адміністративного урядування цехів за всіма ознаками була спільною як для музичних цехів, так і для старцівських союзів.

Цеховий суд відбувався на зборах цеху (судна рада): “Перед цеховими судами стояло завдання займатися справами, що стосувалися порушень цехової дисципліни і звичаїв” [6, 50]. Кримінальні справи не розглядалися цеховими судами.

Співоцько-старцівські організації підтримували тісний зв’язок із церковними чернечими братствами, які також мали господарську самостійність. Церква в Україні XVII–XVIII ст. була вагомим чинником політичного та культурного життя народу: “Народ керував Церквою через свої братства й почасті цехи” [4, V]. Наприкінці XVIII ст. церковна та урядова політика Московії збюрократизувала інституцію церкви в Україні, що ослабило цеховий устрій самоврядування [4, IX].

Загалом цехове життя в Україні було чітко регламентовано народними звичаями, церковними обрядами, судочинною адміністрацією, статутами та ін. Дотримання норм

громадського співіснування було запорукою забезпеченого працею життя кожному учневі, записаного до цехової книги і гарантоване сплаченим податком майстра за учня до цехової скарбниці. Завдяки цеховому самоврядуванню кожен член громади мав надійний захист і був забезпечений роботою, що робило його повноправним учасником професійної організації і творцем свого майбутнього. Занепад цехового життя в XIX ст. обумовлений втратою прав, що складали основу суспільно-громадського самоврядування. Найбільш довговічною формою колективно-виробничої спільноти в Україні виявилися сільські співоцько-старцівські братства, які зберегли всі риси цехового самоврядування в трибі свого життя наприкінці XIX ст. Грунтовне відображення історії цехів та братств у юридичних документах України-Гетьманщини є цінним для подальших історіографічних досліджень.

Використана література

1. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.) / Т. Д. Гошко. – Львів : Афіша, 2002. – 255 с.
2. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : Збірник документів / [упоряд., автор передмови та комент. В. Й. Горобець ; відп. ред. Л. А. Дубровіна] // АН України, Інститут археографії та ін. – К. : Наукова думка, 1993. – 392 с.
3. Єфименко П. Братства и союзы нищих / П. Єфименко // Кієвская старина. – Т. VII. – № 9 / 10, 1883. – С. 312–317.
4. Клименко П. Цехи на Україні : Суспільно-правні елементи цехової організації (Т. I, Вип. I) / Клименко Пилип // Всеукраїнська Академія Наук [Збірник історично-філологічного відділу]. – Київ : З друкарні ВУАН України, 1929. – № 81. – 199 с.
5. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. / [Пірко В. О., Гуржій О. І.]. – К. : Наукова думка, 1991. – 220 с.
6. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. / А. Й. Пашук. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1967. – 178 с.
7. Права по которым судится малороссійскій народъ : Звід прав і нормативів / [редакція проф. А. Кистяківського]. – Кієвъ : В университетской типографіи, 1879. – 844 с.
8. Українське державотворення : [Словник-довідник] / [Автори : О. Мироненко, Ю. Римаренко, І. Усенко, В. Чехович ; за ред. О. М. Мироненка]. – Київ : Либідь, 1997. – 560 с.
9. Щербаківський Д. Реліквії старого Київського самоврядування / Щербаківський Данило // Всеукраїнська Академія Наук, історична секція. – К. : Держтрест, “Київ-Друк”, 1925. – 51 с.

Кисельова В.П., м. Київ

Науково-дослідна і методична діяльність

Державної історичної бібліотеки України: 2005-2009

Під час підготовки до святкування попередніх круглих дат Державної історичної бібліотеки України (ДІБУ) досягнення її колективу в основних напрямках роботи підсумовувались працівниками книгозбірні у ювілейному збірнику, виступах на науковій конференції, публікаціях у фаховій пресі [1-3]. Безперечно, і нинішня ювілейна

дата – 70-річчя з часу заснування Бібліотеки - спонукає до аналізу та узагальнень з приводу тенденцій у її сучасному розвитку.

Передусім, слід зауважити, що науково-дослідна та методична робота в галузі краєзнавчої бібліотечної діяльності (далі – КБД) є однією з головних функцій ДІБУ. Ця робота здійснюється у відділі історичного краєзнавства, у якому виділений сектор науково-дослідної та організаційно методичної роботи. Про результати наукових досліджень з питань бібліотечного краєзнавства, кращий досвід вітчизняних бібліотек систематично повідомлялося в щорічному інформаційному бюлетені „Краєзнавча робота в бібліотеках України” [4]. Однак, для того, щоб зберегти послідовність у висвітленні стану реалізації науково-методичної функції нашої установи, вважаємо необхідним стисло узагальнити основні результати роботи краєзнавчого підрозділу Бібліотеки за останнє п’ятиріччя.

У 2005 році в рамках методичного моніторингу „Краєзнавча бібліотечна діяльність бібліотек України” згідно з планом роботи Міністерства культури і туризму ДІБУ провела огляд-конкурс методичних матеріалів краєзнавчого змісту, підготовлених в ОУНБ України. Метою цього заходу було активізувати методичну роботу ОУНБ у краєзнавчому напрямку, підтримати і стимулювати інновації бібліотек, спрямовані на формування національної свідомості, поваги до історії і культури краю, сприяння всебічному вивченню і науковому дослідженню краю; підвищення професійного рівня бібліотечних працівників: вивчення та поширення кращого досвіду використання краєзнавчих бібліотечно-бібліографічних ресурсів у регіонах.

В конкурсі взяло участь 18 регіональних книгозбірень. За результатами першого етапу створена „Картотека методичних посібників краєзнавчого змісту, підготовлених ОУНБ України в 2001-2005 рр.”, що стала скелом для проведення кількісного і якісного аналізу методичних видань на другому етапі конкурсу. В основу розподілу видань за жанрами було покладено цільовий підхід. Визначені номінації конкурсу: „Кращий аналітичний посібник”, „Кращий рекомендаційно-допоміжний посібник”, „Кращий інформаційний посібник”, „Кращий посібник у методичному і методично-бібліографічному жанрі”, „Кращий посібник з дослідження історії бібліотек”, „Кращий комплексний посібник”.

Підсумки конкурсу показали, що за досліджуваний період в Україні не тільки збільшилася кількість методичної продукції краєзнавчого змісту, а й значно покращилася її якість, розширилося коло жанрів, з’явилися електронні версії посібників про край. Активізувалася діяльність бібліотек по вивченню власної історії і оприлюдненню результатів локальних досліджень. Максимальна кількість призових місць – у Вінницької і

Дніпропетровської ОУНБ, які представили найбільше своїх методично-бібліографічних видань і показали високий фаховий рівень їх підготовки. Конкурс засвідчив активне використання у повсякденній роботі книгозбірень методичного посібника „Краєзнавча діяльність бібліотек” (К., 2002), підготовленого спеціалістами ДІБУ. Позитивним результатом огляду-конкурсу стало і доповнення електронних баз даних „Краєзнавчі бібліографічні ресурси бібліотек України” та „Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства”, сформованих у відділі історичного краєзнавства ДІБУ саме для проведення моніторингу краєзнавчої діяльності бібліотек, створення системи експертизи ідей та розробок та популяризації кращих з них.

У 2006 році з метою визначення основних напрямів методичної підтримки КБД в сучасних умовах відділом було заплановано з'ясувати перелік найбільш проблемних питань у краєзнавчій роботі, які, на думку працівників краєзнавчих підрозділів ОУНБ, потребують методичного забезпечення у найближчий час. Моніторинг методичних потреб фахівців регіональних книгозбірень показав, що такі потреби сформовані у кількох аспектах:

1. Вдосконалення краєзнавчих фондів (створення сучасної моделі фонду краєзнавчих документів (Луганська ОУНБ), доукомплектування (Кримська РУНБ), вивчення фонду, визначення краєзнавчої цінності документа (Чернівецька, Закарпатська ОУНБ), збереження фонду, участь у реалізації Державної програми створення національного реєстру рідкісних і цінних видань (Запорізька ОУНБ);
2. Оптимізація інформаційно-пошукових систем: організація та удосконалення зведеного краєзнавчого каталогу (ЗвКК) (Волинська, Луганська, Львівська, Чернігівська ОУНБ, Харківська ДНБ ім. В.Г.Короленка); розробка єдиної для всіх ОУНБ структури (схеми) ЗвКК (Донецька, Полтавська, Харківська, Чернівецька, Черкаська ОУНБ, Кримська РУНБ); та електронної версії ЗвКК з організацією практичного ознайомлення з досвідом однієї з провідних ОУНБ (Запорізька, Луганська, Чернівецька ОУНБ); створення корпоративних краєзнавчих каталогів (ХДНБ); розробка змін та доповнень до ББК, таблиць для краєзнавчих каталогів (Закарпатська, Рівненська ОУНБ), предметного рубрикатора для ЕК (Рівненська ОУНБ), методика вивчення стану краєзнавчого ДБА, створення картотеки фактографічних довідок в електронному варіанті (Закарпатська, Херсонська ОУНБ);
3. Підготовка методичних посібників з питань: створення електронних краєзнавчих баз даних „Край”, використання програми ІРБІС (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська

ОУНБ; організації роботи регіональних інформаційних центрів, встановлення корпоративних зв'язків в питаннях краєзнавчої бібліографії (ХДНБ, Закарпатська ОУНБ); жанрово-видової структури краєзнавчих бібліографічних і методичних видань, зокрема, персональних покажчиків (Львівська, Херсонська, Черкаська ОУНБ); організації науково-дослідницької роботи з питань краєзнавчої бібліотечної діяльності (Івано-Франківська, Львівська ОУНБ); краєзнавчої роботи ЦБС, в т. ч. сільських бібліотек-філій (Львівська ОУНБ); популяризації історико-краєзнавчих документів, організації клубів типу „Краєзнавець”, віртуальних виставок, започаткування серії видань „На допомогу бібліотекарю-краєзнавцю” (Івано-Франківська, Львівська Херсонська ОУНБ, ХДНБ); створення бібліотек-музеїв, музейних кімнат (регламентуючі документи, методика опису експонатів) (Івано-Франківська ОУНБ). Окрім цього, фахівці бажали перевидання „Методичних рекомендацій по складанню біобібліографічних посібників серії „Дослідники рідного краю” (К., 1991) - із змінами та доповненнями (Чернігівська ОУНБ); пропонували на основі аналізу краєзнавчих видань ОУНБ підготувати поради щодо поліпшення їх змісту, висвітлювати кращий досвід в оглядах видань (Закарпатська, Рівненська, Сумська, Чернігівська ОУНБ).

Важливим також вбачалося проведення конференцій, нарад, семінарів, регіональних шкіл підвищення професійної майстерності працівників краєзнавчих структурних підрозділів (Волинська, Закарпатська, Луганська, Полтавська, Сумська, Тернопільська ОУНБ). Волинська ОУНБ, ХДНБ ім. В.Г. Короленка висловили бажання отримати перелік і зміст регламентуючих краєзнавчу діяльність документів. На необхідності координації у підготовці бібліографічних посібників наголосила Рівненська ОУНБ.

Запорізька ОУНБ назвала актуальним переведення рідкісних видань краєзнавчого змісту на нетрадиційні носії інформації.

За результатами моніторингу відділ історичного краєзнавства ДІБУ намітив випуск відповідних методичних рекомендацій та розробок, спрямованих на поліпшення краєзнавчих інформаційно-пошукових систем.

У 2007 році відділом підготовлено до друку чергові випуски покажчика другого ступеня „Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України. 2001-2005” (К., 2007. – 103 с.) та бібліографічного покажчика „Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства : 1997-2006” (К., 2007. – 125 с.). Тож, у 18-му випуску інформаційного бюлетеня опубліковані результати аналізу масиву вторинних джерел інформації, а також рекомендації по створенню краєзнавчих бібліографічних ресурсів в програмному забезпеченні ІРБІС. Метою авторів було ознайомити бібліотечну громадськість з

сучасним станом краєзнавчої бібліографії і основними тенденціями в її розвитку, надати методичну допомогу краєзнавчим структурним підрозділам ОУНБ в застосуванні комп'ютерних технологій для створення краєзнавчих бібліографічних баз даних та бібліографічних посібників.

В наступному, 2008-у році фахівцями ДІБУ розроблено „Примірну схему Зведеного систематичного краєзнавчого каталогу” та загальні рекомендації по її використанню. На основі „Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл України”, яка функціонує в ДІБУ і була обрана авторами моделлю для апробації інноваційних підходів у тематичному групуванні бібліографічних записів краєзнавчого змісту, здійснена спроба розробки системи індексування основних структурних елементів названої схеми для електронного варіанту Зведеного систематичного краєзнавчого каталогу та визначені принципи застосування цієї класифікаційної форми. Метою даної роботи було удосконалити відображення краєзнавчої інформації, оптимізувати процес визначення еквівалентності, ієрархічних і асоціативних зв'язків бібліографічних даних, віддзеркалених у електронному краєзнавчому систематичному каталозі.

В сучасний період спеціалісти відзначають відсутність чіткої системи управління КДБ, орієнтованої на комплексну реалізацію функцій управління (планування, організація, координація, облік, контроль, аналіз, підготовка та розстановка кадрів) [5, с.147]. Нині діючий регламентуючий документ [6] застарів. З метою створити підґрунтя для розробки нового варіанту „Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і туризму України” ДІБУ у минулому році провела моніторинг краєзнавчої діяльності регіональних бібліотек. На першому етапі, відповідно до розробленої методики, фахівцями відділу історичного краєзнавства здійснено анкетне опитування бібліотек. Базами дослідження визначено понад 70 книгозбірень: Одеську і Харківську державні наукові бібліотеки, Національну бібліотеку України для дітей і Державну бібліотеку для юнацтва, а також обласні - універсальні наукові та бібліотеки для дітей і для юнацтва.

Анкетний лист включав питання про організаційну структуру краєзнавчої діяльності бібліотеки, основні напрямки і форми роботи, склад і стан довідкового краєзнавчого апарату, бібліографічну діяльність, наявність координації в здійсненні відповідних функцій.

На жаль, не всі бібліотеки взяли участь у цьому моніторингу року: у відповідь одержано 34 анкети, в т ч. від Національної бібліотеки України для дітей, Одеської і Харківської державних наукових бібліотек, від ОУНБ – 14, від обласних для юнацтва – 8, від обласних для дітей – 10. Аналіз отриманих відомостей дозволив зробити певні

узагальнення щодо реального стану краєзнавчої бібліотечної діяльності та визначити її організаційні засади, уточнити її зміст і завдання відповідно до наукової концепції бібліотечного краєзнавства та сучасних інформаційних потреб суспільства. У поточному році роботу над проектом нового „Положення...” було продовжено, про що детально йдеться у доповіді О.В. Михайлової.

Не припинялося спостереження за розвитком власної Бібліотеки: постійно доповнювалася новими бібліографічними записами база даних „Видання ДІБУ. Публікації про Бібліотеку”, на основі якої нами створений друкований варіант останнього бібліографічного покажчика про ДІБУ [7].

Одним із важливих напрямів роботи відділу історичного краєзнавства в 2008-2009 рр. є участь у корпоративному проекті „Історична Волинь”. В рамках цього проекту на основі обов’язкового примірника видань історичної тематики у ДІБУ здійснюється виявлення та аналітична обробка документальних джерел відповідного змісту, створення бази даних в системі ІРБІС та передача цього інформаційного ресурсу в координаційний центр – Рівненську державну обласну бібліотеку.

Щорічно фахівці відділу здійснюють відрядження в різні регіони України – як з метою вивчення досвіду роботи, надання методичної і практичної допомоги бібліотекарям-краєзнавцям на місцях - так і для участі у заходах по підвищенню кваліфікації: наукових конференціях, семінарах. У 2004-2009 рр. здійснено такі виїзди у Вінницьку, Дніпропетровську, Житомирську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Рівненську області. Проводилися також стажування для слухачів ДАКККіМ, спеціалістів краєзнавчих структурних підрозділів бібліотек.

Сьогодні краєзнавча робота — визнаний і дійсно пріоритетний напрям діяльності загальнодоступних регіональних і місцевих публічних бібліотек: обласних, міських, районних, сільських, селищних. Цілеспрямована багаторічна методична підтримка даного напрямку, яка базується на послідовній науково-дослідній роботі фахівців ДІБУ є, на наш погляд, одним з важливих факторів для подальшого розвитку бібліотечного краєзнавства в Україні.

Список джерел:

1. Державній історичній бібліотеці - 60: Ювіл. зб. / Держ. іст. б-ка України; упоряд.: В.П. Кисельова, Т.С. Кудласевич, С.І. Смілянець. - К., 1999. - 72 с.
2. Історія наукових бібліотек у контексті історії, культури, освіти в Україні: матеріали наук.-практ. конф., 14-15 жовт. 1999 р., м. Київ / Держ. іст. б-ка України; ред. кол. В.П. Кисельова [та ін.]. - К., 1999. - 110 с.
3. Кисельова В.П. Державна історична бібліотека України: сучасний етап розвитку: (до 65-річчя заснування) / В.П. Кисельова // Бібл. вісник. - 2004. - № 4. - С. 34-38.
4. . Краєзнавча робота в бібліотеках України: інформ. бюлетень. Вип. 16-19 / Держ. іст. б-ка України; К., 2005-2008.

5. Кушнарєнко Н.М. Бібліотечне краєзнавство : підруч. — К. : Знання, 2007. — 502 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
6. Положення про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України: затверджено Наказом М-ва культури і мистецтв України № 314 від 11.06. 1996 р. - К., 1996. - 7 с., додаток.
7. Державна історична бібліотека України (1939-2009) : бібліогр. покажч. / ДЗ „Держ. іст. б-ка України”; уклад.: В.П. Кисельова, Т.С. Кудласевич, О.В. Михайлова; ред. С.І. Смілянець. — К.: Арістей, 2009. — 132 с.

Колеснікова В.А., м. Київ

Наукова бібліотека ІА НАНУ: етапи розвитку

Наукова бібліотека Інституту археології НАНУ є одним з найбагатших і найзмістовніших фахових зібрань в Україні. Її історія є невід’ємною частиною історії Інституту, і розпочинається з часу утворення Академії наук України. Вже у Статуті АН, датованому 26 листопада 1918 р. є напрямок «археологія України та її помічні науки» з посадою одного академіка.

В 1919 році у межах Академії була організована Комісія по складанню археологічної карти України., а в 1921 р. створена Археологічна комісія. За статутом Академії, “...при відділах, при наукових установах Академії та при окремих катедрах мали бути організовані відповідні бібліотеки” І вже на першому засіданні Археологічної комісії було ухвалено створити при комісії бібліотеку, затвердивши посаду її завідуючого з обов’язками каталогізатора. У 1922 році завдання та функції Археологічної комісії перебрав на себе Археологічний комітет (з 1924 р. – Всеукраїнський археологічний комітет). Одночасно з ВУАКом в межах АН існувала інша не менш значна науково-дослідна археологічна установа Академії Наук України — Антрополого-етнологічний музей ім. Ф. Вовка, бібліотека якого мала “у своїй підвалині... неабияку, а справді позначну, книгозбірню покійного проф. Хведора Кіндратовича Вовка. Вона, відколи її подаровано Академії наук, перебувала увесь час під керуванням Є. О. Дзбановського”. З кінця 20-х років у Академії Наук почалися репресії, які торкнулися не лише людей. Книжкові фонди також неодноразово підлягали “чистці” на предмет вилучення з них літератури “ворожого” спрямування.

1933 року, з метою “корінної реконструкції ряду академічних установ, що попередня їхня діяльність здебільшого була хибною й навіть клясово ворожою пролетаріятові”, була організована Секція історії матеріальної культури (СІМК) як тимчасова перехідна структура. СІМК було створено на базі: Всеукраїнського археологічного комітету, Кабінету Антропології і Етнології ім. Ф. Вовка, Музею Археології, Етнологічного музею, Етнографічної Комісії. Серед організаційних питань на одному з перших засідань новоствореної секції йшлося про те, що “для праці

співробітників мусять бути утворені відповідні умови – обстанова та бібліотека”. Документи, які б підтверджували що бібліотека СІМКу увібрала в себе бібліотечні зібрання всіх установ, що увійшли до її складу, віднайти не вдалося. Проте наявність у фонді бібліотеки Інституту археології видань зі штампом вищезгаданих установ свідчить на користь цієї думки. З кінця 1933 року реорганізація ВУАН була продовжена. Основною структурною одиницею в Академії відтоді став інститут. На базі СІМКу був створений Інститут історії матеріальної культури (ІМК), який існував під такою назвою до 1938 року. Після знищення “ворогів народу”, тобто майже всього первинного складу ІМК, у 1938 році він був реорганізований в Інститут археології АН УРСР. Ще у 1935 році завідувачим бібліотекою ІМК було призначено Є.О. Дзбановського, який опікувався бібліотекою Інституту до 1954 року.

Під час Великої Вітчизняної війни Інститут археології був евакуйований до Уфи, де він увійшов до складу Інституту суспільних наук АН УРСР. На жаль, документальних свідчень про евакуацію бібліотечного фонду до Уфи, хоча б навіть і частини його, не існує. Найімовірніше, він залишався у Києві. Значну частину книжкового фонду бібліотеки, як свідчить “Акт об ущербі, причиненом німецько-фашистськими захватчиками Інститута археології АН УРСР”, було вивезено у Німеччину. Це складало більше 7 тис. примірників книг археологічного змісту і 500 книг з хімії, причому вивезена була майже вся цінна монографічна і періодична література. Крім того, географічні та історичні карти України XVI-XVIII століть. Після звільнення території України Інститут археології АН УРСР був поновлений постановою Ради народних комісарів УРСР за № 810 від 17 липня 1944 року. До структури поновленого Інституту була включена бібліотека разом з архівом. Протягом другого півріччя 1944 року було проведено велику роботу по впорядкуванню повернених книжкових і архівних фондів. Інститут вживав заходів до поповнення книжкових фондів археологічними виданнями через звернення до низки наукових закладів і видавництв. У 1948 році відбулася значна подія – в порядку реституції з Німеччини були повернуті вивезені під час війни книги у кількості 5141 книжкова одиниця. 60-ті — початок 90-х років були часом найбільш регулярного, цілеспрямованого та систематичного поповнення фонду бібліотеки Інституту археології. Досить стабільним і достатнім було фінансування на придбання літератури, передплату періодичних видань. За цей час бібліотека Інституту археології перетворилась в одну з найкращих у Радянському Союзі бібліотек археологічного профілю. Було проведено велику роботу з поповнення втраченого під час війни фонду через букіністичні магазини Москви, Ленінграду і Києва. Придбано 16 особистих бібліотек видатних вчених-археологів.

Сьогодні до послуг читачів наукової бібліотеки ІА НАНУ є довідково-бібліографічний апарат бібліотеки: алфавітний та систематичний каталоги, біля 20 картотек, серед яких картотека статей з археології та давньої історії, картотека праць співробітників Інституту та видань Інституту археології та ін. а також електронний каталог, що відображає масив літератури, отриманий бібліотекою з 1997 року. Вже від початку існування бібліотеки тематичне спрямування її фондів було достатньо широким. Вони склалися з археологічної, антропологічної, етнографічної, історичної, мистецтвознавчої, філософської, релігієзнавчої, культурологічної, природничої літератури, довідкових видань як вітчизняних так і зарубіжних. За часи існування бібліотеки всі розділи поповнювалися та внутрішньо структурувалися. Регулярно у приміщенні читального залу бібліотеки влаштовуються виставки нових надходжень, які користуються великим попитом у читачів. Окрім цих виставок традиційними є тематичні книжкові виставки, що готуються до ювілеїв, пам'ятних дат, конференцій, фотовиставки тощо.

Однією з головних проблем останніх років є відсутність цілеспрямованого систематичного комплектування книжкового фонду. Основними джерелами надходжень є переважно обмін та подарунки. Останнім часом, завдяки покращенню технічного оснащення інформаційні можливості бібліотеки розширилися. На часі розвиток і видозмінення форм і методів інформаційного обслуговування. Розвиток електронних інформаційних ресурсів, впровадження ефективних інформаційних технологій будуть сприяти перетворенню бібліотеки в сучасний бібліотечно-інформаційний центр.

Корнійчук М. В., м. Остроз

Наукова бібліотека Національного університету „Острозька академія”:

короткий історичний нарис

Історія бібліотеки першого у східній Європі вищого навчального закладу – Острозької слов'яно-греко-латинської академії – є однією із сторінок історії нашої держави. Ця бібліотека – явище духовної культури XVI - XVII століття – відігравала значну роль у системі навчання Острозької академії. Її історія починається з заснування навчального закладу (кінець XVI - поч. XVII ст.). Бібліотека, як і Острозька академія, пройшла всі періоди становлення та розвитку:

- період становлення (1576-1586)
- період найвищого свого розвитку (1587-1620)
- період занепаду і закриття Острозької слов'яно-греко-латинської академії.

З перших років діяльності у бібліотеці був сформований унікальний за складом і досить

великий за обсягом (для того часу) бібліотечний фонд. Як свідчив сучасник Симон (Шимон) Пекалід (Пенкаля, Пенкальський), в 1600 р. в Острозі „квітне бібліотека, зібрана з немалим трудом". Поповненням її займались як князь В.-К. Острозький і меценати, так і викладачі, адже від рівня укомплектованості бібліотеки, її фондів, залежав рівень викладання наук в Академії. Дослідники вважають, що богословська література грецького походження надходила до книгозбірні з Близького Сходу, а світські видання - із Західної Європи. Бібліотека мала тісні міжнародні стосунки з різними науковими центрами Європи, зокрема, з Грецією, Балканськими країнами, а також з Австрією, Литвою. Велику частину цієї книгозбірні складали рукописні матеріали: переписані курси лекцій, твори викладачів, студентів, матеріалів з історії церкви, оригінальних самостійних праць з різних питань. Окрему групу рукописних матеріалів складали рукописні літописи, хроніки, полемічні твори, крім того зберігалися рукописні книги Богослужбового змісту, євангелія, мінеї, твори отців церкви, оскільки того потребувала християнська культура. Бібліотека містила підручники та книги різної тематики (з філософії, теології, історії, літератури, риторики, граматики, словесності, права, математики, астрономії, медицини, а також іноземні книги, перекладені та оригінальні праці культурних діячів, музичні твори).

Серед книг, що були видані в Острозі в друкарні К. Острозького та зберігалися в бібліотеці, слід назвати „Новий Завіт і Псалтир" (1580), „Біблія" (1581), „Хронологія" Андрія Римші (1581), „Ключ царства небесного" Герасима Смотрицького (1587), „Книжица" Василя Суразького (1588), „Книга о постничестве" Василя Великого (1594), „Маргарит" Іоанна Златоустого (1595), „Опис на лист... отца Ипатія, Володимирського і Берестейського єпископа" Клірика Острозького (1598), „Апокрисис" Філарета Христофора (1598-1599), „Часослов"(1602), „Требник" (1606), „Псалтир із возслідуванням" та ін..

В системі освіти XVI - XVII ст. провідне місце відводилося засвоєнню граматики, оскільки її вважали засобом, за допомогою якого можна досягти всіх інших знань. В зв'язку із вивченням церковнослов'янської мови – міжнаціональної мови всіх православних слов'ян – в бібліотеці зберігалися „Граматики словенська языка" (1586 р. - Вільно) та „Граматика" церковнослов'янської мови студента та викладача Острозької академії Мелетія Смотрицького (1619), яка є найбільшим досягненням староукраїнського теоретично-матеріального мовознавства. В бібліотеці зберігалася також „Граматика доброглаголиваго еллино-словенскаго языка" (1591), в якій наочно продемонстровано рівноцінність грецької й слов'янської граматичних систем й показано можливість опрацювання окремої слов'янської граматики.

Тісний взаємозв'язок існував між бібліотекою Острозької слов'яно-греко-латинської академії та друкарнями Волині, Києва, Львова, Москви, Білорусі, Литви, Венеції, Праги, Польщі та ін., що були одними із основних джерел поповнення фондів острозької книгозбірні. Серед

видань - книги друкарень Вуковичів (Венеція), Мамоничів (Вільно), Віленського Святодухівського братства (Єв'є), Києво-Печерської лаври, Т. Вербицького (Київ), Ш. Філя (Краків), Балабанів, Успенського братства (Львів), Анонімною друкарні та Друкарського Двору з Москви, а також книги Друкарні Д. Црноєвича (Цетиньє): "Октоїх" (1494 р), „Псалтир із розслідуванням” (1494 р.).

Аналіз навчального процесу Острозької слов'яно-греко-латинської академії дає змогу зробити висновки, що склад книжкового фонду відповідав предметам викладання „семи вільних наук” в Академії, що поділялися на „тривіум”, який складався з граматики, риторики, діалектики (мистецтво диспуту), і „квадріуму”, куди входили арифметика („лічба й рахування”), геометрія (землі розмірення), музика, астрономія. Крім „семи вільних наук” учні оволодівали старослов'янською, грецькою, латинською, польською мовами, вивчали поезію та історію, філософію. Бібліотека Острозької слов'яно-греко-латинської академії мала світове значення не лише за змістом і складом книг, передусім, вона акумулювала досвід людської думки за декілька століть і була неоціненним скарбом для культури України, фундаментом для розвитку бібліотечного, освітнього, книжного, архівного процесу в Україні, джерелом наукової, культурно-освітньої спадщини.

Біля 1626 р. Острозька слов'яно-греко-латинська академія, не підтримана матеріально і зраджена духовно, занепадає, а згодом (близько 1636 р.) зовсім закривається, що було прямим наслідком діяльності ордену єзуїтів, активної підтримки католицької експансії відомими шляхетними родами того часу.

У 1994 р. після відповідного Указу Президента України розпочалося відродження Острозької академії. Одночасно почала відроджуватися і бібліотека. Хоч і повільно, фонд університетської бібліотеки зростає. Ректор, професори та викладачі академії сприяли становленню та розвитку бібліотеки. З року в рік зростала кількість монографій, підручників, посібників, що надходили до фондів бібліотеки в дар від викладачів університету. Значну частину цього зібрання становили книги з автографами вчених. Суттєво вплинула на кількісний і якісний склад фондів бібліотеки безкоштовна передача їй книг Національною Парламентською бібліотекою, Національною бібліотекою України ім. В. Вернадського, Національною Академією Наук України. Джерелами комплектування фонду Наукової бібліотеки НаУОА є обмінно-резервні фонди провідних бібліотек вищих навчальних закладів, наукових інституцій, дарунки приватних осіб. Сьогодні у фондах бібліотеки є подаровані приватні книжкові зібрання, серед яких: колекція книг І.Д. Пасічника - ректора Національного університету „Острозька академія”, П.М. Кралюка – першого проректора НаУОА, М.Г. Жулинського – директора Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; М.П. Ковальського – професора, доктора історичних наук НаУОА, засновника та Голови Осередка українського товариства ім. М.

Грушевського на Волині, В.І. Скрекотня – українського літературознавця, професора, доктора філологічних наук; Д.В. Степовика – доктора богословських наук, доктора філософських наук, доктора мистецтвознавства, професора, академіка Академії наук Вищої школи; о. Рафаїла (Романа Торконяка) – доктора теології, ієромонаха, архімандрита. Слід назвати також колекції книг видатних громадсько-політичних та культурних діячів української діаспори, зокрема, Петра Скорупського, Олександра та Ірени Михалюків, Якова Гурського зі Сполучених Штатів Америки; Оксани та Ярослава Соколиків з Канади та ін.

У 2002р. для Наукової бібліотеки за проектом ректора І.Д. Пасічника було споруджено будівлю, що відповідає вимогам бібліотечної технології сучасності, та яку визнано пам'яткою архітектури ХХ століття. Її урочисте відкриття відбулося 22 червня 2007 року за участю президента України В.А. Ющенка. Над проектом нової споруди разом з архітектором працював і ректор, втілюючи у життя свою мрію – створити бібліотеку, яка б за своєю архітектурою, художнім оформленням, інтер'єром та змістом роботи стала б бібліотекою майбутнього, де читачі могли б долучитися до надбань національного та світового інформаційного простору. Будівля бібліотеки має круглу форму. При вході розміщені мармурові плити з викарбуваними прізвищами меценатів та благодійників, що надали кошти на будівництво бібліотеки. Вестибюль прикрашає скульптура Томаша Оскара Сосновського (1 версія – Немезида давньогрецька богиня справедливості відплати та подяки, 2 версія – Мадонна це неканонічне зображення непорочного зачаття пресвятої Діви Марії). У 2000-2006 рр. скульптура була відреставрована рівненським скульптором Петром Подольцем.

З появою нового приміщення з'явилися і нові можливості для розширення та забезпечення належного зберігання фондів і, найголовніше, нові можливості для обслуговування читачів. Книгосховище, облаштоване за типом європейських бібліотек, розраховане на 500 тисяч томів. Крім новозбудованої читальної зали, окрасою якої є розписи, виконані рівненським художником О.В. Чернюшком, було створено й зал електронної інформації, довідково-інформаційний відділ, службові відділи. Простора читальна зала з приміщенням для окремих книжкових колекцій носить ім'я представників української діаспори Романа та Володимира Васишиних, які надали щедрю пожертву на ремонт та реставрацію цієї зали. Її прикрасою є розміщені на колонах фотографії репродукцій відомих у світі скульптур пані Міртали - „Джерело”, „Проекція”, „Безконечне становлення”, „Втілення” та інші.

З розширенням масштабів діяльності університету, ширшає і коло завдань та функцій бібліотеки. Сьогодні Наукова бібліотека університету - це сучасний автоматизований бібліотечно-інформаційний центр, що забезпечує доступ як до унікальних фондів бібліотеки, так і до електронних ресурсів. Її книжковий фонд налічує близько 300 тисяч томів і щороку поповнюється на 10 тисяч примірників. Вона має сім структурних відділів. Обслуговує

професорсько-викладацький склад, наукових працівників, аспірантів, студентів, співробітників університету та читачів з інших навчальних закладів (понад чотири тисячі). Налагоджена співпраця з бібліотеками по книгообміну, електронній доставці документів, міжбібліотечному абонементу. Фонди Наукової бібліотеки НаУОА розкриваються за допомогою системи каталогів. Це електронний каталог, центральний алфавітний каталог, центральний систематичний каталог, алфавітний та систематичний каталоги авторефератів дисертацій, алфавітний каталог періодичних видань, алфавітний та систематичний каталоги літератури іноземними мовами. Велику роль у інформаційному забезпеченні відіграють систематичні картотеки статей (СКС).

У „Концепції інноваційного розвитку Наукової бібліотеки НаУОА” та „Концепції розвитку електронної бібліотеки НаУОА” відображені основні концептуальні засади наукової, науково-інформаційної, науково-методичної роботи бібліотеки, обґрунтовано основні засади та напрямки розвитку електронної бібліотеки. Реалізація даних питань пов'язується, перш за все, з впровадженням у практику роботи Наукової бібліотеки НаУОА інноваційних технологій при тісній взаємодії з рядом підрозділів університету та бібліотек.

З 2002 року бібліотека розпочала роботи з впровадження комп'ютерних технологій на основі вітчизняного програмного забезпечення „Український фондівий дім Бібліотека”. На сьогодні в бібліотеці забезпечено комплексну комп'ютеризацію майже всіх виробничих циклів: процес комплектування, каталогізації, видачі літератури, створено електронний каталог книг, повнотекстові бази даних електронних підручників, БД публікацій з періодичних видань, а також з'єднано швидкісним каналом доступу локальну мережу бібліотеки із загальноуніверситетською мережею та всесвітньою мережею Інтернет, відкрито зал електронної інформації для читачів на 50 місць.

Бібліотеці належить одне з провідних місць у забезпеченні інформацією потреб кафедр факультетів, інформуванню про надходження видань у бібліотечні фонди. З цією метою Наукова бібліотека щомісяця видає „Прес-дайджести нових надходжень”, в яких подається анотована бібліографічна інформація про книги, брошури, монографії, підручники, нормативну документацію, автореферати дисертацій, що надійшли в наукову бібліотеку.

Наукова бібліотека НаУОА плідно співпрацює з такими авторитетними установами, як Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України, Національна парламентська бібліотека України, провідними музеями, архівами, бібліотеками вищих навчальних закладів, видавництвами, редакціями фахових періодичних видань та ін.

Новаторством та творчим пошуком характеризується діяльність Наукової бібліотеки НаУОА, спрямована на розвиток національної культури, освіти, українознавства, краєзнавства. Цьому сприяють творчі зв'язки книгозбірні з Інститутом історії України НАН

України, товариством „Просвіта”, Державним комітетом національного телебачення та радіомовлення, та іншими закладами освіти, культури, громадськими організаціями.

Міжнародні культурні зв'язки завжди вважалися одним із пріоритетних напрямків діяльності Наукової бібліотеки НаУОА. Розвиток і підтримка взаємовідносин з урядовими, громадськими установами зарубіжних країн сприяє розширенню можливостей громадян щодо доступу до зарубіжних джерел інформації. Серед постійних партнерів бібліотеки: Американський фонд „Сейбр-Світло”, Міжнародний фонд „Відродження”, Посольство США в Україні, Гете-Інститут (Київ), Французький культурний центр (Київ) та інші.

Наукова бібліотека НаУОА здійснює наукову діяльність у взаємодії з факультетами університету, Науково-методичною бібліотечною комісією МОН України, Науковою бібліотекою ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка – методичним центром бібліотек вищих навчальних закладів, Науковою бібліотекою Львівського національного університету ім. І.Франка – методичним центром бібліотек вищих навчальних закладів західного регіону, Науковою бібліотекою Рівненського національного університету водного господарства та природокористування – зональним методичним центром, Українською бібліотечною асоціацією і т. ін.

Бібліотека традиційно бере участь в загальноуніверситетських заходах: Днях науки, конференціях, семінарах, презентаціях. В рамках цих заходів організовуються книжкові виставки, відкриті перегляди літератури, проводяться огляди літератури.

Марченко О.І., м. Київ

**Аптечний корпус Микільського Больницького монастиря
(до історії ДІБ України)**

Пропрацювавши понад двадцять років у Державній історичній бібліотеці України, яка є єдиною спеціалізованою історичною бібліотекою країни, звичайно неможливо не зацікавитися її історією. Тим більше, що в цьому році ДІБ виповнюється 70, отже прийшов час підвести деякі підсумки, озирнутись назад, гортаючи сторінки її біографії.

Про фонди цієї непересічної бібліотеки, різні напрями її діяльності є чимало публікацій, але того ж не можна сказати про її архітектурну історію, хоча ця тема вельми цікава, адже будівлі, як і люди, мають свою, особисту долю.

Так склалося, що з самого початку свого існування Бібліотека була територіально пов'язана з Києво-Печерською лаврою, хоча мала у своїй біографії і деякі інші адреси. Та не всім відомо, що сучасний корпус 24, де зараз розміщується Бібліотека, входив до складу колишнього Микільського Больницького монастиря, заснованого при Києво-Печерській лаврі ще у XII столітті. Тому і розглядати його історію потрібно в контексті

цього монастирського комплексу, до складу якого входили церква св. Миколая, лікарня, аптека, приміщення для лікарів та обслуговуючого персоналу.

Виникнення Микільського монастиря пов'язують з іменем чернігівського князя Святослава Давидовича, який прийняв у 1106 р. постриг у Києво-Печерській обителі під ім'ям Миколи Святоші. Його вважають не тільки фундатором Троїцької надбрамної церкви, а й засновником лікарні. У „Тератургимі” (збірці чудес, що відбувалися на теренах Лаври) записано: „Ворота і на них церкву св. Трійці заклав князь Святослав Давидович і при ній заснував лікарню для хворих і немічних ченців” [1]. З часом виник Микільський монастир з храмом в честь святителя Миколая.

Рік заснування церкви залишився невідомим. Вперше вона згадується лише під 1462 роком в післяслові до рукописного „Патерика Печерського”. Важливе значення для історії, топографії та архітектури Микільського монастиря мала вже згадане видання – „Тератургима” Афанасія Кальнофойського 1638 р. У книзі було розміщено три гравюри. На одній з них зафіксовано Микільську церкву з прилеглою до неї територією. На той час тут вже склався своєрідний архітектурний комплекс кам'яних та дерев'яних споруд. Щоправда, тогочасні будівлі, звичайно, не збереглися.

За часів гетьманування Івана Мазепи на місці дерев'яної церкви св. Миколи споруджується однойменна кам'яна церква. Значно змінився архітектурний вигляд Микільського монастиря і після пожежі 1718 р. під час якої згоріли всі дерев'яні будівлі і постраждали муровані, то ж потрібно було проводити відбудову цієї території. Значні будівельні роботи провадилися у монастирі і у XVIII столітті.

У XIX ст. все ж нагально постало питання про будівництво нових приміщень, бо корпус, в якому знаходилися лікарня та аптека „пришел в ветхость в крыше в нем от дождей приходится сильная течь и во время зимы не малый ощущается больным и прислуге холод” [2]. Саме тому „вблизи больничной церкви на пустопорожном месте” був побудований новий кам'яний корпус лікарні (1842 р., архітектор П.І. Спарро). У 1860 р. лікарня була добудована. На той час вона вміщала 32 ліжка для хворих, за рік тут приймали 400 хворих. У штаті було декілька фельдшерів, обслуга - монахи та послушники. Приміщення для них знаходилися при лікарні. Після ремонтних робіт у 1913 р. в лікарні розмістили притулок для осіб духовного звання похилого віку. Зараз у цьому корпусі розміщується Музей театрального, музичного та кіномистецтва України.

Після відбудови лікарні прийшла черга і для будівництва нового аптечного корпусу (саме тут зараз знаходиться Державна історична бібліотека України) [3]. Навпроти лікарні у першій половині XIX ст. знаходилися два одноповерхових будинки – аптека та келії монахів, котрі обслуговували Лікарняний монастир, а також однарусна дзвіниця

Микільської церкви. "На расстоянии 11-ти сажень в северо-восточную сторону от церкви, имеется колокольня Больничного Николаевского монастыря, устроенная в воротах оного, нижний этаж каменный с аркою над проездом, а верхний - деревянный на столбах. Колокольня устройства позднейшего и когда именно устроена, неизвестно" – повідомляє метрика за 1887 р [4].

За даними, знайденими в архіві О.В. Сіткарьовою, існував проект реконструкції вказаних будівель, який склав військовий інженер штабс-капітан О. Р. Ветрінський у 1872-1873 рр. [5]. Планувалося над Г-подібним в плані одноповерховим кам'яним флігелем, в якому розміщувалися аптека та келії для братії надбудувати другий поверх, а над одноярусною дзвіницею, що прилягала до флігеля - другий ярус з восьмигранним шатром і банькою з хрестом в формах російської архітектури XVII ст. Однак, даних про реалізацію цього проекту в архіві виявлено не було.

Та все ж будівництво нового приміщення аптеки розпочалося, бо, як писав у своєму рапорті начальник Микільського Лікарняного монастиря ігумен Аліпій: „по тщательному моему наблюдению мною усмотрено, что помещения братии Больничного монастыря очень тесные и клирошанский старинный корпус очень обветшал, в силу сего, еще 17 апреля сего 1900 года лично мною было заявлено Его Высокопреподобию отцу Наместнику Лавры, что в Больничном монастыре необходимо нужно переустроить каменный старинный и совершенно обветшалый Клірошанский вместе и Аптекарский корпус и устроить новый двухэтажный корпус для помещения на 40 человек братии”.

Спочатку потрібно було розробити проект, узгодити його з Інженерним Управлінням та підготувати місце під будівництво. Розробка проекту та нагляд за його виконанням було доручено лаврському архітектору Є. Ф. Єрмакову [6]. На початку XX ст. старі будівлі були розібрані: На їх місці у 1902-1903 рр. був побудований цегляний двоповерховий аптечний корпус.

Аптека на той час була найбільшою не тільки на території Микільського монастиря, а й у всьому Києві. Збереглися відомості, що досить часто сюди зверталися кияни за ліками, яких не було у міських аптеках. Відомо, що протягом 1913 р. аптека відпустила ліки за 30622 рецептами. Маємо також надруковані свідчення очевидців початку XX століття. Так, наприклад, такі свідчення знаходимо у спогадах Івана Миколайовича Нікодімова (Шуміліна), який в цей період жив на території Лаври і був тут юрисконсульт [7].

Трохи згодом, у 1904 р., також за проектом Є.Ф. Єрмакова, поряд був побудований ще один двоповерховий корпус, де нині розміщується дипозитарій Бібліотеки. Спочатку ж приміщення було призначено для столярної майстерні.

Ось такий невеличкий екскурс в історію корпусу № 24 Києво-Печерської лаври. Бо, хоча її монументальні споруди досліджені та описані у численних публікаціях, є ряд корпусів про які знайти матеріали досить важко.

Тема ж ця може зацікавити багатьох. Так, виступаючи на конференції присвяченій святкуванню 65-річчя Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В.Г. Заболотного її директор, Войцехівська Галина Анатоліївна, повідомила, що керована нею установа збирає відомості про приміщення та будівлі, у яких розташовані сучасні українські бібліотеки. Тож попереду маємо ще чимало нових цікавих досліджень.

Література:

1. Уманцев Ф.С. Троїцька надбрамна церква. – К., 1970. – С. 15.
2. Сіткарьова О.В. Архітектура Києво-Печерської лаври кінця XIX – XX століття. – К., 2001. – С. 89.
3. ДІАУ. – Ф. 128. – Оп. 1 заг. – Од. зб. 3005.
4. Сіткарьова О.В. Вказ. праця. – С. 149.
5. Там само
6. Єрмаков Євген Федорович (1868-1914, Київ) – архітектор. Закінчив у 1892 р. петерб. Ін-т цивільних інженерів. Був київ. єпархіальним архітектором. В грудні 1899 р. призначений архітектором Лаври.
7. Никодимов И.Н. (Шумилин И.Н.) Воспоминания о Киево-Печерской Лавре / Ин-т по изучению истории СССР. – Мюнхен, 1960. – С. 52-55.

Надрага М.С., м. Львів

Шкільні, гімназійні та педагогічні бібліотеки міжвоєнного Львова

На території Польщі перші шкільні бібліотеки почали з'являтися ще у середніх віках при церковних школах, і укомплектовувалися книгами, необхідними для навчального процесу. Натомість із середини XIX ст. (приблизно від часу «весни народів») шкільні бібліотеки, крім навчально-дидактичної, почали виконувати ще й патріотично - виховну роль. Відповідних змін зазнала і тематика книжок у їхній фондах. Лише у міжвоєнний період польське Міністерство релігійних визнань і публічної освіти розпорядилося перенести давні рукописи, стародруки та книги, які мало використовувались в школі до університетських та фахових бібліотек. Однак це не зменшило суспільного значення шкільних книгозбірень. Як зауважував польський соціолог Я.С. Бистронь, такий стан справ зумовлений тим, що саме школа в обов'язковому порядку вимагала від учнів вивчати передбачені програмою книги. „Цей педагогічний примус - підкреслював дослідник у 1938 році, - для багатьох став єдиним імпульсом до читання (отже, й користування бібліотекою): й надалі існує велика кількість людей зі шкільною освітою, для яких єдиною літературною лектурою є, власне, ...тільки шкільні автори”.

Львів у 20 - 30 р. XX ст. мав розгалужену сітку шкільних бібліотек. Проте однією з провідних ознак львівського шкільництва 20- 30 рр. XX ст., був його чіткий поділ за

мовно-національною ознакою. Так, власні бібліотеки мали українські навчальні заклади: Академічна гімназія (державна гімназія з українською мовою навчання), Народна школа імені Шашкевича, гімназія Українського Педагогічного товариства ім. Іллі та Іванни Кокорудзів тощо. Кількісно набагато чисельнішими були книгозбірні польських державних і приватних шкіл, гімназій та ліцеїв: бібліотеки Загальної міської школи ім. А. Міцкевича, 2-ої державної гімназії ім. К. Шайнохи на, 3-ої державної гімназії ім. Стефана Баторія; 4-ої державної гімназії ім. Я. Длугоша, 6-ї - державної гімназії ім. С. Сташиця, 7-ої державної гімназії ім. Т. Костюшка, 10-ої державної гімназії ім. Г. Сенкевича, 9-ої державної гуманістичної гімназії, книгозбірні Державного педагогічного ліцею, 5-го Державного ліцею і гімназії ім. С. Жолкевського тощо. Менше було навчальних закладів для інших національних спільнот міста.

Треба зауважити, що бібліотеки тогочасних львівських середніх навчальних закладів часто також були неоднорідними. Окрім того, що їх фонди поділяли на учнівські та вчительські; ще існували й окремі книгозбірні навчальних гуртків та різноманітних громадських організацій, які були створені при школах. Наприклад, в Торговельно-економічній школі і Торговельному ліцеї учнівську бібліотеку поділяли на «загальну» та «підручникову» частину, а вчительську - на педагогічну, полоністичну, юридичну та економічну книгозбірню; при школі функціонувала римо-католицька Марійська дружина, яка теж мала власну добірку книжок. При 5-му державному ліцеї і Гімназії ім. С. Жолкевського учнівську бібліотеку поділяли за мовно-національним принципом на «польську» і «німецьку» книгозбірні; функціонувала «харцерська», «марійська» та краєзнавча бібліотеки, книгозбірні з різних предметів шкільної програми тощо. У бібліотеці 9-ої Державної гімназії ім. С. Щепановського, функціонували також предметні збірки книг та книгозбірні окремих класів. У школі при Кадетському корпусі №1 бібліотека була ще іншою: тут існувала книгозбірня для офіцерів та вчителів, збірка белетристики та навчальної літератури для кадетів, окрема бібліотека історично-географічного кабінету і книгозбірня товариської самодопомоги.

У довоєнному Львові існували дві педагогічні організації - українська «Рідна школи» та польське Товариство Народної Школи (Towarzystwo Szkoły Ludowej) - які активно конкурували на теренах міста. Якщо «Рідна школа» дбала про розширення сітки українських середньо-шкільних закладів, то польське Товариство Народної Школи було промотором колонізаційної політики у галузі шкільництва. У рамках цієї політики й виникали чисельні бібліотеки цієї організації, як охоплювали різні терени тогочасного Львова, від центру до Клепарова.

На початку 1939 року нараховувалося близько 17 книгозбірень, які існували при

чисельних гуртках цього товариства (осередок ім. Борельовського, ім. Т. Єжа, С. Жеромського, В. Недзялковської, Коло Пань, тощо) у різних районах Львова (осередки «Кульпарків», «Левандівка», «Сигнівка», «Знесіння»; книгарня Товариства народної школи ім. Реймонта тощо). У цьому плані Товариство Народної Школи виступало антагоністом не лише «Рідної школи», але й товариства «Просвіта», яке мало у Львові біля 10 бібліотек - читалень і поширювало українську культуру серед міського населення.

Ієрархічну вертикаль шкільних бібліотек завершували, з одного боку, книгозбірня Кураторії Львівського шкільного округу. Їй підпорядковувалися численні бібліотеки методичних осередків історії, географії, математики, біології французької, латинської, німецької мов тощо. З іншого боку, вузлову роль у системі шкільних бібліотек виконувала книгозбірня Міської шкільної ради та створена у 1925 році Державна Педагогічна Бібліотека. Проект заснування педагогічної книгозбірні у Польщі не був новим. Перший заклад такого типу - Варшавська Центральна Педагогічна Бібліотека (пізніше - Бібліотека Міністерства освіти й вищої школи) - виник ще в 1917 році. Педагогічні бібліотеки від початку свого існування входили до складу системи освіти та були створені на її потребу і від того часу їх первинні завдання визначала саме освітня політика.

Державна Педагогічна Бібліотека при заснуванні поглинула частину фондів 15 львівських шкільних бібліотек, які пізніше доповнювала за рахунок нових надходжень (у 1938 році вона нараховувала 12000 томів). В результаті на 1939 рік була сформована досить солідна книгозбірня, яка слугувала водночас для підвищення кваліфікації вчителів, для поглиблення знань учнів та для наукових досліджень у галузі педагогіки та психології. Очевидно, за задумом її директора - Яна Кухти, ця книгозбірня мала б стати чимось на зразок «педагогічного Оссолінеуму». Тому, як і у Закладі ім. Оссоліньських, при ній почали видавати три книжкові серії («Львівська педагогічна бібліотека», «Львівська виховно-дидактична бібліотечка», «Львівська бібліотечка перекладів психологічних праць»). Частина випущених книг містила праці польських вчених (Я. Кухти, Ю. Констатиновича, С. Лотоцької, Х. Подкульської, С. Малиновської, Л. Блявштайна, З.Мислаковського), частина - перекладні праці російських (Л. Виготського і М.Ширвіндта) та німецьких (Ф. Кюнкеля, М. Вертмайєра, Е. Кронера) науковців.

Воєнні події 1939 і наступних років перешкодили ширшій реалізації* цього амбітного проекту. До того ж, хоч бібліотека як державна установа прагнула бути національно-нейтральною, насправді вона була зорієнтована на культурні потреби місцевого польського шкільництва. Передплата українських педагогічних видань, яку вела бібліотека, лише формально змінювала загальну картину, однак не торкалася її суті: книгозбірня була покликана виховувати вчителів і учнів як громадян II Речі Посполитої.

Своєрідну альтернативу цьому намагалися створити Українське Педагогічне Товариство та Товариство «Взаємна поміч українського вчителства». При ньому існувала своя Центральна педагогічна бібліотека, покликана підвищувати національну самосвідомість українських вчителів. Однак ці організації, на відміну від відповідних польських, не були державними, отже, не могли розраховувати на підтримку органів влади, і опиралися лише на власні ресурси.

Петренко О.Б., м. Київ

Дослідження історії розвитку державних бібліотек України для дітей

Проведенню Національною бібліотекою України для дітей дослідження наукової проблеми «Історія розвитку державних бібліотек України для дітей» передували важливі історичні зміни: створення та розбудова в 90-х роках ХХ ст. незалежної української держави.

У процесі державотворення відкрилися нові можливості у діяльності закладів культури, серед них і бібліотек для дітей [1]. Для того, щоб науково обґрунтовано створювати концептуальні моделі подальшого розвитку дитячих бібліотек та бібліотечно-інформаційного обслуговування юних користувачів, потрібно володіти правдивими історичними знаннями.

Про небайдує ставлення бібліотечних фахівців до проблем вивчення історичного минулого свідчить проведення таких масштабних заходів з цієї тематики: засідання за «круглим столом» «Історія розвитку бібліотечної справи в Україні» у рамках I Всеукраїнського бібліотечного конгресу (червень 1992 р.), науково-практичної конференції «Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні» (2-4 жовтня 1994 р.), а також видання методичних рекомендацій «Вивчення історії обласної бібліотеки», підготовлених С.І. Савіною і С.Л. Зворським (К., 1993) [2, 3]. Тож цілком логічним було те, що у 1993 році Національна бібліотека України для дітей (НБУ для дітей) спільно з Київським національним університетом культури і мистецтв (КНУКіМ) розпочала до вивчення наукової проблеми «Історія розвитку державних бібліотек України для дітей».

До робочої групи увійшли фахівці НБУ для дітей, обласних бібліотек для дітей та такі провідні науковці КНУКіМ, як: В.М. Медведєва, В.М. Долбенко, Л.П. Каліберда, Н.О. Новікова, Л.П. Одинока, Т.І. Ківшар, Н.С. Дяченко та ін.

Історія виникнення бібліотек для дітей у нашій державі припадає на кінець ХІХ — початок ХХ століття, коли у суспільному житті відбувалися процеси денаціоналізації, посилювалися русифікаторські тенденції. Зрозумілою є у цих обставинах доля українських бібліотек і українського бібліотекознавства, яке було позбавлено статусу

національної науки і трактувалося як «регіональна школа» чи підрозділ загального «вітчизняного» радянського бібліотекознавства.

У дослідженні дитяча бібліотека вперше розглядається як соціально-культурний об'єкт у контексті поняття «національна культура» і в певному історичному часі [4].

Згідно з методикою дослідження вивчення історії державних бібліотек для дітей відбувалося за такими основними параметрами:

- становлення і розвиток дитячих бібліотек як соціальних інституцій;
- читач і читання дітей в соціокультурному просторі;
- формування ресурсної бази дитячого читання;
- організація доступу до інформаційно-ресурсної бази дитячих бібліотек;
- наукова та організаційно-методична діяльність бібліотек.

У ході багаторічної роботи було вирішено матеріали досліджуваної наукової проблеми видавати окремими розділами. Протягом 1998—2009 рр. після наукового редагування Л.П. Одинокі, канд. пед. наук, доцента; В.К. Скар, канд. пед. наук, професора; Т.О. Долбенко, канд. пед. наук, професора; Н.С. Дяченко, канд. пед. наук, доцента; Л.П. Каліберди, канд. іст. наук, професора; Н.О. Новікової, канд. пед. наук, доцента; М.С. Слободяника, доктора іст. наук, професора були видані наступні розділи: «Робота з читачами дитячих бібліотек України у повоєнні роки [5], «Становлення та розвиток дитячих бібліотек України» [6], «Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України (1960-1975 рр.) [7], «Історія розвитку бібліотек України для дітей (1941-1959 рр.)» [8], «Історія розвитку бібліотек України для дітей (1960-1974 рр.)» [9], «Організаційно-методична діяльність бібліотек України для дітей (1946-1976 рр.)» [10], «Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України (1976-1991 рр.)» [11].

Вагоме місце в науковому дослідженні займають ретроспективні науково-допоміжні бібліографічні покажчики: «Видавнича діяльність Національної бібліотеки України для дітей (1967—2002 рр.)» (2004 р.) [12], «Методичні видання обласних бібліотек для дітей (1945—2002 рр.)» (2004 р.) [13] та довідник «Бібліотеки України для дітей» (2008 р.) [14]. Готується до друку довідник «100 кращих дитячих бібліотекарів України», що міститиме відомості про життєвий та творчий шлях бібліотекарів, які внесли вагомий вклад у діяльність бібліотек для дітей.

Дослідження розглядає основні етапи розвитку дитячих бібліотек України в хронологічному порядку, відповідно до хронології історичних подій.

Результати дослідження висвітлили та засвідчили важливу роль дитячих бібліотек у перетвореннях, що відбувалися в освітній і культурній сферах України.

Надзвичайно важливим є те, що дослідники опрацювали великий масив літературних і архівних джерел, фахову періодичну пресу ХХ ст., ввели в науковий обіг багато фактів, імен, літературних і публіцистичних праць, які досі не були в широкому вжитку в бібліотекознавчих дослідженнях українських вчених.

Сьогодні Національна бібліотека України для дітей розпочала роботу з написання монографії з наукової проблеми «Історія розвитку державних бібліотек України для дітей».

Науковий системний погляд на дитячу бібліотеку в історичному плані дозволяє по-новому підійти до вирішення сучасних проблем діяльності бібліотек та визначити перспективи подальшого розвитку та удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування дітей України.

Використана література:

1. Дзюба І. Проблеми культури в незалежній Україні / І.Дзюба // Бібл. вісн. – 1996. – №5 – С. 22-25.
2. Зворський С. До проблеми вивчення історії бібліотечної справи в Україні / С. Зворський // Бібл. вісн. – 1997. – №4. – С. 20-21.
3. Вивчення історії обласної бібліотеки : метод. рек. / Держ. б-ка України ; уклад. З.І. Савіна, С.Л. Зворський. – К., 1993. – 18 с.
4. Історія розвитку державних бібліотек України для дітей : методика наук. дослідж. / Держ. б-ка України для дітей ; автори О.Ф. Довгич, В.М. Медведева, Т.М. Турбаніст, Н.Г. Душенчук, О.Г. Саватеева, Т.І. Пилипенко. – К., 1993. – 26с.
5. Ашаренкова Н.Г., Гільманова Л.В. Робота з читачами дитячих бібліотек України у повоєнні роки / Н.Г. Ашаренкова, Л.В. Гільманова / Держ. б-ка України для дітей, Держ. акад. кер. кадрів культури і мистец. – К., 1998 – 83с.
6. Погребняк Г.І. Становлення та розвиток дитячих бібліотек України. / Г.І. Погребняк / Держ. б-ка України для дітей. – К., 2003. – 92с.
7. Душенчук Н.Г., Чачко С.О. Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України (1960-1975 рр.) / Н.Г. Душенчук, С.О. Чачко / Нац. б-ка України для дітей. – К., 2004. – 72с.
8. Історія розвитку бібліотек України для дітей (1941-1959 рр.) / Нац. б-ка України для дітей. – К., 2005. – 88с.
9. Історія розвитку бібліотек України для дітей (1960-1974 рр.) / Нац. б-ка України для дітей. – К., 2007. – 76с.
10. Погребняк Г.І. Організаційно-методична діяльність бібліотек України для дітей у 1976-1991 рр. / Г.І. Погребняк / Нац. б-ка України для дітей. – К., 2008. – 14с.
11. Науково-дослідна робота дитячих бібліотек України (1976-1991 рр.) / Нац. б-ка України для дітей. – К., 2009. – 32с.
12. Видавнича діяльність Національної бібліотеки України для дітей (1967-2002 рр.) : ретросп. наук.-досл. бібліогр. покажч. / Нац. б-ка України для дітей; уклад. Н.Г. Душенчук, Н.О. Гажаман, В.М. Красножон. – К., 2004. – 47с.
13. Методичні видання обласних бібліотек для дітей (1945-2000 рр.) : ретросп. наук.-допом. бібліогр. покажч. / Нац. б-ка України для дітей; упоряд Н.О. Гажаман, Н.В. Загайна. – К., 2004. – 120с.
14. Бібліотеки України для дітей : довідник / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Н.Г. Душенчук, Г.І. Погребняк, Л.П. Полікарова. – Вінниця: Теза, 2008. – 311с.

Перспективні напрями удосконалення відображення документальної інформації у бібліографічному посібнику „Історія України”

Науково-допоміжний показник „Історія України” [1] (далі – БП) належить до посібників так званої „першої групи”, для яких, за визначенням Г. М. Швецової-Водки, характерне відображення документів з найбільшою повнотою [2, с. 91-92]. Про динаміку та тенденції відображення документального потоку з вітчизняної історії у цьому посібнику в період 90-х років XX ст. – поч. XXI ст. вже йшлося у попередніх публікаціях [3, 4].

Одним з важливих аспектів, що яскраво ілюструє якість цього посібника, який щорічно готує Державна історична бібліотека України, є повнота відображення у ньому праць провідної наукової установи в галузі вітчизняної історії – Інституту історії України НАН України. З метою вивчення саме даного питання автором здійснено аналіз поточного висвітлення у згаданому БП видань і публікацій цієї наукової інституції.

За допомогою статистичного і порівняльного методів - шляхом звірення переліків друкованих праць, які зареєстровані у ретроспективній бібліографії Інституту історії України за кілька минулих років [5, с. 700-782], з тими, що відображені у випусках досліджуваного щорічника за аналогічний час, - вдалося отримати дані про повноту і оперативність відображення вкладу колективу названої наукової установи у розвиток вітчизняної історичної науки за відповідний хронологічний період. Зауважимо, що для визначення змін та сучасних тенденцій у відображенні ДП з вітчизняної історії, нами обрано останній хронологічний відрізок, за який на час проведення порівняльного аналізу була наявна відповідна інформація – завершальний рік XX ст. – перші роки XXI ст., тобто, п’ятиріччя з 2000-го по 2004-ий роки.

З узагальнених даних видно, що у 2001, 2003-2004 рр., у порівнянні з 2000 роком, помітна чітка тенденція зростання показників поточного відображення видань і публікацій провідної галузевої наукової установи у БП за відповідні роки: зокрема, з 45% у 2000-му році до 72 % у 2001-му.

Разом з цим, в окремі роки у БП не відображено від 21% до 34% видань і публікацій Інституту історії України НАНУ, що є недоліком згаданого показника, адже свідчить про наявність у ньому значних прогалин у віддзеркаленні наукового доробку даної галузевої установи.

Таким чином, в певній мірі, вдалося визначити рівень відповідності відображуваної в показнику інформації реальному документальному потоку, що продукувався провідною науковою установою: загалом, в останні роки у щорічнику

відображається близько 80% праць Інституту, але про 12-20% з них БП інформує з запізненням.

Гіпотетично, процес розширення джерельної основи історичної науки у 90-і рр. XX – на поч. XXI століть мав прямо пропорційно віддзеркалитись і в переліку джерел виявлення бібліографічної інформації для науково-допоміжного показника, що досліджується. Порівняльний аналіз „Списку переглянутих і розписаних джерел” до випусків показника „Історія України” за 2004-2006 роки показав, що у посібнику за 2004 рік переглянуто і аналітично опрацьовано 158 назв галузевих періодичних і продовжуваних видань, за 2005 р. – 149, а за 2006 р. - 175, причому 107 з них - ті, що перелічені і в названих попередніх випусках. Тобто, нині понад 60% з визначених для аналітичного розпису видань є постійними джерелами для виявлення матеріалів з вітчизняної історії для досліджуваного щорічника, і, відповідно, близько 40% - нові джерела.

Окрім того, навіть побіжне зіставлення кількості журналів і збірників наукових праць з останніми переліками наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (зокрема, розділ 10.6. Історичні науки – О. П.) зі „Списком переглянутих і розписаних джерел” БП „Історія України” не на користь останнього: чимало видань, аналітичне розкриття яких конче необхідне кожному історику, у ньому не відображені, тобто „Список...” слід доповнити саме джерелами суто наукової інформації. Не вистачає у згаданому списку і збірників наукових праць, періодичних видань, заснованих архівами або за їх участю – таких як „Архівіст” (Суми), „Праці Державного архіву Одеської області”, „Архивная летопись Донбасса” (Донецьк), „Архівний вісник” (Чернігів) і т. д.

Слід підкреслити також, що робота авторського колективу над БП „Історія України” містить елементи наукового дослідження, яке реалізується на основі вивчення галузевого документального потоку. Впровадження автоматизованих технологій в процес підготовки щорічника, що вже сьогодні здійснюється у науково-бібліографічному відділі, - зокрема, систематизація бібліографічних записів на основі індексування розділів схеми БП, безперечно, полегшить аналіз різноманітних параметрів цього важливого інформаційного видання та сприятиме удосконаленню його якості.

Список використаних джерел:

1. Історія України : наук.-допом. бібліогр. показник за ... рік / Держ. іст. б-ка України. – К., 1971 – 2009.
2. Швецова-Водка Г. М. Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне : [Б.в.], 2000. – 205 с.

3. Політова О. Динаміка відображення документального потоку з вітчизняної історії у бібліографічному покажчику "Історія України" / О. Політова // Вісник Книжкової палати. - 2009. - № 1. - С. 19-22.
4. Політова О. Документальний потік з історії України: тенденції відображення у вітчизняній науковій бібліографії 90-х років ХХ ст. – поч. ХХІ ст. / О. А. Політова // Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22-23 листоп. 2007 р.) / Міністерство культури і туризму України, Український центр культурних досліджень, Державна історична бібліотека України. - К. : "Вид. Дім Дмитра Бураго", 2007. - С. 117-120.
5. Бібліографія основних видань [Інституту історії України НАН України]: 1936-2005 // Ін-т історії України НАН України. 1936-2006 / відп. ред. В. А. Смолій. – К. : НАН України, 2006. – С. 700-782.

Приліпко Т. А., м. Київ

Історичні бібліографічні ресурси науково-бібліографічного відділу ДІБ України

В мальовничому куточку Печерського району м. Києва знаходиться знана в Україні та далеко за її межами Державна історична бібліотека України, яка забезпечує зберігання та використання документів історичної тематики.

Бібліотекою проводиться значна наукова робота в галузі історичної бібліографії - допоміжної історичної дисципліни, предметом якої є розробка прийомів і методів пошуку, бібліографічного опису, цільового добору, наукової систематизації джерел і літератури з історії та передача одержаної інформації дослідникові або іншому споживачеві (3).

Ряд відділів ДІБУ плідно працює у галузі історичної бібліографії, один з них – науково-бібліографічний, створений у структурі бібліотеки в 1964 році. З напрацюваннями відділу можна ознайомитись у виданнях бібліотеки (1, 2). Науково-бібліографічний відділ сприяє задоволенню науково-інформаційних потреб користувачів з історії України, розвитку вітчизняної історичної науки та суміжних дисциплін шляхом підготовки і видання поточних та ретроспективних науково-бібліографічних посібників, створення бібліографічної бази даних з історії України.

Сучасний стан розвитку історичної вітчизняної науки гостро потребує повноцінного бібліографічного забезпечення з різних актуальних напрямів досліджень історії українського народу. З цією метою в 1994 р. ДІБУ розпочато роботу по створенню інформаційного центру „Історія України”. Основу центру складає бібліографічна та фактографічна база даних, яка включає підготовлені науково-бібліографічним відділом тематичні ретроспективні, поточні та рекомендаційні посібники. Зокрема, науково-бібліографічним відділом з 1968 р. видається поточний науково-допоміжний бібліографічний покажчик „Історія України”. Слід відзначити, що за роки незалежності Української держави відділом підготовлено 17 випусків посібника (всього з початку

видання маємо 40 щорічників) (4). Паралельно з традиційними друкованими виданнями накопичується і електронна база даних посібників за 1996-2007 роки у форматі Word.

Завдання даного посібника - зібрати, систематизувати та бібліографічно описати літературу, видану в Україні впродовж поточного року. Структурно покажчик складається з 16 розділів, що відображають історію України від найдавніших часів до сьогодення. Крім бібліографічних описів праць з історії України, покажчик надає інформацію про джерела з історії економіки, науки, техніки, права, релігії, а також узагальнюючі дослідження з історії української літератури та мистецтва.

До покажчика входять відомості про документи, збірники документів та матеріалів, монографії, книги, підручники, статті та публікації з наукових збірників, періодичних, серіальних та продовжуваних видань, автореферати дисертацій. Користувачі мають змогу ознайомитись з новинками наукової, офіційно-документальної, науково-популярної, масово-політичної, навчальної, довідкової, інформаційної, релігійної, документально-художньої літератури. Особлива увага приділяється аналітичному розкриттю доробку наукових інституцій, регіональних видань (наукових записок, праць, вісників, тез конференцій тощо).

Алгоритм пошуку необхідної інформації забезпечує споживачам довідково-методичний апарат: покажчик авторів та назв, іменний і географічний покажчики, список переглянутих джерел, за допомогою яких можна одержати інформацію за багатьма параметрами – автором, назвою, темою, предметом, рубрикою та ін. ознаками. Іменний та географічний покажчики подають відомості про згадані у джерелах особистостей, їх територіальне перебування, а також місця розташування сіл, міст, регіонів України та зарубіжних держав. Покажчик авторів та назв містить алфавітний перелік облікованих прізвищ авторів та назв творів.

Вагому підтримку в роботі над покажчиком „Історія України” надає Інститут історії України НАНУ, зокрема, рецензування посібника відомими істориками С.В. Кульчицьким, М.В. Дмитрієнко. Схема розміщення масиву інформації в посібнику щорічно удосконалюється фахівцями ДІБУ та Інституту історії України НАНУ згідно з сучасною періодизацією історії України, зазнають змін поняття, терміни в назвах рубрик та підрубрик.

Постійна творча праця фахівців НБВ приносить очікувані результати: видання щорічника змінюється і кількісно, і якісно. Так, наприклад, інформаційний обсяг покажчика за 2006 рік зріс порівняно з 1991 роком в 1,6 рази. Цьому сприяє більш ретельний відбір, аналітичний розпис видань, копітка робота спеціалістів відділу, зокрема, бібліографа Н. Г. Вощевської. У 1996 р. вказане видання було рекомендовано до почесної

відзнаки Української бібліотечної асоціації „Бібліографічний показник року”, з успіхом демонструвався посібник на другій Київській міжнародній книжковій виставці-ярмарку (2006 р.) та виставках українсько-американського фонду „Сейбр-Світло”.

Змінилося поліграфічне оформлення серії посібників „Історія України”. Привабливий візуальний імідж зробив його сучасним, кожен випуск показника має свій неповторний колір. Цьому сприяв розроблений видавництвом „Арістей” дизайн обкладинки, титульної сторінки щорічника з логотипом ДІБУ – геральдичний символ у вигляді Нестора літописця, що символізує знання.

Слід відмітити, що НБВ підготовлено також ряд бібліографічних значимих тематичних видань. Результатом співпраці з Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником стала поява показника „Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври” (2006), який користується незмінним успіхом у читачів(6).

Досвідом бібліотеки з складання поточної науково-допоміжної бібліографії скористалися наші колеги з Литовського історичного інституту, Литовської національної бібліотеки ім. М. Мажвідаса, які працюють над банком даних з історії своєї держави. Інформаційний потенціал посібника „Історія України” був задіяний Інститутом слов'янознавства Російської Академії наук в науковому дослідженні „Государственная самостоятельность Украины и Белоруссии и основные тенденции освещения прошлого восточного славянства мировой наукой.”

Плідну роботу НБВ в царині історичної бібліографії відзначено у вітчизняних та зарубіжних публікаціях, зокрема, М. Котляр, І. Черняков (Укр. іст. журн., 2002, № 2); Б. Корольов (Іст. журн., 2004, № 1-2); (5, 7).

Значний масив документів , що містить трагічні сторінки голодомору 1932-1933 рр. та наукову консультацію з даного питання було надано Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького при формуванні джерельної бази до показника „Голодомор в Україні 1932-1933 рр.” (2001). Досліджуючи стан вивчення дій тоталітарного режиму часів радянського періоду, НБВ продовжує працювати над цією темою. На разі, створюється електронна база даних „Опозиційний рух 60-80-х років: дисиденти, правозахисники” в системі ІРБІС. Широко представлено новітній документальний масив в бібліографії „Політичні репресії радянської доби в Україні” (2008) , що є доповненням до відомого довідника „Репресії 20-30-40-х і початку 50-х років на Україні” (1992).

Відновлення державного суверенітету України обумовило стрімке зростання міжнародної активності нашої держави, її присутності в світі, процесу розбудови власної зовнішньополітичної служби. В науковому проекті „Українська дипломатія. 1917-2006 рр.” задіяна ДІБУ, Український державний науково-дослідний інститут архівної справи і

документознавства та НБУ ім. В.І. Вернадського. Відділом підготовлено ґрунтовну джерельну базу з питань дипломатичного життя нашої Вітчизни.

Маємо багато творчих задумок в роботі НБВ, які очікують свого втілення в наукову бібліографію з історії України - невичерпну криницю історичних знань.

Література:

1. Державна історична бібліотека України (1939-1999) [Текст]: бібліогр. покажч. / Держ. іст. б-ка України; уклад.: В.П. Кисельова, З.Х. Мусіна, С.І. Смілянець, О.В. Михайлова; ред. Т.С. Кудласевич. – К., 1999. – 94, [1]с.
2. Державна історична бібліотека України [Текст]: бібліогр. покажч. вид. і публ. 1999-2003 рр. / Держ. іст. б-ка України; уклад.: О.В. Михайлова, В. П. Кисельова. – К., 2004. – 20с. – (До 65-ї річниці заснування ДІБУ).
3. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник [Текст]: навч. посібник / В.М. Литвин, В.І. Гусев, А.Г. Слюсаренко [та ін.]. – К., 2002. – С. 32.
4. Історія України [Текст]: наук.-допом. бібліогр. покажч. [за 1968-2005 роки] / Держ. іст. б-ка України. – К., 1971-2007.
5. Казьмирчук Г. Історична бібліографія [Текст]: курс лекцій і метод. матеріалів для студ. іст. ф-ту / Г. Казьмирчук. – К., 2007. – С. 35-36.
6. Матеріали до бібліографії Києво-Печерської лаври [Текст]: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник. Держ. іст. б-ка України; авт.-упоряд. О.І. Марченко – К., 2006. – 354с.
7. Прокопчук В.С. Історична бібліографія: шлях до вузівської аудиторії [Текст] / В.С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. - Кам'янець-Подільський, 2007. – Т.9. – С. 479-480.

Рева Л.Г., м. Київ.

Ніна Максимівна Рева, педагог, бібліограф, бібліографознавець: історія країни, історія долі

Часто так буває, що за долею однієї людини чітко можна простежити еволюційний розвиток всієї країни. Прикладом може бути непроста біографія відомого літературознавця, бібліографа, бібліотекознавця, заслуженого працівника культури України Реви Ніни Максимівни, якій наукова громадськість 2009 р. відзначила 80 років (1).

Рева Н.М. народилася 8 травня 1929 року в с. Черемушна, поблизу Харкова. Швидко плинув час, промайнули шкільні роки. Досвідчені вчителі прищепили любов до математики, хімії і тому після закінчення школи не було ніяких сумнівів, куди йти: туди, де основні предмети — точні науки або природничі. Вибір випав на Харківський медичний інститут. Успішно склала іспити, пройшла за конкурсом, проте доля розпорядилася інакше. Ще до початку занять підсвідомо вирішила забрати документи і довго ходила повоєнним Харковом, обираючи той вуз, який би найповніше відповідав її уподобанням. І випадок чи доля привели її до Харківського бібліотечного інституту, нині Харківська академія культури, який щойно відкрився і оголошував набір абітурієнтів на

перший курс. Цей крок, як і наступні, підтверджують вираженість правильного вибору життєвого шляху. Тож у 1947 р. Ніна стає студенткою бібліографічного факультету.

Оскільки вуз лише почав своє існування, не мав своїх навчальних програм, то до читання лекцій були запрошені викладачі Харківського університету, які й читали за програмами університету курси історії та вітчизняної і зарубіжної літератур. Спеціальні дисципліни займали незначне місце. Зокрема, з курсу бібліографії художньої літератури було проведено лише декілька практичних занять, на яких студентів знайомили з окремими предметами, що вивчалися. Викладачі вимагали обов'язкового знання текстів художніх творів, тому весь курс був активним читачем Наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та університетської Центральної наукової бібліотеки. Студенти мали постійні місця в бібліотеках, куди вони йшли після занять, прагнучи нових знань - напівголодні, але з молодечим запалом.

Для майбутнього бібліографа художньої літератури це мало вирішальне значення, оскільки закладався фундамент знань з об'єкта літературної бібліографії, з красного письменства.

Особливу роль у формуванні світогляду Н.М. Реви як майбутнього бібліографа відіграв викладач історії книги І. Я. Каганов. Більшість вихованців збиралися у його затишній кімнаті на проспекті Правди, вщент заповненій книгами, і за філіжанкою кави чи чаю вели бурхливі дискусії про книгу і про все на світі. Такі вечори, здебільшого, вимагали обізнаності, ерудиції, що теж підштовхувало студентів багато читати, вчитися висловлювати свої неординарні думки, зуміти відстоювати свої міркування.

На одному з таких вечорів І.Я. Каганов запропонував своїй улюбленій вихованці Н. Реві тему для виступу перед широким загалом — “Новини української поезії”. Студентка з таким запалом взялася до штудіювання сучасної української поезії, що годі було їй сподіватися на таку затишність! Тим більше, ще й в російськомовному Харкові. Заповзятлива студентка переглянула величезну кількість видань і підготувала огляд з аналізом творів українських письменників настільки глибоко, що перевершило всі сподівання! Доповідь була прочитана на науковій студентській конференції і високо поцінувалася вдячними слухачами. Цю ж саму лекцію було зачитано і під час виробничої практики в ЦНБ АН України, нині — Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського НАН України, серед працівників бібліографічного відділу.

Після закінчення вузу Н.М. Рева була направлена на посаду бібліографа Київської обласної бібліотеки ім. ВКП (б), на базі якої 1957 року організовано Державну Республіканську бібліотеку УРСР ім. КПРС, нині — Національну парламентську бібліотеку України. Ця бібліотека стала організаційним, координаційним і методичним

центром бібліотечно-бібліографічної роботи в країні, з даною установою пов'язаний найбільш інтенсивний період бібліотечно-бібліографічної діяльності Н.М. Реви. 15 років виконувала Ніна Максимівна функції бібліографа-методиста з питань організації та популяризації художньої літератури та матеріалів літературознавства серед різних груп читачів, нею складено велику кількість покажчиків, списків, методичних розробок та рекомендацій, оглядів літератури, присвячених класичній та сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі. Розроблялася теорія та методика бібліографічної рекомендації української книги.

Н.М. Рева брала активну участь у наукових та науково-практичних конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів, нарадах, семінарах бібліотечних працівників м. Києва та окремих регіонів республіки, публікувала велику кількість розвідок, присвячених удосконаленню роботи бібліотек з художньою літературою. За час роботи в ДРБ Н. М. Рева стала провідним бібліографом - фахівцем, діяльність якого високо поцінювалася колегами в Україні та поза її межами.

З 1965 року Н. М. Рева — на викладацькій роботі в Київському державному інституті культури, нині — Національному університеті культури та мистецтв, спочатку на посаді старшого викладача, з 1973 року — доцента, а з 1990 року — професора. Понад тридцять років вона розробляла курси бібліографії художньої літератури, рекомендаційної літературної бібліографії як засобу художнього розвитку особистості, бібліографічного обслуговування з філологічних проблем на стаціонарному та заочному відділеннях факультету “Бібліотечно-інформаційних систем”; читала лекції, проводила лабораторні, практичні та семінарські заняття, керувала написанням контрольних, курсових, дипломних та кандидатських робіт, виробничою практикою студентів; як куратор, проводила виховну та профорієнтаційну роботи.

Її курси лекцій відзначалися науковим узагальненням, використанням практичного досвіду вітчизняних та зарубіжних бібліотек. Професор Н. М. Рева як висококваліфікований, ініціативний і творчий викладач, дбала про методичне і наукове забезпечення своїх курсів. Вона є автором навчальних посібників: “Бібліографія художньої літератури та літературознавства” (К.: Вища шк., 1979. — 232 с.), “Українська література: Теорія, історія та методика викладання” (К.: Вища шк., 1987. — 256 с.) [у співавт. з Ревою Г.С.]; “Рекомендаційна бібліографія художньої літератури та літературознавства” (К.: Вища шк., 1992. — 195 с.); “Учитель-словесник і шкільна бібліотека” (К.: Рад. шк., 1969. — 104 с.), які були високо поціновані бібліотечною та літературною громадськістю України та поза її межами. Навчальні посібники, підготовлені Н. М. Ревою, сприяли створенню школи літературної бібліографії в Україні.

Професор Н.М. Рева тривалий час була секретарем Вченої ради бібліотечного факультету, керівником школи педагогічної майстерності, заступником завідувача кафедри, керівником проблемно-методичної секції літературно-мистецького комплексу. Свою викладацьку діяльність Ніна Максимівна поєднувала з науково-дослідницькою роботою. Нею опубліковано понад 150 наукових та науково-популярних статей з різних проблем літературної бібліографії, що становлять фундаментальний теоретичний внесок у розвиток вітчизняної та світової бібліографії красного письменства.

Н.М. Рева — автор бібліографічних посібників, серед яких особливий резонанс мали видання: “Украинская литература: Советский период /ГРБ УССР им. КПСС (М., 1963. — 212 с.) [у співавторстві]; “Життя й революція” : 1925 — 1934: Систематичний показник змісту / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР (Львів, 1970. — 165 с.); [Ю.І. Яновський]: Бібліогр. показч. // Яновський Ю.І. Твори: В 5 т. (К., 1983. — С. 355 — 373); Поезія Радянської України: 1981 — 1985 // Добр. т-во любителів книги УРСР (К., 1987. — 162 с. [у співавторстві з Ревою Л.Г.] та ін. Ці праці отримали позитивну оцінку на сторінках вітчизняної і зарубіжної преси, де відзначалась новаторська діяльність Н. М. Реви як бібліографа, вони не втратили свого інформаційного та джерелознавчого значення й нині.

Досить сказати лише про систематичний показник змісту часопису “Життя й революція”, над яким Ніна Максимівна працювала в кінці 60-х років, коли закінчилася “хрущовська відлига”. Часопис ще знаходився у спецховищах, оскільки у ньому були надруковані твори багатьох українських письменників, на яких в епоху сталінського тоталітаризму лежало “табу”. Показник, що побачив світ у 1970 році, став документом великої людської мужності.

Н. М. Рева рецензувала та редагувала численні бібліографічні видання посібників обласних бібліотек. Вона — науковий редактор фундаментального показника, присвяченого Чернівецькому українському музично-драматичному театру ім. О. Кобилянської (1931 — 1981) /Упоряд. О.П. Марчук (Чернівці, 1984) — одного з перших показників, який є документальним свідченням піввікової історії буковинського театру, і простежує складні, цікаві мистецькі пошуки та діяльність театру за творчим календарем і географічними маршрутами.

Н.М. Реві належить теоретичне осмислення і узагальнення розвитку та сучасного стану в Україні рекомендаційної літературної бібліографії.

Значний доробок Н. Рева має і в галузі бібліографії літературного краєзнавства. Зокрема, вона була науковим консультантом бібліографічного показника “Т.Г. Шевченко: Вінничина” (Вінниця, 1991).

За час роботи у вузі професор Н. Рева підготувала велику кількість фахівців - бібліотекарів-бібліографів. Багато випускників, у фаховій підготовці яких вона брала участь, досягли значних творчих успіхів, плідно працюють на педагогічній роботі, в бібліотеках України, Афганістану, Болгарії, Сирії, Нігерії, Ефіопії, В'єтнаму, Чехії та інших країн. І сьогодні вони не поривають творчих зв'язків зі своїм вчителем.

Нині Н. Рева перебуває на пенсії, однак не припиняє творчого пошуку у своїй бібліографічній та консультативній діяльності.

Кожен науковець, суспільний діяч повинен мати свою програму, своє кредо, віру та шлях до них. Такою вивіреною програмою усієї творчої діяльності Н. Реви було піднесення культурного рівня та духовності українського народу. Творчу наснагу Ніні Максимівні надавало спілкування та особиста дружба з такими непересічними особистостями як І.З. Бойко, Ф.П. Максименко, Ф.К. Сарана, М.П. Гуменюк, О.П. Куц, І.І. Корнейчик, Ю.С. Зубов та ін.

Н.М. Рева — людина широкої ерудиції, глибоко інтелегентна, з високими професійними якостями, якій властиві компетентність, одержимість, подвижництво, знайшла своє чільне місце серед знаних бібліографів України, світу кінця XX — початку XXI століття. Її творчому та науковому життєпису присвячують відомі бібліографи та науковці свої розвідки (2). За її авторством нещодавно вийшов біобібліографічний покажчик „Лариса (Леся) Григорівна Рева” (3), про який схвально відгукнулася критика (4).

Нині пенсіонер Ніна Максимівна Рева бере активну участь в громадському житті країни. Вона — член Ради низової ветеранської організації Дарницького району м. Києва..

Рева Ніна Максимівна відзначена званням “Заслужений працівник культури” та нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Література:

1. Ніна Максимівна Рева — бібліограф, бібліографознавець : бібліогр. покажч. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. — К. : НПБ України, 1999. — 23 с. — (Видатні діячі української книги).
2. *Кононенко В.* Талановитий бібліографознавець та педагог: [Про Реву Ніну Максимівну] // Вісник Книжкової Палати. — 1999. — № 6. — С. 33.
Завалій В. Засновниця школи літературної бібліографії в Україні // [Про Реву Ніну Максимівну] // Вісник Книжкової Палати. — 2004. — № 4. — С. 49 — 50.
Афанасьєва З. Книгою покликана і мобілізована [Про Реву Ніну Максимівну] // Вісник Книжкової Палати. — 2009. — №4. — С. 43 — 44.
3. Лариса (Леся) Григорівна Рева: Біобібліографічний покажчик праць /Уклад. Н.М. Рева”. —К.: Книжкова Палата України, 2008. — 48 с.
4. Устіннікова О. Відкриваючи нові грані непізаного [Про біобібліогр. покажчик Реви Л.Г.] // Вісник Книжкової Палати. — 2009. — № 3. — С. 12 — 13.

Дослідження Бібліотеки Ярослава Мудрого як підґрунтя вивчення історії бібліотек України

Бібліотечна культура дедалі набуває рис самоорганізованої, впорядкованої системи. Коріння цієї впорядкованості сягають часів великого київського князя Ярослава Мудрого. Бібліотека Ярослава Мудрого, чи Софійська бібліотека (заснована, за літописами, 1037 р.), була першою на наших землях державною бібліотекою.

Софійський собор стає центром Київської писемної школи. При ньому діють школа перекладачів, школа книжників зі своїм скрипторієм чи книгописною майстернею, перша давньоруська навчальна академія, загальноосвітня (“нижча”) школа, центр (училище).

Бібліотека Ярослава Мудрого була підґрунтям, на якому розвивався бібліотечний і книжний процес у післямонгольській Русі, на територіях України та Росії, певною мірою, в Білорусі. Ми розглядаємо Бібліотеку Ярослава Мудрого як синкретичне та історико-культурне явище, сукупне документальне зібрання епохи Київської Русі, фонд якої складався із книжкового та архівного масиву. В цьому контексті проблема в українській історичній науці ставиться вперше.

Вивчення давньоруської бібліотеки (далі – ДРБ) відбиває зріз духовності, культури, науки, освіти епохи Ярослава Мудрого, що дає змогу розширити рамки дослідження історії середніх віків взагалі й історії Київської Русі, зокрема. Нами розроблено теоретичну модель реконструкції Бібліотеки Ярослава Мудрого у віддаленому масштабі часу; дослідження здійснюється слідами нематеріального відбиття епохи.

Теоретична модель реконструкції ДРБ, по суті, є фундаментом для дослідження розвитку бібліотечного, книжного та архівного процесу в Україні; відбиває структуру ДРБ, її елементів та взаємозв’язків; вона сприятиме систематизації перекладних пам’яток та давньослов’янських переробок; є підґрунтям для створення електронної Бібліотеки Ярослава Мудрого та її електронного каталогу, Міжнародного електронного каталогу віртуальної ДРБ. Створення віртуального каталогу – це варіант систематизації давньоруської книжності, який ми вперше пропонуємо в українській історичній науці. Нагадаємо, першу спробу систематизувати основний масив давньоруської книжності, охопивши богослужбову, наукову, світську літературу, було здійснено в XVI ст. за часів російського царя Івана Грозного. Це відбито у Великих Мінеях-Четьях митрополита Макарія.

Моделюванню піддається будь-яка система. ДРБ ми розглядаємо як систему. Нами запроновано такі два типи моделей ДРБ: 1) за змістом; 2) за характером призначення і

виконання функцій. Причому модель (1) може екстраполюватися на будь-яку соборну чи монастирську, приватну, родову бібліотеку не тільки середньовіччя, а й наступних епох і має теоретичне та практичне значення для вивчення фондів такого типу бібліотек, тобто бібліотек багатofункціональних, якими є сучасні бібліотеки.

Завдання моделювання і реконструкція Бібліотеки Ярослава Мудрого сприятиме тому, щоб виділити рукописні пам'ятки із великого потоку середньовічної літератури в окреме зібрання, що уособлювало собою за часів Київської Русі соціальний інститут, який виконував за своєю суттю і призначенням роль бібліотеки.

Під теоретичною моделлю Бібліотеки Ярослава Мудрого розуміється деяка функціональна схема колись реально діючої системи, побудованої в спосіб відбиття в ній найзначніших факторів базової (вихідної) системи (наколишнього середовища); системна структура змістових компонентів бібліотеки як об'єкту бібліотекознавства та цілого ряду пов'язаних з ним дисциплін, які дають змогу вивчити бібліотеку як цілісний об'єкт, тих компонентів, що відображають діяльність розвитку цього соціального інституту та соціокультурної структури в контексті розвитку суспільства епохи Київської Русі. Теоретична модель ДРБ є моделлю культури, духовності, свідомості, світосприйняття суспільства періоду Київської Русі.

Нами вводиться нова дефініція – поняття бібліотечного моделювання (бібліотечна модель суспільства), що розглядається як метод наукового пізнання суспільства, що має слугувати подальшому розвитку теоретичних та методологічних підвалин системного знання з історії і книжної, й бібліотечної справи.

Бібліотечна модель – це історико-культурна модель світу. Розробка окресленої проблеми ґрунтується, зокрема, на розробці кодикологічної моделі даних у вигляді розвинутої структури опису, яка закладає основи різноманітних досліджень української рукописної книги, здійснених Л. А. Дубровіною.

ДРБ, з нашого погляду, книгосховищне утворення, яке відігравало роль бібліотеки. Це – інформаційно-культурологічна система, свідчення епохи, її бібліотечна модель; джерело інформації про минуле нашої країни, історичне джерело; це – акумуляція знань про минуле; як центр середньовічної духовної комунікації – один із найважливіших державних та соціальних інститутів Київської Русі.

Метод історичної реконструкції припускає індивідуальний вибір різних теорій у дослідженні Бібліотеки Ярослава Мудрого. Цей метод поширюється на дослідження всіх ДРБ і тих, що створювалися після них і на взірці їх (соборні, монастирські, церковні, приватні поміщицькі, книгозбірні навчальних закладів – Київської духовної академії, Кременецького ліцею – тощо).

Ми вводим в науковий і культурний обіг таку дефініцію, як пам'ятка бібліотечної культури або, з огляду на сучасні тенденції та узагальнення, – пам'ятка бібліотечно-інформаційної культури.

Науково-реєстраційний опис дає змогу здійснити науковий облік пам'яток бібліотечно-інформаційної культури світу. Сьогодні не існує наукового обліку бібліотечно-інформаційних пам'яток, тому колосальні масиви історико-культурної спадщини залишаються поза науковим і культурним обігом. Отже, буде доцільним підготовка і створення словника бібліотечних пам'яток світу; розробка концепції Реєстру бібліотечних пам'яток світу.

Ми пропонуємо і навчальну програму «Бібліотечні пам'ятки світу, яка становитиме інтерес для гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів різного спрямування. Програма включатиме лекції, семінари, практичні заняття, екскурсії.

Дослідження ДРБ дало підстави для перегляду концепції сучасного бібліотекознавства та його місця в групі спеціальних історичних дисциплін (СІД). При чому, кожна з СІД набуває двоступеневої структури, включаючи в себе джерелознавчу ступінь. Давньоруська проблематика дедалі виокремлюється в самостійну спеціальність. Вивчення історії Бібліотеки Ярослава Мудрого ще раз підтверджує висновок Л. А. Дубровіної щодо необхідності виокремлення історичного бібліотекознавства в конкретний науковий напрям (це підтримують й інші дослідники, зокрема, О. В. Воскобойнікова-Гузева), оскільки ДРБ потребують особливих методів та описів досліджень. Це відокремлення тим більше доцільно, що сучасне бібліотекознавство дедалі більше тяжіє до інформаційно-комунікаційних дисциплін. Воно послуговується методологічними підходами й методами, запозиченими з інших галузей знань, які теж збагачуються корисними для себе методами і підходами, перенесеними з інших наук. Предметом історичного бібліотекознавства повинно стати дослідження такого соціально-інформаційного та культурологічного джерела як бібліотека в комплексі її історичного розвитку та факту історичної дійсності.

Ми пропонуємо історико-хронологічний підхід до періодизації історії вітчизняної бібліотечної справи. Дослідження великокнязівської бібліотеки здійснено нами в контексті розвитку загального історично-соціального та культурного процесу і це дало підстави для періодизації історії бібліотечної справи в Україні, що робиться в українській історичній науці вперше. Вести початок бібліотечного процесу на наших землях, ми вважаємо, необхідно від 988 р., з року прийняття Київською Руссю християнства.

Бібліотека Ярослава Мудрого стала взірцем для організації та розвитку монастирських бібліотек домонгольської і післямонгольської Русі, приватних

книгозбірень козацької старшини, поміщицьких книжних зібрань та колекцій, бібліотек вищих навчальних закладів, сучасних українських бібліотек. Досвідом Софійської бібліотеки з часом послуговувалися інші бібліотеки: вони зберігали актовий матеріал, грамоти, вкладні та боргові записки, фінансові та юридичні документи; деякі твори та праці сьогодні виявляються в складі інших пам'яток; запозичили практику обліку.

Дослідження ДРБ відіграє принципово важливу роль для правильної та об'єктивної реконструкції історичної реальності, явищ з історії розвитку форм суспільної свідомості, історії ідеології, духовної діяльності людей. Давньоруські бібліотеки, а особливо Бібліотека Ярослава Мудрого, являють собою фундамент для різних бібліотекознавчих розвідок з проблем сучасних бібліотек.

Хмільова С.П., М. Біла Церква

**Історія Наукової бібліотеки Білоцерківського національного аграрного університету
(середина XIX ст. – 70-ті роки XX ст.)**

Університет – це лише група будинків,
зібраних навколо бібліотеки...

Бібліотека – це є Університет.

Шелбі Фут

Становлення кожної галузі науки, нового наукового спрямування неможливе без творчого осмислення досягнень попередніх поколінь, а отже без книги, без наукової інформації. Книжкові збірні бібліотек науково-освітніх закладів зберігають у собі невичерпні запаси людських знань, вони є чудовим синтезом культурної спадщини попередніх поколінь і досягнень сучасної науки. Історія створення найдавніших бібліотек учбових закладів нероздільно пов'язана з історією розвитку вітчизняної освіти та науки, іменами видатних вчених та славетних студентів навчальних закладів.

Історія нашої бібліотеки пов'язана з розвитком організаційних засад становлення в державі аграрної науки, освіти та сільськогосподарського виробництва, а також бібліотечної справи. Історія сьогоднішньої Наукової бібліотеки Білоцерківського національного аграрного університету бере початок з глибини століть.

Перші згадки про бібліотеку університету датуються 1843 роком, коли Владислав Ксаверійович Браницький підписав документ про передачу єзуїтської садиби з одноповерховою кам'яницею – гімназії, яка згідно з Указом від 11 грудня 1842 року переводилася до Білої Церкви з Вінниці. Реконструкція гімназії розпочалася в 1843 році під керівництвом архітектора Ф. Вольмана, а завершилася 1847 року. Цього ж року велика єзуїтська бібліотека Білої Церкви була передана гімназії.

Найвищою посадою в гімназії була посада директора. Першого директора гімназії Яковлева Аристарха Олександровича (1847 -1857) замінив Науменко Павло Йосипович (1857-1862). Із 1863 р. по 1879 р. цю посаду займав Михайло Корнійович Чалий. Розпочавши свою директорську діяльність у Білій Церкві напередодні другого польського повстання, він провів гімназію через важкі роки імперської реакції та польський визвольний рух. Він багато зробив для розвитку гімназії, зокрема при гімназії було відкрите парафіянське училище для українських селянських та ремісничих єврейських родин. У 1892 році в чоловічій гімназії вчителями працювали Клопчинов Г. І., Козловський М. Г., Коркушко О. М., Осташков В. М., Архангельський М. С., Романович М. О. У гімназії викладалися такі предмети: російська та церковнослов'янська мови, словесність, логіка, латинська і грецька мови, математика, фізика, історія, географія, французька і німецька мови, а також чистописання і малювання. Загальна площа гімназії становила 502 кв. сажні. Розташовувалася гімназія в головному навчальному корпусі нинішнього Білоцерківського національного аграрного університету (далі – БНАУ). Гімназія мала просторі коридори, великі класи, кабінети і майстерні, бібліотеку та їдальню, актовий та гімнастичний зали.

У 1886 році була створена Білоцерківська жіноча гімназія за розпорядженням №6089 міністра народної освіти. Гімназія включала 7 основних класів і один підготовчий. До складу навчально-виховних входили бібліотека, у якій нараховувалося 1323 найменування в 5815 томах на суму 5303 руб. 20 коп, зібрання навчальних посібників з географії, історії та інших предметів.

Подальша історія бібліотеки продовжується уже в 20-ті роки минулого століття. В 1920 році за рішенням Київського губревкому на базі Білоцерківської класичної гімназії було створено сільськогосподарський технікум з бібліотекою, книжковий фонд якої налічував 10 000 примірників. Першою завідуючою бібліотеки була Віра Михайлівна Бузинна з 1920 – 1938 рр.

З розвитком держави та вузу збільшується і бібліотека. Фонд поповнюється цінною науковою літературою з ботаніки, фізіології рослин, механізації та організації сільського господарства із фондів бібліотеки Київського агроінженерного інституту.

З 1934 -1940 р. р. в бібліотеці створюється алфавітний каталог, систематичний каталог, відкривається студентський абонемент, читальний зал, розрахований на 40 місць. Книжковий фонд налічує уже більше 70 тисяч примірників. Першою завідуючою студентським абонементом була Н. С. Анісімова, а завідуючою читальним залом – Г. Ф. Костюченко, яка пропрацювала в бібліотеці понад 40 років та користувалася глибокою повагою студентів та співробітників університету. Вона чудово опанувала свою

професію, знала іноземні мови, вміла швидко підбирати необхідну літературу для навчальної та наукової роботи, надати необхідну консультацію.

З великою увагою та любов'ю до бібліотеки ставився директор інституту Дудін Юрій Іванович, а тому своїми успіхами в цей період бібліотека зобов'язана саме йому.

В 1938 р. був побудований новий корпус Сільськогосподарського інституту і перші вогні засвітилися в читальному залі інститутської бібліотеки. В ньому постійно організовувались виставки політичної, наукової і художньої літератури. В цьому ж році роботу читального залу бібліотеки було відмічено грамотою Міністерства харчової промисловості. У 1938 році науковий фонд бібліотеки поповнився особистою бібліотекою академіка Є. П. Вотчала. До кінця 1940 року книжковий фонд бібліотеки зріс до 140 тисяч книг. Разом із зростанням ролі вузу, як провідного навчального закладу, зростала і роль бібліотеки.

16 липня 1941 р. німецькі війська увійшли в Білу Церкву. Розпочався тяжкий 900-денний період окупації Білої Церкви.

На початок 1941 року фонд бібліотеки налічував більше 140 тисяч примірників, але розпочалася Велика Вітчизняна війна, яка обірвала життєдіяльність вузу та його бібліотеки. Приміщення сільськогосподарського інституту використовували для шпиталю. Більша частина цінних наукових книг з біології, медицини, ветеринарії була вивезена з Білої Церкви, частина книг була просто викинута на вулицю. Але знайшлися книголюби – патріоти які сховали книги в підвалі старого костюлу, де вони зберігалися до кінця війни.

В 1944 році після звільнення Білої Церкви від фашистів, відновилося життя вузу. Під керівництвом завідувачої бібліотекою Софії Ігнатівни Міхновської (1939-1959) розпочалася напружена робота по відновленню бібліотеки.

Бібліотекарі самовіддано працювали над впорядкуванням книжкового фонду. По аркушам збирали книги, розшукували потрібні видання у інших містах, у приватних осіб. Велику допомогу в придбанні книг надавали працівники Іванівського сільськогосподарського інституту, надіславши в подарунок багато цінної літератури сільськогосподарської тематики. Велику кількість книг дарували бібліотеці вчені інституту. Значну кількість книг і журналів подарував бібліотеці видатний вчений інституту О. А. Соловйов. Активну участь у відродженні бібліотеки приймали працівники та студенти інституту.

У 1945 році в бібліотеці був лише один підручник з діагностики тварин, але студенти працювали по графіку з однією книгою та успішно готувалися до екзаменів.

З 1948 року в бібліотеці інституту було відкрито міжбібліотечний відділ (МБА),

який очолила Н. О. Маторіна. Багато науковців інституту скористалися його послугами при виконанні наукової роботи, підготовці дисертацій. Н. О. Маторіна, володіючи кількома іноземними мовами, ніколи не відмовляла в допомозі при перекладі наукової статті з англійської, німецької чи французької мови. У 1960 році фонд бібліотеки нараховував 135 тис. примірників. Вже в ці роки в бібліотеці велася бібліографічна робота, створена систематична картотека статей (1955р.), алфавітний каталог авторефератів. Відновлювалась робота над веденням інших каталогів та картотек, організовувався книгообмін з бібліотеками інших сільськогосподарських інститутів.

Працівники бібліотеки приймали активну участь в організації та проведенні літературних вечорів, диспутів, конференцій. Було організовано бібліотечну раду під головуванням професора О.О.Табенцького, який активно допомагав бібліотеці у вирішенні складних виробничих питань.

22 вересня 1959 р. ЦК КПРС видав постанову «Про стан і міри покращення бібліотечної справи в країні», яка поклала початок нового етапу в роботі радянських бібліотек.

Розпочалося корінне покращення роботи всіх відділів бібліотеки Білоцерківського сільськогосподарського інституту. В 1960 р. бібліотеку вузу очолила Кочко Надія Степанівна, людина високоінтелектуальна, ерудована та освічена, з добрим літературним смаком до поезії. Надія Степанівна мала дві вищі освіти – Київський державний університет ім. Шевченка за спеціальністю юриста (1950 р.) та Харківський державний інститут культури за спеціальністю бібліотекаря – бібліографа вищої категорії (1967 р.). Під її керівництвом (1960-1993 рр.) зміцнився авторитет бібліотеки та її працівників по наданню інформаційних, довідкових та бібліографічних послуг читачам. В ці роки створюються нові каталоги та картотеки – систематичний каталог авторефератів (1973 р.), алфавітний каталог іноземних книг (1962р.), алфавітний каталог підручників та навчальних посібників безінвентарного обліку (1974р.).

Штати бібліотеки поповнювались новими кваліфікованими кадрами, бібліотечні фонди – новими книгами. Бібліотека отримала нові приміщення для книгосховища та студентського абонементу. Відкрився викладацький абонемент. Працівники бібліотеки почали працювати з новою бібліотечно-бібліографічною класифікацією.

З 1964 р. в інституті вводиться курс « Основи бібліотечно-бібліографічних знань» для студентів усіх факультетів стаціонарного та заочного відділень.

В 1965 р. в бібліотеці відкрився довідково-бібліографічний відділ, в якому велику роботу проводили з аспірантами, організовували консультації з сільськогосподарської бібліографії, проводились бесіди та огляди літератури, складалися рекомендаційні списки

та ін.

Відділ міжбібліотечного абонементу отримував літературу із 30-ти бібліотек Радянського Союзу. Бібліотекою вівся книгообмін з вітчизняними бібліотеками і міжнародний книгообмін з Болгарією, Угорщиною, Польщею. Слід відмітити, що понад 30 років на цій важливій ділянці працювала ветеран бібліотеки Марина Йосипівна Кононська. Вона доклала багато зусиль, щоб науковці та аспіранти отримували вчасно літературу з різних куточків СРСР для своїх наукових досліджень.

У жовтні 1970 р. у бібліотеці відкрився абонемент художньої літератури з фондом 15 тис. примірників книг. На абонементі працювала старшим бібліотекарем Сизоненко Ганна Зінов'ївна, яка протягом кількох десятиліть займалася масовою роботою в бібліотеці. Вона поклала багато сил, душі та часу для проведення в інституті цікавих літературно-музичних вечорів. Ганна Зінов'ївна сама писала сценарії, підбирала необхідну літературу, готувала виконавців, активно залучала до масових заходів студентів та співробітників бібліотеки. Недаремно ці заходи користувалися успіхом не тільки у вузі, але й у місті.

Постійно збільшується фонд бібліотеки, на початок 70-тих років він зріс до 300 тис. примірників книг. У 80-ті роки 20-го століття книжковий фонд бібліотеки нарахував уже більше 400 тис. примірників.

Сьогодні Наукова бібліотека університету – це розгалужена мережа читальних залів та абонементів. Звичайно є проблеми: фонд бібліотеки постійно зростає і на сьогодні налічує близько 600 тис. примірників книг, приміщень катастрофічно не вистачає. Книгозбірні бібліотеки унікальні та безцінні – рукописні та рідкісні видання XIX ст. початку XX ст. які потрібно зберегти, як надбання та гордість Білоцерківського НАУ та Наукової бібліотеки і не тільки зберегти, а донести до широкого кола користувачів. Бібліотека володіє великим фондом періодичних видань з початку XX ст. до сьогодення, близько 92 тис. примірників. Фонд авторефератів дисертацій та дисертацій нараховує біля 13 тис. примірників. З ним постійно працюють науково-педагогічні працівники нашого університету.

Одне з найцінніших надбань бібліотеки – це фонд рідкісної книги. Зібрання рідкісної книги нараховує 1131 примірник і потребує подальшого наукового вивчення та систематизації.

Керівництво університету з розумінням ставиться до проблем бібліотеки. Планується побудувати нове приміщення бібліотеки, яке би відповідало сучасним вимогам наукової вузівської бібліотеки та європейським освітнім стандартам.

Особливості функціонування гуртової книготорговельної ланки в Україні

В системі „видавець - кінцевий споживач” може бути задіяний посередник. Традиційно його функції полягають в акумулюванні книг різних видавництв і якомога повнішому задоволенні потреб споживачів. Актуальними є питання доцільності розбудови гуртової книготорговельної мережі, життєздатності існуючих структур, з огляду на утруднене отримання кредитів, кризи неплатежів, тотальний режим економії.

За часів планової економіки гуртова ланка функціонувала на основі директив. Тематична заангажованість асортименту була її основним недоліком. Але, система Укркниготоргу, яку формували гуртові бази, республіканський магазин "Книга-поштою", Укркнигоекспорт, дозволяла забезпечити книжковою продукцією усі населені пункти України.

Ключовою причиною руйнування гуртової книготорговельної ланки стало значне падіння попиту на книжкову продукцію. Суб'єкти роздрібної книготоргівлі прагнули заощаджувати на усьому, в дану концепцію вітчизняні гуртовики не інтегрувалися. Таким чином, наразі переважає торгівля книгами з яток, розкладок; конкуренцію вітчизняним виданням і досі створюють контрабандна іноземна книжкова продукція.

На сучасному етапі гуртова ланка починає поступово відроджуватися. Видавництва переймають на себе функцію гуртово-роздрібної ланки товаропостачання: організовують збут у книгарні як власних видань, так і випущених іншими видавництвами. Суб'єктами гуртово-роздрібної книжкової торгівлі є також приватні підприємці.

В більшості областей України наразі функціонує до десяти гуртових, гуртово-роздрібних книготорговельних організацій. Найбільше (понад десять) їх зосереджено у Києві та Київській області, Донецькій і Харківській областях. Як відомо, названі регіони, є також лідерами в галузі книговидання. Основними учасниками гуртового книжкового ринку є : "Самміт-книга", "Джерела М", "А.С.К.", "Книжкова біржа", "Укркнига".

За часів УРСР представництва Укркниги були в усіх областях. На сьогодні де-факто функціонують: "Укркнига" (Київ), "Донбаскнига", "Одесакнига", "Галицька книга". Слід відзначити, що Львівщина є одним з лідерів не лише за кількістю гуртових і гуртово-роздрібних суб'єктів, але і максимально використовує роздрібні форми продажу: стаціонарну, ятки, кіоски торгпреси, ексклюзивні форми.

Лідером за товарною пропозицією, комплексністю послуг, прогресивністю форм і методів торгівлі є "Самміт-книга". Каталог видань даного підприємства налічує близько 100 тисяч назв (для порівняння, каталог "Укркниги" містить вдсятеро меншу кількість назв). Тенденцією є випуск каталогів не лише в друкованій формі, а й в більш мобільній

– електронній (на сайтах гуртових, гуртово-роздрібних книготорговельних підприємств).

Слід відзначити універсальність товарної пропозиції гуртових книготорговельних підприємств. Стосується це як асортименту книжкової продукції (одним з виключень є "Книжкова біржа", яка спеціалізується на навчальній книзі для ВНЗ), так і номенклатури в цілому: окрім видавничої продукції, пропонуються для продажу паперово-білові, канцелярські товари.

Деякі гуртові книготорговельні підприємства диверсифікували свою діяльність, і причиною тому не лише прагнення мінімізувати збитки, а й отримати ефект синергії від налагоджених партнерських відносин. Зокрема, "Самміт книга", яке було офіційно зареєстроване як гуртове книготорговельне підприємство, наразі охоплює повний технологічний комплекс: підготовка видання до тиражування – тиражування – розповсюдження. "А.С.К." здійснює видання, гуртово-роздрібний продаж книг.

Специфіка сучасних гуртових суб'єктів полягає в тому, що вони також реалізують книги в роздріб. Гуртові книготорговельні підприємства створюють максимально лояльні умови для бізнес-партнерів: можливість відстрочки платежу, надання знижок, можливість повернення літератури тощо.

Географія діяльності гуртової ланки, як правило є міжнародною. В більшості випадків організовується співпраця з країнами, де проживає найбільш чисельна українська діаспора: Росія, США, Канада. У східних регіонах, на півдні України функціонують російські гуртові книготорговельні компанії.

Характер взаємовідносин між гуртовими книготорговельними підприємствами є дуалістичним: конкуренція та ділове партнерство. Їхня спільна місія – сприяння у формуванні культурного суспільства шляхом забезпечення повноцінного функціонування ринку збуту видавничої продукції. Яскравим прикладом є спільна участь гуртових підприємств "Самміт-книга" та "Джерела М" у проєкті "100 тисяч книжок".

На сучасному етапі гуртова книготорговельна ланка виробляє механізми функціонування в ринкових умовах. Співпраця з гуртовими книготорговельними підприємствами є вигідною як видавцям, так і суб'єктам роздрібної торгівлі: скорочуються витрати, пов'язані з оформленням, постачанням замовлень, порівнюючи зі співпрацею з кількома контрагентами; спрощується пошук потрібних суб'єкту роздрібної торгівлі видань; співпраця із гуртовиками вивільняє час видавців на дослідження читацького попиту з метою формування раціонального портфелю видань. Разом з тим, у гуртовиків немає прямого зацікавлення у просуванні книг конкретного

видавництва. Цей фактор, а також нерозвиненість гуртової книжкової торгівлі формують тенденцію зростання кількості торгових представництв, створюваних видавництвами. Суб'єктам роздрібної книжкової торгівлі вигідною є пряма співпраця з видавництвом або торговим представництвом, зокрема, з огляду на те, що вони дають книги на реалізацію. Це дозволяє уникнути затоварювання, замороження коштів у товарних запасах.

Отже, перехід до цивілізованого книжкового ринку потребує: збільшення частки стаціонарної книжкової торгівлі, протекціоністської політики по відношенню до суб'єктів книготоргівлі, у т.ч. на муніципальному рівні; формування повноцінної гуртової ланки, розмежування функцій книговидавання і збуту книжкової продукції. Останнє, наразі ускладнене через відсутність належного інформаційного забезпечення видавництвами гуртових книготорговельних організацій, дефіцит коштів для розвитку мереж поширення друкованої продукції, великий термін їх окупності.

СЕКЦІЯ IV. МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ. ПІДГОТОВКА БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ

Бачинська Н.А., м. Київ

Навчальна дисципліна „Бібліотечний менеджмент і маркетинг” в структурі підготовки менеджерів бібліотек

Дисципліна «Бібліотечний менеджмент і маркетинг» є важливою складовою частиною професійної підготовки сучасних менеджерів бібліотек.

Мета курсу – формування у студентів цілісної уяви про сутність і шляхи управління сучасною бібліотекою.

Завдання навчальної дисципліни:

- забезпечення теоретичними знаннями в галузі фахового менеджменту і маркетингу;
- формування у студентів здатності до управлінської діяльності;
- забезпечення знаннями, що необхідні для здійснення процесу управління бібліотекою та її персоналом;
- оволодіння методами маркетингових досліджень;
- отримання знань по формуванню комплексу маркетингу в бібліотеках.

Згідно з вимогами «Болонського процесу» до навчальних програм вищої школи дисципліна складається з чотирьох модулів. Вони структурно відображають основні галузі управлінської діяльності.

Перший модуль присвячено теоретичним основам бібліотечного менеджменту. Розглядаються питання еволюції менеджменту і формування концепції менеджменту бібліотек. Визначаються поняття і категорії бібліотечного менеджменту. Аналізується зовнішнє і внутрішнє середовище бібліотеки як соціальної організації, система управління бібліотекою, структура і технологія управління.

Розкривається сутність і методологія стратегічного управління. Характеризуються етапи стратегічного управління бібліотечно-інформаційним закладом, стратегічне планування бібліотеки, проектування діяльності бібліотеки, управління інноваційними процесами, маркетингові напрями методичної діяльності, значення контролю в сучасному управлінні бібліотекою, його види.

Другий модуль містить теми, що пов'язані з проблемами організації управління бібліотекою: сутність організаційних структур управління, їх будова і види; методика планування роботи бібліотеки; чинники ефективної організації управління: делегування повноважень, форми колективного управління бібліотекою, організаційна культура бібліотеки.

Роль бібліотечної статистики в управлінні бібліотекою, звітність в бібліотеці, процес розробки та реалізації управлінських рішень – питання, що пов'язані з комунікативними процесами в управлінні бібліотекою.

Значна увага приділяється психологічним основам бібліотечного менеджменту – розглядаються особливості бібліотечного колективу як об'єкту управління, вимоги до керівника бібліотеки, організаційна поведінка, конфлікти і стреси в бібліотечному колективі.

У III і IV модулях розкривається сутність бібліотечного маркетингу. Висвітлено наступні питання: загальні положення теорії маркетингу; особливості маркетингу бібліотечно-інформаційної діяльності; маркетингові комунікації як компонент бібліотечного маркетингу; бібліотечна реклама; маркетингові дослідження в бібліотеці; організація маркетингу в бібліотеці.

З метою поглиблення знань студенти виконують самостійні завдання, серед яких вони повинні ознайомитись: з публікаціями відомих вітчизняних і зарубіжних теоретиків а також з практичним досвідом конкретної бібліотеки за темою, що вивчається. Під час семінарів закріплюються теоретичні знання з тем дисципліни.

Вміння набуваються під час практичних занять, де студенти опановують методику складання графіків організації трудового процесу, складання річного плану роботи бібліотеки, проектування організаційної структури бібліотек різних типів і видів, статистичного аналізу діяльності бібліотек, подолання конфліктних ситуацій у

бібліотечному колективі, визначення наявності якостей, здібностей, необхідних в управлінській діяльності і т.ін.

Вахнован В. Ю., м. Київ

Бібліотечна соціологія: розвиток і становлення як галузевої науки

Бібліотечна соціологія, як окрема галузева наука, виникла на межі соціології і бібліотекознавства в результаті загального розвитку та структуривання соціологічної науки. Значним імпульсом щодо утворення бібліотечної соціології було переосмислення місії бібліотеки в сучасному суспільстві як важливого соціокультурного та інформаційного закладу, що мусить оперативно реагувати на зміну реальних потреб користувачів з метою їх максимального забезпечення. Розвиток наукової думки бібліотечної соціології як галузевої науки та її теоретичне підґрунтя базуються одночасно на культурології та відповідно – соціології культури, що й зумовлює її чітко виражене соціокультурне спрямування.

Теоретико-методологічні засади бібліотечної соціології визначаються класичними теоріями і концепціями науки соціології, серед яких теорія фундатора соціологічного знання О. Конта, що зумовлює підхід до розуміння розвитку суспільства як «прогресу духу» і «прогресу людського розуму» та поділяє соціологічну проблематику на дві частини: соціальну статистику (теорію порядку) та соціальну динаміку (теорію прогресу).

Об'єктивістський (Е. Дюркгейм) та культурно-аналітичний (М. Вебер, Г. Зіммель) напрями в соціології визначили важливість досліджень об'єктивних соціальних фактів і об'єктивної реальності, що продукують матеріальні і духовні цінності та впливають на соціальну еволюцію людини, а також суб'єктивізму і психологізму, що проявляються в ціннісній соціальній та індивідуальній сутності особи, в її бажаннях, переживаннях, мотивації. Зазначені напрями утворюють теоретичну базу соціологічних досліджень та надають можливість використовувати концепції в рамках бібліотечної соціології, поєднуючи соціологічні та психологічні аспекти вивчень читача і книги.

Інтеграція теорій функціоналізму Т. Парсонса, «середнього рангу» Т. Мертона, інтегральної соціокультурної системи П. Сорокіна, зумовила утворення окремого напрямку сучасного соціологічного знання – структурного функціоналізму, який поєднав закономірності структурної організації і функціонування складових соціального простору, враховуючи мікрорівень (реальну соціальну дію) та макрорівень (суспільство як система систем), одночасно орієнтуючи на вирішення проблем несуперечливого взаємоузгодження суспільного порядку та активності індивідів. Зазначені теорії засвідчили процес структуривання загально-соціологічного знання та формування різних його напрямів, серед яких знайшла своє місце і бібліотечна соціологія як галузева соціологія середнього

рівня.

У процесі диференціації соціологічного знання поряд з іншими виділились такі галузі соціології культури, як соціологія книги, соціологія читання та соціологія художньої літератури. Соціологія книги і соціологія читання - це дві галузі соціології культури, які, з одного боку, пізнають закономірності становлення і функціонування (життя) книги в сучасному суспільстві як матеріального і духовного об'єкта, а з другого - вивчають і аналізують складний і багатоманітний процес читання як специфічну форму мовної комунікації людської спільноти.

Бібліотечна соціологія концентрує увагу на вивченні книги і читання як культурних феноменів та провідних чинників духовної культури людини, її соціальних потребах в інформації і знаннях, аналізує різноманітні соціальні аспекти і стимули, що впливають на процес читання, досліджує читачів, користувачів, членів суспільства як споживачів духовної культури в процесі читання. Сучасна бібліотека є тією єдиною багатогалузевою соціокультурною інституцією, яка об'єднує, спрямовує і реалізує розвиток бібліотечної соціології.

Бібліотечна соціологія є галузевою соціологічною теорією, що пов'язана з бібліотекознавством і теорією культури, які складають її філософську основу. Бібліотечна соціологія – це окрема комплексна дисципліна, що сформувалась в процесі поглиблення і диференціації соціологічного знання та розширення сфери емпіричних бібліотекознавчих досліджень. Як галузева наука, вона розвивається на двох рівнях:

- теоретико-прикладному як соціологічна теорія в межах бібліотекознавства;
- емпіричному, що пов'язаний з конкретними дослідженнями бібліотечної практики, зокрема, емпіричними проявами окремих індивідів, соціальних груп і спільнот, що зумовлені потребами читання, отримання інформації та накопичення знань.

Об'єктом бібліотечної соціології є суспільство і, в першу чергу, та його частина, що залучена до читацької діяльності; соціальне життя, зокрема, та його частина в житті людини, що пов'язана з читанням, використанням чи споживанням інформації; інституційні структури, в рамках яких забезпечується накопичення та використання інформаційних ресурсів, реалізується читацька діяльність.

Відповідно до об'єкту дослідження предметом бібліотечної соціології є особливості зв'язків і відносин людей у різних соціальних структурах (соціальних групах, спільнотах), життєдіяльність яких характеризується потребами в читанні, використанні і споживанні інформації.

Предметна сфера бібліотечної соціології базується на методологічній основі

загально-соціологічної теорії, філософії культури, культурології, бібліотекознавстві та використовує надбання галузевих соціологічних теорій, зокрема соціології культури, соціології науки, соціології освіти, соціології знань, соціології дозвілля, соціології комунікацій тощо. Одночасно бібліотечна соціологія поєднує впорядковану множину нових соціологічних знань: соціологію читання, соціологію книги, частково - соціологію художньої літератури, між якими існують різнобічні системно-функціональні взаємозв'язки.

Зазначене свідчить про те, що бібліотечна соціологія – це специфічна, інтегральна, комплексна галузь соціологічного знання, яке розвивається в межах книгознавства, бібліотекознавства і бібліографознавства. Таким чином, бібліотечна соціологія – одна із галузей соціології культури, яка досліджує закономірності і специфіку функціонування книги в суспільстві, вивчає читання як важливу форму соціальних комунікацій, технологію інтелектуального відтворення суспільства, що базується на соціально-психологічних аспектах читацьких потреб.

Вертій Ж. С., м. Біла Церква

Курс «Бібліотечна психологія» - необхідна складова бібліотечної освіти

Професія бібліотекаря існує у первинному вигляді більше тисячоліття. Передумови наукового дослідження бібліотечної професії, розробка форм, методів, змісту підготовки бібліотечних фахівців почали створюватися в II половині XX ст. Предметом комплексних спеціальних досліджень бібліотечна професія стає в середині 70-х років. Основні аспекти досліджень - соціально-психологічні особливості діяльності бібліотечних фахівців, склад та динаміка кадрових ресурсів бібліотек, питання удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації бібліотекарів. У 80-90-ті роки актуальними стають статус і престиж бібліотечної професії, диференціація бібліотечної праці, кадрові ресурси, професійна міграція і мобільність кадрів, професійно-кваліфікаційна структура кадрів бібліотек.

Складність, багаторівневність, багатofункціональність діяльності в сучасній бібліотеці під впливом освоєння новітніх інформаційних технологій обумовили процеси диференціації та інтеграції праці бібліотечних спеціалістів. Діяльність бібліотеки забезпечується крім бібліотекаря, бібліоменеджерами, інформаційними спеціалістами, в тому числі інформаційними менеджерами, технологами ІС, програмувальниками, інформенеджерами та ін. Тобто, виконати свої суспільні завдання бібліотека спроможна лише за умови колективних зусиль багатьох спеціалістів.

Завдання, зміст та функції бібліотекаря в структурі діяльності сучасної бібліотеки

впливають на професійну свідомість бібліотекарів. Метою професійної освіти стає формування нового професійного мислення. Це передбачає осмислення бібліотечної діяльності в протиріччях принципів бібліотечно-інформаційних та загалом соціально-комунікативних процесів, передбаченні та прогнозуванні професійної діяльності в бібліотечній сфері.

Характерними рисами професійного мислення є аналітична креативність, яка проявляється в здібності бачити динаміку явищ бібліотечної сфери, виявляти причинно-наслідкові зв'язки їх розвитку, визначити варіанти рішень професійних ситуацій, здійснювати пошук ефективних засобів рішення творчих завдань.

Інтерес до психологічної професіоналізації бібліотечних спеціалістів пов'язаний з потребою удосконалення бібліотечної діяльності, якість якої багато в чому залежить від людського фактору.

Вища освіта України вирішує проблеми психологічної професіоналізації за допомогою наступних підходів: по-перше, традиційно через загальнонаукові курси передусім, у межах курсу "Загальна психологія"; по-друге, в межах професійних курсів, в яких викладаються психологічні знання; по-третє, ряд психологічних тем, що вивчаються в курсі по вибору і в межах спеціалізації.

Що стосується професіоналізації, то в них по різному відображені психологічні знання. Це залежить від того, який напрямок бібліотечно-інформаційної діяльності вивчається на спеціалізації. Характер і рівень психологічної професіоналізації повинен бути різним, в залежності від напрямку бібліотечної діяльності. Особливого значення набувають знання психології у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні. Наприклад, виникнення конфліктів бібліотекаря з читачем є свідком того, що домінуючим фактором у виникненні, розвитку і припиненні конфліктів є психологія поведінки як бібліотекаря, так і читача. Також необхідно відмітити важливість вміння професійно грамотно організовувати психологічний супровід багатьох бібліотечних форм роботи. Психологічні знання необхідні і для формування соціально-психологічного клімату у бібліотечному колективі.

Відмінною рисою бібліотекаря має бути доброзичливість, яка відбивається в особливостях поведінки і ставленні до людей, врівноваженість - рівний та спокійний кшталт поведінки. Важливо, щоб бібліотечний працівник зберігав високий внутрішній духовний стан, стримував себе від проявів емоцій, мав добрий смак.

Особливості професії вимагають уособлення таких рис, як зібраність, зосередженість, здатність вислухати співрозмовника, вияв особливої уваги до змісту розмови і форми її висловлення. Допитливість, уважність і чуйність, до того ж сприяє

залученню до книги, читання, бібліотеки навіть пасивну частину населення.

У культурі спілкування бібліотечного працівника з читачами важливі також і такі складові, як: вміння розуміти партнера, здатність "читати" за зовнішньою поведінкою його думки та почуття; передбачати наміри й бажання, тобто бути проникливим; вміння бачити й чути партнера - бути уважним до його поведінки, слів, рухів, інтонацій, помічати зміни у зовнішньому вигляді, не залишати поза увагою те, що він говорить; вміння "вести себе", стримано проявляти свої почуття, знаходити належні в тій чи іншій ситуації словесні або несловесні форми поведінки, бути зрозумілим людям, зберігати свою гідність, з повагою ставитись до читача.

Отже, в бібліотечній роботі важливим компонентом є неопосередкований контакт бібліотекаря з читачем, його вміння будувати спілкування з користувачами бібліотеки. Все це потребує особливих психологічних якостей бібліотечного працівника, вміння вивчати людей, розуміти їх думки та відчуття. Це необхідно враховувати при складанні учбових програм; приділяючи більше уваги формуванню у студентів теоретичних і практичних навичок спілкування з людьми. Курс «Бібліотечна психологія» є саме тою навчальною дисципліною, яка формує особистість з позиції аналізу діяльності читача в бібліотеці, в процесі спілкування між бібліотекарем і читачем, а також висуває вимоги до професійної підготовки бібліотечних працівників. Тому даний курс є необхідним і має бути введений до навчальних програм вищих навчальних закладів освіти в найближчий час.

Геращенко М.В., м. Київ

Значення курсу „Бібліографознавство”

для удосконалення підготовки бібліотечних працівників

В умовах незалежної України все більшого значення набуває інтеграція бібліотечної освіти, науки і практики. Важливу роль у цьому плані відіграють вузи культури, їх науково-творчий потенціал для покращення підготовки фахівців бібліотечної справи. В свою чергу, своєю діяльністю бібліотеки реалізують схвалені суспільством цілі, а величезна армія бібліотечних працівників на практиці задовольняє пізнавальні потреби в науковій, виробничій, освітній сферах, в сфері художньої культури.

Серед комплексу фахових дисциплін, які викладаються на книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих та документознавчих кафедрах означених вузів, важливе місце надається такому курсу як «Бібліографознавство», що був і залишається в навчальних планах не один десяток років.

Курс, який складається з декількох розділів, передбачає, перш за все, озброєння

майбутніх спеціалістів теоретичними та історичними знаннями з вітчизняної та зарубіжної бібліографії, прищеплення молодим фахівцям навичок новітнього бібліографування та організації бібліографічної діяльності. Досвід викладання курсу свідчить (а його, як правило, здійснюють висококваліфіковані викладачі), що студенти активно засвоюють як вітчизняну, так і зарубіжну фахову терміносистему, поглиблено вивчають бібліографічні пам'ятки різних епох, життя та діяльність як фундаторів української діяльності, так і таку важливу проблему сучасності як «Українські вчені та бібліографія». В навчальний процес все активніше впроваджуються новітні технології, в т.ч. комп'ютерні, що дозволяє удосконалювати практику бібліографічної діяльності, зекономити час на виробничі процеси та операції, більш активніше координувати свою роботу з українськими колегами та фахівцями бібліотечної справи ближнього і далекого зарубіжжя. Активно в цьому плані працюють професорсько-викладацькі колективи Київського національного університету культури і мистецтв, Харківської державної академії культури, Рівненського державного гуманітарного університету. Означена дисципліна навіть читається для майбутніх документознавців такого технічного вузу як Національний авіаційний університет. Різниця лише в тому, що в названих вузах курс називається «Бібліографознавство», а в НАУ – «Бібліографознавство та бібліографічні ресурси галузі», що дає змогу простежити, як такі галузі народного господарства, скажімо, вітчизняна авіація та космонавтика інформаційно-бібліографічно забезпечені.

На жаль, ще є і певні проблеми. Так, навчальні посібники з історії української бібліографії потребують свого перевидання, періодизація цього розділу має бути переглянута з позицій сьогодення, а в самому змісті цих видань необхідно усунути заідеологізованість.

Проте фахова діяльність викладачів в удосконаленні означеного курсу дає свої позитивні результати: зростає кількість національних підручників, посібників, навчально-методичних розробок, програм, чимало захищено докторських та кандидатських дисертацій з проблем вітчизняного бібліографічного будівництва, студентська молодь охоче пише та захищає дипломні роботи з бібліографічних дисциплін, науковці та студентська молодь є бажаними гостями на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях з проблем бібліотечно-бібліографічної справи, зміцнюються зв'язки вузів з бібліотеками та іншими документознавчими центрами країни.

Грет Г.П., м. Київ

**Особливості викладання курсу “Організація видавничої справи”
у підготовці бібліотечних фахівців**

Сучасні соціокультурні фактори серйозно впливають на повсякденний уклад життя різних шарів українського суспільства; в результаті частина населення відштовхує традиційні духовні цінності. Але в той же час у всіх сферах діяльності зростають вимоги до інтелектуального і морального потенціалу людини, її загальної культури. Суспільство все більше потребує спеціалістів, готових до безперервного розширення свого загального і наукового світогляду, підвищення професійної майстерності. До таких фахівців відносяться і фахівці бібліотечно-бібліографічної сфери.

Так звана “Болонська декларація (1999 р.) передбачає вироблення єдиного загальноєвропейського стандарту освіти в широкому розумінні цього слова, що високо котирується на ринку освітніх послуг. Виходячи з цього, викладання дисципліни “Організація видавничої справи” у підготовці спеціалістів для бібліотечної галузі відповідає високим науковим критеріям, сучасному рівню освіти, новим реаліям наукового і навчального процесу в умовах інформаційного суспільства, що формується.

Розроблено методичний комплекс (робоча програма, тести, задачі, модулі, оцінювання.) Наявна навчальна література - підручники Г.І. Глозової, О.О. Добровольського, М.С. Тимошика, О.О. Кузнєцова, монографія Л.А. Швайки. Відсутні модульні підручники, не розроблені моделі електронних навчальних видань. Застосовується випуск комплексних універсальних матеріалів із завданнями щодо розробки творчих проєктів, що передбачають самостійний відбір джерел інформації.

Оскільки працівники бібліотечних систем працюють з книгою, то на лекціях і практичних заняттях розглядається взаємопроникнення та взаємозбагачення двох галузей знань: видавничо-редакційної, що представляє книгу як систему, і наукової, що подає навчальний матеріал в системній формі. Якщо автор, викладач пропонує структурно-змістову основу книги, то редактор, спираючись на характер авторського матеріалу, проєктує видання, починаючи з функціонального комплексу і закінчуючи стилістичними, мовними, технічними засобами забезпечення функції книги. Бібліотечний працівник повинен вміти оцінити видання і за змістом, і за формою, і за зовнішнім виглядом, структурою, читацьким призначенням.

Увага приділяється видавничій культурі в оформленні друкованої продукції, яка також впливає на формування креативної особистості майбутнього спеціаліста-бібліотекаря: використання грамотно складеного довідкового апарату навчальної книги, який допоможе набути навичок ефективного пошуку необхідної інформації. На лекціях майбутнім фахівцям подаються відомості про сучасний стан і шляхи покращення видавничої справи України, фактори, що впливають на розвиток, організаційну побудову

видавництв та видавничих структур, тематико-типологічний аспект видань. Особлива увага приділяється економічним аспектам – плануванню, собівартості, ціноутворенню. На практичних заняттях студенти вчаться розраховувати обсяг видань в авторських, фізичних, умовно-видавничих аркушах, безбитковий тираж видань, набувають вміння вивчати кон'юнктуру ринку, вибрати серед ринкової літератури найцікавіше.

На семінарських практичних заняттях закріплюються отримані знання, як правило, шляхом тестування за кожною темою. Викладання дисципліни ставить за мету поєднання раціонального світогляду з системним мисленням, вмінням наполегливо і самостійно оволодівати знаннями. Очевидно, що основою цих форм діяльності є читання. Особливо важливим є вміння багато і швидко читати, виявляючи найважливіше при наступі електронної культури. Тому на лекціях доводиться структурувати навчальний матеріал, що дає можливість студентам сприймати його послідовно і поступово. В результаті вивчення дисципліни “Організація видавничої діяльності” майбутні бібліотечні спеціалісти, що є навігаторами в новому інформаційному середовищі, повинні забезпечувати повноту доступу споживачів до необхідної їм інформації.

Дідок С.В., м. Київ

Задоволення інформаційних потреб викладачів кафедри оперно-симфонічного диригування НМАУ ім. П.І. Чайковського засобами бібліотечної роботи

Вагоме місце в розвитку української школи симфонічного диригування належить Національній музичній академії України ім. П.І. Чайковського. Кафедра оперно-симфонічного диригування при НМАУ ім. П.І. Чайковського розпочинає свою історію з 1918 року (тоді Музично-драматичний інститут ім. М.В. Лисенка). Першими викладачами кафедри були: В. Бердяєв та Ф. Блуменфельд.

Питання про спеціальну диригентську освіту одним з перших поставив у 20-ті роки ХХ ст. всесвітньо відомий диригент, автор книги «Основи техніки диригування», професор тоді Київської консерваторії М. Малько.

В 1948 р. директором Київської консерваторії став відомий український диригент, заслужений діяч мистецтв України О. Клімов. Саме з його ініціативи і підтримки було створено кафедру оперно-симфонічного диригування, на яку він запрошує працювати видатних диригентів Н. Рахліна, В. Пірадова, В. Тольбу. В 1978 році кафедру очолив М. Канерштейн, який залучив до роботи на кафедрі провідних українських диригентів та народних артистів СРСР – С. Турчака, К. Сімеонова та ін. У 1986 році кафедру очолює С. Турчак, а з 1989 року завідуючим кафедри стає Є. Дущенко.

Сьогодні на кафедрі працюють викладачі з великим досвідом роботи, які відомі не

лише в нашій країні, але й далеко за її межами: В. Здоренко – народний артист України, завідувач кафедри оперно-симфонічного диригування; А. Власенко – народний артист України, диригент Національного театру опери та балету ім. Т. Шевченка; В. Гнедаш – народний артист України, який майже 30 років був головним диригентом симфонічного оркестру радіо та телебачення України; В. Кожухар – народний артист України та Росії, головний диригент Національного театру опери та балету ім. Т. Шевченка; І. Гамкало – народний артист України, диригент Національного театру опери та балету ім. Т. Шевченка; В. Сіренко – народний артист України, заслужений діяч мистецтв Росії, лауреат національної премії ім. Т. Шевченка, диригент Національного симфонічного оркестру України; Р. Кофман – народний артист України, головний диригент камерного оркестру Національної філармонії України; І. Палкін – заслужений артист України, диригент симфонічного оркестру Національної філармонії України.

Окрім викладацької діяльності викладачі кафедри ведуть значну науково-дослідницьку роботу. Так М. Канерштейн є автором книги «Питання диригування», рекомендованої як підручник для вузів, і упорядником збірки статей «Питання диригентської майстерності», де представлені роботи провідних диригентів – М. Колеси, В. Тольби, С. Турчака та ін. Р. Кофман написав книгу «Виховання диригента. Психологічні особливості». Г. Макаренко захистив докторську дисертацію на тему: «Творчість диригента в контексті інтегративного підходу». А. Власенко, В. Гнедаш, Є. Дущенко постійно виступають зі статтями про життя і творчість С. Турчака, Б. Лятошинського, К. Сімеонова та ін.

Інформаційні потреби викладачів кафедри оперно-симфонічного диригування пов'язані здебільшого з нотним виданням та літературою, що розкриває специфіку фахової діяльності. Невелика кількість сучасних видань стосовно розвитку мистецтва диригування спонукає шукати відповіді на питання в архівах бібліотек. За інформаційною підтримкою здебільшого викладачі звертаються до фондів Парламентської бібліотеки, Національної бібліотеки ім. В. Вернадського, бібліотеки при НМАУ ім. П. І. Чайковського та Державної історичної бібліотеки.

Долбенко Т.О., м. Київ

**Курс „Консервація і збереження документів”
у системі підготовки фахівців для бібліотек**

Проблема збереження бібліотечних фондів на сьогодні набула для бібліотек України нового змісту. Відомо, що бібліотеки є установами постійного зберігання друкованих та рукописних матеріалів, місцем для поглиблення знань у читачів і

розширення їх світогляду, адже книги виступають джерелом інформації, підвищенням інтелектуального потенціалу особистості і суспільства.

Основою формування нової державної політики в галузі збереження бібліотечних фондів як частини культурної спадщини та інформаційного ресурсу країни є Закон України "Про бібліотеки і бібліотечну справу", численні міжнародні та національні програми збереження документних фондів, зокрема, "Программа збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000 - 2005 роки", затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.99 за номером 1716, Національна програма збереження "Документальна пам'ять України " та інші документи. Ухвалення цих документів вивело проблему збереження бібліотечних фондів на державницький рівень, засвідчило той факт, що українське суспільство усвідомило необхідність збереження документної спадщини як основної складової духовної культури українського народу.

З огляду на це постає важливе завдання підготовки спеціалістів які б володіли знаннями і вміннями збереження бібліотечного фонду. Усвідомлюючи важливість проблеми в Київському національному університеті культури і мистецтв при підготовці бібліотечних менеджерів протягом останніх п'яти років читається курс „Консервація і збереження документів”, який є одним з нормативних курсів професійної підготовки фахівців у галузі бібліотекознавства. Мета курсу - надати студентам знання щодо теоретичних, методичних та організаційних основ зберігання бібліотечних документів. В ньому розглядається розробленість проблеми збереження документів, зарубіжний і вітчизняний досвід та проблеми у цій галузі, збереження документів у різних технологічних процесах формування і використання документів, особлива увага приділяється консервації і реставрації документів, фінансовому і юридичному їх захисту. Велика увага звертається на відповідальність бібліотекарів та користувачів за збереження документів у бібліотеках.

Курс орієнтований на підготовку бібліотекознавців-менеджерів інформаційних систем і технологій. Представляє науковий і практичний потенціал у галузі бібліотечного фондознавства. Особлива увага приділяється процесам і операціям консервації і зберігання документів, оволодіння методикою і практикою операцій, пошуком, накресленням перспективи застосування різних технологій і засобів консервації і реставрації документів у різних типах і видах бібліотек (публічних, наукових, універсальних, спеціальних) та практичне ознайомлення з консервацією та збереженням документів. Курс читається за модульною системою. Модулі передбачають лекції, семінарські і практичні заняття. Закріплення теоретичного і практичного матеріалу здійснюється при допомозі запитань для самоперевірки, тестів та складання іспиту.

Одержана оцінка вноситься в додаток до диплому, і є свідченням того, що спеціаліст знайомий з теорією і практикою зберігання документів у бібліотеках різних видів.

Велика увага при вивченні курсу приділяється ознайомленню студентів із зарубіжним досвідом збереження бібліотечних фондів, зокрема, з основними положеннями, які визначають рукописні книжки як культурний „скарб”, режимом роботи бібліотек у древні часи, охороною книжок у бібліотеках зберігання документів у стародавні часи, середині XI століття, у Древньому Єгипті, у Німеччині, Франції, Великобританії. Студенти дізнаються про першу книжку про збереження бібліотечних фондів, яка була видана в Англії Ричардом Де Вері, ознайомляться з основними положеннями формування культури читання висвітленими у книжці „Філо-біблон” (1348 р.), з прикладами варварського відношення до книжок в легендарних історичних прикладах та прикладами фізичного знищення великих масивів книжок, які дійшли до наших часів; актами вандалізму, що пов’язані з втратою бібліотечних фондів у XX столітті та їх причинами; факторами, що впливають на збереження фондів та ін., а також міжнародним досвідом збереження фондів: Першою міжнародною бібліотечною конференцією, присвяченою збереженню стародавніх рукописів, у Швейцарії (1898 р.), основними завданнями, рішеннями конференції; Першим міжнародним конгресом бібліотекарів, який пройшов в Парижі (1900 р.); Першим положенням ІФЛА про принципи збереження бібліотечних фондів; Програмою РАС (1984 р.); Міжнародними стандартами по збереженню документів; роботою Міжнародного комітету „Блакитний щит”, який займається розробкою угод про захист культурних цінностей; діяльністю Організації Об’єднаних Націй по освіті, науці, культурі (ЮНЕСКО). Обов’язкове ознайомлення передбачено з Програмою „Пам’ять світу” запропонованою ЮНЕСКО у 1993 р.. Національними програмами, що з’явилися на базі програми „Пам’ять світу”: програма „Пам’ять Америки”, „Пам’ять Китаю”, „Пам’ять Росії” та ін., документом „Планування заходів щодо забезпечення готовності до нещаст’я і природних катастроф та ліквідації їхніх наслідків у бібліотеках і архівах” розробленим ЮНЕСКО разом з ІФЛА у 1997 р.

У читанні курсу „Консервація і збереження документів” є деякі труднощі. В першу чергу, це стосується проведення практичних занять: їх здійснення вимагає наявності у навчальному закладі відповідної матеріально-технічної бази, координації з бібліотеками міста, вирішення питань по грошовому відшкодуванню бібліотекам за проведення практичних занять на їх базі та ін.

Каракоз О.О., м. Київ

Роль і значення курсу „Історія книги” у підготовці фахівців бібліотечної галузі.

Формування національної системи книговидання, книгорозповсюдження і книговикористання, входження України до світового інформаційного простору розглядається як стратегічно важливе для розвитку країни завдання, вирішення якого потребує якісно нових фахівців, які за своїм рівнем підготовки, поглядами, гуманітарним мисленням мають активно впливати на системний розвиток книжкової та бібліотечної сфери України. В цьому аспекті вивчення курсу „Історія книги” набуває особливого значення оскільки є пріоритетним напрямом у підготовці фахівців бібліотечної галузі.

У системі книгознавчої та бібліотечної освіти історія книги є фундаментальною дисципліною, що забезпечує фахові знання з історії книжкової культури, які забезпечують базову підготовку кваліфікованих інформаційних фахівців у професійному середовищі бібліотечної галузі.

Історія книги – це складова частина історії культури, найбільш повне і всебічне вираження культури людства: книга накопичує і передає знання від покоління до покоління і таким чином формується культурний розвиток суспільства. Тобто, історія книги входить до складу спеціальних історичних дисциплін.

Водночас історія книги є книгознавчою наукою, що вивчає закономірності виникнення й розвитку книги як предмету матеріальної культури. Важливими аспектами історії книги є історичні закономірності розвитку книги з точки зору її виробництва, використання, основні етапи еволюції її форм, змісту, особливості формування тематики і типів, фактори культурно-історичної взаємодії книги та суспільства.

При читанні курсу „Історія книги” особлива увага приділяється вивченню основних етапів історії книги – від початку писемності давніх народів до сучасного стану, а саме – висвітленню розвитку і трансформації книжкової структури: винайденню матеріалів для письма, розвитку шрифтової графіки, системи оформлення та ілюстрування книги, технології виготовлення книжкових блоків та оздоблення палітурок. Крім того, розглядається винахід друкарства та розвиток видавничої справи та книговидання у XVII–XX ст. Слід зазначити що при вивченні даного курсу, висвітлюється, також і історія української книги на тлі світового книговидання.

Читання лекцій з дисципліни „Історія книги” здійснюється згідно кредитно-модульної системи. Даний курс складається з 2-х структурних модулів, що обумовлено насамперед логікою викладання: основні етапи розвитку письма, еволюція матеріалів і форм книги, історія виникнення та розвитку книги періоду античності та середньовіччя, виникнення слов'янської писемності та української рукописної книги, винахід друкарства

та його початковий розвиток складають - перший модуль, а розвиток вітчизняної та світової видавничої справи та книговидання у XVII–XX ст. – другий модуль.

Отже історія книги є одним з важливих напрямків книгознавчої підготовки висококваліфікованих фахівців у системі вищої бібліотечної освіти за умов пріоритетного формування національної книжкової галузі України, так як знання, набуті під час вивчення даної дисципліни, стануть в нагоді випускникам вузу в майбутній діяльності, який би напрямок книжкової справи вони не обрали – ретроспективний (у відділах стародруків та рідкісних видань бібліотек, музеїв, архівів) чи перспективний (у книговидавничому бізнесі).

Касьян В.В., м. Київ

Місце та роль інфосфери в соціокультурному середовищі

В наш час інформація стала найважливішим, найуспішнішим фактором в економіці, політиці, вихованні тощо.

Своєрідною рисою інфосфери є факт «детоксикації засобів масової комунікації». Показовим в цьому плані, є, насамперед, газети, які втрачають своїх читачів. Це наслідок конкуренції з боку успішнішої групи малотиражних тижневиків, двотижневиків, «бізнесовиків», які обслуговують лише вузькі суспільні групи. Зростає кількість міні-журналів.

Подібні процеси спостерігаються на радіо та телебаченні. Кабельне телебачення дозволяє, шляхом натиснення кнопки вибирати, замовляти, висловлювати свою думку, бажання. По-суті, глядач може спілкуватися з ведучими програми.

Різноманітність стилів життя, праці, технологій, форм енергії вимагає більш інтенсивного обміну інформацією між різними складовими частинами суспільства.

Суттєво змінюється характер інформації. Замість довгого, систематичного процесу викладу певних ідей, інформаційний потік все більше складається з низки коротких, модульних образів інформації.

Зміни в інфосфері викликають появу нових характерних рис в галузі виробництва та праці. На найрозвиненіших підприємствах змінюється психологічна атмосфера, є можливість обрати працівником індивідуальні робочі години, спостерігається відсутність адміністративно-командної атмосфери.

Змінюється образ контори, який вже сьогодні вимальовується як електронна контора, як «контора без паперу». Зростання потреби в інформації вже не може бути забезпечене ніякою армією чиновників, друкарок та секретарок.

Своєрідною рисою майбутнього є вплив інфосфери на соціосферу. Важко

проаналізувати та передбачити всі нюанси соціально-культурного розвитку.

Відносно особистості. Мова йде, насамперед, про психосферу. Чи не стануть людські відносини, завдяки електронним чудесам, ще менш щирішими, безпосередніми і густішими ніж вони є сьогодні. Існує загроза спілкуванню, поширенню самотності. Але в той же час формування відчуття спільноти, подолання самотності здатні сучасні комп'ютери та засоби телезв'язку.

Особистість майбутнього, в умовах розквіту інфосфери, буде набувати характерних рис. Змінюються умови формування особистості в дитячі роки. Підлітковий вік буде коротшим, батьки в сім'ї менше часу будуть приділяти дитині. Процес виховання буде відбуватися в «електронному котеджі». В галузі освіти процес навчання відбуватиметься здебільшого не в класній кімнаті, а за її межами. Змінюються вимоги до працівника. Останній буде займатися менш монотонною працею, кожен буде виконувати більше завдань ніж раніше, зайвою буде синхронізація поведінки. Це потребує активних, творчих більш ефективних працівників.

Зміни, про які говорилося вище, потребують трансформацій в усіх сферах життя. В зв'язку з цим кардинальні зміни повинні відбутися і в бібліотечній галузі. Співробітники сучасних бібліотек повинні володіти принципово новими знаннями, уміннями і навичками, адекватним викликом інформаційного суспільства і завданням соціально-економічного розвитку країни. Сучасний бібліотекар, перш за все аналітик-синтезатор, інформаційний навігатор і посередник в системі документних комунікацій, інструктор в засвоєнні інформаційної культури, фахівець в галузі соціальних комунікативних технологій.

Клименко О.З., м. Київ

Роль інтернет-ресурсів у навчальному процесі в умовах Болонського процесу (на прикладі КНУВС)

На сучасному етапі розвитку державо- і націотворення українське суспільство особливу увагу має приділяти формуванню якісно нової національної системи освіти України, інтелектуальної і духовної національної еліти модерної нації з могутнім потенціалом. Питання формування нового демократичного типу праворозуміння, забезпечення верховенства права є нагальними для вирішення в умовах формування правової держави і громадянського суспільства в Україні. Значний теоретичний внесок для їх оптимального вирішення мають впровадження в практичну діяльність вищих навчальних закладів мережі Міністерства внутрішніх справ України науково обґрунтованих і практично апробованих підходів у розвиток правоохоронної системи

держави. Болонська система повинна зрівняти у правах і можливостях випускників усіх європейських вишів, значно розширити можливості для їхнього працевлаштування. Приєднання нашої країни до Болонського процесу надає можливість здійснити структурні перетворення вищої освіти за узгодженою системою критеріїв, стандартів і характеристик, що дозволить Україні стати визнаною частиною європейського освітнього і наукового простору.

Управлінські, організаційні, методичні заходи освітньо-наукової діяльності Навчально-наукового інституту права і підприємництва Київського національного університету внутрішніх справ – провідного вищого навчального закладу держави IV рівня акредитації, який ефективно готує висококваліфікованих фахівців для правоохоронних органів країни, - спрямовані на реалізацію положень Болонського процесу, державної політики в галузі вищої освіти, запровадження європейських стандартів забезпечення якісної сучасної системи освіти, зокрема реформування освітньої діяльності в царині юриспруденції та правознавства. (10 % навчальних дисциплін студент обирає самостійно). Європейська кредитно-трансферна система заснована на оцінюванні всіх видів роботи студента, необхідних для досягнення цілей, зазначених у навчальній програмі. Робоче навантаження студента у системі ECTS складається з відвідування лекцій, семінарів, самостійних та індивідуальних занять, підготовки власних проєктів, здачі іспитів тощо. Кредитно-модульна система організації навчального процесу стимулює навчання студентів, змушує їх працювати систематично. Третина тем з усіх дисциплін ННППІ відводиться на самостійне вивчення, що спонукає студентство до підвищення мобільності, стимулює до подальших творчих пошуків у різноманітних правничих напрямках. Навчально-методичні посібники з кожної дисципліни в електронному вигляді, розроблені професорсько-викладацьким складом університету, містять детальні інструкції з вивчення матеріалу та організації самостійної роботи студентів з даної дисципліни. Обов'язковим елементом у навчально-методичних посібниках є контрольні завдання, тлумачні словники, питання для самоперевірки, завдання для проміжного і підсумкового контролів, додаткові методичні матеріали залежно від специфіки курсу.

Важливий момент запровадження акумулюючої кредитної системи – можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях (як науково-практичних університетського рівня, так і всеукраїнських), предметних олімпіадах тощо. Креативні студенти-правники беруть активну участь у роботі юридичної клініки «Юстиніан», що було б складно без доступу до електронної всесвітньої мережі, обговорюють у веб-форумах важливі проблеми. КНУВС уже накопичив певний досвід у розробці методичних матеріалів із

використанням електронних технологій (електронні підручники, методичні матеріали з використанням мультимедійних технологій тощо). Під час вивчення різних дисциплін використовуються електронні посібники; розгалужена навігація мультимедійних програм дозволяє індивідуалізувати процес навчання; застосувати їх у процесі самостійної роботи студентів та з метою самоосвіти. Зацікавлює студентів і активізує їхню пізнавальну діяльність використання у навчальному процесі комп'ютерних мультимедійних посібників, у яких поєднано текстову, графічну, звукову та відеоінформацію, що робить викладання навчального матеріалу наочним, динамічним, яскравим. (Автори-укладачі цих посібників переважно залучають студентів - членів наукових гуртків для підбору інтернет-ресурсів відповідної тематики.)

В інформаційному супроводженні навчально-виховного процесу і методичної роботи важливу роль відіграє інститутська книгозбірня, яка є важливим стратегічним ресурсом у впровадженні загальносвітової концепції вільного доступу до знань. У читальній залі студенти мають доступ до ресурсів інтернету як системи нових комунікативних технологій в період активізації інформаційних потоків. Майбутні правники активно використовують отриману інформацію для занять у наукових гуртках (наприклад, з конституційного права України, філософії права, історії держави і права України та зарубіжних країн). У ННПП КНУВС частково автоматизовано перевірку знань студентів, а викладачі лише контролюють цей процес. Самоконтроль та перевірка знань, адаптаційна система тестування є складовою підготовки до навчального процесу. Перевірити свої знання з дисципліни студент може самостійно, пройшовши тестування (на сайті КНУВС <http://www.naiu.kiev.ua/tslc/index.php>). Кожен тест представляє собою сукупність питань і варіантів відповідей, після проходження тесту студент бачить кількість набраних ним балів і максимально можливу суму балів за цей тест.

Таким чином, використання інтернет-ресурсів у реструктуризованому навчальному процесі у ННПП КНУВС як базису для підвищення якості підготовки фахівців системи МВС України є важливим кроком на шляху інтеграції університету у світовий інформаційний простір, посиленні конкурентоспроможності національної системи освіти. Еволюція унікальної, самобутньої, глибоко національної системи вищої освіти України як важливого чинника розбудови повноцінного демократичного суспільства повинна сприяти успішному розвитку нашої держави як повноправного члена світової співдружності, співтворця світового економічного блага.

Кононученко Л. І., м. Київ

Підготовка фахівців бібліотечної галузі

до роботи з новітніми інформаційними технологіями

Одне з найважливіших завдань бібліотек на сучасному етапі – забезпечення вільного і необмеженого доступу до інформації. Бібліотекарі все частіше виступають у ролі інформаційних спеціалістів. Вирішення завдань з інноваційного розвитку бібліотек як інформаційно-аналітичних, культурних і освітніх центрів, в першу чергу, залежить від кадрової підготовки бібліотекарів, в якій не останню роль відіграють дисципліни, пов'язані з сучасним інформаційним забезпеченням користувачів.

Сучасний бібліотекар, перш за все, – аналітик, який вміє швидко знайти і оцінити якість інформаційних ресурсів, з урахуванням інформаційного документного потоку та запитам користувачів.

Процес інформатизації суспільства вимагає нових підходів до організації навчального процесу, в якому активно використовуються новітні технології, в т.ч. й Інтернет. Основна соціальна функція закладів освіти – підготовка людини до повноцінної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства. Інформатизація освіти – це процес забезпечення сфери освіти теорією і практикою розробки і використання сучасних інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічної мети навчання і виховання. Новітні технології повинні стати для студента засобом, який полегшує процес здобування нових знань і вмінь. Тому технологічне оснащення навчального процесу відбувається за кількома напрямками. Перший напрям – навчальні дисципліни, що забезпечують підготовку студентів у галузі інформатики. Другий напрям – активне використання комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій у всіх традиційних навчальних дисциплінах на всіх рівнях освіти. Третій напрям – використання комп'ютерів в позааудиторний час для самопідготовки, громадської діяльності, рекреаційної мети.

Знання щодо використання комп'ютерних технологій в бібліотеках, інформаційних центрах тощо є обов'язковими для кожного фахівця. Необхідність підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі, які здатні орієнтуватися в питаннях інформаційних ресурсів та технологій, побудови АБІС, Інтернет-комплексів, типології та методики представлення ресурсів, моніторингу їх динаміки та тенденцій формування, спричинили запровадження циклу дисциплін. Для підготовки майбутніх інформаційних фахівців до високоефективної професійної діяльності, в т.ч. в роботі з новітніми комп'ютерними інформаційними технологіями та електронними ресурсами професорсько-викладацьким складом кафедри розроблено курси дисциплін: «Комп'ютерні технології і ресурси за професійним спрямуванням», «Електронні бібліотеки», «Соціальні комунікації», «Пошук в онлайн-інформаційних

системах». В процесі їх вивчення розкриваються основні поняття в галузі створення, використання, збереження та організації комп'ютерних технологій та ресурсів, здобуваються навички їх проектування, узагальнення та практичного використання отриманих знань. Значно поновлено навчальний курс з дисципліни «Інформаційно-пошукові системи», у якому розглядаються теоретичні і технологічні основи електронного каталогу, етапи його розвитку, сучасний стан електронних каталогів у бібліотеках України і зарубіжних країн, принципові основи функціонування електронних каталогів, взаємозв'язки їх з внутрішніми і зовнішніми системами, організація і алгоритм пошуку інформації в електронному каталозі, види пошуку, створення авторитетних файлів і коригування баз даних в електронному каталозі, досвід і перспективи розвитку корпоративної каталогізації, використання електронної мережі Інтернет.

Крицький О. П., м. Київ

Підготовка бібліографів-краєзнавців в Київському національному університеті культури і мистецтв

Розбудова Української держави викликає великий інтерес до історичного минулого і сьогодення нашої країни і її окремих територій. Ця проблема нерозривно пов'язана з підготовкою студентської молоді до активної участі в різноманітних краєзнавчих заходах та методикою їх проведення, глибокого вивчення краєзнавчих бібліографічних ресурсів та їх використання, популяризації літератури про край. Саме тому в Київському національному університеті культури і мистецтв (КНУКіМ) на спеціальності «Книгознавство і бібліотекознавство» передбачено вивчення курсу «Бібліотечне краєзнавство».

Програма курсу передбачає багато різноманітних форм вивчення і засвоєння студентами краєзнавчих знань. Крім лекцій, семінарських і практичних занять студенти виконують контрольні роботи, пишуть реферати, складають бібліографічні посібники краєзнавчого змісту.

Питання краєзнавчої діяльності постійно знаходиться в колі тем, що лежать в основі навчально-тематичних планів підготовки бібліотечно-бібліографічних працівників. Кафедрою книгознавства і бібліотекознавства розроблені уніфіковані модулі, де висвітлюються проблеми, пов'язані з комплектуванням бібліотечних фондів літературного краєзнавчого змісту, бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням користувачів, організацією краєзнавчої роботи в бібліотеках області, методикою складання бібліографічних посібників про край та ін.

Особливо активно в учбовому процесі використовуються бібліографічні посібники, видані ОУНБ, такі як: «Література про ... область», «Календар знаменних і пам'ятних дат», тематичні і персональні покажчики. Використовується краєзнавчий матеріал і при вивченні вітчизняної історії, бібліотечної справи і книгознавства. Практикуються також екскурсії, здебільшого по м. Києву, відвідування бібліотек, краєзнавчих музеїв, виставок.

Зростає значення науково-дослідної роботи з питань краєзнавства. Студенти щороку беруть участь в аналізі стану бібліотечного краєзнавства областей України за планами і звітами, пишуть курсові та дипломні роботи.

Зацікавленість краєзнавчим матеріалом і краєзнавством в цілому очевидна. На сьогодні ми маємо кілька кандидатських дисертацій з цієї тематики, авторами яких є Блашкевич А., Дроздова О., Бульба Т. та ін.

Величезну допомогу у викладанні і вивченні бібліотечного краєзнавства надають підручники, навчальні посібники, методичні розробки та статті в періодичній пресі відомого краєзнавця Н.М. Кушнарєнко.

Ми вдячні Державній історичній бібліотеці за підготовку і видання методичного посібника «Краєзнавча діяльність бібліотек», бібліографічного покажчика «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства» та поточного видання «Краєзнавча робота в бібліотеках України», що дає можливість викладачам і студентам краще вивчати курс «Бібліотечне краєзнавство» та вести науково-дослідну роботу.

Аналіз кадрового складу показав, що в більшості обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) функціонують спеціалізовані краєзнавчі підрозділи, де близько 90% фахівців має вищу освіту, причому переважна більшість закінчувала КНУКіМ.

Для поліпшення підготовки бібліографів-краєзнавців доцільно було б:

- збільшити кількість годин для кращого вивчення і засвоєння студентами краєзнавчих знань;
- поповнити фонди первинними краєзнавчими документами для їх характеристики і аналізу (особливо видань XIX ст.);
- надсилати в університет бібліографічні посібники, видані ОУНБ, з тим, щоб знати і вивчати краєзнавчу видавничу діяльність цих установ;
- залучати до участі в навчальному процесі краєзнавців-практиків – працівників Державної історичної, обласних і міських бібліотек.

Пашкова В.С., м. Київ

**Роль професійних бібліотечних об'єднань
у визначенні морально-етичних норм професії**

Під професійною етикою розуміють кодекси поведінки, а також способи обґрунтування цих кодексів, соціально-культурне пояснення культурно-гуманістичного призначення професії. Професійна етика характерна для тих видів спеціалізованої діяльності, в яких об'єктом праці є безпосередньо людина, а також тих, що пов'язані із виконанням певних специфічних суспільних функцій [1]. У багатьох країнах світу бібліотечні працівники розробили певні етичні норми та правила професійної поведінки. За даними ЮНЕСКО в 1989 р. 12 професійних асоціацій у галузі архівної, бібліотечної справи та інформаційної діяльності мали кодекси професійної етики [2]. На початок XXI ст. такі кодекси були прийняті 33-ма національними бібліотечними асоціаціями (підраховано за сайтами FAIFE ІФЛА та Російської бібліотечної асоціації). Однак, у деяких країнах такі кодекси відсутні (наприклад, Уганда, Південна Африка, Аргентина), або члени асоціації проводять дискусії щодо їхньої розробки (Мексика та Норвегія) [3].

Кодекс етики, який регулює поведінку бібліотечних працівників (деонтологія бібліотекарів), є однією з обов'язкових умов існування бібліотечної професії, надає соціальну легітимність членам професії. Як зазначено, наприклад, у роботі [4], суттєвою характеристикою професії є дотримання її членами високих моральних стандартів, альтруїстична орієнтація, обов'язкова спеціальна підготовка та безперервна освіта, наявність формальної асоціації, відносна незалежність та визнання суспільством.

Розробкою та вдосконаленням кодексів етики бібліотекарів, як зафіксованої системи цінностей, моральних норм і правил професійної діяльності, займаються бібліотечні асоціації. В багатьох асоціаціях працюють секції чи круглі столи з питань професійної бібліотечної етики.

Професійні кодекси привносять у професію виміри соціальної відповідальності, орієнтують професійну діяльність на загальне благо. Вони допомагають вирішувати етичні питання, які не визначаються формальними законами, а потребують від представників професії вільного вибору. Кодекси етики визначають принципи та цінності, якими повинен керуватися професіонал у процесі вибору, розуміючи, що добре, а що погано. Вони також визначають високі стандарти, стосовно яких кожний представник професії може вимірювати свою діяльність і засвідчувати цінність професії у суспільстві. На прийняття етичних рішень впливає не лише професійна етика, але й культура та соціоекономічні фактори в окремих країнах [5]. Однак, у глобалізованому суспільстві, коли поширюються національні й міжнародні інформаційні мережі та зростає кількість інформаційних професіоналів, підвищується значення загально прийнятої професійної етики, тих моральних засад, яких повинні дотримуватися професіонали в усьому світі [6]. Вплив різних культур на етику інформаційних професіоналів має місце,

однак існують питання, де спостерігається зближення поглядів на інформаційну етику [7].

Як показало проведене дослідження, у кодексах етики бібліотечних асоціацій включені певні групи питань – ціннісні орієнтири, навколо яких виникають проблемні ситуації. Це такі питання як професійний розвиток, чесність, конфіденційність, вільний і рівноправний доступ до інформації. Найчастіше в кодексах професійної етики бібліотечних асоціацій зустрічаються принципи конфіденційності та вільного і рівноправного доступу до інформації, а інші принципи, такі, наприклад, як ставлення до копірайту та інтелектуальної власності, демократії, визначення відповідальності по відношенню до суспільства включаються значно рідше. У демократичному суспільстві концепція інтелектуальної свободи - основний постулат етики бібліотечного працівника. Це чітко сформульовано у кодексах етики, укладених, зокрема, асоціаціями США, Канади, Австралії, України, Японії. Певною мірою ціннісні орієнтири, включені до кодексів етики, співпадають із основними цінностями бібліотечної справи. Наприклад, Американська бібліотечна асоціація називає такі фундаментальні цінності бібліотечної справи: доступ, конфіденційність (приватність), демократія, розмаїття, освіта та навчання протягом життя, інтелектуальна свобода, збереження, загальне благо, професіоналізм, обслуговування, соціальна відповідальність.

Аналіз публікацій з проблем етики бібліотечної професії показав, що дослідники намагаються визначити ті види бібліотечної діяльності, які потребують ціннісних орієнтирів для професіоналів. Так, Р. Хауптман виділив такі групи діяльності, для яких важливим є визначення етичних принципів: досягнення професіоналізму, надання доступу, відбір та обробка, цензура, довідково-бібліографічне обслуговування та комп'ютери, консультування, інформаційний брокерінг [8]. Р. Вааган зазначає, що в професійній бібліотекознавчій літературі обговорюються етичні принципи навколо вирішення питань охорони приватності, власності, доступу, точності, безпеки та демократії [9], а Р. Месон називає охорону приватності, точність, питання власності, доступність [10]. Т. Фроелік запропонував виділити три групи проблемних ділянок: виробництво інформації (копірайт, моральні права, справедливе використання, право надавати інформацію у користування громадськості тощо), збирання інформації (контроль якості, цензура) і надання доступу та розповсюдження інформації (доступ, охорона приватності та конфіденційність) [11]. У Енциклопедії бібліотечно-інформаційної науки, 1996 р. виданій у США, виділено дев'ять груп проблемних ділянок діяльності: відбір і цензура, охорона приватності, довідково-бібліографічне обслуговування, права інтелектуальної власності, управління бібліотекою, доступ, технології, лояльність, соціальні питання [12]. У. Кехлер і Дж. Пембертон зосереджуються на таких проблемах

стосовно кодексів етики: вболівання за права та привілеї користувачів, відбір, доступ, професійні практики та відносини, відповідальність працівників, соціальна та юридична відповідальність [13]. М. Горман у виданні Американської бібліотечної асоціації 2000 р. виділяє вісім основних груп бібліотечної діяльності, які потребують ціннісних орієнтирів: управління, обслуговування, інтелектуальна свобода, раціоналізм, писемність і навчання, рівноправний доступ, приватність і демократія [14]. Такі різні підходи пояснюються не тільки відмінностями у соціально-культурних умовах існування бібліотечної професії в різних країнах, але й різними підходами до теоретичного визначення етичних принципів бібліотечної та бібліотечно-інформаційної професії. Етичні проблеми досліджуються також з огляду на специфіку бібліотечного обслуговування в шкільних [15] або медичних бібліотеках. Так, в «Кодексі етики бібліотекаря, який працює в сфері охорони здоров'я» (1995 р.) визначається його відповідальність по відношенню до суспільства, користувачів, установи, в якій він працює, професії, по відношенню до себе, як професіонала.

Існує три типи кодексів етики: надихаючий, регулятивний (директивний) та освітній. Надихаючий кодекс дає орієнтири професіоналу як діяти етично, вони представляють ідеал, якого мають досягти представники професії. Такий кодекс включає цінності та принципи, яких певна група професіоналів вважає за необхідне дотримуватися в процесі прийняття етичних рішень. Як правило, такі кодекси не дають рекомендацій як треба діяти в тій чи іншій ситуації. Регулятивний, або директивний, кодекс пропонує детальний набір правил етичної поведінки. Вони описують як треба діяти в конкретній ситуації відповідно до моральних норм. Правила в таких кодексах є вже готовими рішеннями етичних дилем, і представник професії має лише вибрати відповідне правило дій чи поведінки і не приймати самостійних етичних рішень, бо вони вже сформульовані у відповідних правилах. Освітній кодекс може включати у себе елементи надихаючого і директивного кодексів, але надає також пояснення, приклади, коментарі й інтерпретації [16, с.78, 17].

Кодекси етики бібліотечних працівників часто є водночас надихаючими та освітніми. З цієї точки зору кодекси етики інформаційних працівників досліджували в роботі [18]. Її автори дослідили 37 кодексів інформаційних професіоналів і з'ясували, що 35% із них були надихаючими, 35% - директивними, а 30% - комбінацією цих двох видів.

Дотримання кодексу етики є обов'язковою умовою членства в професійній бібліотечній асоціації. Асоціації утворюють певні структури (комітети з етики, дисциплінарні комітети) для забезпечення дієвості професійних моральних кодексів, розробляють процедури, через які такі структури виконують це завдання. Порушення затвердженого асоціацією кодексу в деяких країнах призводить до виключення

бібліотекарів із асоціації.

Література:

1. Профессиональная этика // Словарь по этике. - Изд. 6-е / под ред. А.А.Гусейнова и И.С. Кона. - М. : Политиздат, 1989. - С. 278.
2. Guidelines for management of professional associations in the fields of archives, library and information work / UNESCO ; R. Bowden. - Paris, 1989. - P. 17.
3. The ethics of librarianship : an international survey / ed. R. W. Vaagan. - Munich : K. G. Saur, 2002. - 344 p. - (IFLA Publications, No. 101).
4. Horn R. C. On professions, professionals, and professional ethics / Horn R. C. - Malvern, Pn : American Institute for Property and Liability Underwriters, 1978. - 123 p.
5. Vanasco R. R. The IIA code of ethics : an international perspective / Vanasco R.R. // Managerial Auditing Journal. - 1994. - No. 9. - P. 12-22.
6. Froehlich T. Survey and analysis of the major ethical and legal issues facing library and information services / Froehlich T. - Munich : K. G. Saur, 1997. - 127 p.
7. Eining M. M., Lee G. M. Information ethics : an exploratory study from an international perspective / Eining M. M., Lee G. M. // Journal of Information Systems. - 1997. - No. 11. - P. 1-17.
8. Hauptman R. Ethics and librarianship / Hauptman R. - Jefferson, NC : McFarland, 2000. - 131 p.
9. Vaagan R. W. LIS education : repacking infopreneurs or promoting value-based skills? / Vaagan R. W. // New Library World. - 2003. - No. 104 (4/5). - P. 156-163.
10. Mason R. O. Four ethical issues of information age / Mason R. O. // Management Information Systems Quarterly. - 1986. - No. 10. - P. 5-12.
11. Froehlich T. Survey and analysis of the major ethical and legal issues facing library and information services / Froehlich T. - Munich : K. G. Saur, 1997. - 127 p.
12. Rubin R., Froehlich T. Ethical aspects of library and information science / Rubin R., Froehlich T. // Encyclopedia of library and information science. - N.Y. : Mercel Dekker, 1996. - Vol. 58, Suppl. 21. - P. 33-52.
13. Koehler W. C., Pemberton J. M. A search for core values : towards a model code of ethics for information professionals / Koehler W. C., Pemberton J. M. // Journal of Information Ethics. - 2007. - No. 9. - P. 27-54.
14. Gorman M. Our enduring values: Librarianship in the 21st century / Gorman M. - Chicago, IL : American Library Association, 2000. - 76 p.
15. Ethics in school librarianship : a reader / ed. by C. Simpson. - Worthington, Ohio, 2003. - 164 p.
16. Froehlich T. Survey and analysis of the major ethical and legal issues facing library and information services / Froehlich T. - Munich : K. G. Saur, 1997. - 127 p.
17. Shachaf P. A global perspective on library association codes of ethics / Shachaf P. // Library & Information Science Research. - 2005. - No 27 (4). - P. 513-533.
18. Koehler W. C., Pemberton J. M. A search for core values : towards a model code of ethics for information professionals / Koehler W. C., Pemberton J. // Journal of Information Ethics. - 2007. - No. 9. - P. 27-54.

Петрова Л.Г., м. Київ

Пріоритети і проблеми сучасної бібліотечно-інформаційної освіти

Динаміка інформаційно-технологічного прогресу, утвердження інформаційного суспільства та ринкової економіки в Україні вимагають вдосконалення організації підготовки бібліотечно-інформаційних менеджерів, здатних ефективно забезпечувати

діяльність сучасних бібліотек. Трансформаційні зміни, які відбуваються в бібліотечній діяльності, зумовлюють потребу удосконалення змісту та якості бібліотечно-інформаційної освіти. Саме тому перед системою вищої бібліотечно-інформаційної освіти постають нові завдання, вирішувати які потрібно якнайшвидше.

Пріоритетним в підготовці сучасних бібліотечних кадрів повинно стати: розвиток творчих здібностей і високого рівня інтелекту, компетентності та комунікативності, мобільності та адаптованості до ринкових умов, формування підприємницьких навичок, досконале володіння новими інформаційними технологіями. Такий підхід відповідає основним кваліфікаційним вимогам щодо підготовки спеціаліста нового тисячоліття, забезпечує високий професіоналізм та є адекватним моделі розвитку вищої школи України.

Практика навчально-виховного процесу свідчить, що нова концепція ще не сформована. Головним його недоліком є спрямованість на „втискування” інформації в студента. Вихід із ситуації, що склалася, в максимальному ініціюванні творчих можливостей, сприянні розвитку професійно-пошукового мислення, самоосвіті, самовихованню, самовдосконаленню, забезпеченні умов для самореалізації майбутнього бібліотечно-інформаційного менеджера.

Актуальність бібліотечної професії в умовах цивілізаційного розвитку України, інформатизації всіх сфер суспільно-економічного розвитку, обумовлює нагальну потребу реформування спеціальної підготовки і безперервної освіти бібліотекарів. Повноцінна бібліотечно-інформаційна освіта неможлива без єдності та взаємодії гуманітарної і технологічної складових праці та професіоналізації бібліотекарів.

За основу системної організації бібліотечно-інформаційної освіти необхідно взяти новий зміст, адекватний наявному інформаційному та соціально-економічному стану розвитку суспільства, органічно пов'язати його з інноваційними технологіями навчання, когортою творчих педагогів, техніко-технологічним забезпеченням навчально-виховного процесу. Цей підхід зумовлює прийняття положення про те, що підготовка бібліотечного спеціаліста повинна враховувати сучасні реалії функціонування бібліотеки в умовах інформатизації суспільства та ринкової економіки.

Найважливішою проблемою, як свідчить сучасна освітня практика, є забезпечення професійно-творчого зростання майбутнього фахівця. Організація навчально-виховного процесу, яка існує, не створює умови для розвитку творчих здібностей у студентів. Крім того, практика свідчить, що сформовані у студентів протягом навчання у ВНЗ знання, вміння та навички не дозволяють успішно продовжити роботу в умовах сучасної бібліотеки, насамперед за рахунок низького рівня творчого потенціалу молодого

спеціаліста.

Отже, забезпечення процесу навчання, спрямованого на підготовку майбутніх бібліотечно-інформаційних менеджерів вимагає розробки інноваційних методичних та організаційних форм навчання, які б розвивали здібності і компетентність, спрямовували на критичний і творчий аналіз стану справ, формували незалежне мислення. Пріоритетним напрямом у підготовці бібліотечних менеджерів, поряд із фундаментальним вивченням загально-професійних і профільюючих дисциплін, повинно стати формування професійно-творчого потенціалу менеджера, стимулювання до науково-дослідницької діяльності, створення умов для розвитку індивідуальних творчих здібностей, мотивації та готовності до безперервної освіти і самоосвіти.

Відповідно до нових вимог щодо підвищення якості професійного навчання в умовах інформатизації суспільства розвиток вищої бібліотечно-інформаційної освіти повинен опиратися на психолого-педагогічну основу формування творчого потенціалу особистості в навчально-пізнавальній діяльності. Вирішення цього завдання можливе за умови залучення творчих педагогів, впровадження інноваційних технологій навчання та відповідного матеріального техніко-технологічного середовища.

Для забезпечення високого рівня професійно-творчої підготовки бібліотечно-інформаційного менеджера необхідно широко застосовувати індивідуальний підхід для визначення творчих здібностей студентів і формування потреб у професійно-пізнавальній діяльності. Це дозволить плідно реалізувати співпрацю викладача і студента та сформувати професійну зацікавленість майбутніх фахівців у творчій і пізнавальній діяльності. Використання сучасних техніко-технологічних засобів визначить позитивне сприйняття інновацій та забезпечить задоволеність процесом навчання, а раціональне поєднання навчання і самоосвіти створить плідне підґрунтя для подальшого удосконалення фахового рівня.

Ефективність професійно-творчої підготовки бібліотечно-інформаційних менеджерів залежить від вираженого використання зазначених підходів та їхнього впровадження в практику. Реалізація зазначеного є можливою за умови розробки та реалізації концептуальної моделі освітньої системи професійного навчання. Вона повинна ґрунтуватися на психолого-педагогічних основах формування творчого потенціалу особистості і забезпечувати в навчальному процесі розвиток творчості як особливого виду мислення, спрямованого на вирішення проблемних завдань.

Впровадження цієї моделі вимагає значних змін в структурі і змісті навчальних дисциплін, організації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Важливо, щоб розробка навчальних програм опиралася на реальні проблеми, які вирішуються в умовах

бібліотек, а викладання дисципліни спрямовувалося на забезпечення розвитку інноваційного, творчого мислення і практичних навичок його застосування, критичного осмислення отриманих знань та генерування пошуково-перетворюючих ідей. Впровадження різних видів пошукової діяльності реалізується за допомогою індивідуалізації навчально-виховного процесу, використання рейтингово-модульної системи навчання, застосування можливостей сучасних інформаційних технологій, впровадження комп'ютерних методів контролю знань, розробки проектів і бізнес-планів, проведення соціально-психологічних тренінгів тощо.

Романченко І. Г., м. Біла Церква

Сучасні тенденції розвитку професії бібліотекаря як інформаційно-бібліотечного працівника

На початку XXI ст. процес демократизації суспільного життя, нові вимоги до рівня культурного та інформаційного обслуговування населення, реорганізація системи освіти зумовлюють необхідність осмислення наукових засад кожної професії, в тому числі – бібліотечної. Економічні та політичні зміни, які відбуваються в суспільстві, в тому числі в культурі, освіті, науці впливають на цінності та норми в інших сферах соціуму.

Інформатизація суспільства суттєво впливає на функції та структуру бібліотечно-інформаційної діяльності, професійну свідомість бібліотекарів, вимагає уточнення змісту і напрямів розвитку бібліотечної професії. Розгортання потенційних можливостей професії бібліотекаря в умовах інформатизації суспільства та бібліотечної справи сьогодні розглядаються на фоні збагачення сучасного професійного простору в його реальному втіленні.

Сучасний рівень розвитку інформаційної діяльності є результатом тривалого історичного процесу еволюційних і революційних перетворень. Процес обробки інформації змінювався від усного опрацювання та накопичення інформації до писемності – друкування – цифрових технологій. Колосальний прогрес у технологіях обробки повідомлень при одночасному стрімкому зниженні їхньої вартості, який відбувається сьогодні, став результатом виникнення нового суспільного явища – "інформаційний вибух", а перед людством постала проблема інформаційного перевантаження. На разі актуальним стає питання відбору якісної інформації користувачами. Саме тому так високо піднялася роль інформаційно-бібліотечних працівників в забезпеченні користувачів інформацією через задоволення інформаційних потреб.

Проблема задоволення інформаційних потреб користувачів інформаційних установ сьогодні стоїть досить гостро. Інформаційна потреба – це інформація, яку особа чи

організація має одержати, щоб ефективно виконувати свою роботу, успішно задовольнити приватний інтерес чи хобі. Інформаційну потребу не всі можуть чітко сформулювати і, шукаючи потрібну інформацію, паралельно збирають багато інформаційного шуму. Тому інформаційно-бібліотечні працівники повинні орієнтуватися у величезному масиві інформації, використовуючи друковані джерела інформації: періодичні та неперіодичні, електронні, недруковані та змішані.

Таким чином, функції бібліотечного працівника змінюються: працівник інформаційної установи стає в якійсь мірі інформаційним аналітиком, який повинен вміти на своєму рівні аналізувати та синтезувати інформацію – запит користувача. Використовуючи різні джерела інформації (за вибором користувача), враховуючи процес старіння інформації, інформаційно-бібліотечний працівник здійснює пошук та відбір необхідних документів. Звичайно, створення інформаційно-аналітичного документа – процес набагато довший і глибший, але, якщо інформаційний посередник – інформаційно-бібліотечний працівник – надасть користувачу релевантну інформацію, користувачу залишиться здійснити аналіз та синтез необхідних документів для створення якісного інформаційного документа.

Для підготовки фахівців такого рівня повинна бути створена відповідна матеріально-технічна база вузу. Професорсько-викладацькому складу необхідно мати певний набір професійних якостей: вміння орієнтуватися в масиві сучасної інформації, здійснювати аналіз та синтез інформаційних блоків, для можливості проведення навчання на більш високому та сучасному рівнях використовувати в навчальному процесі мультимедійні технічні пристрої. Важливу роль в процесі підготовки висококваліфікованих спеціалістів повинно відводитися проходженню студентами практики саме в тих інформаційних установах, які забезпечені сучасною матеріально-технічною базою та працюють, задовольняючи інформаційні потреби користувачів на досить високому рівні.

З отриманими знаннями і практичними навичками інформаційно-бібліотечні працівники будуть конкурентноспроможними на ринку праці і зможуть ефективно застосовувати свої знання і вміння в інформаційній розбудові держави.

Сіра О., м. Київ

Реформування фахової освіти у вузах культури країни на прикладі бібліографічних дисциплін

Бібліографія, як відомо, своєрідна ділянка культурної діяльності, пов'язана передусім з інформацією про твори друку та інші документи. Її завдання – узагальнити бібліографічний досвід, нагромаджений зусиллями українського народу, показати процес

розвитку цієї діяльності в умовах суспільно-політичних, економічних і культурних змін, розкрити його особливості, визначити історичну обумовленість виникнення тих або інших бібліографічних явищ та фактів.

Українська бібліографія як свідок національної та документальної пам'яті певного народу є частиною свого часу, вона відображає історичний родовід своєї держави, зміни культурних та літературних запитів користувачів в інформації, сприяє накресленню стратегічних напрямів, прогнозуванню перспективи науково-економічного, політичного та культурного розвитку країни.

Реформування вищої освіти України відповідно до основних принципів реалізації освітньої концепції Болонського процесу вимагає чіткого взаємозв'язку науки, освіти, культури, що, в свою чергу, обумовлює самостійність вищих навчальних закладів у вирішенні питання відкриття нових спеціальностей відповідно до потреб ринку праці.

Перспективними напрямками підготовки фахівців для бібліотечної галузі України на сучасному етапі стали ті, що пов'язані з запровадженням нових підходів до використання інформаційних ресурсів (реформування навчальних планів, комп'ютеризація навчального процесу, глибинне поєднання теорії та практики тощо). Вища освіта не може не реагувати на проблеми суспільства, оскільки залежить від його попиту, а її якість прямо пропорційна – від кадрового забезпечення вищих навчальних закладів та рівня професійної підготовки їхніх педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Професорсько-викладацькі склади вузів культури країни професійно проводять заняття зі студентами з фахових дисциплін, в тому числі з історії бібліографії. Свідченням цього є професійна діяльність випускників вузів в стінах Книжкової палати України, бібліотек країни і інших документознавчих центрів.

До історії бібліографії звертаються аспіранти, докторанти, студенти-дипломники та широкий бібліотечно-бібліографічний загал.

До циклу бібліографічних дисциплін належать наступні курси: "Бібліографознавство", "Бібліографічна діяльність", "Інформаційно-аналітична діяльність" тощо.

Проте, на нашу думку, буде доречним вивчення студентами напряму підготовки: "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія" спецкурсу "Історія української бібліографії" в якому розкриваються праці науковців М. І. Ясинського, М. П. Гуменюка, М. А. Годкевича, Н. Ф. Королевича, М. В. Геращенко та багатьох інших вітчизняних дослідників, які розкрили основне з історії організації бібліографічної справи на Україні, окреслили стан розвитку теорії бібліографії, визначили предмет і обсяг історії української бібліографії.

Попереду нові завдання. Окремі підручники та посібники потрібно перевидавати, глибше вивчати життя та діяльність окремих персоналій, що є національним надбанням нашого народу. А все це допоможе вирішити важливу загальнодержавну програму - "Документальна пам'ять України".

Тимошенко І.В., м. Київ

Історія бібліотечної справи України як наукова та навчальна дисципліна

Історичні дослідження становлення і розвитку бібліотек окремих регіонів, певних видів і приватних зібрань, а також здобутки та проблеми бібліотечної діяльності у визначені періоди існування суспільства в кінці XX – на початку XXI ст. займають одне з провідних місць у структурі науково-дослідної роботи багатьох бібліотек України і галузевих вищих навчальних закладів. Разом з тим, підсумки та завдання історико-бібліотекознавчих досліджень були предметом лише декількох наукових публікацій М. Слободяника, С.Зворського, Н.Маслової, а ґрунтовні пропозиції, висловлені науковцями, залишились лише пропозиціями.

Однією з невирішених проблем є відсутність визначення історії бібліотечної справи як спеціальної історико-бібліотекознавчої наукової дисципліни та принципів періодизації основних етапів вітчизняної бібліотечної справи. Вирішення цих питань пов'язано з організацією історичного матеріалу в процесі викладання курсу «Історія бібліотечної справи» майбутнім фахівцям бібліотечно-інформаційної галузі. Цей навчальний курс є одним із основних серед дисциплін бібліотекознавчого комплексу для формування як спеціальних знань, так і професійної самосвідомості. Програма курсу, який викладається у КНУКіМ, розроблена доктором історичних наук, професором Т.І.Ківшар. Курс складається з двох розділів – «Історія бібліотечної справи України» та «Історія бібліотечної справи зарубіжних країн». Основні тенденції бібліотечної справи розглядаються з урахуванням соціальних та культурних фактів та подій, що визначали розвиток бібліотечного будівництва. Навчальна діяльність у Київському національному університеті культури та мистецтв побудована у відповідності з вимогами Болонського процесу, тому викладання історії вітчизняних бібліотек побудовано за тематико-хронологічним принципом і представлено у двох модулях: **Модуль І. Історія бібліотечної справи України (до початку XX ст.)** Інформаційно-джерельна база курсу «Історія бібліотечної справи». Бібліотеки Київської Русі. Український бібліотечний рух у XIV-XVI ст. Бібліотеки України в період етнічної консолідації і національно-духовного піднесення української народності у XVII ст. Бібліотечна справа України у XVIII ст. Особливості українського бібліотечного руху в умовах зростання національної свідомості

(1-а пол. XIX ст.). Бібліотечна справа України у 2-й пол. XIX ст. **Модуль 2. Історія бібліотечної справи України (XX-XXI ст.)** Український бібліотечний рух початку XX ст. Бібліотечна справа в роки української революції (1917-1923 рр.). Український бібліотечний рух у 20-40-х рр. XX ст. Бібліотечна справа України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.) Бібліотечне будівництво України у 50-80-х рр. XX ст. Український бібліотечний рух в умовах національно-державного відродження.

Таким чином, періодизація основних історичних етапів розвитку бібліотечної справи в Україні, запропонована для викладання у навчальному закладі, може стати основою для проведення комплексного дослідження історії вітчизняних бібліотек.

Хромець М. В., м. Київ

Регулювання і саморегулювання інформаційних процесів в умовах сучасної бібліотеки

Сучасна бібліотека – це інформаційна система соціального порядку, для якої є характерним здійснення переходу від традиційної парадигми управління до нової, перспективної. В процесі упорядкування механізмів управління та налагодження їх функціонування здійснюється пошук внутрішніх досі невикористаних резервів, визначаються нові пріоритети. Зазначене сприяє формуванню дієвої системи управління, яка базується на регулюванні і саморегулюванні.

Управлінський цикл, який забезпечує реалізацію накопичення, зберігання, виробництва, розподілу і освоєння інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки, включає в себе процеси регулювання й саморегулювання. Кожен із зазначених процесів має важливе значення для управління формуванням як традиційними, так і електронними ресурсами бібліотеки. Розглянемо, у якому співвідношенні між собою перебувають ці процеси.

Базовим напрямом діяльності бібліотеки є накопичення й зберігання бібліотечно-інформаційних ресурсів, їх захист від несанкціонованого доступу, викривлення чи псування інформації, руйнування чи фізичного знищення. Його реалізація потребує не тільки регулювання на рівні бібліотечного закладу, але й дієвого управління шляхом забезпечення сприятливої інформаційної політики з боку держави. Ця політика повинна бути спрямована на створення умов для зберігання бібліотечно-інформаційних ресурсів, створення електронних бібліотек, накопичення та актуалізацію баз даних, оновлення техніко-технологічних засобів, використання інших можливостей. Проте, цей аспект бібліотечної діяльності ще не став предметом постійної і планомірної турботи держави, що призводить до виникнення проблемної ситуації – неможливості в повній мірі

реалізовувати інформаційний потенціал бібліотеки, підтверджуючи її високу місію в інформаційному суспільстві.

Одночасно в бібліотеці активно здійснюються процеси саморегулювання, спрямовані на підтримку гармонійного поєднання як традиційних, так і пріоритетних напрямів діяльності за допомогою нових інформаційних технологій. Їх впровадження в бібліотечну практику разом із додатковими платними інформаційними продуктами і послугами призвело до окремих диспропорцій в організації діяльності бібліотек, зумовило дискомфорт для тих користувачів, ціннісні орієнтації яких в силу своєї глибокої стійкості виявилися неадекватними новим умовам переходу до інформаційного суспільства і ринкової економіки. Зазначене свідчить про необхідність уважного ставлення до інформаційних потреб особистості, важливості використання таких механізмів регулювання бібліотечного обслуговування, які б враховували як традиційні потреби і ціннісні орієнтації, так і нові, що базуються на широкому використанні інформаційних технологій. Таким чином, гармонізація діяльності бібліотеки, особливо з формування системи організації інформаційного обслуговування користувачів, забезпечується саморегулюванням.

Відомо, що в процесі виробництва створюються нові продукти і послуги, які визначають ціннісні орієнтації індивідуума, соціальних груп і спільностей. Виробництво інформаційних продуктів і послуг є процесом створення інформаційно-знаннієвих цінностей та має творчий характер. Отже, це – інформаційно-творчий процес, який реалізується як фахівцями в умовах бібліотеки, так і в цілому суспільством. В демократичному суспільстві управління інформаційно-творчим процесом, звісно, виключається. В першу чергу це стосується нав'язування ідеологічних установок, втручання в змістовну складову інформаційно-творчого процесу як безпосередньо виробництва, так і споживання інформації. Відповідно до цього в межах окремої бібліотеки на основі врахування реальних потреб користувачів та регіональної специфіки визначаються пріоритети і напрями виробництва інформаційної продукції.

Інформаційно-творча діяльність індивідів, соціальних груп і спільностей взагалі не піддається ніякому управлінню. Разом з тим, будь-яку інформаційно-творчу діяльність можна регулювати, проте здійснювати це необхідно коректно, виважено, без грубого втручання. Зазначене підтверджується бібліотечним досвідом роботи з користувачами.

Процес регулювання припускає створення матеріальних, організаційних, технологічних, соціально-психологічних умов для реалізації інформаційної діяльності чи творчості. Соціально-психологічні умови мають велике значення для вираження

інформаційних потреб особистості, свободи їх самовираження і реалізації, тому що інформаційно-творчий процес у кожної людини індивідуальний. Саме тому можна дійти висновку про те, що він має саморегулюючий характер. Визначальними в ньому є суб'єктивні соціально-психологічні чинники: інтелектуальний рівень особи, її здатності, вміння, світогляд тощо.

Поширення, розповсюдження, розподіл і надання в користування інформаційних ресурсів – ще один із важливих комунікаційних процесів, які припускають регулювання трансляції знань та інформації. В цьому процесі активну участь бере система управління бібліотеки. В недавньому минулому бібліотечна діяльність піддавалася жорсткому керуванню, а бібліотека повністю залежала від державного фінансування і повинна була пропагувати та підтверджувати правильність обраного державою курсу. Саморегулювання було досить слабким.

В сучасних умовах можливості залучення додаткових коштів для підтримки діяльності бібліотеки, використання різних фінансових механізмів і важелів значно збільшились. Керівництво бібліотеки визначає пріоритети діяльності та може регулювати їх реалізацію, широко використовуючи для цього договірно-партнерські відносини, спонсорів і меценатів. Разом з тим, за державою зберігається певна доля регулювання. Вона проявляється насамперед у створенні сприятливих умов для діяльності бібліотек, виборі ними програм і проєктів розвитку, їхнього змісту, методів і способів забезпечення потреб в інформації.

Проте, стан що склався свідчить, що держава майже відсторонилася від управління цим процесом, тому характерним стало нерівномірне розповсюдження і розподіл інформаційних ресурсів. Значна кількість створеної інформаційної продукції часто не доходить до інституцій регіонального рівня. Прикладом може бути не достатнє надходження книг навіть в обласні універсальні наукові бібліотеки, які фактично є основними посередниками між виробниками і споживачами інформації.

Безумовно, держава повинна регулювати ці процеси шляхом створення певних матеріальних умов та пільгової політики. Це дозволить покращити якість формування інформаційних ресурсів бібліотек, а відтак – більш ефективно й оперативно задовольняти інформаційні потреби сучасних користувачів. Фінансова підтримка, поліпшення матеріального становища бібліотек регіонального рівня забезпечить їм можливість реалізації інформаційного та комунікаційного потенціалу як найбільш доступних інформаційних центрів в умовах ринкової економіки. Отже, без фінансової підтримки процес саморегулювання в бібліотечній практиці з розповсюдження інформації досить часто є малоефективним та не може забезпечити сучасні суспільні

потреби.

Процес освоєння інформації і знань також відноситься до тих процесів, які не піддаються чіткому управлінню. Цей процес може бути індивідуальним, груповим чи масовим, організованим чи неорганізованим. Бібліотеки можуть організувати який-небудь захід щодо передачі населенню інформації і знань, але вони не можуть диктувати, яку інформацію споживати. Вони можуть лише регулювати інформаційно-творчу діяльність через створення ситуації вибору, що припускає наявність різної інформації відповідно до реальних інформаційних потреб. Досить часто інформація поширюється стихійно від індивіда до індивіда, всередині соціальних груп і спільностей та між ними в процесі повсякденної життєдіяльності. Цими процесами не можливо керувати, їх неможливо й регулювати. Відбувається саморегулювання, характер і зміст якого можуть змінюватися відповідно до соціального й культурного середовища.

В сучасних умовах можливості освоєння інформаційних ресурсів дещо обмежені через значне зниження життєвого рівня людей. Ця ситуація визначає важливість виробництва інформаційних продуктів і послуг та їх надання за допомогою різних форм, які здатні диференційовано задовольняти інтереси й запити будь-якої соціальної групи відповідно до її матеріальних можливостей. Широке впровадження електронних інформаційних ресурсів та можливість доступу до віддалених масивів даних призводить до того, що процес споживання інформації в останнє десятиліття все більше «одомашнюється». Зазначене сприяє переміщенню акцентів з регулювання на саморегулювання, що припускає самостійний вибір людиною необхідних їй інформації чи знань. Основою споживання інформації є регулювання процесів розвитку інформаційних потреб особистості в умовах соціокультурних інститутів, серед яких головне місце займають бібліотеки.

Шкурко О.П., м. Київ

Система менеджменту якості:

перспективи впровадження в бібліотечну практику

Актуальність реформування діяльності бібліотек ВНЗ обумовлена євроінтеграційним напрямком розвитку освіти з урахуванням вимог міжнародної сертифікації та стандартизації. Саме тому одним із важливих питань бібліотечної практики є розробка, впровадження та удосконалення системи менеджменту якості (СМЯ), що обумовлює зміни у системі управління бібліотекою та орієнтує їхню діяльність на підвищення якості послуг, задоволення споживачів та підвищення ефективності

діяльності на основі процесного підходу.

Восени 2008 р. Національний авіаційний університет (НАУ) отримав сертифікат відповідності СМЯ вимогам міжнародного стандарту якості ISO 9001:2000. НТБ НАУ бере активну участь в організації впровадження та удосконалення СМЯ, розробці документації, проведенні навчань співробітників. Використання категорій якості та ефективності в управлінні дозволяє розробити методику управління результативності діяльності бібліотеки на основі стандартів ISO серії 2000, а також виконання вимог нового міжнародного стандарту ISO 9001:2008, який вступає в силу в цьому році. Впровадження цих стандартів допомагає на практиці підвищувати якість бібліотечно-інформаційних послуг, забезпечує ефективність і результативність менеджменту в цілому.

Зокрема, проведений аналіз впровадження СМЯ в діяльність НТБ НАУ дозволяє чітко й оперативно відстежувати позитивні здобутки в організації роботи, збирати факти про динаміку процесів, визначати ефективність проведених заходів та вплив цих нововведень на бібліотечних працівників.

Реалізація СМЯ в діяльності НТБ НАУ здійснюється в кілька етапів. В найближчому майбутньому планується впровадження процесів управління маркетингу якості, що включає в себе:

- аналіз внутрішньої діяльності бібліотеки (проведення внутрішніх аудитів та збір інформації про ефективність взаємодії підрозділів);
- визначення процесів, які впливають на якість діяльності НТБ (особлива увага звертається на аналіз читацьких відмов);
- вибір ключових процесів, які вимагають поліпшення (зокрема, визначення підрозділів, які беруть участь у цих процесах, зацікавленість керівників підрозділів в поліпшенні якості діяльності);
- застосування засобів, що сприяють поліпшенню цих процесів;
- удосконалення старих та розробка нових механізмів роботи підрозділів бібліотеки;
- стратегія, планування та контроль виконаних заходів.

Для того, щоб визначати ефективність застосованих заходів, необхідно вимірювати процес удосконалення, забезпечуючи здійснення контролю за розвитком системи у режимі постійного моніторингу. Вимірювання поліпшень фактично є цілісною системою удосконалення, що розвивається поетапно, шляхом постійного моніторингу сьогоденної діяльності у порівнянні з попередньою. Впровадження моніторингу вимірювання процесів, послуг та системи в цілому неможливо без вимірювань, які здійснюються за допомогою показників – особливих засобів вимірювання, що

використовуються як для управління, так і для контролю результативності діяльності бібліотеки ВНЗ.

З середини 2009 р. в НТБ НАУ почав впроваджуватись Моніторинг якості бібліотечно-інформаційного обслуговування. Цикл управління бібліотекою починається та закінчується проведенням моніторингу з оцінкою стану справ, позитивних та негативних результатів при виконанні поточних завдань та планів. Завданнями моніторингу є: збір та обробка даних, що характеризують процеси та показники, які є інформаційною основою для визначення існуючих тенденцій, а також аналіз та оцінка організаційної інформації. На основі моніторингу й формуються цільові показники розвитку бібліотеки за основними напрямками та сферами діяльності. Саме вони впливають на якісні результати діяльності НТБ та задоволеність читачів.

Результативність процесів визначається в кінці звітного періоду за результатами внутрішніх аудитів, моніторингу процесів, інформації про задоволеність споживачів. Практика СМЯ в НТБ НАУ свідчить, що інноваційні технології поліпшення якості є важливими для ефективної організації функціонування бібліотеки в сучасних умовах. Їх впровадження дозволяє удосконалити якість різних напрямів діяльності та інфраструктуру бібліотеки; вивчити і запровадити кращий досвід роботи, нові підходи до управління та системи менеджменту.

З метою адаптації діяльності бібліотек ВНЗ до міжнародних стандартів якості необхідно забезпечити позитивну мотивацію персоналу до інновацій та проведення навчань з метою залучення до співробітництва при розробці та впровадженні СМЯ; використання нових інформаційних технологій; розробку методичних рекомендацій щодо реалізації типової моделі СМЯ в бібліотеках ВНЗ.

Досвід впровадження міжнародних стандартів ISO в НТБ НАУ дозволяє стверджувати, що найбільший ефект можна отримати за таких умов:

- використання зворотного зв'язку з читачем та аналізу потреб споживачів;
- формування цілей з якості та плану з якості бібліотеки на рік, виходячи з місії, політики та цілей з якості університету;
- проведення внутрішніх аудитів раз на рік у підрозділах ВНЗ;
- формування організаційної структури СМЯ;
- проведення тренінгів з навчання персоналу з питань СМЯ;
- визначення процесів СМЯ в бібліотеці та їх розмежування з процесами СМЯ в університеті;
- розробка документації СМЯ відповідно до стандартів ISO 9001:2008;
- розробка системи моніторингу та вимірювання основних показників процесів;

- постійне удосконалення СМЯ та процесів.

Впровадження СМЯ в практику НТБ НАУ дало можливість значно покращити організацію діяльності бібліотеки за основними напрямками. Використання моніторингу і тренінгів дозволяє вчасно корегувати плани, якнайліпше використовувати ресурси, оперативно змінювати технологію роботи, надавати якісні бібліотечно-бібліографічні послуги на рівні кращих світових стандартів. В перспективі - розробка програмного забезпечення для отримання статистичних даних щодо реалізації процесів в НТБ та нової поліпшеної програми для реєстрації читачів.

Таким чином, отримання сертифікату СМЯ зумовлює постійну роботу з удосконалення бібліотечної діяльності, її спрямування на позитивний результат. Інноваційні рішення, які впроваджуються в бібліотечну практику, змінюють уявлення про якісну діяльність НТБ, сприяють реалізації нових технологій управління, спрямовують на якісне задоволення інформаційних потреб читачів.

СЕКЦІЯ 5. „ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ ТА МІСЦЕ ДРУКОВАНОГО СЛОВА У КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ”

Кобижча Н.І., м. Київ

Літературна творчість Б. Грінченка: культурологічний аналіз

XX ст. в українській культурі – час становлення та розвитку професійного мистецтва. Однак пальму першості серед інших видів мистецтв зайняла художня література.

Літературна творчість Б. Грінченка, була свого часу ретельно досліджена літературознавцями О. Білецьким, М. Рильським, В. Яременком та ін., однак культурологічний аспект художньої творчості письменника до цього часу не був відображений в історико-культурних розвідках.

Небагато в українській літературі можна назвати письменників, творчість яких викликала б стільки різноманітних суджень. Ще за життя Б. Грінченка про його поетичну, прозову, драматургічну та публіцистичну творчість, наукову і культурно-громадську діяльність існували дуже суперечливі, а то й зовсім протилежні думки. Причому такі думки висловлювали не тільки представники ідейно протилежних таборів: суперечки точилися і в колах одного й того ж суспільного середовища чи літературного напрямку або течії. Твори письменника то надто захвалювали, перевидавали великими тиражами, то зовсім знецінювали і навіть намагалися викреслити з класичної спадщини.

Поза сумнівом, народницька література впливала на формування естетичних

поглядів Б. Грінченка. Особливо позначилися у його творчості погляди народницької літератури на піднесення героїчної особи, громадянської мужності і гідності, на інтереси до долі селянина-бідняка. В естетиці народників Б. Грінченко насамперед сприймав демократичні елементи, а в своїх творах як реаліст відобразив і трагізм народників на новому етапі визвольної боротьби, і крах народницьких ідей.

Свою літературну діяльність Б. Грінченко розпочав під впливом творів Т. Шевченка. Уже 1881 року в журналі “Світ”, що видавався у Львові за активної участі Івана Франка, з’явився перший друкований вірш літератора “До праці” (під псевдонімом Ів. Перекотиполе), в якому 18-річний Борис Грінченко закликав народ до роботи у напрямку національного визволення.

Поезія Грінченка відзначається особливо пісенною мелодійністю. Тому такий поетичний твір, як „Бурлака” („Он бурлака молоденький”), увійшов у пісенний репертуар нарівні з народними піснями. Вірші Б. Грінченка набули пісенного поширення і в обробці композиторів. Зокрема, композитор К. Стеценко поклав на музику вірші „Вночі на могилі”, „Квітчані сльози”, „Могила”, „Бурлака”, „Кряче ворон”, „Тихая хатиночка”. М. Левицький написав музику до поезії „Смутні картини”, а Д. Січинський — до поезії „Дніпро реве”. Чимало віршів Б. Грінченка було перекладено на російську мову. Їх переклад здійснював, зокрема, відомий перекладач „Кобзаря” Іван Білоусов.

Як майстер чіткої, музичної будови вірша Б. Грінченко зробив багато перекладів з іншомовних поезій, що розширило культурно-світоглядне поле української літератури. Він дбав про високу мовну культуру українського перекладу. Майстерністю його переклади не поступаються перекладам М. Старицького, В. Самійленка та Лесі Українки.

Отже, багатство жанрів і тематики, відкритість до художніх новацій, що характеризують художню творчість Б. Грінченка, привернули увагу до неї найвидатніших сучасників письменника. Незважаючи на те, що для сучасного читача творчість Б. Грінченка становить здебільшого історичний інтерес, однак вона, безумовно, відіграла свою позитивну роль у розвитку української культури. До того ж, саме у художніх творах письменник найяскравіше демонструє власні світоглядні засади, бачення картини світу сучасності і місце в ній людини, що дає нам можливість краще зрозуміти складну перехідну епоху в українській культурі кінця XIX – початку XX ст.

Ковтун В. Д., м. Київ

Розвиток парків культури і відпочинку

як сучасних соціально-культурних організацій в Україні

Парки культури і відпочинку (далі: ПКіВ, парки) – становлять значний сегмент

системи соціально-культурних організацій в Україні. Останні дослідження у сфері культури спрямовані на підвищення ролі культурно-просвітніх закладів у національному вихованні, серед яких парки є особливою категорією закладів культури, що діють в умовах спеціально організованого природного (паркового) середовища. Зважаючи на недостатню розробленість означеної теми в дослідженнях вчених, в праці ми поставили за *мету* розглянути парк як соціально-культурну організацію, зосередивши увагу на таких основних завданнях: звернутися до генезису парків; розкрити функції, завдання, статус парків; визначити специфічні властивості парку як соціально-культурної організації; уточнити окремі поняття та терміни. Слід зауважити, парк культури і відпочинку як сучасна соціально-культурна організація розглядається на прикладі парків культури і відпочинку системи Міністерства культури і туризму України (на 1.01. 2009 р. мережа становить 100 од.), оскільки саме вони відповідають означеному статусу. Втім, в Україні існують й інші паркові установи: національні природні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва; дендрологічні, зоологічні парки; ботанічні сади, регіональні ландшафтні парки, які належать до об'єктів природно-заповідного фонду України, а отже, їх роль пов'язана, насамперед, з природоохоронною діяльністю та збереженням історико-культурної спадщини.

Вивчення генезису паркової культури, аналіз історичних, філософських, педагогічних, мистецтвознавчих, соціологічних, культурологічних праць дає підставу твердити про взаємозв'язок розвитку та формування паркової сфери із суспільними процесами, ідеологіями, побутом, мистецькими смаками, культурними запитами, стилем й образом життя (В. Білоус, Г. Булашев, А. Вергунов, В. Горохов, Д. Ліхачов, І. Родічкін). Пройшовши довгий шлях становлення й розвитку, паркова культура сформувалася як соціальна система, що характеризується взаємозв'язками та взаємовідносинами людини в ланцюжку *природа – культура –дозвілля*. Акцентуючи увагу на соціально-культурних факторах формування парків, серед яких громадські сади та парки стали прототипами парків культури і відпочинку, автор наголошує, що процес розвитку парку як специфічного соціально-культурного осередку був відзначений прогресивними ідеями культур різних народів і формацій. Паркове середовище увійшло у масову свідомість людства із появою великих міст, початком процесу урбанізації (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.), хоча історія свідчить про появу садів та парків в більш ранні часи (Шумеро-Акадіанська цивілізація, Стародавній Єгипет, Іранська цивілізація, Древня Греція). Серед відомих громадських садів минулого слід відзначити такі: в Англії – Гайд-парк і знаменитий лондонський Воксал; у Парижі – Єлісейські поля, Паризькі бульвари, Люксембурзький сад. Відомі були Народний сад у Кенігсберзі, Берлінський звіринець,

Великий сад у Дрездені; у Росії – сади Петербурга, в Україні – Києва, Ніжина, Полтави, Одеси, Чернівців. У XVIII-XIX ст. сформувалися соціальні ознаки громадських загальнодоступних паркових територій (народні, публічні парки, сквери, бульвари): доступність, достатня пропускна здатність, облаштування для масових ігор, занять спортом, відпочинку. В 30-х роках XX ст. розпочалося масове будівництво парків культури і відпочинку, що наслідували зразки громадських садів і парків. Згодом була створена паркова система, яка мала різноманітні типи та класифікації (поліфункціональні, спеціалізовані парки; центральні, міські, районні та ін.); сформувалися державні органи управління різних рівнів у сфері культури; здійснювалася законодавча, науково-методична підтримка, професійна підготовка фахівців дозвілєвої та паркової сфери. Швидкими темпами розвивалися наукові знання у парковій сфері – паркознавстві (ландшафтна архітектура, садово-паркове мистецтво, зелене будівництво, благоустрій).

Останні праці вчених, що присвячені парковій проблематиці (А. Дзіов, О. Копієвська, Н. Шкленікенє), акцентують увагу на підвищення ролі парків як культурно-виховних установ, універсальних організацій, що застосовують у своїй діяльності форми різних закладів (клубу, музею, стадіону, театру, бібліотеки). Провідні ідеї паркобудівництва в напрямі збереження і проникнення природи в урбанізованих містах, використання її в рекреаційних, культурно-просвітніх цілях, висвітлено в працях зарубіжних та вітчизняних діячів (П.Аберкромбі, В.Глазичев, Л.Залесьська, Б.Колвін, Ле Корбюз'є, І. Косаревський, В. Лапшин, Л. Лунц, М. Лур'є, Ф. Ольмстед, І. Родічкін, Е. Ховард та ін.). Ці праці дали змогу здійснити системний розгляд процесу розвитку парків як соціально-культурних організацій та визначити їх роль на перспективу. В цьому напрямі здійснено дослідження автора праці, які спрямовані на удосконалення технологій паркобудівництва, зокрема, програмування розвитку парків культури і відпочинку в Україні, соціологічного вивчення паркової сфери; процесу теоретико-прогностичного моделювання роботи парків; розвідки у площині паркової індустрії та ін. Так, парк культури і відпочинку трактується автором як культурно-освітня установа, діяльність якої спрямована на задоволення та розвиток культурно-дозвілєвих потреб населення в умовах паркового середовища. Головними завданнями парку є: організація вільного часу, активного відпочинку і розваг, задоволення культурних запитів різноманітних груп населення, створення умов для відновлення фізичних, духовних сил, спілкування людей у сфері дозвілля, розвитку художньої і технічної творчості, виховання екологічної культури. Пріоритетність напрямів роботи парків визначають функції: рекреаційно-оздоровча, культурно-освітня, екологічна, розважальна, комунікативна, гедоністична та виховна. Виходячи з цих позицій, паркова дозвілєва сфера становить значний сегмент загальної

культурно-дозвіллевої сфери, є важливою для життєдіяльності людини завдяки своїй специфіці, бо надає можливість людині спілкуватися з природою, відчувати благотворний вплив садово-паркового мистецтва, вільно обирати види занять і змінювати їх (переключатися з активних форм до пасивних, варіювати), спілкуватися з індивідами і групами людей. Головними організаційними принципами роботи паркових організацій з відвідувачами є диференціація та індивідуальний підхід, всебічне вивчення й аналіз явищ у парковому дозвіллі, інноваційне розв'язання неординарних соціально-культурних завдань, наукова та професійна компетентність. На основі вивчення праць, присвячених організації паркового дозвілля, визначено специфічні властивості *парку* як сучасної соціально-культурної організації, детерміновані: природною основою, що визначає екологізацію всіх напрямів діяльності; поліфункціональністю – виконанням комплексу функцій; розмаїттям форм та методів, які притаманні іншим установам; організацією діяльності, спрямованої на задоволення культурного попиту населення в різноманітних формах пасивного (прогулянки, спілкування з природою і т. ін.), активного відпочинку й дозвілля (участь у клубних формуваннях, гуртках та студіях, відвідання заходів); демократичністю, доступністю, обслуговуванням всіх верств населення незалежно від соціального стану, віку, національної належності, в тому числі маргінальних груп; структурно-комплексною будовою (розподіл на зони); матеріально-предметним середовищем, яке містить значний виховний потенціал полікультурності (мультикультуралізму), що сприяє соціалізації особистості, її соціальної активності; поєднаними чинниками природи і мистецтва, за допомогою яких створюється життєдайне гармонізуюче середовище.

Висновки. В умовах демократизації суспільства парк культури і відпочинку повинен відповідати статусу центра соціально-культурного розвитку населення шляхом створення найбільш сприятливих умов (оптимальних) для організації дозвілля, відпочинку широких верств населення, найбільш повного задоволення, глибокого емоційного сприйняття і активного споживання ними духовних цінностей шляхом безпосереднього спілкування з природою.

Кудерська Н. І., м. Київ

Консолідуюча державна ідеологія як необхідність системного державного управління

Державна влада зберігається та діє в умовах демократії, а не розчиняється в розумінні ідентичності правлячих та підлеглих, бо її здійснення конституюється, легітимується та контролюється народом, що сприяє її прояву у формі самовизначення та

самоуправління народу, який поєднує всіх рівних у правах громадян. Держава лише в тому разі може вважатися адекватною формою вираження інтересів громадянського суспільства, якщо воно за допомогою системи своїх органів, службовців апарату і учасників управлінських процесів, по-перше, сприймає всю сукупність всенародних, колективних і особистих, загальних і специфічних, довгострокових і короткочасних, історичних і конкретних інтересів населення країни; по-друге, об'єктивно, справедливо і оперативно оцінює актуальність і пріоритетність інтересів та представляє їх в своїх правових веліннях і організаційних діях, рівнозначно відноситься до всіх суб'єктів інтересів; по-третє, сприяє своїми ресурсами, можливостями, силою практичній реалізації інтересів, реально забезпечує задоволення запитів людей.

Для демократичного правління вельми істотним є відношення державних органів до проголошених конституційно-правових норм (у тому числі і до основних прав і свобод громадян), а також внутрішній механізм інституційної взаємодії органів державної влади. Інституційний спосіб взаємодії держави і суспільства, уряди і громадян визначає рівень демократичності, що включає наступні параметри: характер функціонального відношення владного порядку до фундаментальних прав і свобод громадян; відповідність заходів адміністративних органів державно-правовим основам, що виявляється в дотриманні конституційних норм і інших законів країни, і в питомій вазі офіційно-легальної сфери в загальному об'ємі дій уряду; міра політичної участі народу і його включеності в процес ухвалення державних рішень, що відображають міру соціального представництва, суспільного контролю та громадянського волевиявлення; рівень можливості вільного і конкурентного суперництва правлячого і опозиційного угруповань в процесі формування органів державної влади; роль відкритого насильства і силового примусу в сукупності методів державного управління. При демократичному правлінні головним є активна і досить ефективна, багато в чому всевизначальна дія громадянського суспільства на діяльність держави, на весь її механізм управління. Політичне управління з'являється як процес вироблення і реалізації владно-управлінських рішень, курсів політичного відбору самих управлінців на основі прямої і опосередкованої участі в ньому громадян, соціальних, етноконфесійних і територіальних груп та спільнот, їх організацій включаючи здійснення ними контролю над діяльністю владних структур. Політичне і державне управління не збігаються за об'ємом. Знайшовши імпульс самоналаштування та саморегуляції, створивши для цих цілей певні інститути та наділивши їх владними повноваженнями (не даремно говорять, що засоби масової інформації четверта влада), суспільство дістало можливість вирішувати частину своїх життєво важливих завдань міжгрупової взаємодії і взаємин, не звертаючись до посередницьких функцій держави.

Україна зараз продовжує знаходитися на етапі, який є перехідним до нової системи суспільних стосунків і політико-державного устрою, який характеризується частими кризами в різних сферах життя, загостренням конфліктів між різними суспільними силами і високою мірою невизначеності розвитку свого становища. Таке положення неминуче і є природним результатом глибоких змін, що сталися, після багатьох десятиліть примусової уніфікації, ігнорування виникаючих проблем і об'єктивних протиріч суспільства. Виявилось розшарування суспільства на ряд соціальних груп, кожна з яких відстоює власні інтереси і шукає нові соціальні орієнтири. Багато разів зросла майнова нерівність. Суспільство знаходиться в стані невизначеності і розгубленості. У ньому не склався консенсус відносно цілей і загальної спрямованості реформ. Зростає розчарування громадян в дієздатності існуючих інститутів влади, недовіра до вирішень існуючих проблем, до реформ. Все це обтяжується постійним зниженням рівня життя населення і зростанням чисельності маргінальних шарів, розпадом соціальних зв'язків, дробленням соціальних груп.

Управлінське позиціонування державної ідеології зберігає можливість залучення громадян до їх вітчизняних цінностей при збереженні повної свободи вибору інших ідейних прив'язок, інших ідентичностей. Функціонування державної ідеології означає не що інше, як прагнення добитися консенсусу держави і суспільства відносно базових цілей і цінностей, закладених в основу державної політики. Завдяки ідейному наповненню, що більшою мірою відповідає національній специфіці, державна ідеологія і політика влади можуть зберегти адекватність масовій свідомості, стати зрозумілішій країні і світу. Вміст державної ідеології виявляється в твердженні на практиці тих або інших концептів розвитку, які мають бути адаптовані до дійсності.

Навіть критикована багатьма ученими і політиками «національна ідея» може раціонально тлумачитися як завдання зміцнення цивілізаційної ідентичності і можливість ініціації широкого міжцивілізаційного діалогу з іншими народами. Проте, яким би концептуальним і конкретним вмістом не володіла б державна ідеологія, для правлячих завжди залишається завдання її легітимації, організація народної підтримки державного курсу. Для формування державної політики ідеологічні підстави повинні стати такими ж основоположними факторами інтеграції суспільства, як економічні умови управління або технічна (матеріальна) підготовленість проектів. Формула державної ідеології зводиться до наступного: не ідеї, що виражає пріоритети тієї або іншої частини населення (все це рухливо і тому завжди будуть конфлікти), а наочно направлені цілі і цінності, що скріплюють владу і суспільство, населення і еліту. В цілому державна ідеологія в механізмі формування державної політики виконує трояку роль: забезпечує напрям

розвитку суспільства в умовах ідеологічного плюралізму; інтегрує систему ухвалення рішень і задає відповідні орієнтири для працівників апарату управління; формує ідеї, здатні активно включати патріотично налагоджену частину населення в процес здійснення державної політики.

Напрацювання консолідуючої ідеології, її легітимация, організація народної підтримки державного курсу значною мірою сприятиме розвитку громадянського суспільства в Україні. Для формування державної політики ідеологічні підстави повинні стати таким же основоположним чинником інтеграції суспільства, як економічні умови управління або технічна (матеріальна) підготовленість проектів. Важливо сформулювати та законодавчо закріпити стратегічну і оперативну концепцію системного державного управління, що спирається на консолідуючу ідеологію, яка містить деякі стійкі ідейні компоненти, а саме: 1) гуманістичні представлення, що носять інтерперсональний характер і направлені на затвердження прав людини на свободу, щастя, розвиток і прояв всіх його здібностей. У цьому сенсі держава повинна у всіх своїх діях прагнути підтримувати принципи рівності, соціальної справедливості, людяності стосунків між владою і індивідом. Ці представлення налагоджують особистий зв'язок держави і окремої людини; 2) принципи і переконання, направлені на забезпечення цілісності держави і суспільства, що прагнуть об'єднати вітчизняне співтовариство як внутрішньо інтегроване ціле. Це ідеї, які відповідають рівню розвитку населення і затверджують пріоритет ідеалів соціальної конвергенції; 3) погляди, що відображають цивілізаційну, соціокультурну і політико-культурну обособленість населення, фіксують відмінні риси цієї локальної спільності (населення), що включають як групи керовані, так і керівників; 4) орієнтири, що розкривають основні принципи організації і розвитку економіки, соціального життя, організації політичної влади; 5) наочний зміст вимог збереження безпеки громадян, забезпечення національної цілісності, підтримка стабільності і стійкого розвитку суспільства; 6) контраргументи всім формам ідейної орієнтації, що передбачають перевагу зовнішнього управління країною; 7) традиції і звичаї конкретного суспільства, що підтримують його внутрішню інтеграцію; 8) перешкоди для механічного запозичення структур, інститутів і норм державної організації.

Кухаренко Р. І., м. Київ

Управління охороною культурної спадщини

Нині в Україні під охороною держави перебуває понад 130 тис. пам'яток, на базі найбільш видатних створено та функціонує 61 історико-культурний заповідник, 13-ти з них надано статус національного. Окрім цього, в Україні є 1,4 тис. міст і селищ та понад 8 тис.

сіл з цінною культурною спадщиною. Загалом фонд історичних будівель і споруд у цих населених пунктах перевищує 70 тис. об'єктів. Визначено перелік історичних міст і селищ міського типу, до якого включено 401 населений пункт.

Важливе значення має проведення наукових досліджень у сфері охорони культурної спадщини, пам'яток, охоронних досліджень, у т. ч. розроблення спеціальної науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток, історичних ареалів населених місць, археологічних територій, що охороняються, розроблення методик (зокрема неруйнівних) дослідження об'єктів культурної спадщини.

Потребує уваги розвиток системи Державної служби охорони культурної спадщини, що передбачатиме утворення і забезпечення повноцінної діяльності спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини у структурі ряду обласних та Севастопольської міської держадміністрацій (де окремі органи ще не створено), а також спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини районного рівня, у т.ч. місцевого самоврядування. Йдеться також про розширення міжнародної діяльності у сфері охорони культурної спадщини, зокрема шляхом приєднання до відповідних конвенцій, договорів, меморандумів, комюніке, пактів тощо.

За існуючими оцінками, щорічні видатки на збереження культурної спадщини до 2011 р. потребуватимуть 96 млн. грн. У зв'язку з цим важливою ланкою державної політики має стати вжиття комплексу заходів для залучення у сферу охорони культурної спадщини не лише бюджетних, а й не бюджетних коштів, у т.ч. шляхом створення пільгових умов оподаткування, допомоги меценатів, соціальної реклами розвитку галузі. Необхідною є також активізація держави щодо повернення культурної національної спадщини з-за кордону та попередження вивезення культурних цінностей за кордон.

Створення в столиці України 1992 року управління з охорони культурної спадщини послужило прикладом утворення таких управлінь у Львові, Одесі та Криму і сприяло прийняттю у 2000 році Закону України "Про охорону культурної спадщини".

Відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" функції збереження і відновлення пам'яток та заповідних територій національного значення закріплено за центральним органом охорони культурної спадщини. Однак, згідно з ст.4 Закону України "Про столицю України місто-герой Київ" зазначені функції закріплені за виконавчим органом міської Ради. Тому, існування окремого органу, у даному випадку Головного управління охорони культурної спадщини, є цілком закономірним, логічним і необхідним.

Розуміння міста як цілісного поліфонічного організму зумовлює комплексний підхід до збереження його культурної спадщини. Від пам'ятки як окремої одиниці

охорони ми приходимо нині до територіальної форми збереження культурного надбання у всьому комплексі його складових. Практика проектування та охоронно-реставраційної діяльності в історичному місті вимагає осмислення природно-ландшафтної унікальності міської території та сформованих на ній архітектурних традицій. Досвід світової архітектури другої половини минулого століття виявив, що методологічною основою роботи в історичних містах має бути принцип контекстуалізму. Коректне входження в контекст історичного середовища передбачає не лише точне копіювання та стильову імітацію, але і творче переосмислення місцевих традицій та прийомів, введення новітніх, художньо досконалих архітектурних рішень. Реалізація цих засад можлива лише на основі міцної правової бази.

Особливою віхою у вітчизняній пам'яткоохоронній справі стало прийняття Закону України “Про охорону культурної спадщини”. Важливе значення у Законі надається захисту традиційного характеру середовища як основи цілісності окремих історичних ареалів. З цією метою передбачено, зокрема, ведення Списку охоронюваних археологічних територій, Списку історичних населених місць України, встановлення зон охорони пам'яток, визначення статусу цих територій та механізму їх захисту.

Проведено значний обсяг робіт з подальшого дослідження історичного середовища районів міста. Збільшення за останні два десятиліття кількості об'єктів культурної спадщини міста - юридичних та фактичних - є об'єктивним результатом переосмислення національного культурного надбання. Розширення кола пам'яток здійснюється за рахунок включення об'єктів нових історичних періодів, типологічних груп та різновидів. Якщо раніше пам'ятками вважались переважно етапні для архітектурного розвитку споруди та ансамблі, то нині до їх числа включені об'єкти так званої рядової забудови міста, які формують неповторний характер історичного довкілля. Саме у комплексному збереженні історичного середовища у всій повноті його складових - від окремої споруди до містобудівних комплексів та культурних ландшафтів - і полягає основне завдання пам'яткоохоронної діяльності.

Проблема збереження культурної спадщини набуває комплексного характеру і може бути вирішена тільки у єдності розвитку великих просторових систем. Поняття “пам'ятка архітектури” не має бути обмежене лише рамками окремої споруди, що зафіксовано у міжнародних документах, зокрема у Венеціанській хартії 1964 року.

Зберегти нині всі свідчення нашого історичного буття і національного генія, аби передати їх майбутнім поколінням, - висока і благородна місія тих, хто дотичний до складних проблем культурного будівництва. Практика сьогодення свідчить, що занепад культури, байдужість до духовного розвитку нації, зневага до культурної спадщини

призводять до непоправних втрат в усіх сферах суспільного життя - економічній, політичній, соціальній.

Надзвичайно важливим у цьому відношенні є міжнародний досвід, керівні принципи і положення хартій, прийнятих Міжнародною радою з питань охорони пам'яток і визначних місць. Це, зокрема, документи з питань охорони окремих видів об'єктів культурного надбання, аутентичності та критеріїв допустимості їх відновлення, порядку внесення до Списку всесвітньої спадщини, з питань фахової етики.

Маючи виразну самобутність, різна за своїм потенціалом світова культурна та природна спадщина має базуватись на єдиних засадах та регулюватись спільним пам'яткоохоронним законодавством. У період глобалізації міжнародних процесів це дасть змогу знайти спільну мову та об'єднати зусилля у справі збереження для нащадків неповторних культурних надбань людства.

Для України, яка нещодавно заявила про свій остаточний вибір – рух до об'єднання з Європою, вкрай необхідно створити, на кшталт європейським, окремий державний орган охорони культурної спадщини. Лише тоді, при створенні відповідної владної вертикалі і виокремлення окремої галузі народного господарства з окремою бюджетною класифікацією, можливо створення і у Києві відповідного спеціально-уповноваженого органу ОКСП. В іншому випадку, відповідне створення окремого органу ОКСП у Києві буде викликати, як і раніше, чиновницький опір і намагання підгребти, як нещодавно сталося всіх під одну гребінку культурної чи держбудівської вертикалі. Окрім того будуть виникати і складності фінансування, з огляду на перехід бюджетної сфери на казначейське обслуговування. Отож – зміна державного управління у сфері ОКСП назріла нагальна. Платою за не розпорядність є втрата національно – культурного надбання і, як наслідок, втрата національної автентичності у недалекому майбутньому.

Кухарєва О.К., м. Київ

Народна мораль та її вплив на виховання в українському суспільстві

Тема виховання українського суспільства на засадах народної моралі актуальна саме сьогодні, тому що свідомість нинішнього суспільства зосереджена в більшій мірі на здобуток матеріальних благ, а духовність та порядність вважається застарілою мораллю, тобто це як філософські роздуми про щось позачергове, кому потрібне, а кому й ні.

На початку 21 тисячоліття в умовах, коли цивілізація вступає в кардинально новий етап свого розвитку – постіндустріальний, інформаційний, людство піддає переосмисленню й переоцінюванню всі переваги, недоліки та проблеми сучасності, з якими доведеться зустрітись прийдешнім поколінням. Здавалось би, науково-технічний

прогрес, який сягнув космічних вершин, мусить справляти безпосередній позитивний вплив на інтелектуальний рівень розвитку людства, спричиняючи його зростання. Однак реальність спростовує таке припущення. І виявити ту межу, за якою позитиви науково технічного прогресу перетворюються на власну протилежність, діючи вже на шкоду людині, її інтелектуальному розвитку, майже не можливо. Не виключенням з такої парадоксальної ситуації є й виховання.

Отже, повернемося ще раз до найбільш характерного традиційного прояву народної моралі на прикладі сільських громад українського суспільства.

Одним з основних принципів народної моралі була національна гідність, правдивість, любов до рідної мови, рідної землі. Будувалась вона на складній системі стосунків, що мали місце на всіх рівнях: у соціальній, економічній, духовній сферах; під час праці та відпочинку; між різними віковими категоріями; під впливом етнічної свідомості, релігії та світоглядних засад.

«Норма поведінки та духовна свідомість селян в значній мірі виявлялися в праці, а також при спілкуванні у традиційних місцях – на вулицях, площах, ярмарках, біля церкви, у крамниці, корчмі, млині, кузні, на весіллях, хрестинах і т.ін. Тут можна було спостерігати стереотипи індивідуальної і колективної поведінки, ставлення до праці, до літніх людей, жінок, дітей тощо.

Місцем найбільш масових зустрічей була церква. Під церквою відбувався обмін інформацією, обговорювались господарські питання. Після богослужіння чоловіки збиралися перед церквою, подекуди – під дзвіницею або громадською хатою, щоби від старости почути розпорядження, а також урядові накази.

Подальше обговорення переносилось до корчми. Сюди прямували в години дозвілля чоловіки і жінки для розмови зі знайомими чи приятелями. Тут, як і під церквою, групувались за віком. Молодь, як правило, сходилась під корчму для розваг. Колективне дозвілля на виду у всього села давало можливість молодим із розмов старших краще пізнати сучасне і минуле, засвоїти звичаї; тут відбувався обмін думками з широкого кола питань, оцінювались різні події. А старше покоління, спостерігаючи за дозвіллям молоді, одержувало про неї додаткову інформацію. У корчмі з'ясовувались стосунки між односельцями, вирішувались суперечки, укладалися угоди. Одночасно корчма була уособленням лиха і злочину. Тут лихварі, споюючи селян, залишали їх без клаптика землі, обдурюванням та різними махінаціями розоряли господарства.

Зневажання норм етики і народної моралі молоддю завжди піддавалось суворому осуду і покаранню. Особливо непримиренним було ставлення громади до дівчат, які відступили від узвичаєних традицій моралі. Так само осудові піддавався хлопець, що

залицявся до кількох дівчат одночасно, заходив до хати дівчини, не маючи наміру одружитися з нею. Репутація молоді в громаді багато в чому вирішувала її подальшу долю. Це диктувало відповідний стиль поведінки. Наприклад, у стосунках молоді зі старшими високо цінувалися слухняність, доброзичливість, сердечне ставлення до батьків і літніх людей».

Отже, з вище викладених прикладів народної моралі у вихованні української сільської громади можна зробити висновок, що духовні якості моралі (чесність, порядність, працьовитість і т.інш.) народжувалися саме в повсякденній копіткій праці і тісному спілкуванні людей старшого та молодшого покоління.

Література:

1. Українське народознавство: навч. посібник / За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва. – Львів: Фенікс 1994. – 608 с. – С.191.
2. Гайдай М.М. Народна етика у фольклорі східних і західних слов'ян. К., 1972.

Мартиненко О.М., м. Київ

Видання наукових праць з теорії режисури та їх роль у розвитку театральної психологічної школи в сучасному світі

У сучасному світі важко відшукати таку сферу людської діяльності, у якій друковане слово не знайшло б собі гідного застосування. Не останнє місце воно займає й в театральній справі. Пошук шляху до глибинного освоєння театральних знань, виховання в собі режисера-мислителя, здатного до філософських узагальнень життєвих явищ, до образного відтворення реальної, ірреальної та уявної дійсності, це обов'язкове для сучасного режисера. Цим джерелом знань, в першу чергу, є книга.

Історія режисури нараховує чимало імен митців, творців видатних вистав, які стали основоположниками теорії сценічної майстерності, склали школу і намітили шляхи створення науки про театр.

Серед них важливе місце посідають видатні діячі українського театру, які відіграли визначну роль у розвитку передового драматичного мистецтва. Поруч з іменами Гарріка, Тальма, Гете, Дмитревського, Щепкіна, Мольєра, разом з Станіславським, Кронеком, Немировичем-Данченком, Рейнгардтом і Антуаном звучать імена Кропивницького, Саксаганського, Курбаса та інших корифеїв української сцени.

Та на жаль, українські режисери залишили дуже небагато праць, присвячених теорії режисури. Здебільшого, це - щоденники, монографії, окремі замітки тощо. Сьогодні по краплинам науковці збирають те, що свого часу не зробили видатні діячі сцени, вийшло з друку чимало праць присвячених видатним акторам і режисерам.

Велику спадщину щодо освоєння основ театральної психологічної школи, яка

складає зібрання творів у 8-ми томах, залишив видатний російський діяч сцени К.С. Станіславський. Та, на жаль, Станіславський, втілюючи метод дійового аналізу винайдений в кінці свого творчого шляху, не видав письмової праці про свій метод. Тільки пізніше Марія Кнебель, яка працювала разом з великим режисером, випустила декілька книжок, в яких докладно описала нові підходи до праці режисера і актора, відкриття К.С.Станіславського в області нового репетиційного прийому - дійового аналізу п'єси і ролі.

Якщо ми простежимо творчу біографію Станіславського, його діяльність як актора, педагога і режисера, творця чіткого навчання про творчий процес актора, ми побачимо, що він не заспокоювався на знайденому, а безперервно шукав і удосконалював створене ним вчення.

Відновлення прийомів творчого процесу, заміна застарілих новими, було однією з істотних рис його характеру, постійно шукаючого, прогресивного художника, в самому широкому значенні цього слова, діяча.

Запропонований Станіславським прийом роботи - метод дійового аналізу п'єси і ролі, органічно пов'язаний і послідовно впливає з усієї його попередньої сценічної і педагогічної діяльності.

Що змусило Станіславського змінити звичні форми репетицій? Відомо, що Московський Художній театр на початку роботи над п'єсою, звертався до так названого застільного періоду, тобто перед сценічними репетиціями розбирав п'єсу за столом.

Під час застільного періоду колектив виконавців під керівництвом режисера піддавав ретельному аналізу всі внутрішні мотиви, підтекст, взаємини, характери, наскрізну дію, надзадачу твору і т.д. Усе це давало можливість глибоко вникати в драматичний твір, визначати його ідейні і художні задачі. Застільний період насамперед змушував актора входити у внутрішній світ героя п'єси, що і є основним при створенні спектаклю.

Ця форма роботи Художнього театру, в свій час, стала невід'ємною для всіх театральних організацій нашої країни, від великих театрів до найменших колективів художньої самодіяльності.

Удосконалюючи свій творчий метод, розвиваючи і поглиблюючи систему, Станіславський побачив і ряд тіньових сторін застільної роботи.

Однією з них була пасивність актора, що розвивається, і замість того щоб із самого початку роботи активно шукати шлях, що зближає його з роллю, став покладати відповідальність за створення цього шляху на режисера.

Виконавці часом бувають задоволені, коли режисер з перших застільних репетицій

зіграє за них усі ролі. При такій формі роботи виконавці неминуче стають пасивними, не міркуючи, виконують режисерські вказівки, і тут, природно, порушується творчий процес, при якому актор є свідомим творцем.

Чим же відмінний цей метод від старого репетиційного порядку? А тим, що при розборі п'єси за столом для виконавця не була важлива фізична сторона існування героя, вона не виявлялася реально. При новому методі роботи виконавець з найперших кроків своєї роботи над роллю освоює комплексно все, що відбувається, не відокремлюючи психологічне, внутрішнє від фізичного, зовнішнього.

Особливу користь цей метод може надати театральним аматорам, для яких оволодіння фізичним самопочуттям образу є найважчим.

Якщо раніш ми аналізували п'єсу і роль тільки шляхом міркувань і неначе з боку, то при новому репетиційному методі, працюючи над етюдами безпосередньо на тему п'єси, на ситуації, що існують у ній, ми діємо і глибоко вивчаємо п'єсу, тому що актор неначе відразу ставиться в умови життя образу, у світ самої п'єси.

К. С. Станіславський пише:

«Увійдіть у цей процес і ви зрозумієте, що він був внутрішнім і зовнішнім аналізом себе самого, людини, в умовах життя ролі. Такий процес не схожий на холодне, розумове вивчення ролі, що звичайно виробляється артистами в самій початковій стадії творчості. Той процес, про який я говорю, виконується одночасно всіма розумовими, емоційними, щиросердечними і фізичними силами нашої природи...» (1).

Для цього потрібні, звичайно, і відповідні умови. Тому при переході до етюдних репетицій треба поставити виконавця в наближені умови, тобто репетиційний майданчик повинен бути приблизно такий, який він буде в спектаклі. Також і аксесуари, обстановка, реквізит повинні бути приблизно такими ж, якими вони будуть у спектаклі. Якщо дія відбувається де-небудь на садовій лаві в алеї парку і виконавцю потрібна гітара чи баян, то і на репетиціях варто поставити лаву, на спинку якої зможе обпертися виконавець, а в руки йому треба дати необхідний музичний інструмент.

Репетирувати необхідно в костюмах, близьких епосі, про яку йдеться в п'єсі. Адже самопочуття актора в сучасному піджаці буде зовсім іншим, ніж у костюмі іншої епохи.

Режисеру потрібно вирішити для себе, крім всіх інших питань, місце і час дії, тому що виконавця треба відразу поставити в ті умови, які йому доведеться надалі обживати.

Нарешті майданчик обставлено, є необхідні аксесуари, одягнені відповідні костюми, і актор виходить на першу етюдну репетицію.

Дуже важливо, щоб на етюдній репетиції, як і у всьому процесі роботи, існувала атмосфера великої творчої зацікавленості і допомоги виконавцю. Не секрет, що часто

виконавець у первісному періоді роботи, працюючи над етюдом, не може побороти зніяковілості, фізичної скутості, що імпровізований текст часом незграбний і недосконалий. Якщо товариші по роботі в такі моменти важких шукань не створять необхідної творчої атмосфери, будуть уголос ділитись своїми враженнями чи зауваженнями по етюд, вони не тільки знизять значення роботи, але, може бути, і надовго паралізують можливості того, хто виконує етюд по-справжньому підійти до своєї ролі.

Зовсім не важливо, якими словами буде оперувати виконавець. Важливо, щоб ці слова відображали думку автора, закладену в тім уривку, що виконується.

Треба відразу ж обмовитися, що навіть тоді, коли п'єса і ролі добре освоєні в процесі «розвідки розумом», зробити етюд не так просто. Тут на першому етапі заважає і те, що важко відразу освоїти увесь великий матеріал; виконавцю слід багато згадувати, тому потрібно, щоб відразу ж після етюдної репетиції колектив повертався до п'єси і до розбору по п'єсі тільки що зіграної сцени. Необхідно, щоб актори могли п'єсою проконтролювати все те, що було зроблено в даному етюді.

Такий контроль п'єсою необхідний. Якщо в період «розвідки розумом» актор ще не перейшов фізично на позиції образу, то в етюді він уже відчув себе на його місці, він діяв від його особи.

При розборі він зразу зуміє зіставити, що було вірно, а що ні, що нове для себе він зміг відкрити, а що було неглибоке, поверхове. Зараз же виникне безліч питань, на які необхідно режисеру відповісти і правильно спрямувати актора.

Станіславський писав:

«...тільки для того, щоб увійти на сцену по-людськи, а не по-акторськи, вам довелося довідатися: хто ви, що з вами сталося, у яких умовах ви тут живете, як проводите день, звідкіля прийшли і багато інших запропонованих обставин, ще не створених вами, що мають впливати на ваші дії. Тобто, тільки для того, щоб правильно вийти на сцену, необхідне пізнавання життя і своє відношення до нього» (2).

Всі етюди повинні робитися виконавцями тільки на власному імпровізаційному тексті.

Це значить, що робота етюдним порядком ставить актора в умови, коли він до певного часу підмінює слова автора своїми словами, але обов'язково зберігає при цьому авторські думки. Інакше і бути не може: адже робимо ми етюд на визначений епізод п'єси, ми добре знаємо авторські думки як усієї п'єси, так і своєї ролі, знаємо всі ситуації, взаємини - словом, усе те, що ми пізнали в процесі «розвідки розумом». Текст, не продиктований думками, закладеними автором в епізоді, на якому робиться етюд, поведе

виконавця від п'єси, а не до п'єси. Його психофізичне самопочуття обов'язково зажадає, при правильно побудованому етюдi, тієї словесної дії, що продиктована автором.

Є ще одна дуже важлива особливість роботи над п'єсою етюдним способом.

Після етюдної репетиції з імпровізованим текстом необхідно, щоб актори знову перечитали епізод, що репетирувався, чи сцену, перевіряючи авторським текстом усе те, що було зроблено в етюдi.

Даний метод дуже важливий для сучасної театральної психологічної школи, особливо для режисера самодіяльного театру, якому доводиться мати справу з людьми, які не знають основ акторської майстерності. І хотілось би наголосити на те, що такий важливий етап творчості великого режисера був би загублений, якби його не увіковічило друковане слово Марії Кнебель.

Джерела:

1. Станиславский К.С. Статьи. Речи. Беседы. Письма. М., — С. 624
2. Там само.

Неволов В. м. Київ

Детонатор (у)мовної демократії

До питання про мову як модель національної самоідентифікації в історичному часі

Від початку незалежності в Україні мовне питання із царини лінгвістичної перейшло в площину політики. Та на початку дев'яностих навіть і політики ще не було, а була політична клановість. Мова для "кланової політичної еліти" — зручний предмет маніпулювання: за "мовним питанням" можна сховати питання політичні, фінансові, економічні... Ситуація в Україні початку дев'яностих була дуже нестабільною: нерозуміння історичної перспективи внаслідок винищеної історії і самих категорій історичної свідомості, економічна криза, культурний занепад, "розгул" демократії — усе це дало підстави для утвердження пострадянської стагнації. Це призвело до того, що сьогодні (за умов панування ліберальної демократії та нівеляції національної свідомості) ідеальний час розв'язати іншу мовну проблему: захистити "пригноблену" в Україні російську мову, надавши їй статусу регіональної.

Представник київської соціолінгвістичної школи Лариса Масенко в праці "Мова і суспільство: Постколоніальний вимір" цитує польського дослідника Є. Велюнського: "Немає двомовних народів—так само, як немає дитини, в якій було б дві біологічні матері". Поширення двох мов в одній країні — джерело постійного дискомфорту й напруження. Витіснення національної мови чужою перетворює народ на аморфне населення з меншовартісною домінантою. І досі залишається актуальним застереження Івана Дзюби: "Треба нам нарешті усвідомити: русифікація України — усупереч усім

нашим гімнам Україні та українській мові й усім ритуалам на їхню честь — не лише триває, а й сягає такої глибини, що загрожує самому існуванню української нації серед націй світу". Але, крім заскорузлої ритуальності, у нашому суспільстві таки дещо змінилося. Тепер маємо навіть рیمейки національного гімну у виконанні сердючкоподібних. Сучасна мовна політика має створювати передумови для того, аби мовне панування могло реалізуватися повноцінно.

Не можна забувати про основний мовнополітичний крок, який має зробити кожна суверенна держава. Мовознавець Віталій Радчук в інтерв'ю газеті "Шлях перемоги" зазначив: "Українська мова є символом держави й елементом конституційного ладу... Саме тому, щоб розчинити народ і підкорити державу як знаряддя його волі, проти мови українського громадянства на її споконвічних теренах ведеться справжня війна, де зброєю масової дії є дискредитація, знецінення» Історія української мови ХХ сторіччя перебуває під знаком свідомого, спланованого лінгвоциду внаслідок політики зближення російської та української мов. Лінгвоцид мав і має місце фактично в усіх поліетнічних утвореннях, багатонаціональних державах, де скупчуються інтереси панівного та поневолених народів.

Професор Київського міжнародного університету, мовознавець Іван Ющук зазначає: "Суть асиміляційного процесу корениться передусім у розмиванні поняття "рідна мова". Згідно з новим визначенням ЮНЕСКО "рідна мова" це мова національної культури, тої, до якої належить людина. Асимілювати народ - це змусити його відмовитися від мови, звичаїв, традиційної культури, тобто змусити перестати бути собою, уподібнити до народу-колонізатора й злити з цим народом. Результат - етноцид, винищення з коренем історичної групи людей, а разом із ними — історії, традиції, культури. Викривлену, пошкоджену національну самоідентифікацію значної частини українського народу породжує не тільки недостатня обізнаність із власним історичним минулим, а й викривлена мовна ситуація, що масово продукує тип конфліктної свідомості й поширює явище, що в науці має назву "ненависть до самого себе" або "самоприниження".

Б. Антоненко-Давидович писав: "Мова — тонкий інструмент. Однією мовою, незважаючи на красу її чи милозвучність, можна і "полову віяти", і "святий вогонь викрешувати". Усе залежить від того, як хто вміє володіти цим чарівним інструментом. В одних устах вона звучить із такою силою, що, кажучи словами І. Франка, "мов трубою, мільйони зве за собою", в інших — тільки ріже слух, вона — мов те лушпиння без животворного зерна... Розмовляти сучасною мовою свого народу, мати високий рівень культури власної мови — це не тільки показник інтелектуального розвитку особи а й

обов'язок".

Цілком очевидно, "суржикомовне населення" — явище небезпечне насамперед для себе. Мовлення — це прояв свідомості, поєднання й розташування нейронів у корі головного мозку. Воно відбиває психосоматичний стан людини, показує її рівень культури, духовності, свідомості. Суржик — це стан свідомості, відбитий на нейроструктурах кори мозку. Отже, ця проблема—психічна, психологічна, гуманітарна.... Проблема мови в Україні — це теоретична проблема визначення ціннісних орієнтирів сучасної людини. У пострадянському просторі маємо хаотичну проліферацію інтерпретацій демократії на тлі або повільного (як в Україні) шляху до можливої демократії, або (як у Росії чи Білорусі, уже не кажучи про центральноазійські держави) неприхованого повернення до радянської моделі централізованої влади.

Для когось демократія — це рівність і відповідальність, а для когось — "вседозволеність" і неміряний простір для плебейських самовиявів. У нашому випадку йдеться про "вчорашню" модель демократії на мигах, достосовану до пострадянської риторики відповідності "міжнародним стандартам". Україна сьогодні має бути вікном у всесвіт європейської свідомості. Але покоління, яке у своїй свідомості тримає імплантат радянської системи, не може здійснити гуманітарної трепанації самостійно. Воно потребує української історії, естетики, але наразі є тільки потужний "московський вітер", що живиться фінансовою підтримкою тих, для кого Україна із її майбуттям нічого не варта. Оксана Пахльовська зазначила: "Свободі не можна навчити. Це потреба...Природна, як потреба дихати...".

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Амельченко
Юліана Сергіївна
Афанасьєва
Зоя Борисівна

директор Одеської ОУНБ ім. М. Грушевського
зав. сектору НБУВ

Бачинська
Надія Анатоліївна
Бітаєв
Валерій Анатолійович
Богущкий
Юрій Петрович
Булах
Світлана Миколаївна
Бурдейна
Тетяна Іванівна
Буряк
Світлана Василівна

доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ,
канд. пед. наук
проректор з наукової роботи ДАКККіМ, член-кор. Академії
мистецтв України, доктор філософських наук, професор
академік Академії мистецтв України, канд. філософ. наук,
професор
зав. відділу організації науково-дослідної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України
студентка II курсу магістратури ДАКККіМ
зав. відділу ДНУ „Книжкова палата України ім. І. Федорова”,
аспірантка КНУКіМ

Вахнован
Вікторія Юріївна
Вертій
Жанна Сергіївна
Вовкун
Василь Володимирович
Войцехівська
Галина Анатоліївна
Войцехівська
Ірина Вікторівна
Волян
Наталія Петрівна

директор Науково-технічної бібліотеки Національного
авіаційного університету, здобувач КНУКіМ
викладач Білоцерківського інституту економіки та
управління ВНЗ ВМУРол „Україна”
Народний артист України
директор Державної наукової архітектурно-будівельної
бібліотеки ім. В.Г. Заболотного
бібліограф Державної наукової архітектурно-будівельної
бібліотеки ім. В.Г. Заболотного
головний бібліотекар відділу маркетингу та наукової роботи
Рівненської державної обласної бібліотеки

Геращенко
Михайло Васильович
Горбань
Галина Василівна
Горенко
Лариса Іванівна
Грет
Галина Петрівна
Гуч
Світлана Анатоліївна

професор кафедри книгознавства і бібліотекознавства
КНУКіМ, канд. пед. наук
заступник директора Івано-Франківської обласної
універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка
кандидат мистецтвознавства, ст. науковий співробітник,
професор ДАКККіМ
кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри
книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ
аспірантка Рівненського державного гуманітарного
університету

Дзюба
Наталія Йосипівна
Дідок
Сергій Володимирович
Долбенко
Тетяна Олексіївна
Дрьомова
Тамара Миколаївна

завідувач відділу Національної бібліотеки України для дітей
аспірант КНУКіМ
доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ,
канд. іст. наук
завідувач відділу краєзнавства Донецької ОУНБ ім.
Н.К.Крупської

Залізняк
Людмила Вікторівна
Згінник О.Г.

головний бібліотекар відділу організації і зберігання фондів
ДІБ України
завідувач відділу періодичних документів Донецької ОУНБ
ім. Н.К. Крупської

Ізваріна
Олена Миколаївна

канд. мистецтвознавства, доцент кафедри музикології
Академії керівних кадрів культури і мистецтв, докторант

Кайнова
Світлана Миколаївна
Каракоз
Олена Олександрівна
Каранда
Марко Федорович
Карпінська
Тетяна Валентинівна

завідувач відділу Державної наукової архітектурно-
будівельної бібліотеки ім. В.Г. Заболотного
доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ,
канд. іст. наук
студент юридичного факультету Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка
головний бібліотекар відділу акумуляції краєзнавчих
документів та бібліографії Рівненської державної обласної
бібліотеки

Касьян
Владислав Володимирович
Кисельова
Валентина Павлівна
Клименко
Оксана Зінов'ївна
Кобичжа
Наталія Іванівна
Ковтун
Віра Дмитрівна
Колеснікова
Вікторія Анатоліївна
Кононученко
Людмила Іванівна
Корнійчук
Майя Валентинівна

аспірант ДАКККіМ

завідувач відділу історичного краєзнавства ДІБ України
доцент Київського Національного університету внутрішніх
справ, канд. іст. наук

аспірант КНУКіМ
старший науковий співробітник Українського центру
культурних досліджень
завідувач науковою бібліотекою Інституту археології НАН
України

аспірант КНУКіМ
директор Наукової бібліотеки Національного університету
„Острозька академія”

Ксендзук
Емілія Степанівна
Крицький
Олексій Опанасович
Кухарєва
Олександра Костянтинівна

заступник директора з наукової роботи Волинської обласної
універсальної наукової бібліотеки ім. Лесі Українки

доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ
старший наук. співробітник Українського центру культурних
досліджень

Лабинцев
Юрій Андрійович

провідний науковий співробітник Інституту слов'янознавства
РАН, доктор філолог. наук, професор, академік Державної
академії слов'янської культури (Москва, Росія)

Лобода
Тетяна Миколаївна

ст. науковий співробітник Музею театрального музичного та
кіномистецтва України

Мартиненко
Олександра Михайлівна
Марченко
Тетяна Миколаївна

старший науковий співробітник Українського центру
культурних досліджень
зав. відділу науково-методичної роботи та інновацій у
бібліотечній справі Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Марченко Оксана Ігорівна Михайлова Ольга Володимирівна Мілясевич Ірина Володимирівна	завідувач сектора ретроспективної і поточної бібліографії науково-бібліографічного відділу ДІБ України завідувач сектора науково-дослідної роботи відділу історичного краєзнавства ДІБ України канд. пед. наук, доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету
Міщук Сергій Миколайович Мозирко Максим Олександрович Морозов Олександр Сергійович	доцент кафедри всесвітньої історії та правознавства Житомирського ДУ ім. І. Франка, канд. іст. наук аспірант КНУКіМ завідувач Музею рідкісної книги Ніжинського держуніверситету ім. Миколи Гоголя (Ніжин)
Мяскова Тетяна Євгеніївна	канд. іст. наук., старший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук
Навроцька Валентина Дмитрівна Надрага Марта Степанівна Неволов Василь Васильович Новальська Тетяна Василівна	заступник директора з бібліотечної роботи Державної історичної бібліотеки України провідний бібліотекар Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки зав. лабораторією УЦКД, канд. мистецтвознавства, професор, заслужений працівник культури України декан факультету культурології, зав. кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ, доктор іст. наук, професор
Облап Ірина Петрівна Останчук Юлія Анатоліївна	завідувач науково-методичного відділу Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В.Г. Заболотного аспірант кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету
Павленко Райса Іванівна Паикова Валентина Степанівна Петренко Ольга Борисівна Петрова Людмила Григорівна Політова Олена Аркадіївна Приліпко Тетяна Аркадіївна Прокопенко Лілія Сергіївна Промська Олександра Леонідівна	генеральний директор Національної наукової медичної бібліотеки України, засл. працівник культури України канд. пед. наук, доцент, заслужений працівник культури України, президент Української бібліотечної асоціації завідувач відділу науково-дослідної роботи Національної бібліотеки України для дітей доктор пед. наук, професор КНУКіМ старший викладач кафедри документальних комунікацій ДАКККіМ головний бібліограф науково-бібліографічного відділу ДІБ України доцент кафедри інформаційного та виставкового бізнесу ДАКККіМ, канд. іст. наук провідний методист Рівненської державної обласної бібліотеки, аспірант Рівненського державного гуманітарного університету
Рабчун Оксана Станіславівна Рева	молодший науковий співробітник НБУВ науковий співробітник НБУВ, канд. філолог. наук

**Лариса Григорівна
Романченко
Інна Григорівна**

доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ ВМУРол „Україна”, канд. іст. наук

**Рудзський
Лев Зіновійович**

президент Асоціації „ІРБІС Україна”

**Сіра Олена
Слотюк
Галина Миколаївна
Скорохватова**

пошукувач КНУКіМ
заст. директора з наукової роботи та інформатизації
Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

**Алла Віталіївна
Солонська
Наталія Гаврилівна
Стасюк
Андрій Олегович**

директор Державної історичної бібліотеки України
керівник культурно-просвітницького центру НБУВ, канд. іст. наук
провідний інженер-програміст Рівненської державної обласної бібліотеки

**Тимошенко
Ірина Володимирівна**

доцент кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ, канд. іст. наук

**Хівренко
Ніна Дмитрівна
Хмільова
Світлана Петрівна
Хромець
Мілена Валентинівна**

завідувач відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг ДІБ України
завідувач відділу Наукової бібліотеки Білоцерківського національного аграрного університету
аспірант НБУВ

**Черновол
Ірина Володимирівна**

провідний бібліограф наукової бібліотеки Інституту археології НАН України

**Шапошников
Кирило Олександрович
Шендерівська
Ліна Петрівна
Шкурко
Олена Петрівна**

завідувач довідково-бібліографічного відділу Державної публічної історичної бібліотеки Росії (Москва, Росія)
старший викладач Видавничо-поліграфічного інституту НТУ України „Київський політехнічний інститут”
заступник директора з наукової роботи Науково-технічної бібліотеки Національного авіаційного університету

**Щавінська
Лариса Леонідівна
Щербан
Райса Миколаївна**

старший науковий співробітник Інституту слов’янознавства РАН, канд. філолог. наук, доцент (Москва, Росія)
заст. директора Рівненської обласної бібліотеки

**Ядрова
Галина Василівна**

в.о. завідувача бібліотекою Кримського філіалу Інституту археології НАН України, директор Центру інформаційних технологій Міжвузівського центру „Крим”